

ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЙЁҶИ
ВА СОҶИБКОРИИ ТОҶИКИСТОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗ-
МА И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ТАДЖИ-
КИСТАНА

INTERNATIONAL UNIVERSITY OF TOURISM
AND ENTREPRENEURSHIP OF TAJIKISTAN

МАСОИЛИ МУБРАМИ ДАВЛАТ, ҚОМЕА ВА
ҲУҚУҚИ МУОСИР (МАҚАЛЛАИ ИЛМӢ)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО
ГОСУДАРСТВА, ОБЩЕСТВА И ПРАВА (НАУЧ-
НЫЙ ЖУРНАЛ)

CURRENT PROBLEMS OF THE MODERN STATE,
SOCIETY AND LAW (SCIENTIFIC JOURNAL)

2024. №4(4)

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЙЁҶӢ ВА
СОҶИБКОРИИ ТОҶИКИСТОН**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗМА И ПРЕДПРИНИ-
МАТЕЛЬСТВА ТАДЖИКИСТАНА**

**INTERNATIONAL UNIVERSITY OF TOURISM AND ENTREPRENEUR-
SHIP OF TAJIKISTAN**

**МАСОИЛИ МУБРАМИ ДАВЛАТ, ҶОМЕА ВА ҲУҚУҚИ МУОСИР
(МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ)**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА,
ОБЩЕСТВА И ПРАВА (НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ)**

**CURRENT PROBLEMS OF THE MODERN STATE, SOCIETY AND LAW
(SCIENTIFIC JOURNAL)**

2024. №4(4)

ДУШАНБЕ, 2024

**МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ “МАСОИЛИ
МУБРАМИ ДАВЛАТ, ЧОМЕА ВА
ҲУҚУҚИ МУОСИР”**

**Муассиси маҷалла: Донишгоҳи
байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ
Тоҷикистон**

Маҷалла соли 2023 таъсис дода шудааст

**Масъулият оид ба муҳтаво ва
саҳеҳияти иттилооти дар мақолаҳо
истифодашударо дар маҷаллаи мазкур
ба муаллиф воғузур карда мешавад.**

Маҷалла дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия (РИНЦ)
ворид карда шудааст.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр
мешавад.

Матни муқаммалӣ маводи ҷопӣ дар сомонӣ расмӣ
маҷалла ҷойгир карда шудааст (www.iutet.tj).

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
№314/МҚ-97 аз 27.11.2023 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Маркази таъбу нашр, баргардон ва
тарҷумаи ДБССТ барои нашр таҳия мегардад.
Нишони Марказ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.
Душанбе, к. Борбад 48/5

Сомонӣ маҷалла: (www.iutet.tj). E-mail:
majala.dbsst@gmail.com Тел.: (+992 37) 234-88-02

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА,
ОБЩЕСТВА И ПРАВА”**

**Учредитель журнала: Международный
университет туризма и предпринима-
тельства Таджикистана**

Журнал основан в 2023 г.

**Ответственность относительно содержа-
ния и достоверности использованной ин-
формации несет автор статьи в данном
журнале.**

Журнал включен в базу данных Российского индекса науч-
ного цитирования (РИНЦ).

Журнал печатается на таджикском, русском и английском
языках.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов раз-
мещены на официальном сайте журнала (www.iutet.tj).

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Рес-
публики Таджикистан. Свидетельство №314/МҚ-97 от
27.11.2023 г.

Журнал подготавливается к изданию в Издательском цен-
тре МУПТ.

Адрес Издательского центра: 734055, Республика Таджи-
кистан, г. Душанбе, ул. Борбад 48/5.

Сайт журнала: (www.iutet.tj). E-mail:
majala.dbsst@gmail.com Тел.: (+992 37) 234-88-02

**SCIENTIFIC JOURNAL “CURRENT
PROBLEMS OF THE MODERN
STATE, SOCIETY AND LAW”**

**Journal Founder: International Universi-
ty of Tourism and Entrepreneurship of
Tajikistan**

The journal was founded in 2023.

**The author of the article in this journal is re-
sponsible for the content and reliability of the
information used.**

The journal is included in the database of the Russian Science
Citation Index (RSCI).

The journal is printed in Tajik, Russian and English.

Full-text versions of published materials are posted on the offi-
cial website of the journal (www.iutet.tj).

The journal is registered with the Ministry of Culture of the
Republic of Tajikistan. Certificate №314/МҚ-97 of 27.11.2023

The journal is being prepared for publication at the IUTET Pub-
lishing Center.

Address of the Publishing Center: 48/5 Borbad Avenue, Du-
shanbe, Tajikistan, 734055

Journal website: (www.iutet.tj). E-mail:
majala.dbsst@gmail.com Tel.: (+992 37) 234-88-02

© Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

© Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана

© International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

Сармухаррир	Главный редактор	Chief Editor
Ректори ДБССТ д.и.и., проессор Асрорзода У.С.	Ректор МУТПТ д.э.н., проессор Асрорзода У.С.	Rector of the IUTET d.e.s., Pro- fessor Asrorzoda U.S.

АЪЗОЌИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ / ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ / MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Қудратов Н.А. - муовини сармухаррир, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Қудратов Н.А. - заместитель главного редактора, доктор юридических наук, профессор	Kudratov N.A. - deputy Chief Editor, Doctor of Law, Professor
Иброҳимов С.И. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Иброҳимов С.И. - доктор юридических наук, профессор	Ibrahimov S.I. - Doctor of Law, Professor
Бобоҷонзода И.Ҳ. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Бободжонзода И.Х. - доктор юридических наук, профессор	Babajonzoda I.H. - Doctor of Law, Professor
Меликов У.А. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Меликов У.А. - доктор юридических наук, профессор	Melikov U.A. - Doctor of Law, Professor
Буризода Э.Б. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Буризода Э.Б. - доктор юридических наук, профессор	Burizoda E.B. - Doctor of Law, Professor
Нематов А.Р. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Нематов А.Р. - доктор юридических наук, профессор	Nematov A.R. - Doctor of Law, Professor
Раҷабов С.А. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Раджабов С.А. - доктор юридических наук, профессор	Rajabov S.A. - Doctor of Law, Professor
Зоир Қ.М. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Зоир Дж.М. - доктор юридических наук, профессор	Zoir J.M. - Doctor of Law, Professor
Исмоилов Ш.М. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор	Исмоилов Ш.М. - доктор юридических наук, профессор	Ismoilov Sh.M. - Doctor of Law, Professor
Кабиров Х.Ш. - доктори илмҳои филологӣ, профессор	Кабиров Х.Ш. - доктор филологических наук, профессор	Kabirov H.Sh. - Doctor of Philology, Professor
Рустамова Г.Р. - доктори илмҳои филологӣ, профессор	Рустамова Г.Р. - доктор филологических наук, профессор	Rustamova G.R. - Doctor of Philology, Professor
Ҳотамов Н.Б. - доктори илмҳои таърих, профессор	Хотамов Н.Б. - доктор исторических наук, профессор	Hotamov N.B. - Doctor of historical, Professor
Ҷононов С. - доктори илмҳои таърих, профессор	Джононов С. - доктор исторических наук, профессор	Jononov S. - Doctor of historical, Professor
Ҳоҷаев Қ.Т. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор	Ходжаев Қ.Т. - доктор педагогических наук, профессор	Khojaev K.T. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Мирзоев А.Р. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор	Мирзоев А.Р. - доктор педагогических наук, профессор	Mirzoev A.R. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ҷабборов Ф.Н. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Джаббаров Ф.Н. - кандидат юридических наук, доцент	Jabborov F.N. - Candidate of Law, Associate Professor
Бобоев Қ. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Бобоев Дж. - кандидат юридических наук, доцент	Babaev J. - Candidate of Law, Associate Professor
Мирзоев С.А. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Мирзоев С.А. - кандидат юридических наук, доцент	Mirzoev S.A. - Candidate of Law, Associate Professor
Алиев Ф.Ш. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Алиев Ф.Ш. - кандидат юридических наук, доцент	Aliyev F. Sh. - Candidate of Law, Associate Professor
Нодиров Ф.М. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Нодиров Ф.М. - кандидат юридических наук, доцент	Nodirov F.M. - Candidate of Law, Associate Professor
Наботов С.Х. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент	Наботов С.Х. - кандидат педагогических наук, доцент	Nabotov S.Kh. - Candidate of Law, Associate Professor
Назаров Х.Д. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент	Назаров Х.Д. - кандидат педагогических наук, доцент	Nazarov Kh.D. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Сангинова Р.И. - номзади илмҳои филологӣ, дотсент	Сангинова Р.И. - кандидат филологических наук, доцент	Sanginova R.I. - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Мирсаидов Ф.А. - номзади илмҳои сиёсатшиносӣ, дотсент	Мирсаидов Ф.А. - кандидат политических наук, доцент	Mirsaidov F.A. - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

МУНДАРИЧА		
ТАЪРИХ, СИЁСАТШИНОСӢ / ИДРАИ ДАВЛАТӢ		
1.	Шарифзода А.А., Шарифзода Ф.А. Ҳамёрӣ бо давлатҳои нимҷазираи Пиреней – Испания ва Португалия – самтҳои умедбахши ҳамкорӣ дар арсаи Аврупо	8
2.	Додхудоева Л., Шоназар Ҷ.М. Кастюми замонавии сахнавии тоҷикони Бадахшон дар асоси либосҳои анъанавӣ	20
3.	Мирсаидзода Ф.Ф. Рушди омӯзиши муҳочирати зеҳнӣ ҳамчун илм: ҳадаф ва вазифаҳои он дар раванди сиёсӣ	27
4.	Максадов Ҳ.И. Экология дар «Авесто»	36
ФИЛОЛОГИЯ		
5.	Зоғакова Г.И. Мақоми санъати муболиға дар ташаккули воҳидҳои фразеологии идиоматикӣ	42
6.	Максудов О.У. Усулҳои таълим ва ҳолгузорӣ дар раванди тадриси забони хориҷӣ	46
7.	Мустафозода Н. Калимаҳои кӯхнашуда ва таърихӣ	54
8.	Назарова Р.С. Ишқ ва бадеиёт дар ғазалиёти Саъдии Шерозӣ	58
9.	Начмиддинова У. Воқеоти замони муосир ва шинохти ВАО-и тоҷик дар асарҳои Пешвои миллат	64
10.	Ҳайдарова Б.У. Таъсири анъанаҳои адабии форсии тоҷикӣ ба осори Мирзо Шӯҳрии Ҳуҷандӣ	68
11.	Абдуназарова О.А. Усулҳои фаъоли таълим дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ	78
12.	Ёрова З.Х. Ном ва миллат: Таъсири номшиносӣ (ономастика) дар ташаккули айнияти фарҳангӣ	83
13.	Мирзоева Б.С., Нуракова Н.Ч. Ташаккули салоҳияти коммуникатсионӣ ҳадафи асосӣ ва пешбарии таълими забонҳои хориҷӣ	90
14.	Ҷурахонова С.Қ., Нуракова Н.Ч. Ташаккули малакаҳои муоширатӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ	97
15.	Бадалова Н.Т., Абдуназарова О.А. Роҷеъ ба ибораҳои феълӣ ва навъҳои онҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ	104
16.	Мамадҷонова М.М. Пайвастанӣ пешвандӣ дар ибораҳои намуди н+н бо забони тоҷикӣ ва англисӣ	111
17.	Тураева Д., Асадуллоева З. Мавқеи пурқунанда дар забони тоҷикӣ, англисӣ ва хитойӣ	116
ПЕДАГОГИКА		
18.	Эмомов И.Б. Усулҳои самараноки таълими луғат баҳри бунёд ва ташаккули анғезаи маърифатии донишҷӯён дар раванди дарси забони хориҷӣ	124
19.	Давлатова М.А. Самараи истифодаи технологияи муосир ва воситаҳои инноватсионӣ барои рушди маданияти муоширати донишҷӯён	129
20.	Шокирова М.М. Дараҷаи касбӣ-педагогии касбияти муаллим	133
21.	Воҳидова Н.А. Маориф ҳамчун омили ҳаракати иҷтимоии ҷавонон	138
22.	Қурбонова М.М., Асадуллоева З.Р. Ташаккули малакаю маҳорати муоширати хонандагон дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ	143
Маълумот барои муаллифони		148

СОДЕРЖАНИЕ		
ИСТОРИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ		
1.	Шарифзода А.А., Шарифзода Ф.А. Партнерство с государствами Пиренейского полуострова – Испанией и Португалией – перспективные направления сотрудничества на Европейской арене	8
2.	Додхудоева Л., Шоназар Ч. М. Современный сценический костюм на основе традиционной одежды таджиков Бадахшана	20
3.	Мирсаидзода Ф.Ф. Развитие изучения интеллектуальной миграции как наука: ее цель и задачи в политическом процессе.	27
4.	Максадов Х.И. Экология в "Авесто"	36
ФИЛОЛОГИЯ		
5.	Зогакова Г.И. место (статус) выразительного искусства в фармировании фразеологических идиоматических единиц	42
6.	Максудов У.О. Приёмы обучения и методы баллирования в процессе обучения иностранному языку	46
7.	Мустафозода Н. Архаизмы и историзмы	54
8.	Назарова Р.С. Любовь и искусство в газал Саади Ширази	58
9.	Наджмиддинова У. Современные события и признание таджикских сми в творчестве лидера нации	64
10.	Хайдарова Б.У. Влияние классических персийско-таджикских литературных традиций на творчество Мирзо Шухии Худжанди	68
11.	Абдуназарова О.А. Интерактивные обучения методы изучения	78
12.	Ёрова З.Х. Названия и нации: влияние ономастики на формирование культурной идентичности	83
13.	Мирзоева Б.С., Нуракова Н.Ч. Формирование коммуникативной компетенции является главной и активной целью обучения иностранным языкам	90
14.	Джурахонова С.К., Нуракова Н.Ч. Развитие коммуникативных навыков в процессе изучения английского языка	97
15.	Бадалова Н.Т., Абдуназарова О.А. К глагольных словосочетаниях и их видах в английском и таджикском языках	104
16.	Мамадчонова М.М. Предложная связь в словосочетаниях типа n+n в таджикском и английском языках	111
17.	Тураева Д., Асадуллоева З. Роль дополнений в Таджиком, Английском Китайском языках	116
ПЕДАГОГИКА		
18.	Эмомов И.Б. Продуктивные методы преподавания лексики с целью формирования и развития познавательной мотивации студентов на уроках иностранных языков	124
19.	Давлатова М.А. Самараи истифодаи технологияи муосир ва воситаҳои инноватсионӣ барои рушди маданияти муоширати донишҷӯён	129
20.	Шокирова М.М. Уровни педагогического профессионализма профессиональная компетентность педагога.	133
21.	Вохидова Н.А. Образование как фактор социальной мобильности молодёжи	138
22.	Курбонова М.М., Асадуллоева З.Р. Формирование коммуникативных умений и компетенций студентов в процессе обучения иностранному языку	143
Памятка для авторов		145

CONTENT		
HISTORY / POLITOLOGY / PUBLIC ADMINISTRATION		
1.	Sharifzoda A.A., Sharifzoda A.A. Partnership with countries of Iberian peninsula – Spain and Portugal – promising areas of cooperation on the European arena	8
2.	Dodhudoeva L., Shonazar J.M. Modern stage costume based on traditional Tajik clothing of Badakhshan	20
3.	Mirsaidzoda F.A. Development of the study of intellectual migration as a science: its goal and tasks in the political process	27
4.	Maksadov H. I. Ecology in "Avesto"	36
PHILOLOGY		
5.	Zoghakova G.I. Place (status) of expressive art in the formation of phraseological idiomatic units	42
6.	Maksudov U. O. Teaching techniques and methods of marking points in the process of drilling a foreign language	46
7.	Mustafozoda N. Archaisms and historicism	54
8.	Nazarova R.S. Harmony of love and literature in Saadi Shirazi's lyric and oral works	58
9.	Najmiddinova U. Modern events and the recognition of Tajik media in the works of the leader of the nation	64
10.	Haidaroova B.U. The influence of classical persian-tajik literary traditions on the works of Mirzo Shukhi Khujandi	68
11.	Abdunazarova O.A. Interactive teaching learning methods	78
12.	Yorova Z. H. Names and nations: the influence of onomastics on the formation of cultural identity	83
13.	Mirzoeva B.S., Nurakova N.Ch. Building communication competence is the main and promotional goal of foreign language teaching	90
14.	Jurakhonova S.Q., Nurakova N.Ch. Development of communication skills in the process of learning English annotation	97
15.	Badalova N.T., Abdunazarova O.A. About verb phrases and their types in English and Tajik languages	104
16.	Mamadjonova M.M. Prepositional connection in n+n type phrases in tajik and English	111
17.	Turaeva D., Asadullaeva Z.R. The role of object in Tajik, English and Chinese.	116
PEDAGOGY		
18.	Ismatullo B. E. Productive methods of teaching vocabulary to form and to develop the students' cognitive motivation at the lessons of foreign languages	124
19.	Davlatova M.A. Efficiency of use of modern technologies and innovative means for developing the communicative culture of students	129
20.	Shokirova M.M. Levels of pedagogical professionalism and professional competence of a teacher	133
21.	Vohidova N.A. Education as a factor of youth social mobility	138
22.	Qurbonova M.M., Asadullaeva Z. The role of object in Tajik-English-Chinese	143
Note for authors		145

ТАЪРИХ / СИЁСАТШИНОСӢ / ИДОРАИ ДАВЛАТӢ

УДК:94

**ҲАМӢРИ БО ДАВЛАТӢОИ
НИМӢАЗИРАИ ПИРЕНЕЙ –
ИСПАНИЯ ВА ПОРТУГАЛИЯ
– САМТӢОИ УМЕДБАХШИ
ҲАМКОРӢ ДАР АРСАИ
АВРУПО**

**ПАРТНЕРСТВО С ГОСУДАР-
СТВАМИ ПИРЕНЕЙСКОГО
ПОЛУОСТРОВА – ИСПАНИЕЙ
И ПОРТУГАЛИЕЙ – ПЕР-
СПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕ-
НИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА НА
ЕВРОПЕЙСКОЙ АРЕНЕ**

**PARTNERSHIP WITH COUN-
TRIES OF IBERIAN PENINSU-
LA – SPAIN AND PORTUGAL –
PROMISING AREAS OF COOP-
ERATION ON THE EUROPEAN
ARENA**

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Аврупо, Пиреней, Испания, Португалия, муносибатҳои дипломатӣ, таърих, Президенти Тоҷикистон, муколамаи сиёсӣ, робитаҳои иқтисодӣ, мубодилаи сафарҳо, ҳамкориҳо дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои байналхалқӣ.

Шарифзода Абдуфаттоҳ Абдувахҳоб – доктори илмҳои таърих, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Шарифзода Фирдавс Абдуфаттоҳ – котиби якуми Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих

Шарифзода Абдуфаттоҳ Абдувахҳоб – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Национальной Академии наук Таджикистана.

Шарифзода Фирдавс Абдуфаттоҳ – первый секретарь Министерства иностранных дел Республики Таджикистан, кандидат исторических наук

Sharifzoda Abdufattoh Abduvahhob – doctor of historical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of Tajikistan

Sharifzoda Firdavs Abdufattoh – first Secretary of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, candidate of historical sciences

Аннотатсия. Мақолаи мазкур дар худ натиҷаҳои тадқиқоту мадраҳои бадастомадаро роҷеъ ба таърихи истиқрор ва инкишофи ботадричи робитаҳои дӯстонаи Тоҷикистон бо кишварҳои асосии нимҷазираи Пиреней – Испания ва Португалия тайи 32 соли муносибатҳои дипломатӣ инъикос менамояд. Муаллифон бо овардани далелҳои возеҳи муҳим будани рушди муносибатҳо бо кишварҳои зикршуда дар самти аврупоии сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ҳамзамон эътироф кардаанд, ки равобит бо ин давлатҳо дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, шарикӣ бо онҳо бештар дар доираи созмонҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шудааст ва муносибатҳои дучониба ба рушди кулли бахшҳои ҳамкориҳо эҳтиёҷ доранд. Дар мақола диққат ба мазмуну моҳият ва самараҳои муносиботи Тоҷикистон бо Испания ва Португалия, аз ҷумла раванди муколамаи сиёсӣ ву дипломатии сатҳи оливу баланд, таҳлили ҳамкориҳо дар соҳаҳои иқтисодӣ, сармоягузорӣ, мубориза бо терроризм, масоили глобалии обӣ, амну суботи минтақавӣ ва ғайра марказонида шудааст. Зимни таълифи маводи

мазкур китобҳову рӯзнамаҳо перомунӣ фаъолияти сиёсати берунаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нашрияҳои Вазорати қорҳои хориҷӣ, санадҳои заминавӣ, маълумотномаҳо оид ба муносибатҳои дучониба, инчунин дигар матолиби электронии дохилию хориҷӣ ва омуру хабарҳои матбуотӣ истифода шудаанд.

Ключевые слова: Таджикистан, Европа, Пиренеи, Испания, Португалия, дипломатические отношения, история, Президент Таджикистана, политический диалог, экономические отношения, обмен визитами, сотрудничество в рамках международных организаций.

Аннотация. В данной статье отражены результаты исследования и сведения по истории установления и постепенного развития дружественных отношений между Таджикистаном и основными странами Пиренейского полуострова – Испанией и Португалией за 32 года дипломатических взаимоотношений. Убедительно аргументируя важность развития отношений с указанными странами на европейском направлении внешней политики Таджикистана, авторы в то же время признают, что отношения с этими странами находятся на стадии становления, а партнерство с ними преимущественно ведется в рамках международных организаций, поэтому все отрасли двустороннего сотрудничества с ними нуждаются в расширении. В статье акцентируются суть, содержание и результаты отношений Таджикистана с Испанией и Португалией, включая процесс политико-дипломатического диалога на высоком уровне, анализ сотрудничества в экономической, инвестиционной сферах, борьбу с терроризмом, глобальные водные проблемы, региональную безопасность и стабильность, и т.д. При подготовке данного материала использовались книги и газеты касательно внешней политики Президента Республики Таджикистан и публикации Министерства иностранных дел, базовые документы, справки о двусторонних отношениях, а также другие отечественные и зарубежные электронные издания, статистические данные и пресс-релизы.

Keywords: Tajikistan, Europe, Pyrenees, Iberian Peninsula, Spain, Portugal, diplomatic relations, history, President of Tajikistan, political dialogue, economic relations, exchange of visits, interaction within international organizations.

Annotation. This article reflects the outcomes of the research and data on the history of the establishment and gradual development of friendly relations between Tajikistan and the main countries of the Iberian Peninsula – Spain and Portugal over 32 years of diplomatic relations. Bringing the strong arguments for the importance of developing relations with these countries in the European direction of Tajikistan's foreign policy, the authors at the same time admit that relations with these countries are at the stage of formation, and partnership with them is mainly conducted within the framework of international organizations, therefore all areas of bilateral

cooperation with them need to be expanded. The article emphasizes the essence, content and results of Tajikistan's relations with Spain and Portugal, including the process of high-level political and diplomatic dialogue, analysis of cooperation in the economic, investment spheres, the fight against terrorism, global water issues, regional security and stability, etc. In preparing this material, books and newspapers on the foreign policy of the President of the Republic of Tajikistan and publications of the Ministry of Foreign Affairs, basic documents, references on bilateral relations, as well as other domestic and foreign electronic editions, statistical data and press releases were used.

Нимҷазираи Пиреней (*номгузори аз рӯи кӯҳҳои Пиреней дар шимолу шарқи нимҷазира*) ва ё нимҷазираи Иберия (*бо ишора ба мардумони ибер, ки то рӯмиҳо дар қаламрави Каталонияи ҳозира маскун буданд ё бо киноя аз дарёи Иберу ё Эбро*) нимҷазираест бо соҳилҳои Баҳри Миёназамин, Уқёнуси Атлантика ва Халиҷи Бискай ихтоташуда дар ҷанубу ғарби Аврупо, ки ағлаби ҳудуди онро кишварҳои хушманзари Испания (83%) ва Португалия (15%) ишғол мекунанд. Бинобар сарзамини аз лиҳози релеф, иқлим ва манзараҳои аз якдигар фарқкунанда (*бо шумули қаторкӯҳҳои Пиреней, Кантабрия, Каталония, Иберия, Андалусия, аз ҷумла қуллаи баландтарини минтақа – кӯҳи Муласен, 3482 метр*) буданаш онро баъзан ба пуштакӯҳҳои Осиёи Ғарбӣ ва Марказӣ, бахусус Осиёи Хурд, ташбеҳ медиҳанд [13]. Ҳол он ки мо Испания ва Португалияро бештар дар робита ба Кашфиётҳои бузурги ҷуғрофӣ бо иштироки пешбарони экспедитсияҳои баҳрии таърихсоз Фернан Магеллан ва Васко да Гама мешиносем, Испания бо инобати молики яке аз тамаддунҳои қадимтарин ва ба худ хоси аврупоӣ буданаш ба олам рассомони барҷаста Гойя, Эл Греко, Веласкес, Пикассо, Дали, Миро, шоири забардаст Гарсия Лорка, нависандаи машҳур Сервантесро эҳдо кардааст. Мардумони ҳарду кишварро муштарақоти зиёди таърихӣ, фарҳангию тамаддунӣ ва забонӣ ба ҳам мепайванданд. Пеш аз он, ки ба шарҳи муносибатҳои Тоҷикистон бо ин ду кишвари ҷолиби аврупоӣ бипардозем, муқаддима аз баъзе вижагиҳои сиёсӣ ва иқтисодии онҳо ҳарф хоҳем зад.

Подшоҳии Испания (бо аҳолии 47,6 млн. нафар ва масоҳати 506,030 км²) монархияи парлумонӣ буда, дар он сарвари давлат Шох Фелипе VI аз сулолаи Бурбонҳо мебошад. Моҳи ноябри соли 2023 Ҳукумати эътилофӣ чапгароҳои марказӣ зери роҳбарии лидери Ҳизби испании сотсиалистии коргарон, Сарвазир Педро Санчес Перес-Кастехон, бо шумули Ҷунбиши “Сумар”, ташаккул ёфт. Мақоми қонунгузори Испания Кортесҳои генералӣ мебошанд [10]. Дар қиёс бо Испания, Ҷумҳурии Португалия (бо аҳолии 10,5 млн. нафар ва масоҳати 92,225 км²), бо назардошти маҳдудияти мутақобилаи ваколатҳои президент, парлумон ва ҳукумат, ҷумҳурии парлумонӣ-президентӣ ба ҳисоб рафта, дар он мақоми қонунгузор Маҷлиси Ҷумҳурӣ, сарвари давлат – Президент Марселу Ребелу де Соуза ва Сарвазири таъйиншудаи Ҳукумати нави Португалия – роҳбари “Иттиҳоди демократӣ”-и ростгароҳои марказӣ Луиш Монтенегру мебошанд [14].

Испания ва Португалия кишварҳои аъзои фаъоли Созмони Милали Муттаҳид (*Дабири кулли кунунии СММ – собиқ Сарвазири Португалия Антониу Гутерриш, муҳлати дуум аз соли 2022*), Иттиҳоди Аврупо, СААШ (НАТО), минтақаҳои Евро ва Шенген, иштирокчиёни пешсафи сохтору равандҳои ҳамгироӣ дар Америкаи Лотинӣ (*бо шумули Саммитҳои Иberoамерикой*) ба шумор мераванд. Ҳамзамон ба фарқият аз якдигар, масалан яке аз самтҳои асосии сиёсати хориҷии Испания кишварҳои ҷануби Баҳри Миёназамин, хосатан Марокаш буда, робитаҳои таърихан ташаккулёфтаи Португалия бештар бо давлатҳои ҷомеаи португализабон (Бразилия, Ангола, Кабо-Верде, Мозамбик ва

ғайра) чун унсури муҳими сиёсати миллии стратегӣ, бахусус бо Бразилия дар чаҳорчӯби фаъолияти Иттиҳоди кишварҳои португализабон, ИА-МЕРКОСУР (*Бозори муштаракӣ кишварҳои Америкаи Чанубӣ*) ва Саммитҳои иberoамерикой, дар сатҳи хуб нигоҳ дошта мешаванд.

Испания дорои иқтисоди рушдкардаи саноатишуда буда, аз рӯи ҳаҷм (дар соли 2023 маҷмуи маҳсулоти дохилии номиналӣ 1,58 трлн. долл. ИМА ва ММД ба ҳар сари аҳоли 33,090 долл. ИМА) дар Иттиҳоди Аврупо ҷойи 4-ум ва дар дунё ҷойи 12-умро ишғол мекунад. Бахшҳои калидии саноаташ мошинсозӣ, химиявӣ, автомобилӣ, металлургӣ, сабук, ҳӯрокворӣ ва сайёҳӣ мебошанд. Ширкатҳои фаромиллиаш дар соҳаҳои ба монанди манбаҳои таҷдидпазири энергия (ба мисоли ширкати Iberdrola), технологияҳо (Telefonica, Cellnex, Gamesa, Indra Sistemas), сохтмон (Acciona, Grupo ACS, Ferrovial, Grupo FCC), мошинсозии роҳи оҳан (CAF, Talgo), молия (Grupo Santander, BBVA, Mapfre) ва саноати сабук (Inditex) фаъоланд. Ба ғайр аз ин, Испания яке аз марказҳои бузургтарини туризми байналмилалӣ эътироф шуда, дар соли 2022 ба ҳайси кишвари аз ҳама зиёратшуда (бо пазироии тақрибан 72 млн. сайёҳ) ба қайд расид [11].

Дар навбати худ, Португалия давлати саноатӣ-аграрӣ (тибқи арзёбиҳои соли 2024 ММД номиналӣ 298,949 млрд. долл. ИМА ва ММД ба ҳар сари аҳоли 28,969 долл. ИМА) буда, бахшҳои анъанавии муҳими саноаташ бофандагӣ, дӯзандагӣ, истеҳсоли вино, рағғани зайтун, консерваҳои моҳигӣ, ҷӯбу тахта, коркарди сарпӯши пукӣ (корк), сафолсозӣ, металлургияи сиёҳу ранга, мошинсозӣ (киштисозӣ, васли қисмҳои автомобил, электротехника) ба шумор мераванд. Португалия ватани як зумра ширкатҳои пешбари номдори ҷаҳонӣ, аз қабилӣ “The Navigator Company” (коғазу селлюлоза), “Sonae Indústria” (коркарди ҷӯбу тахта), “Corticeira Amorim” (лидери ҷаҳонӣ аз рӯи истеҳсоли корк), “Conservas Ramirez” (консерваҳо), “Cimpor” (семементсозӣ), “EDP Renováveis” (3-юмин истеҳсолгари неруи бодӣ дар дунё), “TAP Air Portugal” (аз ширкатҳои пешсафи ҳавопаймоии васлкунандаи Аврупо бо Африка ва Америкаи Лотинӣ, бахусус Бразилия) мебошад [12].

Муносибот бо Испания. Масъалаи густариш ва тақвият додани ҳамкориҳои гуногунҷанбаи дучониба бо кишварҳои мухталифи аврупоӣ, аз ҷумла Подшоҳии Испания, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми авлавиятнок дорад, ки маҳсус дар ин бора дар Концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон дарҷ гардидааст. Бо вучуди ин, солҳои пешини муносибатҳои хориҷии Тоҷикистон нишон медиҳанд, ки равобити кишварамон бо Испания дар ҳоли ташаккулёбӣ буда, ба ғайр аз шарикӣ дар доираи СММ, САҲА, ИА ва таҷрибаи қаблӣи ҳамёрӣ баҳри барқарории сулҳу субот дар Афғонистон, ниёз ба рушди пайгириҳои тамоми ҷабҳаҳои ҳамкориҳои дучонибарао дорад.

Муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Подшоҳии Испания 4 августи соли 1992 барқарор шудаанд. Басо рамзист, ки дар арафа ва пас аз истиқрори равобити дипломатии ду кишвар, 25 июл – 9 августи соли 1992 дар Барселона (Испания) бозиҳои тобистонаи XXV ҷашнии Олимпӣ баргузор шуда, бори нахуст бо роҳрави варзишгоҳи олимпӣ Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар доираи дастаи муттаҳидаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ботантана яке аз пурқувваттарин гурзпартоён, устои варзиши дараҷаи байналмилалӣ Андрей Абдувалиевӣ 26-сола бурд [2, с. 280].

Тамосҳои сатҳи баланду олӣ миёни Тоҷикистон ва Испания то соли 2007 бештар ҳислати ташрифотӣ ва мукотибавӣ дошта, дар амал асосан ба тариқи рисолати ғайримуқими сафири ин кишвар дар Душанбе сураи мегирифтанд. Масалан, 3 майи соли 1996 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон эътимодномаи аввалин сафири фавқуллодда ва мухтори Испания дар Тоҷикистон Э. Бергалот-и-Обиолсро қабул намуданд. Сардори давлат дар суҳбат бо дипломати испанӣ иброз доштанд, ки сулҳу субот дар Тоҷикистон ва заминаи ҳукукию қонунгузорӣ дар мамлакат барои тараққӣ додани бомуваффақияти равобити иқтисодии берунӣ бо мамлакатҳои Аврупо, аз ҷумла Испания, шароити мусоид фароҳам меорад. Сафир дар навбати худ таъкид дошт, ки таъминии сулҳу субот дар Тоҷикистон на фақат барои тамоми Осиёи Марказӣ, балки барои

тамоми Аврупо ва Иттиҳоди Аврупо, ки Испания кишвари узви он аст, муҳим аст. Ў афзуд, ки пешомадҳои инкишофи муносибатҳои ду кишвар хеле мусоид буда, мавсуф дар ҳаллу фасли масоили ҳамгироии иқтисодӣ ва бозомӯзии дипломатҳои ҷавони тоҷик дар ниҳоди дипломатии Испания омодааст [9].

Гузашта аз ин, рӯзи 13 апрели соли 2005 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сафири Испания Франсиско Паскуал де ла Партеро бинобар анҷоми фаъолият ба ҳузур пазируфтанд. “Ҷумҳурии Тоҷикистон, - таъкид намуданд Сарвари давлат, - ба рушди муносибатҳо бо Испания аҳаммияти зиёде медиҳад ва мо мехоҳем, ки ҳамкориҳои дучонибаи муфидро густариш диҳем”. Дар ҷараёни суҳбат зикр гардид, ки созишномаи соли 2004 имзошудаи шарикӣ ва ҳамкорӣ байни Тоҷикистон ва Иттиҳоди Аврупо заминаи хуби ҳуқуқии рушди ҳамкориҳои дучонибаро мегузорад. Мусоҳибон аз он изҳори қаноатмандӣ намуданд, ки Тоҷикистону Испания шарикони Этилофи зиддитеррористӣ буда, дар ҷорҷубаи он зич ҳамкорӣ мекунанд. Ҳамзамон, қайд гардид, ки дар ҷаҳони бо ҳам алоқаманди имрӯза, ки онро ҷаҳонишавӣ (глобализатсия) фаро гирифтааст, ҷонибайн баробар дучори хавфи глобалии терроризм мебошанд. Ба қавли Президенти Тоҷикистон, “аз ин рӯ, кишварҳои мо бояд ҳамкориишонро ҳам дар соҳаи сиёсат ва ҳам дар соҳаи иқтисодиёт рушду густариш диҳанд”. Ҷонибҳо соҳаҳои мавзуи ҳамкориҳои бахши иқтисодиёт ва мавриди сармоягузорӣ донишанд, ки бо ҷалби таҷрибаи бойи Испания, мутахассисон ва технологияи пешрафтаи испанӣ суди мутақобил меоранд: гидроэнергетика, коркарди зироатҳои кишоварзӣ, саноати кимиё ва ҳӯрокворӣ, туризм, алоқа, ҷорӣ намудани технологияҳои муосири истеҳсоли иттилоотӣ, табодули таҷриба дар самтҳои маориф, илму фарҳанг ва ғайра [19].

Бояд афзуд, ки ба ғайр аз мукотибаи шодбошӣ, ки ба таври муомила ба мисл миёни роҳбарони ду давлат ҳамаи ин солҳо сурат мегирифт, ҳамзамон Президенти мо дар ҳолатҳои ҳузнангез низ ба он ҷониб, дар руҳияи гуманизм ва раҳму шафқат, паёмҳои изҳори тасаллиату ҳамдардӣ ирсол мекарданд. Дар ин росто, 12 март соли 2004 Президент Эмомалӣ Раҳмонов бинобар амалиёти террористӣ дар шаҳри Мадрид ва атрофи он ба Подшоҳи Испания Хуан Карлоси I барқия фиристоданд, ки дар он бо ҳисси ғаму андӯх ва ҳашму ғазаб амалҳои даҳшатафкани мучиби ҳалокати даҳҳо нафар мардуми бегуноҳ гардида шадидан маҳкум шуданд. Ҷиҳати муқовимату истодагарӣ нишон додан дар пешорӯи ин зухуроти нанговар омодагии ҷониби мо барои саҳмгузорӣ дар муборизаи қатъии умумибашарии зидди терроризм баён гардид [15].

14 апрели соли 2007 вазири корҳои хориҷии Подшоҳии Испания ҷаноби Мигел Анхел Моратинос дар давраи раисии Испания дар САҲА, дар ҷаҳорҷуби силсиласафарҳояш ба кишварҳои Осиёи Марказӣ, ба Тоҷикистон ташриф оварда, бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва вазири корҳои хориҷии кишвар мулоқот кард. 18 июли соли 2010 зимни сафари навбатии вазири корҳои хориҷии Испания М.А. Моратинос ба Тоҷикистон дар баробари мулоқотҳои сатҳи баланд Ёддошти тафохум ва ҳамкорӣ байни Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати корҳои хориҷии Подшоҳии Испания ба имзо расид [16].

Дар рафти музокироти соли 2007 Президенти кишвар ва дипломати воломақоми испанӣ ҷаноби Моратинос масоили ҳамкориҳои Тоҷикистону САҲА ва муносибатҳои дучониба бо Испанияро баррасӣ намуданд. Сарвари давлат ба натиҷаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо САҲА дар таъмини сулҳу осоиш ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ баҳои баланд дода, ҳамзамон бо мақсади ба сатҳи нав баровардани муносибатҳои байниминтақавӣ як қатор пешниҳодҳои муфид баён доштанд. Мигел Анхел Моратинос ба равандҳои демократикунонӣ ва пешрафту дастовардҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон баҳои мусбат дод. Ў аз ҷумла саҳми Тоҷикистонро дар муборизаи байналмилалӣ зиддитеррористӣ ва барқарорсозии баъдичангии Афғонистон муҳим арзёбӣ карда, ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои мусоидат ба нерӯҳои этилофӣ арзи сипос намуд [5, с. 146].

Марҳилаи навбатии роҳандозии робитаҳои муфиди ду кишвар зимни мулоқоти Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо муовини Сарвазири Испания Мануэл Чавес Гонсалес рӯзи 1 декабри соли 2010 дар Остона расида, ҷониби мо ин кишварро «яке аз шарикони муҳими Тоҷикистон дар Аврупо» номид ва аз ҳамгирӣ дар ҷаҳорҷӯби Эътилофи байналмилалӣ зиддитеррористӣ дар Афғонистон изҳори қаноатмандӣ намуд. Ҷаноби Гонсалес «Тоҷикистонро кишвари аз ҷиҳати стратегӣ муҳими минтақаи Осиёи Марказӣ» арзёбӣ карда, изҳор дошт, ки «Испания тасмим дорад дар шаҳри Душанбе Сафорати худро боз намояд». Ҷониби Тоҷикистон низ ба ифтиҳои Сафорати худ дар шаҳри Мадрид ҳавасмандӣ баён намуд. Мануэл Чавес Гонсалес аз номи Ҳукумати Испания ба Эмомалӣ Раҳмон барои мусоидати фаъоли Тоҷикистон ба нерӯҳои посдори сулҳ дар Афғонистон арзи сипос кард. Ҳарду ҷониб таҳким ва густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ сармоягузориро, аз ҷумла дар соҳаҳои бунёди иқтисодиёти Тоҷикистон, ба мисли гидроэнергетика, инчунин кишоварзӣ ва туризм, матлуб маънидод намуданд. Ба гуфтаи намояндаи баландпояи ҷониби Испания, ширкатҳои бонуфузи испанӣ ба истифодаи муштарак аз захираҳои фаровони оби Тоҷикистон манфиатдор мебошанд [4, с. 83].

Дар айни муддао, Тоҷикистон ва Испания вобаста ба масоили глобалии об шарикони хубро ба роҳ монда, масалан ин кишвар дар баробари беш аз 50 кишвари узви СММ ҳамчун ҳаммуаллифи қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ (A/RES/69/215) таҳти унвони “Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои ҳаёт”, 2005-2015, ва талошҳои минбаъда ҷиҳати дастрасӣ ба рушди устувори захираҳои об”, ки 9 декабри соли 2014 бо ташаббуси Тоҷикистон қабул гардид, баромад намуда буд. Бо иттифоқи оро қабул гардидани қатъномаи мазкурро ифодагари он хондан мумкин аст, ки ибтикороти саривақтии Тоҷикистон дар мавзӯи об аҳамияти ҷаҳонӣ дошта, мавриди таваҷҷуҳ ва пуштибонии давлатҳои мутараққии ба монанди Испания ва дигар кишварҳои аъзои Созмони Милалӣ Муттаҳид қарор доранд [26].

Таъйин ва фаъолияти сафири фавқуллода ва мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Подшоҳии Испания (бо иқоматгоҳ дар ш. Женева) Ҷамшед Ҳомидовро яке аз марҳилаҳои муҳим дар масири инкишофи равобити ду давлат шуморидан мумкин аст. 4-5 апрели соли 2018 мавсуф сафари қорӣ ба Мадрид анҷом дода, дар рафти он бо директори генералии қорҳои аврупоии Вазорати қорҳои қоричӣ ва ҳамкориҳои Подшоҳии Испания Хуан Лопес-Херрера ва директори Агентии ҳамкориҳои байналмилалӣ Вазорати қорҳои қоричӣ ва ҳамкориҳои Испания Елена Перес-Виллануева барпо кард ва ба Аълоҳазрат, Шоҳи Испания Фелипе VI эътимоднома супурд [22].

Дар идомаи тасмимоти ҷонибҳо ҷиҳати таҳкими муқолаҳои сиёсӣ, санаи 5 декабри соли 2019 дар ш. Братислава дар ҳошияи 26-умин иҷлоси Шӯрои вазирони қорҳои қоричӣ кишварҳои ширкаткунандаи Созмони амният ва ҳамқорӣ дар Аврупо мулоқоти вазирони қорҳои қоричӣ Тоҷикистон Сирочиддин Мӯҳриддин бо муовини вазирони қорҳои қоричӣ Испания Фернандо Марзо баргузор гардид. Зимни гуфтушунид мӯсоҳибон бобати тавсеаи равобити дуҷониба табудули афқор қарда, ҷиҳати идомаи ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои байналмилалӣ, бавежа роҷеъ ба мавзӯоти мудирияти об ибрази омодагӣ намуданд [28].

Гузашта аз ин, 5 ноябри соли 2020 суҳбати телефони вазирони қорҳои қоричӣ Тоҷикистон бо вазирони қорҳои қоричӣ, Иттиҳоди Аврупо ва ҳамкориҳои Подшоҳии Испания хонум Аранча Гонсалес Лайя барпо гашт, ки ҳангоми он ҳамкориҳои ду кишвар дар доираи ташкилотҳои байналхалқӣ яке аз мавзӯҳои асосӣ буда, ҷонибҳо бар зарурати вусъат додани муносибатҳо таъкид қарданд. Мӯсоҳибон инчунин вазъи қунунӣ ва дурнамои таҳкими робитаҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Испанияро дар партави рағбати тарафайн баҳри пешбурди ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва гуманитарӣ, инчунин дар ҷаҳорҷӯби Иттиҳоди Аврупо, матраҳ намуданд [24].

Муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ Тоҷикистон бо Испания дар сатҳи миёна қарор дошта, ҳаҷми савдо байни ду кишвар аз натиҷаи соли 2023 ба 5 млн. 935 ҳазор долл. ИМА

расид, ки ин нишондод ба 53,4% маҳсули соли 2022 баробар аст. Робитаҳои иқтисодӣ бештар ба ҷалби хизматрасонии машваратӣ, воридоти технологияҳои муосир ва намудҳои дарахтону буттаҳои тамаркуз ёфтаанд. Масалан, бино ба суханронии Президенти кишвар дар маросими оғози ҷаъолияти корхонаи нави истеҳсоли семент дар ноҳияи Ёвон, ба ҳолати нимаи дуҷуми соли 2013, бо мақсади рушди соҳаи парандапарварӣ дар ноҳияи Ёвон бунёди фабрикаи мурғпарварӣ дар асоси технологияи муосири давлатҳои Олмон ва Испания ба роҳ монда шудааст, ки иқтисодии истеҳсоли он дар як сол 144 тонна ғуштро ташкил медиҳад. Илова бар ин, ҷолиби диққат аст, ки ширкати машваратӣ муҳандисии бонуфузи Испания “Cobro Instalaciones Servicios S.A” дар доираи Консорсиуми ширкатҳои дигари фаронсавию швейтсарӣ ҳамчун пудратчӣ ба татбиқи лоиҳаи навсозии Неругоҳи барқи обии “Қайроққум” ба ҳолати августи соли 2019 аллакай ҷалб шуда буд [20]. Перомунӣ муосиргардонии инфрасохтори нақлиётӣ пойтахти ҷумҳурӣ низ бояд аз он мисол орем, ки назорати сифати корхоро дар лоиҳаи сохтмони эстакадаи замонавӣ дар ноҳияи Синоӣ шаҳри Душанбе ширкати машваратии “Эптиса”-и Испания бар уҳда дошта, дар маросими ифтитоҳи ин иншоот 10 июли соли 2020 Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ иштирок карданд [8]. Вобаста ба маъракаи ҷаъоли сабззоркунӣ, ниҳолшинонӣ, гулгулшукуфӣ ва ободсозии диёр, ки ҳамасола бо назари зебоипарастона ва иштироки бевоситаи Роҳбари давлат амалӣ мегардад, бояд гуфт, ки 7 июни соли 2019 дар ноҳияи Шоҳмансури пойтахт Боғи “Куруши Кабир” ифтитоҳ ёфта, 5700 адад дарахтону буттаҳои ҳамешасабзи кипарис, магнолия, фотиния, самшит, пихта, туя ва ғайра, зиёда аз 40 намуд, ки аз давлатҳои Аврупо, аз ҷумла Испания, ворид гардидааст, ба ҳусни боғ латофату таровати дилкаш зам менамоянд.

Дар қаринаи талошҳои муштараки минтақаи мо баҳри ҷонноксозӣ ва тавсеаи рабобити иқтисодӣ бо Испания, 8 феввали соли 2023 дар ш. Мадрид Анҷумани сармоягузорӣ таҳти унвони “Осиёи Марказӣ: минтақаи рушдбанда барои ширкатҳои испанӣ” баргузор гардид. Сафири Тоҷикистон дар Испания (бо қароргоҳ дар Женева) Ҷамшед Ҳомидов ба ҳайси ҳамраиси чорабинии мазкур суханронӣ намуда, ба ширкаткунандагон оид ба дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, фазои мусоид ва имкониятҳои сармоягузорӣ дар соҳаҳои сайёҳӣ, саноат, энергетика ва хизматрасонӣ маълумот пешниҳод кард [27]. Ташвику тарғиби мавзуоти рушди пайвандҳои иқтисодии кишвари мо бо Испания як матлаби муҳаббат, ки аллакай мебошад дар сатҳи дучониба низ онро пайгирона мавриди татбиқи амалӣ қарор дод.

Қобили зикр аст, ки сарони ду давлат Эмомалӣ Раҳмон ва Фелипе VI ба ҳамдигар ба муносибати санаҳои ҷашнии ду кишвар мунтазам паёмҳои табрикӣ ирсол менамоянд, аммо салоҳи қор мебуд, ки дастгоҳҳои ҳукуматӣ ва дипломатии ҳарду ҷониб бевосита усулу абзорҳои бунёдии пешбурди муколамаи сиёсӣ ва иқтисодиро ба роҳ монда, мутасил нияту маромҳои эълоншудаи рушди муносиботи судбахш ва ҳамкориҳо дар ҷодаҳои мавриди таваҷҷуҳи тарафхоро мавриди қорбаст қарор диҳанд.

Муносибот бо Португалия. Муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Португалия 4 августи соли 1992 барқарор шудаанд. Қобили таваҷҷуҳ аст, ки ҷунин иқдом, ба монанди истикрори рабобити дипломатии Тоҷикистон бо кишвари дигари минтақаи Иберия, Испания, айнан дар як рӯз анҷом ёфта, ба ҳамин тарзу минвол, муносибатҳо миёни Тоҷикистону Португалия шабеҳ ба сатҳу мундариҷаи муносибатҳо байни Тоҷикистону Испания, бахусус дар сиғаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, дар раванди шаклгирӣ қарор доранд.

Таҷрибаи таърихӣ аз ҷой доштани ҳамкориҳои созандаи Тоҷикистон бо Португалия дар ҷаҳорҷӯии ҷаъолияти сиёсӣ, амниятӣ ва мавзуоти обии СММ, САҲА, СААШ ва ИА гувоҳӣ дода, назар ба ҷанбаҳои дучониба, шарикӣ дар доираи қолабҳои бисёрҷониба бештар рушд ёфтааст. Ҳамин буд, ки 30 ноябр – 3 декабри соли 1996 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо сафари қорӣ ба шаҳри Лиссабони

Чумхурии Португалия барои иштирок дар вохӯрии сарони давлатҳои аъзои Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо ташриф оварданд [1, с. 88]. Дар Саммити Лиссабон Сарвари давлати тоҷикон ба ҳислати бардавом ва вусъати муноқишаҳои низомии сиёсии Афғонистон ишора карда, ибраз доштанд, ки муқовимати мусаллаҳона метавонад ба кишварҳои Осиёи Марказӣ густариш ёбад ва дар маҷмӯъ барои амнияти тамоми минтақа оқибатҳои ногувор ба бор орад. Бо назардошти ин, аз кишварҳои иштирокдори созмон даъват карда шуд, ки талошҳои худро ҷиҳати дастрасӣ ба ризоияти миллий ва сулҳу субот дар ин кишвари мусибатзада ҳамҷониба фаъол гардонанд [7, с. 221].

Муколамаи дӯҷонибаи сиёсӣ миёни Тоҷикистон ва Португалия хусусан дар солҳои 2002, 2009 ва 2010 бинобар ташрифи роҳбарияти Вазорати қорҳои хориҷии ин кишвар ба Душанбе ҷоннок ва мустаҳкам шуд [17]. Чунончи, рӯзи 9 июли соли 2002 Президенти Чумхурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Раиси амалкунандаи САҲА, вазири қорҳои хориҷии Португалия Антонио Мартинз да Крузро ба ҳузур пазируфта, зимни суҳбат ба вазъи минтақа ва хусусан Афғонистон диққати махсус зоҳир гардид [3, с. 219]. Музокироти аз ин ҳам доманадору пурмазмуни сиёсӣ дар рафти мулоқоти Президенти Чумхурии Тоҷикистон бо вазири қорҳои хориҷии Португалия Луиш Амаду (16 апрели соли 2009) анҷом пазируфт. Аз сатҳи муҳтавои робитаҳои бисёрҷониба, ки дар доираи Ётилофи байналмилалӣи зиддитеррористӣ оид ба барқарорсозии сулҳу субот дар Афғонистон сурат мегирифтанд, изҳори қаноатмандӣ карда шуд. Дипломати воломақоми португалӣ изҳор дошт, ки «муносибот бо Тоҷикистон дар доираи тадбирҳои умумии кишварҳои Аврупо оид ба Афғонистон бисёр муҳиманд, зеро ки нақши он дар мусоидат ба неруҳои ётилофӣи посдори сулҳ ва ҳам ба эҳёи иқтисодиёти ин кишвари азияткашида фавқуллода муҳим аст». Луиш Амаду ба Президент Эмомалӣ Раҳмон барои нақши намоёни Тоҷикистон ва саҳми бевоситаи ӯ дар ҳамгириҳои вобаста ба Афғонистон миннатдорӣ баён кард. Перомунӣ муносиботи дӯҷонибаи Тоҷикистону Португалия таъкид гардид, ки онҳо дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор доранд, лекин имкону захираҳо барои таҳкиму густариши ҳамкориҳо фароханд. Мавҷудияти захираҳои фаровони обиё энергетикӣ ва сарватҳои табиӣ дар Тоҷикистон ва техникаю технологияҳои пешқадаму имконоти васеи сармоягузорӣ дар Португалия заминаи хуб барои рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ арзёбӣ шуд. Мусоҳибон ҳамфикр шуданд, ки барои инкишофи ҳамкориҳои дӯҷониба ҳарду кишвар дар марҳилаи кунунӣ бояд бо имкону захираҳои ҳамдигар хуб ошно шаванд. Ҳамчунин, гуфтугӯӣи судманд оид ба авзои минтақаи Осиёи Марказӣ ва имконоти рушди ҳамкориҳои минтақавӣ анҷом дода шуд [18].

Дар идомаи муҳовараи сиёсӣ, 8 июни соли 2010 вохӯрии Президенти Чумхурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Котиби давлатӣи қорҳои хориҷӣ ва ҳамкориҳои Чумхурии Португалия ҷаноби Жоао Гомеш Кравиню (*вазири қорҳои хориҷии Португалия дар солҳои 2022-2024 – эзоҳи муаллифон*), ки ҷиҳати иштирок дар Конфронси байналмилалӣи сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалӣи амал “Об барои ҳаёт, 2005-2015” ба пойтахти Тоҷикистон ташриф овард, барпо гашт. Дар ҷараёни гуфтушунид масоили вобаста ба таҳдиду хатарҳои глобалӣ, аз ҷумла норасоии оби тозаи ошомиданӣ дар бисёр минтақаҳои сайёра, истифодаи сарфакорона ва самаранокӣ захираҳои обиё энергетикӣ ва муносибатҳои дӯҷонибаи Тоҷикистону Португалия матраҳ шуд. Таҷрибаи Португалия дар танзими баҳсҳои обӣ бо ҳамсоягонаш, баҳри дарёфти роҳҳои барои ҳама мақбули истифода аз захираҳои обӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ муфид шуморида шуд. Зимни баррасии мавзӯҳои ҳамкориҳои дӯҷониба Котиби давлатӣи омодагии кишвараширо ба манзури бо Тоҷикистон ба имзо расонидани Созишнома оид ба бекор қардани андозбандӣи дуқарата таъкид намуд, ки соҳибқорони португалиро ба сармоягузорӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон ташвиқ хоҳад кард. Ё ҳамчунин ибраз дошт, ки Португалия омода аст, дар сармоягузорӣи лоиҳаҳои судманди Тоҷикистон, аз ҷумла дар соҳаи гидроэнергетика ва истехсоли неруи барқ аз манбаҳои таҷдидшаванда иштирок намояд [6, с. 128].

Рохбарияти вазоратҳои корҳои хориҷии ду кишвар низ тайи чанд соли охир тамосу муносиботи судмандро ба роҳ мондаанд. Ҳамин тариқ, рӯзи 5 декабри соли 2019 дар Братислава дар ҳошияи 26-умин иҷлоси Шурои вазирони корҳои хориҷии кишварҳои ширкаткунандаи САҲА вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Сирочиддин Мухриддин бо муовини вазири корҳои хориҷии Португалия Мария Тереза Рибейро мулоқот намуд. Ҳангоми дидору гуфтушунид ҷонибҳо аз тавсеаи робитаҳои сиёсӣ изҳори қаноатмандӣ карда, ба зарурати густариши ҳамкориҳои фарҳангӣ ва иқтисодӣ миёни ду кишвар ишора карданд. Ташкили бизнес-форумҳо ва сафарҳои ҳайатҳои иқтисодии тарафайн мувофиқи мақсад доништа шуд. Ҳамзамон, мавзоти тағйирёбии иқлим ва идораи самараноки захираҳои обӣ, аз ҷумла пешбурди ҳадафу вазифаҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, 2018-2028” низ дар рафти мулоқот баррасӣ гардид. Баъдан, 19 феввали соли 2021 фурсати хубе барои мулоқоти вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон бо вазири корҳои хориҷии Португалия Аугусто Сантос Силва дар шакли маҷозӣ даст дод. Зимни суҳбат ҳолати кунунии ҳамкориҳои Тоҷикистону Португалия матраҳ шуда, мубрамияти густариши робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ тижоратӣ, фарҳангӣ ва пешбурди ҳадафҳои ду кишвар дар масоили об мучаддадан таъкид гардид [21].

Қобили зикр аст, ки дар ростои ниёзу ормонҳои ҳарду кишвар роҷеъ ба татбиқи ҳамкориҳои дучониба ва бисёрҷониба дар соҳаи обу иқлим ва муҳити зист, ҳайати расмӣ Тоҷикистон таҳти роҳбарии вазири энергетика ва захираҳои об Далер Ҷумъа бо шумули муовини вазири корҳои хориҷӣ Шараф Шерализода ва раиси Кумитаи иҷроияи Фонди байналмилалӣ наҷоти Арал Султон Раҳимзода дар маросими ифтитоҳи Конфронси Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба уқёнусҳо дар мавзӯи “Вусъат бахшидан ба амалҳои ба илму фанноварӣ асосёфтаи марбут ба уқёнус”, ки аз 27 июн то 1 июл соли 2022 дар шаҳри Лиссабони Португалия баргузор гашт, иштирок намуд. Чорабиниро Президенти Португалия Марсело Ребелу де Соуза ва Президенти Кения Ухуру Кениата якҷо бо Дабири кулли СММ Антонио Гутерриш ҳамрасӣ намуданд. 27 июн дар доираи конфронс Симпозиуми сатҳи баланд оид ба об барпо, ки аз ҷумла бо сухани ифтитоҳӣ вазири муҳити зист ва иқлими Португалия Дуарте Кордейро ва вазири энергетика ва захираҳои оби Тоҷикистон Д. Ҷумъа оғоз гардид. Бояд қайд кард, ки 1 июл дар ҳошияи кори Конфронси зикршудаи СММ оид ба уқёнусҳо муовини вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Шараф Шерализода бо муовини вазири корҳои хориҷии Португалия Андре Франсиш дидору гуфтугу анҷом дод. Дар мулоқот муносибатҳои Тоҷикистон ва Португалия дар бахшҳои гуногуни иқтисодӣ муҳокима шуда, дар мавриди ҳамкориҳои ду давлат дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” табодули андеша сурат гирифт [23].

Боиси таваҷҷуҳ аст, ки ба муносибати таҷлили санаи ҷашнӣ, 5 августи соли 2022 вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сирочиддин Мухриддин ва вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Португалия Жоао Гомеш Кравинью Ёлмомияи муштарак бахшида ба 30-солагии истиқрори муносибатҳои дипломатӣ байни ду кишварро ба имзо расониданд. Дар он ҷонибҳо аз му талоши анҷомёфтаи ду давлатро тайи 30 соли муносибатҳои дипломатӣ ҷиҳати рушди робитаҳои ба дӯстиву рафоқати мардумони онҳо асосёфта зикр карда, соли 2022-ро ҷун марҳилаи барқароршавӣ аз бӯҳрони ҷамағирии бемории коронавирус ва бозгашт ба тамосҳои маъмулии сиёсӣ, дипломатӣ ва иқтисодӣ маънидод намуданд. Бавежа, бомуваффақона баргузор шудани ҷаласаи 9-уми Шурои ҳамкориҳои Иттиҳоди Аврупо ва Тоҷикистон дар соли 2021 (тариқи видеоконфронс), ки аз ҷониби вазири давлатӣ ва корҳои хориҷии Португалия ҳамраисӣ гардид, иштироки ҳайати сатҳи баланди Тоҷикистон дар Конфронси СММ оид ба уқёнусҳо (Лиссабон, июни 2022), бо тамарқуз ба афзалият додани ҳамкориҳо дар соҳаи идоракунии захираҳои обӣ ва сайёҳӣ, намунаҳои барҷастаи ҳамгирии ду ҷониб дар ин давра арзёбӣ шуд. Интизориҳои ду кишвар аз Конфронси оби СММ (Ню-Йорк, 22-24 мартӣ 2023) ва қаноатмандӣ аз таҷрибаи ҷойдоштаи шарикӣ дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои байналмилалӣ, ҳосатан дастгириҳои

мутақобилаи номзадиҳои якдигар ба узвияти ғайридоимии Шурои Амнияти СММ ва талошҳои муштараки нигохдории сулҳу субот ва демократия дар фазои САҲА махсус таъкид гардид. Ҷолиби диққат аст, ки санади мазкур на танҳо барои таҷлили санаи ҷашнӣ, балки ба хоҳири тазаккур додани фурсати арзишманди таъйиди пойбандиву садоқати якдигар ба зарурати тавсеаи рӯзномаи дучониба дар бахшҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба нафъи мардумон ва шукуфоии ду кишвари дӯст ба тасвиб расидааст [25].

Ахиран, рушди ҳамкориҳои байни ду давлат дар сатҳи дучониба ва дар доираи созмонҳои байналмилалӣ зимни мулоқоти муовини якуми вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Исмаилюлло Насредин бо фиристодаи махсуси Португалия Педру Мойтинью де Алмейда (Душанбе, 28 феввали соли 2024) муҳокима карда шуд.

Мутаассифона, робитаҳои иқтисодӣ байни Тоҷикистону Португалия дар сатҳи хеле паст қарор гирифта, дар соли 2023 гардиши савдо танҳо 232,3 ҳазор долл. ИМА-ро ташкил додааст.

Яқинан умеду бовар дорем, ки дар ояндаи наздик тамосу муколамаи сиёсии сатҳи оливу баланд миёни Тоҷикистон ва Испанияву Португалия ба зинаи сифатан нав бароварда шуда (бо инобати нақшаҳои таъсис ва баргузориҳои даври аввалини абзори машваратҳои сиёсӣ байни вазоратҳои корҳои хориҷӣ), ҳамгироии ҷонибҳо дар соҳаҳои иқтисодиёти тижоратӣ, бахусус дар бахшҳои саноати мошинсозӣ, энергетика, химиявӣ, металлургӣ, сабук ва ҳӯрокворӣ, сайёҳӣ, сохтмон ва соири дигар самтҳои афзалиятнок, аз қабилӣ тамосҳои байнимардумӣ, илм, фарҳанг, маориф ва тандурустӣ, вусъат меёбанд. Бад-ин манзур, дар доираи сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Тоҷикистон ба шарофати ҳидоятҳои хирадмандонаи Президенти мамлакат, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми шароити мусоид фароҳам оварда шудааст; икдому тадбирҳои мушаххаси ниҳодҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти давлатӣ самтҳои умедбахши шарокату ҳамкориҳои кишварамонро бо Испания ва Португалия ба нуқтаи қонеъкунанда хоҳанд расонд.

АДАБИЁТ ВА САРЧАШМАҲОИ ДИГАР

1. Дипломатияи Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. Дар ду ҷилд. Ҷилди 1. – Душанбе, 2009. – 296 с.
2. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 352 с.
3. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва оғози марҳалаи созандагӣ (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2003). – Китоби 3. Нашри дуюм. / А. Шарифзода, С. Фаттоев. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
4. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва ҷомеаи ҷаҳон / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2011. – 372 с.
5. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон: Оғози марҳилаи нав (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2007). Китоби 7. Нашри дуюм / Шарифзода А., Қосимӣ З. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
6. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон: Соли маориф ва фарҳанги техникӣ. (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010). Китоби 10. Нашри дуюм. / Шарифзода А., Қосимӣ З. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
7. Эмомалӣ Раҳмон – бунёнгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. – Душанбе, 2012. – 272 с.
8. Ифтиҳои иншооти нав дар шаҳри Душанбе // Садои мардум. – 2020. – 11 июл. – №84.
9. Ҳамкорӣ густариш меёбад // Садои мардум. – 1996. – 4 май. – №30 (856).
10. Мақолаи “Испания” дар Донишномаи Википедия [Манбаи электронӣ]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Испания> (ба заб. русӣ)
11. Мақолаи “Иқтисоди Испания” дар Донишномаи Википедия [Манбаи электронӣ]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_Испании (ба заб. русӣ)

12. Мақолаи “Иқтисоди Португалия” дар Донишномаи Википедия [Манбаи электронӣ]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Portugal (ба заб. англ.)
13. Мақолаи кишваршиносии “Нимҷазираи Пиреней” дар Донишномаи Википедия [Манбаи электронӣ]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пиренейский_полуостров
14. Мақолаи “Португалия” дар Донишномаи Википедия [Манбаи электронӣ]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Португалия> (ба заб. русӣ)
15. Барқияи тасаллият ба Шоҳи Испания Хуан Карлоси I [Манбаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <https://president.tj/event/telegrams/10992>
16. Маълумотномаи «Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Шоҳигарии Испания» [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/173/munosibathoi-tojikiston-bo-ispaniya>
17. Маълумотномаи «Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Португалия» [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/10659/munosibathoi-jumhurii-tojikiston-bo-jumhurii-portugaliya>
18. Мулоқот бо Вазири корҳои хориҷии Португалия Луиш Амаду [Манбаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <https://www.president.tj/event/meetings/2496>
19. Мулоқот бо сафири Испания Франсиско Паскуал де ла Партеро [Манбаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <https://www.president.tj/event/meetings/10396>
20. Оғози корҳои таҷдиду барқарорсозии Неругоҳи барқи обии «Қайроққум» [Манбаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: https://www.president.tj/event/domestic_trips/19123
21. Хабар иттилоотии “Вохӯрии Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон бо Вазири корҳои хориҷии Португалия” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/7154/vokhurii-vaziri-korhoi-khorijii-tojikiston-bo-vaziri-korhoi-khorijii-portugaliya>
22. Хабар иттилоотии “Вохӯриҳои Сафири Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шоҳигарии Испания” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/3135/vokhurihoi-safiri-jumhurii-tojikiston-dar-shohigarii-ispaniya>
23. Хабар иттилоотии “Вохӯрӣ бо муовини вазири корҳои хориҷии Португалия” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/10640/vokhuri-bo-muovini-vaziri-korhoi-khorijii-portugaliya>
24. Хабар иттилоотии “Гуфтугӯи телефонии Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон бо Вазири корҳои хориҷии Испания” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/6593/guftugui-telefonii-vaziri-korhoi-khorijii-tojikiston-bo-vaziri-korhoi-khorijii-ispaniya>
25. Хабар иттилоотии “Имзои эълومияи муштарак бахшида ба 30-солагии истиқрори муносибатҳои дипломатии Тоҷикистону Португалия” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/10787/imzoi-elomiyai-mushtarak-bakhshida-ba-30-solagii-istiqrori-munosibathoi-diplomatii-tojikistonu-portugaliya>
26. Хабар иттилоотии “Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд роҷеъ ба натиҷаҳои таъбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои ҳаёт”, 2005-2015” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/697/konfronsi-bainalmilalii-sathi-baland-roje-ba-natijahoi-tatbiqi-dahsolai-bainalmilalii-amal-ob-baroi-hajot-2005-2015>
27. Хабар иттилоотии “Муаррифии имкониятҳои сармоягузори Тоҷикистон дар Мадрид” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон.

URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/12050/> muarrifii-imkoniyathoi-sarmoyaguzorii-tojikiston-dar-madrid

28. Хабарӣ иттилоотӣ “Мулоқоти Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон бо Муовини вазири корҳои хориҷии Испания” [Манбаи электронӣ] // Сомонаи расмӣ Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/5358/muloqoti-vaziri-korhoi-khorijii-tojikiston-bo-muovini-vaziri-korhoi-khorijii-ispaniya>

КАСТЮМИ ЗАМОНАВИИ САҲНАВИИ ТОҶИКОНИ БАДАХШОН ДАР АСОСИ ЛИБОСҲОИ АНЪАНАВӢ

СОВРЕМЕННЫЙ СЦЕНИЧЕ- СКИЙ КОСТЮМ НА ОСНОВЕ ТРАДИЦИОННОЙ ОДЕЖДЫ ТАДЖИКОВ БАДАХШАНА

MODERN STAGE COSTUME BASED ON TRADITIONAL TA- JIK CLOTHING OF BADAKH- SHAN

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Бадахшон, этномаданӣ, ансамбл, кӯхистон, фолклор, либос, костюм, саҳна, симо, иҷрокунанда.

Ключевые слова: Таджикистан, Бадахшан, таджики, этнокультура,

Лариса Додхудоева – доктори илмҳои таърих, мудири шуъбаи этнология ва таърихи антропологияи Институти таърих, археология ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Шоназар Чавҳари Муносиб - омузгори калони кафедраи ҷомеашиносии факултети сайеҳи, Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Лариса Додхудоева - доктор исторических наук, заведующая отделом этнологии и исторической антропологии Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша национальной академии наук Таджикистана.

Шоназар Джавҳари Муносиб – старший преподаватель обществоведения факультета туризма, Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Larisa Dodhudoeva - doctor of History, head of the Department of Ethnology and Historical Anthropology at the A. Donish Institute of History, Archaeology and Ethnography, National Academy of Sciences of Tajikistan.

Shonazar Javhari Munosib Senior Lecturer, Department of Social Science, Faculty of Tourism, International university of tourism and entrepreneurship of Tajikistan

EMAIL: lorasdodo@rambler.ru

shonazarjavhar@gmail.com

Аннотатсия. Дар миёнаи асри XX шакли ягонаи либосҳои саҳнавӣ мардумии Бадахшон ба вучуд омад, ки хусусиятҳои намуди либоси суннатии кӯхистонӣ ва намудҳои нави муди шуравиро таҷассум мекард. Либоси консертии гурӯҳҳои гуногуни фолклории Помир аз нав эҷешавиро талаб мекард ва метавонист аз ҷиҳати эътимоднокии тафсилоти таърихӣ фарқ накунад, аммо зарур буд, ки арзишҳои иҷтимоӣ фарҳангиро инъикос намуда, хусусиятҳои фолклорӣ, фарҳангӣ, расму оинҳои вилоятро нигоҳ дорад ва дар дар як вақт ба санъаткорон мувофиқ бошад. Ба туфайли ин хусусиятҳо либоси суннатии мардуми Бадахшон дорои нақшу нигор ва аз ҷиҳати шинамӣ қисматҳои алоҳида ва хусусиятҳои ба худ вӣжаи либоси саҳнавӣ дастаҳои фолклории Бадахшон буд.

Аннотация. Исследователи едины во мнении, что к концу прошлого и к началу XXI века традиционная

дизайн, ансамбль, горец, фольклор, одежда, костюм, сцена, образ, исполнитель.

сфера функционирования народного костюма существенно сузилась, переместившись в область театрализованной празднично сценической деятельности, где основной стала его этно-символическая выразительность.

В Таджикистане к середине XX века был создан единый тип сценического народного костюма Бадахшана, который вобрал в себя черты традиционной одежды горцев и новые тенденции советской моды. Он отвечал требованиям дизайна того времени и не отличался достоверностью исторических комплексов, но сохранял верность традиции через символизм деталей.

Концертный костюм различных Памирских фольклорных ансамблей XX века обязан был также транслировать социокультурные ценности этнокультуры таджиков, отражать характер фольклора, обрядовой культуры региона и одновременно быть комфортным для исполнителей. В силу этих характеристик некий лаконизм, монументализм и четкость в акцентировании тех или иных деталей костюма, присущих традиционной одежде Бадахшана, стали главными в сценическом костюме фольклорных ансамблей.

Keywords: Tajikistan, Badakhshan, Tajiks, ethnocultural, design, ensemble, highlander, folklore, clothing, costume, stage, image, performer.

Annotation. Researchers agree that by the end of the last century and by the beginning of the 21st century, the traditional sphere of functioning of folk costume had significantly narrowed, moving into the field of theatrical festive stage activities, where its ethno-symbolic expressiveness became the main one. In Tajikistan, by the middle of the 20th century, a single type of scenic folk costume of Badakhshan was created, which incorporated the features of traditional highland clothing and new trends in Soviet fashion. It met the design requirements of that time and was not distinguished by the authenticity of historical complexes, but remained faithful to tradition through the symbolism of details. The concert costume of various Pamir folklore ensembles of the 20th century was also obliged to broadcast the socio-cultural values of the ethnic culture of the Tajiks, reflect the nature of folklore, ritual culture of the region and at the same time be comfortable for performers. Due to these characteristics, a certain laconism, monumentalism and clarity in accentuating certain details of the costume inherent in the traditional clothes of Badakhshan have become the main ones in the stage costume of folklore ensembles.

Среди всех видов костюма (народный, элитарный (сословный), официальный, бытовой, будничной, праздничной, домашний, рабочий, профессиональный, театральный) народный костюм занимает особое место. В нем, как в фокусе, сосредоточены наиболее

важные черты и особенности народного сознания, его социальные, нравственные, религиозные представления, этические идеалы, образ жизни. Традиционная одежда, участвуя в процессе трансляции традиций, этнических стереотипов поведения, символики выступала и выступает важным фактором этноидентификации, носителем и хранителем смыслов и значений этнокультуры. [3:5]

В Бадахшане не было развито хоровое и оркестровое искусство отсутствовало многоголосие и полифония, а основой являлось сольное пение. В советское время был особый акцент поставлен на «коллективность» форм мужского и женского творчества (совместные танцы, песни и др.). В связи с этим бытовой танец, в котором женщине не позволялось выступать на общенародных празднествах до советского периода, стал интенсивно развиваться.

В XX веке под влиянием хореографического искусства России изменилась и репрезентация гендерных отношений в памирском танце, поскольку сфера женской деятельности в театральном искусстве значительно расширилась. На Памире впервые появляются новые формы открытой общественной репрезентации народного искусства (концерты, театральные представления, смотры). Музыканты (женщины и мужчины) получили равный статус как исполнители и зрители. Формируются новые взаимоотношения между творческой личностью и обществом, женщиной и мужчиной, исполнителем и публикой. [15:48] Традиционное искусство, таким образом, обрело бескультурную идентичность, т.е. одновременно сохраняло самобытные и привнесенные ценности.

Для возрождения на советской театральной сцене, а не дома или во дворе, на сельской улице, музыкального, танцевального и песенного наследия Бадахшана требовалось решение и определенных дизайнерских задач, связанных с проблемами костюмированные актерского состава фольклорно-этнографических, вокально-хореографических коллективов.

Исследователи едины во мнении, что к концу XX- началу XXI веков традиционная сфера функционирования народного костюма существенно сузилась, переместившись в область театрализованной празднично сценической деятельности, где основной стала этно-символическая выразительность. В этом смысле следует сказать, что в основе своей все сценические костюмы фольклорных ансамблей были исключительно праздничными и требовали соответствующего костюмированные, не отличавшегося достоверностью исторических комплексов, но сохранявшего через символизм деталей верность традиции.

Традиционный мужской и женский костюмы населения Бадахшана достаточно полно изучены исследователями в XIX- начале XX веков. [2,3.13] В целом они были чрезвычайно скромными, лаконичными, без излишеств в силу того, что население в основном было малоимущим и небогатым. Однако по своему характеру одежда горцев была близка памирским мелодиям, которым, по мнению Н. Нурджанова, свойственны «благородство, простота и некоторая суровость». [11:15]

Высокогорный климат определил стиль одежды таджиков Бадахшана, которые использовали для осенне-зимнего периода шерсть и меха. Мужская и женская одежда была достаточно однотипна по крою и представляла собой свободную длинную тунику *пирохан* без воротника, как правило, белого цвета, ситцевые или из шерстяного тканого, прочной работы халаты *чапан*, халаты серые с черным *ча:в* , *гилим*, белые или коричневые просторные штаны *шавола*, хлопчатобумажные брюки *тумбун*, которые были закручены на поясе веревкой. [1:65]

Мужчины носили сапоги, а более состоятельные -- кожаные ботинки *шокс* с орнаментальным шитьем, загнутыми вверх носами, которые привозили из Кашмира, афганские пайзор с загнутым носком на кабулке, иногда украшенные вышивкой. Каблук в мужском одеянии прочно удерживать ногу в стремени. Зимой одевали кожаные сшитые чулком со швом на подошве *пех*, *чамус*, *чорук*, которые у шиколотки перевязывали плетеным из шерсти шнурком *пехбанд*. В гардеробе присутствовала коричневая шерстяная шапка *челток* [1:68], на которую наматывали чалму *салла*. Поясной платок *лонги* или пояс

из кожи с небольшими мешочками закрепляли на талии. Имелся шелковый носовой платок. Олуфсен О. писал, что в Вахане и Гороне предпочитали одевать яркобелую шерстяную одежду. Излюбленным атрибутом были шерстяные, вязанные чулки *джурабы* и гамаши *пехи* с калошами из кожи горного козла *киик*.

Женское платье летом состояло из длинного широкого белого шерстяного халата с длинными рукавами. Оно было открыто спереди и застегивалось на шее шнуром разных цветов или небольшой пряжкой. В Шугнane носили платье и с отрезным лифом в складку, стоячим воротником и рукавами с манжетами, юбкой в сборку. В Шугнane и Рушане в некоторых типах платья имелись разрезы *куроб* посередине между локтем и запястьем, которое было отмечено узкой вышитой полосой *чобик*. Этот разрез предназначался для просовывания рук при работе, при этом конец рукава закатывали, чтобы он не мешал при работе. Тюбетейка вошла в ансамбль женского костюма только в годы советской власти. [1:60].

Горная вышивка в Бадахшане и прилегающих к нему районах отличается обилием орнаментальных геометрических форм. Здесь существуют некоторые виды изделий, которых нет в других регионах. Так, налобные повязки для женщин *сарбандак*, *мандал* и покрывала для лица невесты *рубанд* встречаются только в Бадахшане, Дарвазе и Раште. Обычно вышиваются такие элементы платья *курта*, как воротники, рукава и подол.

Одним из важных частей женских платьев является «нагрудная подвеска *пешовез*, вышитая в виде ожерелья в две полосы, соединяющиеся внизу в узел. Они декорируются символическими узорами солнца, луны, цветов, ветками, гранатом, а иногда ромбами, талисманами и т.п. Универсальное значение цветовой триады (красный, белый, черный) существовало издревле практически во всех культурах мира и было традиционным в одежде Бадахшана. [3:5].

Концертный костюм различных Памирских фольклорных ансамблей требовал соответствующего коллективного образа, единой знаковой и символической системы. Он мог не отличаться достоверностью исторических деталей, но обязан был сохранять верность традиции, транслировать социокультурные ценности этнокультуры таджиков, отражать характер фольклора, магических представлений, музыкальной, обрядовой культуры горцев и одновременно быть комфортным для исполнителей. В силу этих характеристик некий лаконизм, монументализм и четкость в акцентировании тех или иных деталей костюма, присущих традиционной одежде Бадахшана, стали главными в сценическом костюме фольклорных ансамблей XX века. Колористическое сочетание белого и красного цветов с акцентами черного стало важным объединяющим моментом и главным содержанием дизайна театральных костюмов.

Как решались проблемы дизайна костюмов народных ансамблей Бадахшана, так же как имя их художника, неизвестно. Существует множество архивных документов по Областному комитету культуры, в которых райкомам партии и райисполкомам Бадахшана поручалось найти средства для подготовки к смотру художественной самодеятельности. Требовалось выделить средства за счет культфонда на приобретение муз. инструментов, костюмов, оборудования, оплаты худрукам. Особо следует подчеркнуть такое распоряжение: «*коллективы должны иметь единую форму одежды и костюмов, участники в разных костюмах для выступления в смотре не допускались*». [12] Подобное указание свидетельствует о том, что любой ансамбль мыслился как коллективное мероприятие, некая акция, которая должна спаивать его участников в единое целое.

Такой подход, как сохранение единой униформы и был положен в основу костюмированных коллективов в 1931г., когда на 1 Всесоюзном слете народных музыкантов, танцоров и выступал ансамбль Бадахшана, который состоял исключительно из певцов-мужчин. [8:32] Они были облачены в белые туники, белые штаны, красные камзолы, а их головы украшали чалма и тюбетейки. Такое дизайнерское решение памирских коллективов в будущем будет положено в основу костюмированных детского этнографического ансамбля «Памир» (1940 г.), Памирского этнографического ансамбля при Государствен-

ной филармонии республики (руководитель В.С. Смирнов) и образованного в 1955г. Гуломхайдар Гуломалиевым Памирского ансамбля народной музыки, песни и танца который за годы своего пятнадцатилетнего существования добился крупных творческих успехов и снискал славу, как в СССР, так и за рубежом, но в 1961г. распался. Таким образом, к середине XX века, вероятно, был создан единый тип сценического народного костюма Бадахшана, который вобрал в себя и новые тенденции советской одежды.

Редкие сохранившиеся фотоматериалы позволяют заключить, что в основном актеры Памирского ансамбля народной музыки, песни и танца под управлением Гуломхайдара Гуломалиева были одеты в однотипные белые одеяния. Вспомним, что женский танец на театральной сцене появился как вариант мужского. Он вобрал в себя ряд движений мужского танца, придав им мягкость, изящный характер и особую музыкальную пластичность. [9:45], по всей вероятности, подобная однотипность костюмов помогала создавать требуемое в тот исторический период коллективное, массовое театрализованное представление.

Памирский этнографический ансамбль

Актеры выступали в широких, достигающих до колен туниках со стоячим воротником, отороченным тонкой линией вышивкой. Туники актрис были преобразованы в белые платья уже современного покроя с широкой, длинной расклешенной юбкой, вшивными узкими рукавами стоячим или же отложным воротником с вышивкой. Широкие белые шальвары у мужчин были заправлены в черные или коричневые сапоги, которые в отдельных случаях были украшены самым традиционным орнаментальным украшением Памира - ромбом. Как известно, ромб - один из древних и фундаментальных символов, обозначающий плодородие вспаханной и засеянной земли, возрождения жизни. Это символ защиты и присутствия высших сил, а цепочка из ромбов - родовое древо жизни. [10:24]

У актрис шальвары могли быть помимо белого или другого цвета (голубого, красного), которые спускались широкой волной на туфли. Головными уборами для мужчин служили тюбетейки и чалма, а для женщин - тюбетейки и платки. Декор токи был чрезвычайно скромным, в отличие от современных памирских тюбетеек, и чаще был выполнен на белом фоне.

Для большей конструктивности костюма актеры одевали жилет *воскат* единого покроя черного, коричневого, но чаще всего красного цвета с контурной обшивкой по всем краям. Женские камзолы отличались лишь более глубоким вырезом, чем мужские. Костюмы актрис имели внизу оборки *завг*, которые традиционно украшали женские платья в Язгуляме, или же три красные оторочки в виде тесьмы. Обшлаги рукавов их костюмов были украшены простой вышивкой. Во время представления актеры иногда облачались в традиционные белые шерстяные халаты Бадахшана, украшенные по краям узкой полоской вышивки. Концертный костюм актрис дополняли серьги и традиционное ожерелье марджон из кораллов. Таким образом, белая одежда, красный жилет или пояс исполнителей, согласно значимости этих цветов, олицетворяли жизнь, молодую энергию и силу, а шире – праздничный характер всего театрального действия. В отличие от инноваций в крое и конструкции костюмов ансамбля самым традиционным оставалась их колористика, которая способна была сохранить достоверность исторических комплексов одежды и символизм ее деталей.

Материалы 1 половины XX века, этнографические исследования и фотоколлекции, свидетельствуют о том, что советский театральный костюм бытовал не только на сценической площадке, но, по сути, стал праздничной одеждой всего населения Бадахшана. Его одевали простые горцы и горянки на праздничных мероприятиях, во время игр, стрельбы из лука уже в середине XX века. Даже ритуальная и обрядовая одежда всех регионов ГБАО стала постепенно формироваться по единому принципу, в основу которого была положена известная колористика, состоящая в основном из предметов белого и красного цветов.

Этнокостюмология Бадахшана, разработанная советскими дизайнерами для фольклорных ансамблей Памира в первой половине XX века, — это целостное этнокультурное явление, продолжающее жить в современном театральном пространстве Таджикистана. В своей основе сценический костюм артистов фольклорных ансамблей Памира оказался на редкость жизнеспособным и в общих чертах сохранился до наших дней, если не считать тех порой излишних и неверных, атрибутов и аксессуаров (растительные мотивы на подоле мужского костюма, перегруженный деталями женский костюм), которыми его дополняют современные дизайнеры, искажая тем самым традиционную основу.

Литература

1. Андреев М. С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму-Дарьи) / М. С. Андреев. – Сталинабад: Ин-тут истории, археологии и этнографии, АН Тадж. ССР. – Вып. 1., 1953; Вып. 2., 1958.
2. Бобринской А. А. Горцы верховьев Пянджа (ваханцы и ишкашимцы). Очерки быта по путевым заметкам. М., 1908.
3. Бобринской А. А. Орнамент горных таджиков Дарваза (Нагорная Бухара). М.: Типо-лит. т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1900.
4. Бочарова И.А. Интегрирующее значение символики костюма в полиэтническом и поли конфессиональном пространстве. Автореф. дис. канд. философ.н. М., 2008.
5. Еришов Н.Н., Широкова З.А. Альбом одежды *таджиков*. /Ред А.К. Писарчик. Душанбе, 1969.
6. Зарубин И. И. Материалы и заметки по этнографии горных таджиков. Долина Бартанга / И. И. Зарубин // Сборник МАЭ. – Т. 5, вып. 1. Петроград, 1918. С. 97-148.
7. Зарубин И. И. Обувь горных таджиков долины Бартанга // Сборник МАЭ. – Т. 3. Петроград, 1916. С. 89-92.
8. Музыкальная жизнь советского Таджикистана (1919-1945гг.). / Отв. ред. Н. Нурджанов. - Вып.1. Душанбе, 1974.
9. Караматов Ф., Нурджанов Н. Музыкальное искусство Памира. Книга 1. М., 1978.
10. Народное искусство Памира /Отв. ред. Р. Масов, ред. Л. Додхудоева. Текст: Р. Масов, Н. Юнусова, Л. Додхудоева. -Душанбе, 2009.
11. Нурджанов Н. Традиционный театр таджиков. Т.1.- Душанбе, 2002.

12. Областной архив ГБАО Ф.1, оп.10. Ед. хр. 70
13. Семенов А. А. Этнографические очерки Зарафшанских гор, Каратегина и Дарваза / А. А. Семенов. М., 1903.
14. Таджикская государственная орден трудового красного знамени филармония. / Общ. ред. Н. Нурджанова. Сталинабад, 1957.
15. *Туйчиева С. История гендера в культуре Памира.* Душанбе, 2011.
16. Широкова З. А. Таджикский костюм конца XIX – XX вв. Душанбе: Дониш, 1993.
17. Широкова З. А. Традиционная и современная одежда женщин Горного Таджикистана / Отв. ред А.К. Писарчик. Душанбе: Дониш, 1976.
18. Olufsen O. The second Danish Pamir-Expedition: old and new architecture in Khiva, Bokhara, and Turkestan. Copenhagen 1904.

**РУШДИ ОМУЗИШИ
МУХОЧИРАТИ ЗЕХНӢ
ҲАМЧУН ИЛМ: ҲАДАФ ВА
ВАЗИФАҲОИ ОН ДАР
РАВАНДИ СИЁСӢ**

**РАЗВИТИЕ ИЗУЧЕНИЯ ИН-
ТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ МИГРА-
ЦИИ КАК НАУКА: ЕЕ ЦЕЛЬ И
ЗАДАЧИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ
ПРОЦЕССЕ.**

**DEVELOPMENT OF THE
STUDY OF INTELLECTUAL
MIGRATION AS A SCIENCE:
ITS GOAL AND TASKS IN THE
POLITICAL PROCESS**

Калидвожаҳо: раванди муҳоҷират, муҳоҷират дар соҳаи сиёсии ҷомеа, сарбории сиёсӣ дар муҳоҷират, сиёсати муҳоҷират, манфиати сиёсат муҳоҷиратшиносии сиёсӣ, институҳои сиёсии равандҳои муҳоҷират, суботи иҷтимоиву сиёсӣ.

Ключевые слова: миграционный процесс, миграция в политической сфере общества, политическое бремя в миграции, миграционная политика, интерес политики, политические миграционные исследования, политические институты миграционных процессов, социально-политическая стабильность.

Мирсаидзода Фаридун Аврор – мудири кафедраи муносибатҳои байналмилали ва сиёсатшиносии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибқори Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент

Мирсаидзода Фаридун Аврор – заведующий кафедрой международных отношений и политологии Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана, кандидат политический наук, доцент

Mirsaidzoda Faridun Auror – head of the Department of International Relations and Political Science International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Ph.D., Associate Professor

Аннотатсия. Дар мақола асоснок карда шудааст, ки бо дар назардошти он ки раванди муҳоҷират ба ҳаёти сиёсии ҳам ҷамъияти қабулқунанда ва ҳам интиқолдиҳанда (раванди муҳоҷират омил) таъсир мерасонад, бинобар он раванди муҳоҷират сифати сиёсӣ гирифтааст ва ҳудуди ҳолатҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, маънавӣ, иқтисодӣ ба ин раванд таъсир мерасонанд, боиси пайдо шудани унсур ва ё ҷузъи сиёсӣ дар муҳоҷират мегардад. Дар мавриди таҳлили сиёсатшиносии ин раванд бояд бисёрсубъективӣ он ба назар гирифта шавад. Муалиф афзудааст, ки ҷиҳати инъикоси падидаи муҳоҷират дар соҳаи сиёсии ҷомеа, собит кардани он, ки равандҳои муҳоҷират аслан як ҷузъи падидаи сиёсӣ мебошанд, бинобар он, ба омили муҳоҷират сарбории сиёсӣ, бонги сиёсӣ додан зарур аст. Дар асоси таҳлилҳои назариявӣ муаллиф таъкид намудааст, ки дар замони муосир илми муҳоҷиратшиносӣ ба як соҳаи нисбатан мустақили илми сиёсатшиносӣ табдил ёфтааст ва объекти онро равандҳои муҳоҷират ҳамчун як ҷузъи воқеияти сиёсӣ ташкил додааст.

Аннотация. В статье обосновано, что, учитывая, что миграционный процесс влияет на политическую жизнь как принимающего, так и передающего общества (миграционной факторный процесс), следовательно, миграционный процесс приобрел политическое качество, а социальное, политическое, моральные, да и сами экономические условия способствуют этому это приводит к появлению политического элемента в миграции. Что касается политического анализа этого процесса, то следует учитывать его многосубъектность. Автор добавил, что аспект от-

ражения феномена миграции в политической сфере общества, доказав, что миграционные процессы по своей сути являются частью «политического» явления, поэтому необходимо дать политическое бремя, политическое обращение к миграционному фактору. На основе теоретического анализа автор подчеркнул, что в современное время наука о политической миграции стала относительно самостоятельной областью политической науки, а ее объектом являются миграционные процессы как часть политической реальности.

Keywords: migration process, migration in the political sphere of society, political burden in migration, migration policy, political interest, political migration research, political institutions of migration processes, socio-political stability.

Annotation. The article substantiates that, given to the migration process influences the political life of both the receiving and transmitting society (migration-factor process), therefore, the migration process has acquired a political quality and social, political, moral, and even economic conditions themselves contribute to this leads to the emergence of a political element in migration. The political analysis of this processes, it's a multi-subjectivity should be taken into account. The author added that the aspect of reflecting the phenomenon of migration in the political sphere of society having proved that migration processes are essentially part of the "political" therefore it is necessary to give a political burden, a political appeal to the migration factor. Based on theoretical analysis, the author emphasized that in modern times the science of political migration has become a relatively independent area of political science and its object is migration processes as part of political reality.

Дар Стратегияи миллии муҳоҷират Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қайд шудааст, сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муҳоҷирати ҷузъӣ сиёсати иқтисодии давлат буда маҷмуи тадбирҳоес, ки ба таъмини идораи давлатии равандҳои муҳоҷират, амнияти батартибдорории ҳаракати он барои иҷрои муқаррароти Созишномаи глобалӣ оид ба ҳалли ҷанбаҳои гуногуни муҳоҷирати байналмилалӣ, ки Созмони Милалӣ Муттаҳид 10-11 декабри соли 2018 қабул кардааст, равона шудааст.[1] Худ ин муқаррароти умумие, ки дар Стратегия инъикос ёфтааст, доир ба мубраммияти таҳқиқи ҷанбаҳои сиёсии равандҳои муҳоҷират дар замони муосир шаҳодат медиҳад.

Равандҳои муҳоҷират дар ҷаҳони муосир миқёси васеъ гирифтааст ва тағйироте, ки онҳо дар ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ, иҷтимоиву фарҳангии кишварҳо, халқҳо ва тамаддунҳо ба вуҷуд овардаанд, вазифаи омӯзиши ҳамаҷонибаро тақозо менамояд. Равандҳои муоסיри муҳоҷират аслан натиҷаи модернизатсияи сиёсӣ, ҷаҳонишавӣ, марҳалаи нави назорат бар фазову макон (ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иттилоотӣ) мебошад, бинобар он бори сиёсиро дар бар кардааст. Охири дар натиҷаи фишор ба ниҳодҳои сиёсии муқарраршуда, тағйирёбии аломатҳои асосии ҳаёти сиёсӣ ва таҳдидҳо ба суботи сиёсӣ ва амнияти миллий, ба назар мерасад, зарурати эҷоди як назарияи махсуси интегралӣ сиёсатшиносӣ ба миён меорад, ки онро илми муҳоҷиратшиносӣ сиёсӣ номидан мумкин аст.

Муҳоҷират дар кишварҳои қабулкунанда ва ирсолкунанда омили тағйироти иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошад ва сифати сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва маҳаллиро дар бар гирифтааст.

Маҳз ҳамин аст, ки истифодаи донишҳои сиёсатшиносии дар таҳлили равандҳои муҳоҷират мубрамият пайдо карда, зарурати ташаккули самти нави илмӣ (назарияи соҳавӣ) – илми муҳоҷиратшиносии сиёсиро ба миён овард.

Ҷиҳати инъикоси падидаи муҳоҷират дар соҳаи сиёсии ҷомеа, собит кардани он, ки равандҳои муҳоҷират аслан як ҷузъи падидаи сиёсӣ мебошанд, бинобар ин ба омили муҳоҷират сарбории сиёсӣ, бонги сиёсӣ додан зарур аст, ки ба дарки маънии «сиёсат» ва «сиёсӣ» муқаррарот ворид намоем.

Мо барои шарҳи ин масъала ба далелҳои назариявии муҳақиқ К. Шмитт тақия менамоем. Ба ақидаи вай сиёсӣ чунин як тамомияти иҷтимоӣ, ки кодир аст манфиатҳои гуногуни субъектҳои гуногунро ҳарчанд муқобил ба дигарон аст, мутаҳид месозад, буд ва мебошад. Вай (ин тамомияти иҷтимоӣ) омили тавоно, ки ҳама чизи дигарро инкор мекунад ва муқобили он аст, муттаҳид месозад. мавсуф афзудааст, ки сиёсӣ ягон мавзӯи худро надорад ва фақат дараҷаи шиддатнокии ё канда шудани алоқа одамонро нишон медиҳад, ки оламо бо мазмуни ҳосси худ пур мекунад. Бо тақия ба муносибати К.Шмитт моҳияти «сиёсӣ»-ро шарҳ медиҳем: ин ҳосияти сотсиум, ҷомеа, ки дар вазъияти муҳолифати мушаххас, тақсимои ошкор ё ниҳонии бо мо” (“дӯстон”) ва “бегона” (“душманон”) қарор дорад.

Ҳамин тариқ, табиати сиёсии ҷомеа дар хоҳиши нигоҳ доштани худ ҳамчун ягона ва соҳибхитёр ифода ёфта, барои ин ҳадаф фаъолияти амалӣ зоҳир мегардад. Аз ин лиҳоз, мазмуни фаъолияти сиёсӣ дар истехсолот ва дигаргунсозии сохти ҷамъиятӣ, ниҳодҳои он барои нигоҳ доштани тамомияти мавҷуда ва бартараф намудани зиддиятҳои, ки сабаби вайрон шудани он мешавад, иборат аст. Метавон бо К.Шмитт розӣ шуд, ки ҳар гуна фаъолият (фаъолияти ягон субъект, агент), ки ба як тамомияти сиёсӣ ниғаронида шудааст (нигоҳ доштан ё нобуд кардани он) метавонад сиёсӣ бошад.

Барои он, ки падидаи муҳоҷират ба доираи сиёсӣ ворид гардад, бояд ё шароити ташаккули ниҳодҳои асосӣ бошад, ё шароити дигаргунсозӣ ва харобашавии онҳо бошад.[2] Масалан, дар айни замон мазмуни сиёсии равандҳои муҳоҷират бо таъсири онҳо ба якпорчагии давлат ва мавҷудияти он ҳамчун раванди сиёсӣ, алоқаманд аст.

Амалан, дар ҳар як ҷомеаи иҷтимоӣ, гурӯҳ, аз ҷумла муҳоҷирон, манфиатҳои худро доранд. ки аксаран мувофиқат намекунанд ва ҳатто ба ҳамдигар муҳолифанд. Дар ин маврид метавон дар бораи сохтори иҷтимоии ҷомеа, табақабандии ҷамъият аз рӯйи манфиатҳо сухан ронд. [3] На ҳар як манфиат асоси сиёсат, балки фақат манфиати сиёсӣ шуда метавонад.

Манфиат мафҳуми ниҳоят паҳншуда ва моҳиятан баҳсбарангез аст ва мафҳуми умумӣ дар сатҳи мукамал ифоданашуда боқӣ мемонад [4]. Бо ақидаи Е.Поздняков ва А.Баттлер розӣ шудан мумкин аст, ки манфиат ифода ва дарки ниёзҳои объективӣ аст, шакли субъективии талаботи объективӣ.[5] Субъектҳои якрағ ҳарчанд бо маҷмуи эҳтиёҷоти якрағ тавсиф шаванд ҳам, аммо ҳар яки онҳо ин ниёзҳои якрағро аз рӯйи биниши худ баррасӣ мекунад ва (иерархияи) зинанизоми ҳосси худро месозанд. Талаботи объективӣ дар доираи тасаввуроти фард ва назари маҳсули он, ба назари мо, мафҳуми «манфиат»-ро ифода мекунад.

Вале на ҳар як манфиат асоси сиёсат, балки фақат манфиати сиёсӣ шуда метавонад. Манфиатҳои ҷамъиятӣ танҳо дар ҳамон вақте сиёсӣ мешавад, агар он бо воситаҳои мавҷудаи маънавӣ ва маъмурӣ-ҳуқуқӣ амалӣ шуда наметавонад ва ба тафовути манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ асос меёбад. Огоҳӣ аз ин мардумро водор мекунад, ки механизмҳои нави татбиқи он ва пеш аз ҳама бо роҳи тағйир додани муносибатҳои ҳокимият дар ҷомеа ҷустуҷӯ кунанд.

Бояд гуфт, ки майлу хоҳиши гурӯҳҳо ва табақаҳои алоҳидаи иҷтимоӣ ба амалӣ гардондани манфиатҳои сиёсии худ принсипи динамикии асосии сиёсатро ташкил дода, боиси афзудани шиддати иҷтимоӣ, муаммоҳои сиёсӣ ва дар натиҷа ба низои сиёсӣ мегардад. Сиёсат ва ниҳодҳои он нақши танзимкунандаро иҷро намуда, бо дар назардошти муносибатҳои нерӯҳои амалкунандаи дар паси нусхаҳои муайяни ноил

шудан ба манфиатҳои сиёсӣ қарор дошта, қарорҳои сиёсӣ таҳия мекунанд. Бояд қайд намуд, ки натавон одамоне, балки ҳодисаю равандро ҳам ҳамчун нерӯи ғайрибарора карда наметавонанд. Масалан, раванди камбағалшавии омма наметавонад қувваи боздоранда ва афзоиши сатҳи сарват қувваи пешбаранда барои гузариш ба муносибатҳои бозорӣ шуда наметавонад. Аз рӯи ин мисол наметавон дар бораи нерӯҳои ғайрибарораи сиёсӣ ғайрибарораи сиёсӣ ҳарф занем. Сохторҳои, институтҳои (масалан, ҳизбҳои сиёсӣ), ташкилот (масалан, чунин субъектҳои расмӣ, ба монанди шӯъбаи меҳнат дар ҳукумат) ва ғайриниҳодӣ (масалан, стихиявӣ, этникӣ, касбӣ, минтақавӣ), ки бо истифода аз захираҳои муайян (қудрат, пул, ВАО ва ғ.), шаклҳои фишор (митингҳо, корпартоиҳо, оғоз намудани даъво ва ғ.) ба амалӣ гардондани манфиатҳои сиёсӣ гурӯҳҳои муайяни иҷтимоӣ ва ё ҷамъиятӣ сахм гузоранд.

Агар аз он бармеояд, ки асоси ҳаёти сиёсиро шахс бо рафтори пешгӯинашавандаи худ, иштирок, андозаҳои гуногун ва аксаран ба ҳам муҳолифи манфиатҳо дорад, пас наметавон гуфт, ки категорияи ҳаёти сиёсӣ «маъноӣ номуайяниро дар сиёсат ифода мекунанд, пешгӯинашавандаи оянда дар ин ҷо ба вучуд оварда мешавад». Ҳамин тавр, сиёсат ғайрибарораи мақсадноки қудратӣ аст, ки дар муҳити ягонаи таърихӣ сурат мегирад, ки хусусиятҳои муайянкунандаи он динамизм, пешгӯӣ нашудан ва барноманашавандаи мебошанд. Ҳамаи ин, аз таъсири маънавию ғайрибарораи ҳукумрон ба амал меояд. [6].

Ҳаёти сиёсӣ ба ҷониби ғайрибарораи низои сиёсӣ диққат медиҳад: ин маъноӣ таҷдиди муносибатҳо ва сохторҳои сиёсиро дорад ва тамоми маҷмуи амалҳо ва таъсири мутақобилаи сиёсиро фаро мегирад. Таҳлили ҳаёти сиёсӣ, пеш аз ҳама, таҳлили тамоми механизми ғайрибарораи сиёсӣ ва чунин алоқаҳои ин механизм, монанди манфиату мақсадҳои сиёсиро дарбар мегирад. Манфиати асосии сиёсӣ ба даст овардани ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Ҳамин тариқ доир ба муносибатҳои одамон, ҷомеаҳо, ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои онҳо ба идоракунии иҷтимоӣ ва ҳокимият, вобаста ба таъбиқи эҳтиёҷот ва манфиатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ моҳияти ҳаёти сиёсиро ташкил медиҳад. Ба мақсади ноил шудан ба манфиатҳои сиёсӣ худ шахсони алоҳида, гурӯҳҳо, ҷомеаҳо ба муносибатҳои сиёсӣ дохил мешаванд, ки аз як тараф, боиси ташаккули сохторҳои нави сиёсӣ ва аз тарафи дигар, дар зери одамон пайдо ва реша гирифтани рамаҳо мафҳумҳо, арзишҳо, ки бо кумаке онҳо ҷаҳони сиёсатро шарҳ меёбад, ба рӯйдодҳои сиёсӣ баҳо медиҳанд, дар сиёсати одилона ё ноодилонаро доварӣ мекунанд, давлату роҳбари “хуб” ё “бад” довари мекунанд, сухан дар бораи маъноӣ сиёсат ва мақсади он мекунанд ва ғайра.

Дар мавриди аввал, наметавон дар бораи раванди сиёсӣ, яъне. тағйирёбии пайгириҳои вазъи воқеияти иҷтимоӣ сиёсӣ, ки дар натиҷаи ғайрибарораи муштараки субъектҳои иҷтимоӣ сиёсӣ (қувваҳои сиёсӣ) ба даст овардан, нигоҳ доштан ва истифодаи ҳокимияти сиёсӣ, таъмини конституция, ғайрибарораи тағйир додани ҳокимияти сиёсӣ сухан гуфт. Дар мавриди дуюм - дар бораи ташаккул ва ғайрибарораи фарҳанги сиёсӣ ҷомеа (яъне намунаҳо, намунаҳои рафтор, самтҳо нисбат ба низоми сиёсӣ, ниҳодҳои он, дигар иштирокчиёни раванди сиёсӣ, инчунин нисбат ба худ.) ва шуури сиёсӣ (яъне маҷмуи ақидаҳо, мафҳумҳои назариявӣ, ақидаҳо, даркҳо ва ақидаҳои субъектҳои муносибатҳои сиёсӣ) ҳарф зад.

Ҳамин тариқ, равандро муҳоҷират, ки ба муносибатҳои сиёсӣ - ҳаёту тартиботи сиёсӣ таъсир мерасонад ва ба онҳо алоқаманд мебошад. бинобар ин сиёсатшиносон мавриди таваҷҷуҳи ҷиддӣ қарор медиҳанд...

Масъалаи эҷоди шароити ноил гаштан ва нигоҳ доштани тартиботи сиёсӣ дар маркази таваҷҷуҳи илми сиёсатшиносӣ қарор дорад.

Шарҳи моҳияти мафҳуми «тартиботи сиёсӣ» тасвири моҳияти мафҳуми «тартиботи иҷтимоӣ»-ро тақозо менамояд. Зери мафҳуми тартиботи иҷтимоӣ, ташкили ҳаёти иҷтимоӣ, ки ба меъёрҳои муайяни расмӣ (масалан, ҳуқуқи давлатӣ) ва арзишу меъёрҳои умумӣ (масалан, миллӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ ва ғайра) асос ёфтааст. Барпогардии тартиботи ҷамъиятӣ бо тариқи механизмҳои, ки онҳо рафтори одамонро бо роҳи танзим ва мутобиқ намудани амалиёти яқин ҳидоят мекунанд, сурат мегирад. Ба ҳамоҳангсозии

рафтори шахсони алоҳида чунин амалҳо мусоидат менамоянд:

- мубодилаву муоширати солим;
- ба ҳамдигар расонидани хизматҳое, ки барои тарафҳо нафъовар аст;
- риояи манфиатҳои умумии онҳо;
- ҳамраъӣ, ки дар пояи ҳиссиёти умумӣ, ки дар асоси робитаҳои оилавӣ, этникӣ, наҷодӣ, мансубияти динӣ, садоқат ба ғоя ва ғайра ба миён меоянд.

Намунаи рафтори тарафҳо метавонад ҳам мустақилона ва ҳам бо ёрии ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ташаққул ёбад. Вобаста ба меъёрҳои муайяни расмӣ, тартиботи иҷтимоӣ ва намунаҳои рафтор на аз ҷониби ҳуди иштирокчиёни амалиёти коллективӣ, балки зери таъсири омилҳои беруна, яъне бо таъсири масъулони мақомоти ҳокимият муносибатҳои ҳукмронӣ ва тобеиятро ба вуҷуд меоранд. Бояд таъкид намуд, ки сохтори мафҳуми «тартиб» мураккаб буда аз унсурҳои мустақили иқтисодӣ, иттилоотӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ, сиёсӣ ва ғайра иборат мебошад, ки ташкили муносибатҳои ҷамъиятиро рӯйи қор меорад.

Дар луғати энциклопедии «Политология» маъноҳои гуногуни мафҳуми «тартиби сиёсӣ»-ро медиҳад.[7] Дар навбати аввал яке аз ҷиҳатҳои махсусгардонии бюрократии қори сиёсӣ-идорақунӣ, ки бо мувофиққунонии (координатсияи) соҳаҳои махсусгардонидашудаи фаъолият алоқӯқаманд аст, тавсиф дода шудааст. Яъне, тартиботи сиёсиро ҳамчун пай дар пайи муқарраргардида ба амал баровардани қоидаҳои онҳо расмӣ ва анъанавӣ аз тарафи ягон мақомот ва ниҳодҳои сиёсӣ маънидод карда шудааст. Маъноҳои дуҷумлаи тартиботи сиёсӣ аз ҳолати низомии сиёсӣ ё ҷузъи он баромада, онро ҳамчун ҳолати низомии сиёсӣ, ки ба он қобилияти сафарбаркунии сиёсӣ ва амалӣ намудани амалҳои пешбинишуда хос аст, тавзеъ дода шудааст. Аммо, ба назари мо, муносибатҳои зикршуда мафҳуми моҳияти онро муайян карда наметавонад. Метавон ба андешаи муҳаққиқ Г.Белов [8], ки моҳияти тартиботи сиёсиро «муташаққилӣ (тартиб ва мурағбатият), функционалӣ ва устувории муносибатҳои сиёсӣ» тасвиф додааст, розӣ шуд. Масъалаи тартибу низомро нахустин маротиба донишмандони маърифатпарвар бардоштаанд. Масалан, Т.Гоббс пайваста бо тавсифи табиати одамон онро «ҷанги ҳама ба муқобили ҳама» унвон додааст. Барои зинда мондани худ одамон ҳуқуқҳои худро маҳдуд карда, бо давлат шартнома менамояд, ки дар доираи он қарорҳои амниятӣ ӯ ва тартиботи ҷамъиятӣ муқаррар мегардад. Масъалаи тағйироти сохти давлатӣ, пайдоиши субот ва тартиботи ҳуқуқӣ дар асарҳои И.Кант ва О.Конт мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Навҳои гуногуни тартиботи сиёсӣ, ба мисли навиҳои анъанавӣ, ҳуқуқӣ, харизматии ҳукмронӣ дар таққоти М Вебер асоснок шудаанд. Т.Парсонс бошад, шартҳои асосии ташаққул, ниҳоддорӣ ва ҳалли модели тартиботро шарҳ додааст.

Чанд муносибатро доир ба тавсифи табиат ва имкони тағйир додани устувории иҷтимоӣ метавон ҷудо намуд. Модели аввал аз «аналогияи организм», ки О.Конт ва Г.Спенсер ворид намудаанд, маънои мегардад. Онҳо анъанаи методологӣ, ки ҷомеа аз рӯи қиёс бо организмҳои зинда баррасӣ мешавад, пешниҳод кардаанд, Ҷамъаҳои ҷомеа ва муттаҳидшавии он дар маркази таваҷҷуҳи пайравони ин муносибат қарор дорад. Мувофиқи ин модел тамоми ҷузъҳои ҷомеа ба шарофати эволютсияи тулонӣ ва бешуурона дар мувозинати сохторӣ қарор доранд. Бинобар он, ба қўшишҳои даҳлати оқилона ва ислоҳот ба ҳаёти он тоб оварда наметавонад, зеро тартиби муқарраршудаи созмон наметавонад тамоми қоидаҳои органикиро, ки он ҷамъиятро идора мекунад, ба назар гиранд. Муқаррар намудани маънои ин ё он тартиботи сиёсӣ аз он вобаста аст, ки он дар ин ҳолат барои нигоҳ доштани сохтори муқарраршуда қадом вазифа ба иҷро расонад.

Дар доираи муносибати дуҷумлаи тартиботи ҷамъияти ҳамчун натиҷаи ташкили амали бошуурона, мақсаднок оид ба танзими робитаҳои иҷтимоӣ баррасӣ шудааст. Ҳаёти иҷтимоӣ ҳамчун механизми муайяне пазируфта шудааст, ки принципҳои фаъолияти он маълум буда имконияти танзими оқилонаи он хеле фарох аст.

Агар қарорҳои устувории дарозмуддати сиёсиро дар пояи мутобиқшавии система

ба таъсири муҳити беруна ва омилҳои дохилӣ таъкид намоем, пас ҳатман дар назар дошт, ки унсурҳои тартиботи сиёсӣ фарҳангу идеологияи сиёсӣ, иҷтимоигардии сиёсӣ мебошанд. хусусиятҳои механизми танзими сиёсӣ, созиши манфиатҳо, муоширати сиёсӣ ва дақиқ будани самтҳои фаъолияти сохторҳои ҳокимият, дар устувории меъёрҳо ва намудҳои рафтор мебошанд.

Кафолатҳои пойдоии суботи сиёсӣ дар шароити иҷтимоӣ ва сиёсӣ рӯйи қор меояд. Миёни омилҳои иҷтимоӣ, баҳусус афзоиши иқтисодиёт ва некуаҳволӣ, сатҳи пасти зиддиятҳои иҷтимоӣ дар шароити зиндагонӣ, эътимод ба некуаҳволии мамлакат нисбат ба дигар кишварҳо ба субот мусоидат мекунад.

Объекти сиёсатшиносиро соҳаи сиёсии ҳаёти ҷомеа ташкил медиҳад. Ба ақидаи муҳақиқ Г.Полунина метавон розӣ шуд, ки воқе дар соҳаи сиёсии ҳаёти ҷомеаи соҳаҳои бузургтарини ҳаёти он мебошад. Ташкили ҷомеа ва идоракунии он дар ҳама сатҳҳо ҳадафи асосии он мебошад. [9] рабти сиёсатро бо соҳаи сиёсии ҷомеа таъкид намуда, асосок мекунад, ки онҳо ҳамчун қисмат ва тамомият алоқаманданд. Восита ва механизми фаъолияти системаи сиёсиро сиёсат муаян менамояд. Сиёсатро метавон фақат дар доираи тамоми ҷанбаҳои сиёсии ҷомеа дарк кардан мумкин аст.

Соли 1948 аз ҷониби Комиссияи маориф, илм ва фарҳанги Созмони Милалӣ Муттаҳид (ЮНЕСКО) ба мавзуи сиёсатшиносӣ муқаррарот ворид шудааст. Дар қарори ин созмони байналмилалӣ рӯйхати зерини масъалаҳое, ки илми сиёсатшиносӣ мавриди таҳқиқ қарор медиҳад, пешбинӣ карда шудааст:

1. Назарияи сиёсат: вазифаи он пешниҳод кардани моделҳои назариявӣ, ки барои шарҳ додани далелу ҳодисаҳои гуногуни ҳаёти сиёсии ҷомеа саруқор дорад.

2. Наҳодҳои сиёсӣ: тадқиқот доир ба амалияи фаъолияти воқеҳо ва вазифаҳои Наҳодҳои сиёсӣ - мақомоти марказиву маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ғ..

3. Омӯзиши фаъолияти созмонҳои сиёсиву ҷамъиятӣ, афкори ҷамъиятӣ, гуруҳҳои манфиатдор, интиҳоботу интиҳобкунандагон, ахбор ва ташвиқот.

4. Муносибатҳои байналмилалӣ – таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни сиёсати хориҷии давлатҳо, ташкилоти байналмилалӣ ва механизмҳои фаъолияти онҳо.

Дар ҷаҳони муосир бо дар назардошти он, ки раванди муҳочират ба ҳаёти сиёсии ҳам ҷамъияти қабулкунанда ва ҳам интиқолдиҳанда (раванди муҳочират – омил) таъсир мерасонад, бинобар он, раванди муҳочират сифати сиёсӣ гирифтааст ва ҳуди ҳолатҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, маънавӣ, иқтисодӣ ба ин раванд таъсир мерасонанд, ки боиси пайдо шудани унсур ва ё ҷузъи сиёсӣ дар муҳочират (раванди муҳочират-функсия) мегардад. Дар мавриди таҳлили сиёсатшиносии ин раванд бояд бисёрсубъективии он ба назар гирифта шавад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи сиёсатшиносии масъалаҳои муҳочират бо дар назардошти ду сатҳи ин падида (раванд – омил ва раванд – функсия [10]) бояд сурат гирад. Сатҳи аввалин равандҳои муҳочират бо амнияти иҷтимоиву миллӣ, бо муқаррароти сиёсат доир ба раванди муҳочират рабт дорад. Сатҳи дуюм бошад, бо пайдоиши унсурҳои сиёсӣ дар равандҳои муҳочират бо сабаби пайдо шудани падидаҳои муборизаи рақобатии ин ё он гурӯҳи иҷтимоӣ ва саъю кӯшиши онҳо барои ноил шудан ба манфиатҳои сиёсии худ дар шароити муносибатҳои мавҷуда ё тағйирёбандаи ҳокимияти иерархӣ дар ҳаёти сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодиву фарҳангии ҷомеа, давлати қабулкунанда алоқаманд мебошад. Натиҷаи пайдоиши ҳам сатҳи якум ва ҳам дуюм ин аст, ки дар ҷомеаи муосир равандҳои сиёсӣ ҷузъи муҳочиратро фаро гирифтаанд.

Ҳамин тариқ, метавон таъкид намуд, ки дар замони муосир илми муҳочиратшиносии сиёсӣ ба як соҳаи нисбатан мустақили илми сиёсатшиносӣ табдил ёфтааст ва объекти онро равандҳои муҳочират ҳамчун як ҷузъи воқеияти сиёсӣ ташкил медиҳад. Предмети онро бошад, тамоюлҳои рушд ва тағйирот марбут ба сиёсатгузориҳои равандҳои муҳочират вобаста ба пайдоиши унсурҳои ҷузъи сиёсӣ дар равандҳои муҳочират, ки ба ташаккул, институтсионализатсия ва табдили воқеияти сиёсӣ нигаронида шудааст.

Муҳочиратро дар маънои сиёсатшиносӣ метавон ҳаракати ҷамъиятии аҳоли ё як

қисми он берун аз сарҳади давлатӣ ё маъмурӣ дар давраи тулонӣ, ки тахти таъсири онҳо тағйири воқеияти сиёсии давлат ё минтақа сурат мегирад, баррасӣ намуд.

Агенту субъектҳои иҷтимоии равандҳои муҳоҷиратро муҳоҷир ва муҳоҷирон ташкил медиҳад. Ба гуфтаи олими русъ В.Петров, «муҳоҷир шахсе мебошад, ки бо иваз кардани ҷойи истиқомати доимӣ ҳаракати ҳудуди (муҳоҷират) анҷом дода, абадан ва ё ба муддати муайян (аз 1 рӯз то чанд сол) кор мекунад. ва муҳоҷирон бошанд, гурӯҳҳои иҷтимоии шахсоне, ки дар муҳоҷират иштирок меkunанд ва ҳаракати муҳоҷират меkunанд»[11]. Аммо чунин тафсир моҳияти падидаро дуруст инъикос намекунад, зеро агар дар бораи ба муҳоҷир ё сокини маҳаллӣ тасниф кардани шахс аз тарафи ҳуди муҳоҷирон, сокинони маҳаллӣ ва коршиносон сурат гирад, пас тавсирҳои гуногун пайдо мешавад. Масалан, муҳоҷир ҳарчанд ҳудро сокини маҳаллӣ ҳисоб кунад, аммо дар тасавуроти мардуми маҳал ҳамчун як шахси бегона қабул мешавад. Ва ё агар коршиносон дар муқаррар намудани ҷамоаи муҳоҷирон аз рӯйи меъёри «иқомат дар ин маҳал на аз рӯзи таваллуд» асос диҳанд ва ё давомнокии иқоматро дар ин ё он маҳал ҳамчун меъёр истифода баранд, аммо баъдан мувофиқи барӯйхатгирии аҳоли аксари онҳо ба нуктаи аввал мувофиқат мекунад.

Барои дарки падидаҳои муҳоҷир ва муҳоҷирон дар доираи сиёсатшиносӣ зарур аст, ки онҳоро бо мафҳуми сиёсӣ рабт намуд ва ба нуктаҳои буриши ин падидаҳо тавачҷуҳ зоҳир бояд кард. Муҳоҷир шахсест, ки тахти фишори шароити иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодӣ маҷбур аст макони зисти ҳудро тарк кунад, то ин, ки ҷойи амнтарро барои татбиқи стратегияҳои ҳаётиаш дарёбад. Илова бар ин, барои дарки аниқтари моҳияти муҳоҷир дар доираи илми сиёсатшиносӣ, аввалан бояд қайд кард, ки зери мафҳуми “Амният” мавҷудияти таҳдидҳои эҳтимолӣ ё аёнӣ ба ҳаёт, саломатӣ ва имконияти худшиносии шахс дар воқеияти сиёсии мавҷуда нуҳуфта аст. Дуюм, муҳоҷир, ки аз ҷойи истиқомати анъанавии худ маҷбуран берун меравад, инсоне мебошад, ки нисбат ба аҳолии маҳаллӣ манфиатҳо ва ниёзҳои комилан дигар дорад ва аксар вақт ба онҳо комилан муҳолиф аст, ки ин ҳолат ўро маҷбур месозад, ки стратегияҳои гуногуни зиндагиро муайян намуда амалӣ созад ва ба низоъ ва рақобат бо аҳолии маҳаллӣ пардозад. Амалӣ шудани манфиатҳо, татбиқи стратегияҳои ҳаётии муҳоҷир танҳо дар сурати дигаргунсозӣ ё азнавсозии куллии воқеияти сиёсӣ, ки ҳаёти сиёсии ҷомеаи маҳаллиро танзим мекунад, имконпазир мегардад.

Муҳоҷирон дар доираи дарки сиёсатшиносӣ гурӯҳҳои иҷтимоие мебошанд, ки аъзоёнашон ҳудро субъектҳои комили рафтор дар маҳалли нави истиқомат дарк намуда, ҳисси ҳамбастагии гурӯҳӣ дошта, кӯшиш менамоянд, ки манфиатҳои сиёсии ҳудро, ки аз манфиатҳои сиёсии субъектҳои ҷомеаи қабулкунанда тафовут доранд, амалӣ гардонанд[12].

Ҳамчун як соҳаи донишҳои сиёсатшиносӣ илми муҳоҷиратшиносии сиёсӣ вазифаҳои муайяноро иҷро мекунад. Масалан, вазифаи маърифатӣ ба дарки мувофиқи воқеияти сиёсии атроф мусоидат намуда, дар воситаҳои системаи маърифатӣ амалӣ мешавад ва ҷустуҷӯву ҷамъовариҳои иттилооти назариявӣю эмпирикӣ, табиلى коркарди он ба рушди донишҳоро маълумотро дар бораи равандҳои муҳоҷират пурра мекунад, ҳамин тариқ, барои таҳияи сиёсати муҳоҷират хидмат менамояд.

Вазифаи инструменталӣ праксеологӣи муҳоҷиратшиносии сиёсӣ ба татбиқи ҳулосаҳои илмӣ дар амалияи сиёсӣ ва идоракунии давлатии равандҳои муҳоҷират, инчунин, равандҳои қабули қарорҳо ва технологияҳои татбиқи онҳо нигаронида шудааст.

Вазифаҳои пешгӯӣ ва ё ояндабинӣи муҳоҷиратшиносии сиёсӣ бо муқарар намудани тамоюлҳо, сабабҳоро шаклҳои пайдоиш ва дурнамои рушди муҳоҷират, муайян намудани сатҳи шиддат, самт, миқёс, навҳои ҷараёни муҳоҷират, механизмҳои самараноки иҷтимоию иқтисодӣи мутобиқшавӣи онҳо дар кишварҳои қабулкунанда алоқаманд мебошад.

Вазифаҳои тарбиявӣ-сотсиализатсия ба баланд бардоштанги таъсирбахшии донишҳои сиёсӣ ба мукммалгардӣи механизми иҷтимоишавӣи сиёсӣ бо тарбияи муҳоҷират нигаронида шудааст.

Мисли дигар соҳаи сиёсатшиносӣ, илми муҳоҷиратшиносии сиёсӣ матритсаи категория концептуалии худро дорад, ки онҳо хусусиятҳои равандҳои муҳоҷиратро инъикос менамояд. Маҷмуи мафҳумҳои умумии илмӣ, аз ҷумла категорияҳо ва мафҳумҳои илми сиёсатшиносӣ, илмҳои ба ҳам алоқаманд, ки дар омӯзиши равандҳои муҳоҷират иштирок мекунанд матритсаи категория концептуалии муҳоҷиратшиносии сиёсиро ташкил медиҳанд.

Аз сиёсатшиносӣ чунин категорияҳо, ба мисли “раванди сиёсӣ”, “манфиати сиёсӣ”, “амнияти миллӣ”, “ҳаёти сиёсӣ”, “тартиботи сиёсӣ”, “рафторҳои сиёсӣ” ва ғайра мавриди истифода қарор мегирад. Инчунин, категорияҳои ҷомеашиносӣ ба мисли «шиддати иҷтимоӣ», «тартиботи иҷтимоӣ», «раванди иҷтимоӣ» ва ғайра низ истифода мешавад. «Таҳаммулпазирии иҷтимоӣ», «рафтори иҷтимоӣ», «беҳбуди иҷтимоӣ» ва ғайра, ки ба истилоҳоти психологияи иҷтимоӣ дохил мешаванд, истифода мешаванд. «Ҳаракати муҳоҷират», «афзоиши табиӣ ва механикии аҳоли» ва ғайр, ки ба категорияҳои омили иҷтимоӣ ва демография хос, аст истифода мешаванд. Албатта, категорияҳои илмҳои гуногунро, ки номбар намудем, дар таҳлили ҳаёти сиёсии субъектҳои раванди муҳоҷират бо дар назардошти хусусиятҳои муносибатҳои муҳоҷирати сиёсӣ истифода мешаванд.

Дар муҳоҷиратшиносии сиёсӣ чунин категорияҳои мушаххас “чузъи сиёсии раванди муҳоҷират” “сиёсаткунонии раванди муҳоҷират” бештар истифода мешавад.

Ҳамин тариқ, пайваста бо сиёсӣ гардонидани раванди муҳоҷират ба бардошти падидаи муҳоҷират, ки нақши бартаридоштаро дар институтсионализатсия, табодули воқеияти сиёсии ҷомеаи қабулкунанда фиристанда доранд, таваҷҷуҳи асосӣ дода мешавад. Ин раванд моҳиятан сифати объективӣ дорад.

Зери мафҳуми чузъи сиёсии раванди муҳоҷират бояд нишондиҳандаҳои дар назар дошт, ки дар натиҷаи фаъолияти субъективии гурӯҳҳои иҷтимоӣ ё намоёндагони алоҳида барои иҷрои вазифаҳои стратегӣ ё тактикӣ ва татбиқи манфиатҳои сиёсии худ дар шароити ҳокимияти мавҷуда ё тағйирёбандаи муносибатҳои зинанизмии ҷомеаи дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маънавӣ ва фарҳангии ҷомеаи қабулкунанда зуҳур мешаванд. Ба инҳо метавон сатҳи шиддати иҷтимоӣ, сатҳи низоъ, фаъолияти сиёсӣ, суботи сиёсӣ ва бенизмии иҷтимоиро дохил намуд.

Илми муҳоҷиратшиносии сиёсӣ дар замони муосир муносибатҳои навро барои омӯзиши қолабҳо ва тамоюлҳои воқеияти сиёсӣ, вазъи мушаххаси сиёсӣ бо дар назардошти сиёсӣ шудани равандҳои муҳоҷират ва пайдоиши чузъҳои сиёсӣ дар онҳо коркард намудааст.

Сиёсатшиносии амрикоӣ Ч.Холлифилд омӯзиши масъалаҳои зерини равандҳои муҳоҷиратро дар сиёсатшиносӣ таъкид намудааст:

1. Нақши давлати миллӣ дар танзими раванди муҳоҷират, сарҳадҳо ва ҳудудҳои танзими он;

2. Таъсири муҳоҷират ба истиклоли ва шахрвандӣ, алоқамандии миёни муҳоҷират ва сиёсати хориҷии давлат ва амнияти миллӣ;

3. Муттаҳидшавии сиёсӣ, омӯзиши равандҳои муҳоҷират дар сатҳи макро ва таъсири он ба давлат ва баръакс.

Ин се масъаларо низ ба ҳайси вазифаҳои асосии муҳоҷиратшиносии сиёсӣ қардан мумкин аст. Илова бар ин, масъалаҳои афзалиятҳои сиёсии муҳоҷирон, рафтори сиёсӣ, манфиатҳои сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ, мушкilotи миллатгарой ва низоъҳои сиёсӣ низ дар доираи таҳқиқи фарогири фан бояд қарор гирад.

Адабиёт

1. Стратегияи миллии муҳоҷират Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – С.3.

2. Мирсаидов А.Б. Институциональный подход к анализу миграционных процессов (на примере Республики Таджикистан - Материалы интернет-конференц. Третьего международного симпозиума «Миграционный мост между Центральной Азией и Россией: Роль миграции в модернизации и инновационного развития экономики стран, посылающих и принимающих мигрантов» Москва Худжанд. – С.22-30 ноябр 2011 год.

3. Фаттоев С. Социально-политические конфликты в современном обществе (Опыт Таджикистана). Душанбе, 2001 год.
4. Ильин М. В. Слова и смыслы: интерес // Полис. - 1995. - № 2. – С.100.
5. Поздняков Э. А. Философия политики. Ч. 2. - М.: Палея, 1994. – С.56-57.
6. Демидов А.И. Категория «политическая жизнь» как инструмент человеческого измерения политики // Полис. -2002. № 3. С.157.
7. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. Ю.И. Аверьянов. - М., 1993. - С. 306.
8. Белов Г.А. Политология. -М., 1999. – С.247.
9. Полунина Г.В. Политика или политическая сфера общества. Что является предметом политологии //Вестник финансовой академии. 998, № 1 (5). – С.77.
10. Юндина Т.Н. Социология миграции. - М., 2004. – С. 87.
11. Петров В.Н.Миграции населения и этнические мигранты в современной России. Краснодар, 2004. – С.14.
12. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения. М., 1975. – С.33.

ЭКОЛОГИЯ ДАР «АВЕСТО»

Максадов Ҳабибулло Исмамович – омӯзгори Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих, дотсент

ЭКОЛОГИЯ В "АВЕСТО"

Максадов Ҳабибулло Исмамович - преподаватель Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, кандидат исторических наук, доцент

ECOLOGY IN "AVESTO"

Maksadov Habibullo Ismatovich – lecturer at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

EMAIL: maksadov.1961@mail.ru

Калидвожаҳо: Экология, Зардушт, «Авесто», «Вандидод», муҳити атроф.

Аннотатсия. Дар ин мақола ба унсурҳои экология дар ёдгории хаттии динии халқҳои эронӣ «Авесто» ва инчунин матни аслии бахши «Авесто» бо номи «Вандидод», ки то мо расидааст, ки ба кодексҳои динӣ ва ҳуқуқии саломатӣ ва экология бахшида шудааст суҳан меравад. Дар раванди рушди таърихӣ дониши экологӣ ва экология мисли бисёр дигар соҳаҳои илм дар тӯли ҳазорсолаҳо дар соҳаи дин, тиб ва анъанаҳои миллий, яъне. дар доираи фарҳанг амал менамуд. Аз ин рӯ инкишофи маданияти мардумони ориёӣ, алалхусус, инкишофи маданияти умумии башарӣ, дар умум барои инкишофи экология ҳамчун илм роли асосӣ бозид, ва дар навбати худ ба инкишофи қанунҳо ё кодексҳои экологӣ ҳисса гузошанд.

Ключевые слова: Экология, Заратуштра, «Авесто», «Вендидад» окружающей среды.

Аннотация. В данной статье речь идёт о элементе экологии в религиозный письменный памятник иранских народов “Авесто”, а также дошедший до нас оригинал текста раздела «Авесто» под названием «Вендидад», которые являются своеобразной книгой, посвященной религиозно-юридическим кодексам здоровья и экологии. В процессе исторического развития экологические знания и экология, как и многие другие отрасли науки, тысячелетиями существовали в сферах религии медицины и национальных традиций, т. е. в рамках культуры. Поэтому развитие культуры арийских народов, в частности, и развитие общей человеческой культуры, в целом, играли ведущую роль в развитии экологии, как науки, что способствовало выработке собственных, так называемых экологических канонов или кодексов.

Keywords: Ecology, Zarathustra, "Avesto", "Vendidad" of the environment.

Annotation. This article deals with the elements of ecology in the religious written monument of the Iranian peoples "Avesto", as well as the original text of the "Avesto" section called "Vendidad" that has come down to us, which is a kind of book dedicated to the religious and legal codes of health and ecology. In the process of historical development, ecological knowledge and ecology, like many other branches of science, existed for thousands of years in the spheres of religion, medicine and national traditions, i.e. within the framework of culture. Therefore, the development of the culture of the Aryan peoples, in particular, and the development of general human culture, in general, played a leading role in the development of ecology as a science, which contributed to the development of their own, so-called environmental canons or codes.

Авесто - это величайший, древнейший, исторический, а также культурный и религиозный письменный памятник иранских народов, который олицетворяет вершину достижений литературы, философии и многих других отраслей науки древнейшего периода истории таджикского народа [1,2,3] .

В различных отделах «Авесто» отражены истоки нашей древнейшей литературы, культуры, в том числе медицины [4,5,6].

Дошедший до нас оригинал текста раздела «Авесто» под названием «Вендидад» по оценкам исследователей посвящен в основном медицине [7,8]

В отдельных работах, опубликованных за последние годы, была высказана идея о том, что «Вендидад» является своеобразной книгой, посвященной религиозно-юридическим кодексам здоровья и экологии [9] . В данной статье ставится задача привлечь внимание к ведущим экологическим проблемам, отраженным в древнейшем письменном памятнике персидско-таджикской культуры «Авесто» (VI- VIII вв.дон). Книга «Вендидад» [6] служит основным первоисточником, но которому можно судить о состоянии экологии и важнейших экологических проблем у наших древних предков.

Изучение «Вендидада» показывает, что экологические знания (воззрения) у арийских народов возникли за много веков до появления самого термина и понятия экологии, как науки. Однако в процессе исторического развития экологические знания и экология, как и многие другие отрасли науки, тысячелетиями существовали в сферах религии, медицины и национальных традиций, т. е. в рамках культуры. Поэтому развитие культуры арийских народов, в частности, и развитие общей человеческой культуры, в целом, играли ведущую роль в развитии экологии, как науки, что способствовало выработке собственных, так называемых экологических канонов или кодексов.

В учении Заратуштры экология занимала особое положение. Она имела следующие особенности:

1 .Здоровье человека и здоровье окружающей среды рассматривались как единое целое, не отделимое друг от друга, поэтому экологические проблемы были тесно переплетены с медицинскими, особенно с санитарно-гигиеническими. Они охватывали в основном комплекс проблем экологического характера, связанных с сохранением здоровья и состоянием первосозданности окружающей среды, чистоты и безопасности продовольственных и водных ресурсов, а также здоровья домашнего очага, как главных объектов жизни человека.

Ситуация заключалась в том, что медицина, гигиена и экология, как три гигантских механизма, стоящих на защите здоровья людей и охране природы, включались в единые рамки зороастрийских религиозных канонов или положений. Поэтому исповедующие ре-

лигию Заратуштры, независимо от своего социального положения, обязаны были соблюдать эти каноны. Такой подход к решению проблем медицины и экологии имел неоценимое значение для профилактики многих тяжелейших болезней человека и охраны самой природы.

2. Экологические требования и правила включали в себя не двухсторонние взаимоотношения (человек и окружающая среда), а трехстороннее:

- а) окружающая среда, земля, воздух, вода, домашний очаг;
- б) человек и его разумное отношение к окружающей среде;
- в) животный мир, в том числе, мир насекомых, его польза или возможное губительное влияние на окружающую среду и опасность по отношению к человеку.

Трудно абсолютно точно сказать, какими были климатогеографические условия и соотношения между хищными или болезнетворными и полезными животными, а также насекомыми 5-6 тысячи лет тому назад в местах, где жили наши далекие предки. Можно высказать лишь предположение, что в те далекие времена на родине Заратуштры земля, воздух и вода эти три главных источника, дарующих человеку жизнь, здоровье и определенное долголетие, были еще девственными, естественными, чистыми, способными обеспечить людей чистым воздухом, водой и здоровой пищей.

Судя по описаниям «Вендидада» в те далекие времена экологическое равновесие во многом зависело от наличия ядовитых и опасных для здоровья и жизни человека животных (змей-| варанов и т.д.) и насекомых (пауков, тарантулов скорпионов и т.д.).

3. Кодексы или каноны, приведенные в «Вендидад», в историческом аспекте считаются первыми законодательными актами по* медицине и экологии, а также первыми документами

об официальном или юридическом решении проблем, связанных с активным вмешательством человека в сложнейшие звенья природной системы нашей планеты с целью возможности целенаправленного регулирования экологического равновесия, то есть численности и распределения диких зверей и опасных для человека животных.

Основная масса кодексов здоровья включенных в «Вендидад», было направленно на защиту и сохранение природы не только для ближайших, но и, особенно для далеких будущих поколений. То было поистине свидетельством высочайших достижений человеческой мысли.

В древности человеку не угрожали такие опасные для здоровья сферы, как химическая промышленность и химизация сельского хозяйства, атомная энергетика и вооружение. Но в те времена были свои экологические и трудно решаемые проблемы. Это прежде всего распространенность еще не совсем понятных и разгаданных либо уже установленных медициной того периода инфекционных и паразитарных заболеваний, и изобилие хищных и ядовитых животных, а также насекомых (особенно змей, скорпионов, пауков, комаров и т.д.)

Трудности на пути решения многих экологических проблем были связаны непосредственно с тем, что на далеких этапах исторического развития еще не были открыты основные медицинские законы и учения, а также не решенные вопросы этиологии и патогенеза десятков человеческих недугов. Врачи на основе повседневного практического опыта знали, что здоровье человека во многом зависит от качества воздуха окружающей среды, а также от качества и состава потребляемой пищи и воды. Они знали, что в случае загрязнения окружающей среды и условий быта люди чаще подвергаются отравлениям и болеют различными опасными заболеваниями

Что бы сохранить здоровье человека, первозданность окружающей среды, уберечь людей от различных недугов, врачевателями древности были разработаны на основе зороастрийского учения, а так же этических нормативные правила и наставления, связанные непосредственно с проблемами медицины гигиены и экологии.

Проблемы экологии, отраженные в различных частях «Авесто», можно классифицировать по следующим группам:

1. Экология окружающей среды в целом.
2. Экология почвы и орошаемых земель.
3. Экология домашнего очага.
4. Экология водных источников.
5. Экология животного и растительного мира.

Особые значения в «Вендидаде» (главы III-VI-) уделяется чистоте почвы и окружающей среды. Заратуштра спрашивает у Бога добродетели и справедливости Ахуромазда: «О творец мира истинный! Какое место на земле является наиболее любимым? И сказал Ахуромазда: «По истине там, где праведный огнем и молоком, женой, детьми и хорошими садами в этом доме, когда обилие скота, огня и всякого житейского добра. По истине и там, о Спитамен Заратуштра, где возделывают по больше хлеба, трав, растений, съедобных плодов, где орошают, сухую почву... более всего выращивают мелкий и крупный скот».

С позиции экологии дается общая оценка 16 плодородных районов, наиболее благоприятных для постоянного места жительства и здоровья человека.

В те времена люди не знали истинной причины особо опасных инфекционных заболеваний. Однако в результате повседневного житейского опыта было замечено, что многие болезни чаще возникают у тех лиц, которые были в контакте с больными или с человеческими и животными трупами. Они знали, что в случае попадания трупов и продуктов их распада (гноя, выделений и др.) в почву водные источники люди чаще подвергаются различным опасным недугам. Многочисленные сведения, представленные в «Вендидаде» свидетельствуют о том, что в древности, когда такие опасные заболевания, как холера, чума и сибирская язва, ежегодно уносили жизни сотен тысяч людей, основной экологической проблемой считалась охрана окружающей человека почвы, водных ресурсов и домашнего очага от загрязнения их трупами (то есть «трупной инфекцией» [8,9]).

Практическое решение этой проблемы в древности было таким же трудным делом, как защита нашей планеты от химического радиоактивного загрязнения в современную эпоху.

Однако благодаря разумному и научно обоснованному подходу удалось разработать ряд медико-экологических канонов, способствующих предупреждению загрязнения почвы и воздуха, окружающей среды, обеспечивая тем самым охрану здоровья и безопасность жизни людей. У зороастрийцев категорически запрещалось обмывать дома трупы. Для этой цели сооружалось специальное помещение от населенных пунктов и источников и источников воды и огня. Если такое помещение строилось на каменистом месте, то пол его посыпали песком, камнями или пеплом до колена, а при наличии мягкой почвы высота такого покрытия должна быть доходить до уровня роста человека («Вендидад», глава VIII).

При нахождении трупа на орошаемых землях они считались загрязненными и в течение одного года на них запрещалось выращивать какие-либо пищевые культуры.

Вода считалась святой и категорически возбранялось загрязнение этого жизненно важного дара природы различными отходами (бытовым или другим мусором), продуктами выделения (слюна и т. д.)

В водных питьевых источниках запрещалось купаться и стирать белье. В случае попадания трупа человека или животного в проточную воду нельзя было до очистки и устранения нечистот использовать ее в качестве питьевой воды («Вендидад», глава VI). Если труп попадал в колодец или родник, то пить такую воду разрешалось только тогда, когда колодец после сильного дождя как минимум три раза наполнялся водой («Вендидад», глава I). затем подвергался тщательной очистке. Категорически запрещалось бросать в воду нечистоты. «Авесто» делит животных на диких и домашних, полезных и вредных.

К числу домашних животных причисляли коров, верблюдов, мелкий скот, лошадей, ослов, собак, кур и др. К вредным животным относились волки, шакалы, мыши, крысы* змеи, а также насекомые, как скорпионы, пауки, москиты, мухи и др. Ни в коем случае нельзя было убивать таких полезных животных, как выдра и особенно домашние собаки. Анализ экологических проблем, обозначенных в «Вендидаде», показывает, что экологическое равновесие в экосистеме Древнего Ирана, Средней Азии и прилегающих регионов зависело от того, что из-за плотности лесных массивов, особенно распространенности камышовых зарослей, часто окруженных бесконечными пустынями, резко сказывалась преобладающая численность диких зверей, ядовитых змей и безвредных насекомых (комары, москиты, пауки и т. д.). Многие из этих обитателей окружающей человека среды, особенно ядовитые змеи, пауки и скорпионы, были опасны для его жизни. Комары, москиты и мухи служили переносчиками болезней.

Еще за много веков до нашей эры люди стремились уменьшить численность опасных для своего здоровья животных и насекомых. Однако применяемые с этой целью способы были весьма примитивными. Речь идет о физическом уничтожении опасных животных и насекомых. К этому делу привлекались в «Вендидаде» каноны или осужденные за совершение ими преступления. Например, «... тот, кто убивал собаку, для искупления своей вины должен был заготовить 10 тыс. полениц дров, 10 тыс. кусков ароматических растений, убить 10 тыс. жаб, 10 тыс. лягушек, 20 тыс. муравьев, 10 тыс. мух.

Авестийский тезис «Чистота величайшее благо» включал в себе не только чистоту тела, души и мысли, но и чистоту окружающей среды – почвы, воздуха, воды, а также чистоты действия и деятельности самого человека не наносящих ущерба природе, человечеству и жизни в целом. Многие авестийские каноны и правила защиты здоровья людей и окружающей среды, пронесенные через века, сохраняются среди таджиков и поныне. Так, в кишлаках ущелья Шинг Пенджикентского района обмывание трупов производится в специально построенных на окраине села. Они сооружены с учетом всех требований «Вендидада»: пол на глубину до одного метра наполнен камнями и засыпан песком. Вес сделан так, чтобы промывные воды не попадали в проточную воду (речку, канал) и на орошаемую землю.

Эта норма, вошедшая в традицию народа, тысячелетиями играли важную роль в охране окружающей среды и оберегала людей; во время эпидемий / или вспышек отдельных инфекционных или особо опасных заболеваний.

Изучение и анализ «Авесты» показывает, что экологические процессы, как непосредственный результат взаимоотношений между человеком и природой, начиная еще с древнейших времен, вызывали беспокойство, тревогу и озабоченность людей.

Вошедшие в «Авесту» религиозно-юридические кодексы или положения, посвященные охране природы или целенаправленному регулированию экологического равновесия и разработанные на основе религии и философии зороастризма, в течение почти трех тысяч лет играли важнейшую роль в воспитании многих поколений людей. И по сей день немало из них сохраняют свою актуальность. Это служит духовному возрождению, без которого невозможны прогресс и развитие многих отраслей медицины и биологии.

Литература

1. Абаев В.И. Авеста. Лекции 1982-1983 гг. с анализом и комментариями. Москва. 2016 г. 250 с.
2. Авеста. Избранные гимны (перев. И. М. Стсблин-Каменского). Душанбе: Адиб, 1990. - 174 с.
3. Брагинский И. С. От Авесты до Айни. Душанбе: Ирфон, 1981.- 256 с.
4. Бертельс Е.Э. «Отрывки из Авесты». Сб. «Восток», Кн.4. – Госиздат, 1924.- 212 с.

5. Бойс М. "Зороастрийцы. Верования и обычаи". Перевод с английского и примечания И.М. Стеблин-Каменского. Послесл. Э.А. Грантовского. М., Главная редакция восточной литературы издательства "Наука", 1988.- 303 с.
6. Вендидад. (Перевод Саидмахсуд Али Хасан). Тегеран, 1948.- 160 с.
7. Гафуров Б. Г. Таджики. М. Наука, 1972.- 658с.
8. Джамshedов П. От предков до Саманидов. Душанбе, 1999.- .278с (на тадж яз.).
9. Коссович К. Четыре статьи из Зенд-Авесты, С.-Петербург, 1861.- 161с.
10. Нуралиев Ю. Н. Медицина эпохи Авицены. Душанбе: Ирфон, 1981.- 190 с.
11. Наджмободи М. История медицины Ирана. Книга первая, Тегран, 1996.- 110 с. (на перс. Яз.).
12. Ризозада Шафак.История персидской литературы (Таърихи адабиёти форси).1334х. – 534 с.

МАҚОМИ САНЪАТИ МУБОЛИҒА ДАР ТАШАККУЛИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ИДИМАТИКӢ

МЕСТО (Статус) ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ФОРМИРОВАНИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ИДИМАТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

PLACE (Status) OF EXPRESSIVE ART IN THE FORMATION OF PHRASEOLOGICAL IDIOMATIC UNITS

Калидвожаҳо: идиома, санъати муболиға, санъати иғроқ, санъати ғулув, образнокӣ, маҷозият, ибора, фразеология

Ключевые слова: идиома, искусство преувеличения, искусство речи, искусство пения, образность, метафора, словосочетание, фразеология.

ЗОҒАКОВА ГУРДОФАРИД ИСРОИЛОВНА – номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони тоҷикӣ ва усули таълими забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ЗОҒАКОВА ГУРДОФАРИД ИСРОИЛОВНА – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикского языка и методики преподавания таджикского языка и литературы Таджикского национального университета

ZOGHAKOVA GURDOFARID ISROILOVNA – candidate of philological sciences, associate professor of the department of Tajik language and methods of teaching Tajik language and literature of the Tajik National University

Аннотатсия. Дар мақола масоили муҳимтарин усули тавсеии пуробурангиву образнокӣ дар воҳидҳои идиоматикӣ дар заминаи санъати бадеии муболиға тарҳрезӣ шудани онҳо ва таҳлилу баррасӣ гардидааст. Воҳидҳои идиоматикӣ, ки дар заминаи навҳои мухталифи санъати муболиға ба вучуд омадаанд, ба образнокии баланд соҳиб буда, воҳидҳои рехтаву муассири забони тоҷикӣ ба шумор рафта, дар онҳо образнокии баланди бадеӣ ифода шудаанд. Дар чунин воҳидҳои идиоматикӣ рехтагӣ ва рангинии идиомаҳо муассиртар баён ёфтааст, ки ҳамчун як воситаи беҳтарини баёни фикр барои ҳар як соҳибзабон ба шумор меравад. Муаллифи мақола дар натиҷаи омӯзиш воҳидҳои идиоматикӣ муболиғавиро ба ду гурӯҳ ҷудо намудааст: Воҳидҳои идиоматикӣ муболиғавӣ, ки дар заминаи санъати иғроқ ба вучуд омада ва воҳидҳои идиоматикӣ муболиғавӣ, ки дар заминаи санъати ғулув ба вучуд омадааст. Муҳаққиқ ҳар як гурӯхро дар алоҳидагӣ баррасӣ намуда хусусиятҳои фарқунандаи онҳоро бо мисолҳо шарҳ додааст.

Аннотация. В статье исследуется важнейшим методом расширения многообразности в идиоматических единицах и их проектирование на основе преувеличенной художественной стилистики. Идиоматические единицы, созданные на основе различных видов преувеличенного стиля, обладают высокой образностью и считаются действенными еди-

ницами таджикского языка, который в них выражена высокая художественная образность. В таких идиоматических единицах окраска идиом выражены эффективнее, и оно являются лучшим средством выражения мысли для каждого говорящего.

В результате исследования автор статьи разделил идиоматические единицы преувеличения на две группы: идиоматические единицы преувеличения, возникшие на основе преувлечённого стиля, и идиоматические единицы преувеличения, возникшие на основе искусства чрезмерного стиля. Исследователь рассмотрел каждую группу по отдельности и на примерах дал интерпретацию их отличительные особенности.

Keywords: idiom, the art of exaggeration, the art of speech, the art of singing, imagery, metaphor, phraseology, phraseology.

Annotation. The article explores the most important method of expanding diversity in idiomatic units and their design based on an exaggerated artistic style. Idiomatic units created on the basis of various types of pre-enthusiastic style have high imagery and are considered effective units of the Tajik language, which expresses high artistic imagery in them. In such idiomatic units, the coloring of idioms is expressed more effectively, and it is the best means of expressing thoughts for each speaker.

As a result of the study, the author of the article divided idiomatic units of exaggeration into two groups: idiomatic units of exaggeration, which arose on the basis of the exaggerated style, and idiomatic units of exaggeration, which arose on the basis of the art of the exaggerated style. The researcher examined each group separately and used examples to interpret their distinctive features.

Дар ташаккули воҳидҳои фразеологӣи идиоматикӣ мақоми санъати муболиға низ кам нест. Дар захираи фразеологӣи забони тоҷикӣ бо бисёр воҳидҳои рехта дучор омадан мумкин аст, ки дар заминаи ҳамин санъат ба вучуд омадаанд: «Соҳибзабон гоҳе дар тасвир ва ситоиши чизе аз ҳадди табиӣ ва асли мебарояд, онро калонтар ва ё хурдтар қарда нишон медиҳад, дар таъриф ба болотарин нукта мебардорад ва ё ин ки ба пастарин дараҷа мефарорад, ки ин ҳолати тасвир муболиға ном дорад» [1, 65]. Ин хусусият дар воҳидҳои идиоматикӣи дар заминаи ифодаҳои муболиғавӣ ба вучуд омада низ таҷассуми худро ёфтаанд. Масалан, дар ҷумлаи идиоматикӣи **ҷойи сӯзан задан набуд**-и матни зайл ҳамин гуна маънои муболиғавӣ ифода шудааст:

Хучуми халоиқ дар он анҷуман,

Чунон буд, набуд **ҷойи сӯзан задан** (С. Айнӣ. Шеърҳои то инқилоб, 245).

Воҳидҳои идиоматикӣ, ки худ дар заминаи ин санъати бадеӣ ба вучуд омадаанд, боз ҳам рехтатару муъҷазтар шуда, образнокиашон возеҳтар мегардад. Дуруст аст, ки дар ифодаҳои идиоматикӣи одӣ низ унсурҳои образнокӣ, баҳодиҳӣ ва муассирӣ мушоҳида мешаванд, вале он ҳама ба дараҷаи идиомаҳои дар асоси ифодаҳои муболиғавӣ ба вучуд омада буда наметавонанд. Масалан, ибораи идиоматикӣи **ба ҷашми касе хок пошидан** «фиреб додан касеро» ва ибораи идиоматикӣи **кафшро монда патакро пӯшидан** «зиёд

хурсанд шудан» ҳар ду дар заминаи маҷоз ба вучуд омадаанд, аммо дар ифодаи аввал маъно одӣ буда, дар дуюмӣ муассир, муболиғаомез баён ёфтааст. Дар асл агар бигирем патакро пӯшида намешавад, мақсад дар ин ҷо ҳамон «хурсандии зиёд», яъне ҳамон ҳолати рӯҳии шахс аст, ки пеши назари кас чилвагар мешавад:

...бо ин тадбир қуввати худро хеле калон нишон дода ба **чаши аскарони сурх хок пошиданӣ шудаанд** (С. Айнӣ. Дохунда, 337). Ман он панҷ тангаи ҳавоиро ба киса зада **кафширо монда патакро пӯшида** ба пеши ҳар кадоми он дӯстон рафтам... (С. Айнӣ. Марги судхӯр, 15).

Воҳидҳои идиоматикии дар заминаи муболиғаҳо ба вучудомада ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд. Дар як қатор воҳидҳои идиоматикӣ лаҳзаҳои муболиғавие ифода шудаанд, ки онҳо ба ақлу мантиқ мувофиқат мекунанд: «Агар муболиға ба ақлу мантикии воқеӣ мувофиқ ва ё ҳаётӣ бошад, муболиғаи таблиғ ва ё ки муболиғ меноманд» [1, 65]. Масалан, идиомаҳои **дуои обдор кардан** «аз таҳи дил дуо кардан», **хонаи чизеро сӯхтан** «сарфи зиёд кардан», **як лой зиёд будан** «аз чашмдошт зиёд будани чизе», **қаймоқи гап** «мақсад, ниёт», **нохунҳои обдор** «маҳорати баланд» дар ҳамин асос ба вучуд омадаанд:

– «Нафаси хушк аз най садо намебарорад» гуфтаанд **дуои обдор мекунам**, – гуфт хӯҷаин... (С. Айнӣ. Дохунда, 30). – Дар он сурат **хонаи собун месӯзад** (С. Айнӣ. Марги судхӯр, 15). Асп аз хоҳиши ман **як лой зиёд буд** (С. Айнӣ. Чаллодони Бухоро, 122). Дар он ҷо **қаймоқи гап** кордонӣ ва кордониҳои саркори нави рӯдковӣ буд (С. Айнӣ. Ёддоштҳо, 76). ... ман ҳам бо **нохунҳои обдори** худ торҳои танбӯрро дилхарошона меларзондам... (С. Айнӣ. Марги судхӯр, 32).

Дар гурӯҳи дигари воҳидҳои идиоматикӣ лаҳзаҳои тасвир ёфтаанд, ки онҳо низ аз рӯйи ифодашон ба ақл рост меоянд, аммо аз рӯи одат ва воқеият он чизе, ки муболиға мешавад, то ҳанӯз боре ба вуқӯъ наомадааст. Ин навъ воҳидҳои идиоматикӣ санъати игрокро дар худ таҷассум кардаанд. Оид ба санъати игроқ чунин овардаанд: «Дар сифати чизе муболиға бисёр равад ва ба ақсулғоят бирасад» [2, 108]. Масалан, воҳидҳои идиоматикии **шиками касе аз гуруснагӣ танбӯр мезад** «зиёд гурусна мондан», **дасту пой касеро аз осмон кандан** «ноумед шудан», **дуд аз димоғи касе баромад** «зиёд ғамгин будан», **ҷойи сӯзан задан набуд** «ҷамъ омадани одамони зиёд» дар заминаи санъати игроқ ба вучуд омадаанд. Дар ин қабил идиомаҳо сифат ва ҳолати мавсуф бисёр ғайритабии ва игроқомез баён ёфтааст:

– Имрӯз ош накардӣ? – гуфт – **шикамам аз гуруснагӣ танбӯр навохта истодааст** (С. Айнӣ. Дохунда, 136). Ва ҳол он ки онҳо чизе надоранд ва **дасту поҳошон аз заминро осмон кандагӣ аст** (С. Айнӣ. Ғуломон, 183). Ҳамин пагоҳ ба ҳамон заминҳо ҷуфт баста будам, ҳамин воқеаҳо ба ёдам омада, **дуд аз димоғам баромад**... (С. Айнӣ. Дохунда, 50). Халифа рафт, ҳамаи бачагон **чун барги бед меларзиданд** (С. Айнӣ. Мактаби кӯҳна, 132). ... бо вучуди ин дар майдони Регистон **ҷои сӯзан задан набуд** (С. Айнӣ. Дохунда, 236).

Ҳарчанд то ҳанӯз воқеаҳои дар маънои аслии чунин ифодаҳо тасвирёфта боре ҳам ба вуқӯъ наомадаанд, лекин дар тасаввури соҳибзабон ба вуқӯъ омадани онҳо имконият дорад.

Дар забони тоҷикӣ ҳамчунин воҳидҳои идиоматикӣ, ки дар заминаи санъати ғулу ба вучуд омадаанд, кам нестанд. Дар ҳолате, ки муболиға ба зинаи ниҳоят боло мерасад, ғулу ба вучуд омадааст, мегӯянд: «Дар ҳолате ки муболиға аз сарҳади ақлу одат гузарад, онро ғулу (аз ҳад гузаштан) мегӯянд» [1, 171]. Гоҳе дар воҳидҳои идиоматикӣ ҳодиса ва воқеа ба ҳадде муболиға мешавад, ки он на ба ақлу муҳокима, на ба одату ҳаёт мувофиқат мекунад. Чунин воҳидҳои идиоматикӣ бештар дар забони авом истифода шудаанд. Нави-сандагон низ онҳоро бештар барои фардияти забони асарҳои худ ба кор мебаранд. Масалан, идиомаҳои **дахани касе калӯши кӯҳна барин яла шуд** ба маънои «зиёд дар ҳайрат мондан», **бо сафолаки доираи худ осмонро кафондан** «зиёд чирадаст будан», **садон таҳсин ба осмон расид** «касери таҳсини зиёд кардан», **гӯши касро таркондан** «бо овози баланд гап задан, дод задан» зери санъати ғулу ба вучуд омада, воқеиятро аз будаи зиёдтар нишон додаанд:

Чашми вобкандиён мош барин гардид, **даҳанашон калӯши кӯҳна барин яла шуда монд** (С. Айнӣ. Аҳмади девбанд, 92). ... дар танбӯру дутор ҳамто надошт, **бо сафолаки доирааш осмонро мекафонд...** (С. Айнӣ. Марги сухӯр, 99). ... **садои таҳсину офарини онҳо ба осмон расид** ва бо ҳамин базм ҳам тамошуд (С. Айнӣ. Марги судхӯр, 28). Фақат фарқ дар ин ҷо буд, ки агар чӯчагони мо бо овози нозуку форам худ чуғур-чуғур кунанд, овози пуршӯри ин бачагон **гӯши одамро метарконид...** (С. Айнӣ. Мактаби кӯҳна, 110).

АДАБИЁТ

1. Зехнӣ Т. Санъати сухан. – Душанбе: Маориф, 1992. – 304с
2. Рашидии Ватвот. Ҳадоиқ-ус-сеҳр. Душанбе: Адиб, 1978. – 243с.
3. Мачидов Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик. – Душанбе, 1982. – 103 с.
4. Турсунова Ҳ. Оид ба параллелҳо дар фразеология ва зарбулмасалҳои тоҷикӣ-ӯзбекӣ (Дар асоси «Қуллар» ва Ғуломон)-и С. Айнӣ). // Армуғон. – Ҷилди 2. – Душанбе, 1971. – С.138- 150.
5. Эгамбердиев Р. Муносибати воҳидҳои фразеологӣ бо таъбирҳои бадеии асари Восифӣ «Бадое-ул-вақоеъ» // Маҷмӯаи илмӣ. Материалҳо оид ба забони адабии тоҷик. – Серияи филологӣ. – Душанбе, 1974. – С. 115-123.
6. Эгамбердиев Р. Вусъати маъноӣ фразеологӣ // Масъалаҳои филологияи тоҷик. – Серияи нав. – №240. – Самарқанд, 1973. – С.12-17

УСУЛҲОИ ТАЪЛИМ ВА ХОЛГУЗОРӢ ДАР РАВАНДИ ТАДРИСИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

ПРИЁМЫ ОБУЧЕНИЯ И МЕТОДЫ БАЛЛИРОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

TEACHING TECHNIQUES AND METHODS OF MARKING POINTS IN THE PROCESS OF DRILLING A FOREIGN LAN- GUAGE

Калидвожаҳо: тарҷума, ҷумлаи мураккаби тобеъ, забони тоҷикӣ, таҳвилҳои тарҷума, муодилӣ, асимметрия, усулҳои тарҷума, намудҳо, муқоиса.

Максудов Умед Олимович, номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забонҳои Донишқадаи байналмилалӣ Хучанди Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Максудов Умед Олимович, кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Худжандского международного института при Международном университете туризма и предпринимательства Таджикистана.

Maksudov Umed Olimovich, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Languages, Khujand International Institute of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

E-MAIL: olimi.umed@mail.ru

Аннотатсия. Ин мақола ба масоили омӯзиши метод ва усулҳои муосири таълими забони англисӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ бахшида шудааст. Ба ҳайси мисол якчанд методу усулҳои муосир ва мувофиқи таълими забони англисӣ оварда шудаанд. Дар ин мақола хусусиятҳои қорбурди усулҳо дар раванди таълим мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Самаранокии усулҳои таълими забони хориҷӣ ба назар гирифта шуда, зеро он ба ташаккул ва рушди қобилият, малака, салоҳиятҳои умумии таълимӣ ва касбӣ, ки барои мутахассиси муосир аҳамияти бузург доранд, муқаррар мекунад. Хулосаи таҳлили зиддиятҳои муосир дар таълими забони хориҷӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ гузаронида мешавад. Ҳоло дар замони ҷаҳонишавӣ ва пешрафти илмию техникаи талаботи мутахассисони оянда ба донишҷӯи забони хориҷӣ зиёд шудааст, аз ҷумла, он ба донишҷӯи ихтисосҳои ғайризабонӣ дахл дорад, ки амри саривақтӣ мебошад. Яке аз роҳҳои баланд бардоштани самаранокии таълими забони хориҷӣ дар раванди таълим - қорӣ намудани усулҳои таълими ба донишҷӯ нигаронидашуда мебошад. Қамъбасти таҳлили таълимот дар муҳити ғайризабонии донишқада ё донишгоҳҳои муосир, қайд кардан бамаврид аст, ки адабиёти таълимӣ ва таҷҳизоти китобхона бо назардошти қорбасти забонҳои нав ба талаботи методикаи таълим пурра ҷавобгӯ нестанд. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд барои хонандагонӣ сатҳи донишашон гуногун супоришҳои иловагӣ, машқҳои грамматикӣ таҳия намояд, ки пайваста ҳам ба хусусияти самте, ки дар он ҷо омӯзиши забон сурат мегирад ва ҳам ба хоҳиши

чустучӯи шаклҳои нави фаъолият барои донишҷӯён таваҷҷӯҳи доимӣ диҳад, то ки дараҷаи методӣ ва таълимии он омӯзгор равнақ ёбад.

Ключевые слова: усулҳои муосир, равишҳои таълим, донишҷӯёни донишгоҳҳои ғайризабонӣ, забони англисӣ, хусусиятҳои омӯзиш, усулҳои фаъол.

Аннотация. Настоящая статья посвящена проблеме изучения современных методов и приёмов обучения иностранному (английскому) языку студентов неязыкового вуза. В качестве примера приводятся несколько современных и актуальных методов преподавания английского языка. В данной статье особое внимание уделяется специфике применения методов в учебном процессе. Также рассматривается эффективность методов обучения иностранному языку, поскольку он способствует формированию и развитию различных способностей, умений, общеучебных и профессиональных компетенций, значимых для современного специалиста. Проводится итог анализу современных противоречий в преподавании иностранного языка в неязыковой среде современного института или вуза. В настоящее время в эпоху глобализации и научно-технического прогресса возрастает необходимость владения иностранным языком будущими специалистами, в частности, это касается студентов неязыковых специальностей, для которых это является главной необходимостью. Одним из способов повышения эффективности обучения иностранному языку считается внедрение в учебный процесс методов личностно-ориентированного обучения. Подводя итог анализу современных противоречий в преподавании иностранного языка в неязыковой среде современного института или вуза, стоит отметить, что учебная литература, оснащение библиотеки не в полной мере соответствует требованиям методики преподавания с учетом использования новых информационных технологий. Поэтому самому преподавателю приходится находить и постоянно разрабатывать дополнительные задания, вариативные упражнения для разноуровневого студента, ориентируясь постоянно как на специфику направления, где происходит обучение языку, так и на стремление искать новые активные формы деятельности для студентов, совершенствуя свой методический и преподавательский уровень.

Keywords: modern methods, teaching approaches, students of non-linguistic universities, English language, features of teaching, active methods.

Annotation. This article is devoted to the problem of studies of modern methods and techniques of teaching foreign (English) language the students of non-linguistic University. As an example, several modern and relevant methods of teaching English are given. In this article, special attention is paid to the specific application of methods in the educational process. The article also

considers the effectiveness of methods of teaching a foreign language, as it contributes to the formation and development of various abilities, skills, general educational and professional competencies of important for the modern specialist. The result of the analysis of modern contradictions in the teaching of a foreign language is given in a non-linguistic environment of a modern Institute or University. At present, in the era of globalization and scientific - technological progress, the need for foreign language proficiency of future specialists is increasing. In particular, it concerns students of non-linguistic specialties, for which it is the main necessity. One of the ways to improve the efficiency of teaching a foreign language is considered to be the introduction of the methods of personality-oriented learning in the educational process. Summing up the analysis of modern contradictions in the teaching of a foreign language in a non-linguistic environment of a modern Institute or University. It should be noted that the educational literature, the equipment of the library does not fully meet the requirements of teaching methods, taking into account the use of new information technologies. Therefore, the teacher himself has to find and constantly develop additional tasks, variable exercises for different levels of the student, focusing constantly on the specifics of the direction where the language training takes place, and look for new active forms of activity for students, improving their methodological and teaching level.

Бояд таъкид намуд, ки омӯзиши забони хориҷӣ яке аз равандроҳои мураккаб ва мушкил ба шумор рафта, тақрибан 70-80 ҷисди забонмӯзон дар аксари ҳолатҳо ба ҳадаф намерасанд, зеро омилҳои гуногун, аз ҷумла қоидаву қонунҳои фонетикӣ, грамматикӣ, луғавӣ, услубӣ ва бавижа, усулҳои номуносиби таълими он бештар таъсири манфӣ мебахшанд.

Дар ин ҷода ягона роҳе, ки мусоидат мекунад, истифодаи методҳои дурусти таълими забони хориҷӣ мебошад, ки ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои аслии мусоидат хоҳад кард. Бояд таъкид дод, ки ҳамаи саъю кӯшишҳо танҳо аз омӯзгор вобаста набуда, балки меҳнатдӯстӣ, матонат ва иродаи ҳадафмандонаи донишҷӯ низ дар ин росто нақши калидӣ мебозад (Л. Бёрне). Маҳз дар чунин пайваستاгӣ метавон ба дастовардҳои назаррас расид [3, с. 152].

Имрӯз донишдӯзоне, ки ба муассисаҳои олии касбӣ бо мақсади касбомӯзӣ ҳуҷҷат месупоранд, мутаассифона қисмати бузурги эшон бо сатҳу дараҷаи пасти донишҳои забонӣ ҳатто бидуни донишҳои муқаддамотӣ ворида утоқҳои донишгоҳӣ мегарданд, ки тақмили ҳолигоҳ ва инкишофи минбаъдаи онҳо аз ҳар як омӯзгор заҳмати зарбдор талаб мекунад [1]. Бинобар ин омӯзгор бояд усулу равишҳои мухталифи муосирро вобаста ба ҳайсиати донишҷӯён мавриди истифода қарор диҳад.

Таҷрибаҳо собит намуданд, ки имрӯз дар аксари муассисаҳои олии касбии кишварҳои хориҷӣ ба рушди салоҳиятнокии коммуникативӣ эътибори ҷиддӣ зоҳир мекунанд, зеро маҳз дар натиҷаи ҳамбастагӣ ва мубодилаи ҳамҷонибаи устоду шогирд, он ҳама садду монеаҳо бартараф гардида, масоили мураккабу печидаи раванди таълим марҳила ба марҳила ҳалли худро ёфта истодааст.

Холо яке аз роҳҳои ривочбахши таълими босифати забонҳои хориҷӣ, ба раванди таълим ворид намудани методҳои таълимии ба рушди малакаву маҳоратҳои шахсӣ нигаронидашуда мебошад, ки чиҳати расидан ба он дастуру маводи махсуси таҳия намудаи омӯзгор, корбурди методу усулҳое, ки ба имконияту истеъдоди донишҷӯёни дорои сатҳу дараҷаи муайяни дониш равона аст, ки барои ба ҳадафҳои гузаштаи ҳеш расидан мусоидат намоянд [2, с. 141-142].

Аз ин лиҳоз, дар така ба малакаву истеъдод ва салоҳиятҳои ҳар як донишҷӯ бояд ин ё он методи таълимӣ мавриди истифода қарор гирад. Аммо дар ҳар гуна ҳелҳои машғулият рукҳои асосии забонмӯзӣ аз ҷумла ҳониш, шунавоӣ, ҳарфзанӣ ва навиштанро чиҳати тақмили донишҳои фонетикӣ, грамматикӣ, тақмили фонди луғавӣ ва ахиран таъбиқи онҳо метавон истифода кард [3, с. 11-12].

Чунонки қаблан зикр гардид, омода ва таҳияи дастуру маводи таълимӣ, корбасти методҳои ҳадафнок дар така ба салоҳиятноки ва маҳорати донишҷӯён бояд амалӣ гардад.

Олимону муҳаққиқони улуми равонӣ, педагогӣ ва ҷамъиятшиносӣ иттифоқат таъкид мекунанд, ки донишомӯзонро вобаста ба истеъдод ва рушди малакаву маҳорати инфиродии онҳо ба якҷанд гурӯҳ ҷудо кардан амри саривақтӣ мебошад.

1) Донишҷӯ-визуал ҳангоми донишандӯзӣ бештар ба дидаҳои ҳеш така намуда, ҳар иттилое, ки дар тахтаи синф, оинаи компютер, сафҳаи китоб ё дигар ағниятҳо мебинад, онро меомӯзад. Пас, дар ин ҷода мушқилие, ки пеши онҳо ҳосил мешавад, шарҳу тавзеҳ ва дастурҳое, ки бидуни ағният баён мегарданд. Аз ин хотир, чунин гурӯҳи донишҷӯён метавонанд гуфтаҳои омӯзгорро сабт намуда, баъдан дар ҳона тақроран гӯш кунанд, зеро ин тоифа толибилмон ҳар маълумоте, ки бидуни ағният гӯш мекунанд, ғавран фаромӯш мекунанд. Барои ин гурӯҳи донишҷӯён чиҳати омӯхтани забонҳои хориҷӣ, бавижа, забони англисӣ барномаҳои Duo Lingvo, Memrise, шабақаҳои забонмӯзии Engvid, English with Lucie, American English Practice ва дигар барномаву сабту видеоҳои забонмӯзӣ дар шабақаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои сафоратхонаи Амрико дар Душанбе, гӯшаҳои Амрико дар шаҳру навоҳии кишвар мусоидат хоҳанд кард.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки ҳангоми баёни мавзуи нав бештар аз ағниятҳои муҳталифи алоқаманд истифода намуд, зеро яке аз камбудӣҳое, ки ин гурӯҳи донишҷӯён доранд, талаффузи овозҳо мебошад, ки чиҳати тарвиҷу рушди малақаҳои нутқӣ корҳои назаррас бояд анҷом дод. Аз ин лиҳоз, ба ин донишҷӯён тавсия дода мешавад, ки тибқи фаҳмишу истеъдодҳои инфиродии ҳеш гуфтаҳои омӯзгорро ба намуди вожаҳои калидӣ, диаграммаву схемаҳо ва дигар мусаввараҳои ифода намоянд, то ки донишҳои нав ҳосил кунанд. Омӯзгор низ дар навбати ҳеш чиҳати омӯзиши калимаву ибораҳои нав метавонад флеш-ағниятҳо, сабтҳои овозӣ ва видеоӣ, аломат ё тасвирҳои ёрирасон ва дигар воситаҳои ёвар истифода намояд.

Аксари мутахассисон тавсия медиҳанд, ки ин донишҷӯён бештар дар сафи пеши синфҳои нашинанд, то ки имову ишора ва ҳаракатҳои омӯзгорро ҳангоми баёни мавзӯ бештар дарк намоянд [3, с. 87-88]. Истифодаи компютер, ноутбук, планшет ё дигар таҷҳизоти электроние, ки чиҳати таҳлил ва таҷзияи донишҳои ҷадид мусоидат мекунанд ба донишҷӯёни босирашон инкишофёфта иҷозат дода шавад ва супоришу вазифаҳои гуногун барои сохтани лоиҳаву презентатсияҳо дода шавад.

Имрӯз дар тамоми муассисаҳои олиӣ касбӣ тахтаҳои электронӣ ва проекторҳо мавриди истифодаи устодон қарор гирифтааст, ки дар натиҷа тавассути ҷадвалу схема, диаграммаву мусаввараҳое, ки маводи луғавӣ ва грамматикӣ мавзуи навро таҷассум мекунанд барои азхуд кардани донишҳои нав мусоидат мекунанд. Илова бар ин барои донишҷӯёни визуал метавон филмҳои бадеӣ ё ҳунарии дорои зерхат (субтитр), кроссворд, муаммо, расму тасвирҳоро истифода кард, зеро ин нави маводу ағниятҳо бештар чиҳати дарку фаҳми иттилои нав мусоидат хоҳанд кард. Ҳамчунин, ин гурӯҳи донишҷӯён дӯст медоранд, то ки машқу супоришҳои хаттиро иҷро намоянд, аммо қабл аз оғози он тарзи ҳаллу фасли он тавачҷуҳои онҳоро бештар ҷалб мекунанд.

Донишчӯ-визуал такрори калимаҳои хориҷиро пас аз омӯзгор, иҷрои супоришҳои шифоҳӣ ва шунидани аудиосабтҳои тӯлонӣ, ки бидуни тасвир ё видео истифода мешаванд, чандон қабул надорад. Ҳамчунин ӯ тавассути хониш ва навиштан бештар забон меомӯзад ва қоидаҳои грамматикиро зуд азхуд мекунанд, аммо дар гуфтор мушкилиҳо дорад.

2) Гурӯҳи дувуми донишчӯёро донишчӯ-аудиал мегӯянд, ки қобилияти шунавоӣ ё қувваи сомеаи эшон бештар ташаккул ёфтааст. Чунончи муҳаққиқон қайд мекунанд, онҳо бештар маълумоти навро ҳангоми шунидан ба хотир мегиранд ва донишҳои нав ҳосил мекунанд. Он иттилооте, ки дар китобу дастурҳои таълимӣ матраҳ шудаанд, барои ин қабил донишчӯён қифоя нест ва он супоришҳое, ки ба таври хаттӣ дар корту варақаҳо дода мешаванд бояд ба таври шифоҳӣ бурро ва хитобан шарҳу тавзеҳ дода шаванд, зеро супоришҳое, ки ба таври хаттӣ дода мешаванд, барои ин донишчӯён чандон равшан ва қобили қабул нест.

Донишмандон тавсия медиҳанд, ки чунин донишчӯён дар ҷойҳои муайян ва муносиб нишинанд, то ки гуфтаҳои омӯзгорро беҳтар дарк намоянд. Дар баробари донишчӯ-визуал ба донишчӯ-аудиал низ иҷозати истифодаи таҷҳизоти аудио-сабтнамой дода шавад, то ки пас аз машғулятҳои тақроран шарҳу тавзеҳи мавзӯро бишнаванд ва азхуд намоянд. Ҳангоми баёни мавзӯи нав омӯзгор калимаву вожаҳои калидиро тақроран ҷиҳати таъсири ҳиссӣ ва раванӣ ба қор барад, то ки тавачҷуҳи донишчӯро ҷалб кунад. Ҳангоми гирифтани тесту санҷишҳои марҳилавӣ ё имтиҳоноти ниҳойӣ дастурҳо фасеҳу равшан гуфта шаванд. Ҳамчунин, онҳо дар рафти машғулиятҳои амалӣ ё КМРО ба таври фаъол дар баҳсу муҳокимаҳо ширкат меварзанд. Дар машғулиятҳои лексионӣ истифодаи барномаҳои компютерӣ, таҷҳизоти электронӣ, кироати матнҳо, навиштани диктант, нақли ҳикояву қиссаҳои шавқовар, шунидани мусиқӣ, радио, тамошои оинаи нилгун ва қорбурди тахтаи электронӣ амри саривақтӣ мебошад.

Бояд тазаққур дод, ки донишчӯ-аудиал бидуни шарм фикру андешаҳои хешро баён мекунанд ва супоришҳоро бештар ба шакли шифоҳӣ иҷро мекунанд. Ё тӯлонӣ ором ништа наметавонанд ва дар раванди суолу ҷавоб фаъолона ширкат меварзад, гуфтаҳои устодро тақрор ва замзама мекунанд. Ин тоифаи донишчӯён нисбат ба донишчӯёни визуал забонҳои хориҷиро беҳтар ва зудтар меомӯзанд, ҳатто забони хориҷиро танҳо бо шунидан азхуд мекунанд. Дар ин росто ба тарзи хониши донишчӯ-аудиал бештар тавачҷуҳ дод, зеро онҳо кироати китоб ва супоришу машқҳои хаттиро дӯст намедоранд [5, с. 123-124].

3) Ба гурӯҳи савуми донишчӯён – донишчӯ-кинестетик ворид шуда, бисёртар тавассути фаъолияти ҷисмонӣ донишҳои навро азхуд мекунанд. Аз ин хотир ин гурӯҳи донишчӯён танҳо пас аз иҷрои ин ё он амалиёт маълумоти ҷадидро қабул мекунанд, зеро бо дидан ва шунидан иттилои навро чандон қабул намекунанд. Онҳо иваз намудани ҷойҳои нишастӣ худ, истифодаи ашёву ағзияҳои моддӣ, расмкашӣ ва дигар фаъолияти ҷисмониро меписанданд. Ҳар қадаре ки онҳо дар раванди дарс фаолтар бошанд, ҳамон қадар маводи навро азхуд мекунанд. Аммо баъзан дар натиҷаи камфаъолӣ зуд-зуд ҷойҳои хешро тағйир дода, бо қорҳои дигар машғул мешаванд. Ҷиҳати ҷалби тавачҷуҳи эшон донишмандон тавсия медиҳанд, ки ба онҳо супоришу машқҳои амалӣ бештар дода шавад, то ки бо қорҳои дигар шуғл наварзанд ё ҷиҳати тақсими варақаҳо ё қорҳои супоришӣ, навиштани машқҳои грамматикӣ дар тахтаи синф, ҷамъ кардани қори мустиқилонаи донишчӯён ва тағйири ҷойи нишастӣ донишчӯён мусоидат намоянд. Бо ин гурӯҳи донишчӯён ҳамеша навҳои фаъолияти синфиро тағйир дода, онҳоро бояд машғул қард.

Мутаассифона вақтҳои охир дар аксари муассисаҳои таҳсилоти олӣ ба донишчӯ-визуал ва аудиал бештар тавачҷуҳ зоҳир қарда мешавад. Масалан, барои донишчӯ-кинестетик методи кейс-стадӣ (case-study)-ро метавон истифода намуд, зеро дар ин навъи фаъолият онҳо ба чанд зергурӯҳ тақсим шуда, ин ё он масъаларо ҳаллу баррасӣ мекунанд ва назди ҳамсабақони хеш баромад намуда, фикру андешаҳои хешро собит мекунанд. Ба ҷуз, ба онҳо метавон нақши омӯзгорро пешниҳод намуд, зеро ин навъи фаъолият низ аз эшон қўшиш ва ҳаракат талаб мекунанд. Онҳо дар машғулиятҳои амалӣ ҷиҳати иҷрои

нақш, баҳсу муҳокима, сохтан ва муаррифӣ намудани лоиҳаҳо ва ғ. ғаёлона ширкат меварзанд. Ҳангоми ба зергурӯҳҳо ҷудо намудан, онҳо барои шарҳ ё ҳалли ин ё он масъала ба таври фаврӣ амал мекунанд [6, с. 387-388].

Аммо донишҷӯ-кинететик дар машғулиятҳои лексионӣ ва амалие, ки машқу супоришҳои ҳатӣ дода мешавад, ҳеле ҳаста ва камғаёл мегардад. Ё хондани матну ҳикояҳои тӯлонӣ ва иҷрои тесту санҷишҳои мураккабро дӯст наметорад. Бо ин ҳама гурӯҳҳои донишҷӯён наметавон бо ин ё он методи мушаххас кулли донишҷӯёро қонеъ намуд, бинобар ин усулу методҳои муосирро дар пайвастагӣ ё омехта истифода кардан, мувофиқи мақсад хоҳад буд. Ҳатто дар раванди таълим услуби таълими ин ё он мавзӯи мушаххас методи омӯзгорро тағйир медиҳад.

Пас, ҳар омӯзгор бояд баъди чанд машғулиятҳои лексионӣ, амалӣ ё КМРО қобилияту истеъдоди донишҷӯёро ҳадди ақалл ба таври сатҳӣ барои худ муайян кунад, то ки истифодаи методҳои гуногуни таълим барояш осон гардад. Вақте ки методи усулҳои омӯзгор танҳо ба як гурӯҳи донишҷӯён равона мегардад, натиҷа ва пешрафти гурӯҳҳои дигари донишҷӯён бадтар ва вазнинтар мегардад. Масалан, корбурди маводи аудио-видео, матну тасвирҳо бо ҷалби таҷҳизоти электронӣ метавонад барои ҳар се гурӯҳи донишҷӯён манфиатбахш бошад [1, с. 2].

Дар баробари ин, ба гурӯҳи донишҷӯёни визуал ҷиҳати рушду инкишофи қобилиятҳои шунавоӣ машқу супоришҳои овозӣ ва шунавоӣ додан мумкин аст, ки ин навъи малака бештар такмил ёбад.

Хулоса, дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ барои гурӯҳи зикршудаи донишҷӯён методҳои маъмул ва шинохтаи умумичаҳонӣ пазируфта шудаанд:

а) need analysis - муносибати инфиродӣ ба донишҷӯ, яъне истифодаи ин ё он метод танҳо барои як ё якчанд донишҷӯ пешбинӣ мешавад (методҳои индуктивӣ ва дедуктивӣ);

б) student-centered lessons – ғаёлнокии бештари донишҷӯён дар раванди таълим (методи кейс-стадӣ бештар истифода мешавад);

в) edutainment – истифодаи зиёди бозиҳои интерактивӣ (бозидани нақш – playing roles);

г) истифодаи маводу сарчашмаҳои онлайнӣ ё лоиҳаву барномаҳои компютерӣ (барномаҳо, аудио ва видеосабтҳо, онлайн платформаҳо);

д) тавсия додани донишҷӯён ҷиҳати истифодаи барномаҳои иҷтимоӣ, аз қабилӣ facebook, whatsapp сомонаву барнома ва платформаҳои ройгон барои мулоқот ва сӯҳбат бо соҳибони забон;

е) ҷори намудани машғулият ва супоришҳо бо истифода аз технологияи муосир, аз ҷумла веб-коллажҳо, веб-лоиҳаҳо, веб-квестҳо, сабти аудио-видео монолог ва диалогҳо, сабти филмҳои кӯтоҳ бо иштироки донишҷӯён;

ё) барои интиҳоби мавзӯи баҳсу муҳокима озодӣ додан, то ки донишҷӯён дар ин ё он мавзӯи лозимӣ тайорӣ дида, баъдан баҳсу муҳокима намоянд [6, с. 21-28].

Хулоса, дар баҳши методикаи таълими забони хориҷӣ ҳанӯз методи ягонаи таълими забони хориҷӣ рӯйи кор наомадааст ва он мунтазири пажӯҳишгарони ҳеш мебошад. Танҳо баъзе олимону муҳаққиқон пешниҳоду барномаҳои коркарди ҳешро пешниҳод намудаанд. Масалан, доктори илм, профессор Тер-Минасова, Андронкина Н.М., Конишева А.В., Образцов П.И., Иванова О.Ю. ва дигарон ҷиҳати ҳалли масъалаҳои дар боло зикршуда, методҳои бештар маъмулу маъруфи муосирро ёдовар ва тавсия намудаанд:

а) **Round table** - мизи мудаввар) - омӯзгор масъалаеро барои арзёбӣ ё баҳо додан ба донишҷӯён пешниҳод мекунад, то ки онҳо фикру андешаҳои худро бо санадҳои раднопазир исбот намоянд ва дар охир ба як хулосаи умумӣ оянд.

б) **Brainstorming** – ҳуҷуми зеҳнӣ ва ақлӣ. Донишҷӯён ба ду зергурӯҳ ҷудо мешаванд, масъалае барои муҳокима гузошта мешавад, дар натиҷа зергурӯҳи аввал фикру андешаҳои ҳешро изҳор мекунанд, зергурӯҳи дувум онро баррасӣ мекунанд.

в) **Cross over Group** – ғаёлияти гурӯҳҳои ба ҳам муқобил. Дар доираи ин навъи метод ду зергурӯҳ мавзӯи навро муҳокима намуда, дар натиҷа 1 ё якчанд донишҷӯи

гурӯҳи аввал ба гурӯҳи муқобил ҳамроҳ мешавад, донишҷӯёни гурӯҳи дувум ба якум пайваст мешаванд ва дар охир омӯзгор хулосаи умумиро дар натиҷаи баҳсу муҳокимаи гурӯҳҳо ҷамъбаст мекунад.

г) **Guided Reading** – хониш тавассути раҳнамоӣ. Ин навъи хонишро омӯзгор бо варақа ё нишон додани ин ё он қитъаи матнӣ супориш медиҳад, то ки донишҷӯён бо навбат қироат намоянд ва истифодаи ин ё он қоидаи грамматикиро ёфта шарҳ диҳанд. Масалан, омӯзгор тарҷумаи русӣ ё тоҷикии матнро аз байни матни англисӣ пешниҳод мекунад, то ки донишҷӯёнро феврал ва дастаҷамъона тарҷумаи англисии онро аз дохили матн ёбанд.

д) **Mini-lecture** – машғулияти лексионии хурд. Маводи мавзӯи нав ба ҳиссаҳои хурд тақсим карда шуда, дар тахтаи синф калидвожаҳо навишта мешаванд. Донишҷӯён як қисми матни лексиониро гӯш карда, дар таъба ба калидвожаҳои тахтаи синф онро шарҳу тавзеҳ медиҳанд. Дар ин росто ҳар як донишҷӯ метавонад андешаи хешро ироа кунад. Баъдан, метавонанд машқҳои хаттӣ иҷро кунанд.

е) **Selective Listening** – интиҳоби маводи шунавоӣ ё аудиой. Аудиосабти матни англисӣ барои шунидан гузошта мешавад ва супориши зерин дода мешавад: а) Шаклҳои феълии ҳар як ҷумла навишта шавад; б) Номи қаҳрамон, ягон санад ё санаву рӯйдоди муҳим зикр карда шавад.

ё) **Mimic Games** – бозиҳо тавассути имову ишора. Ин метод бо иштироки 2 ва ё зиёда гурӯҳи донишҷӯён гузаронида мешавад. Ҷумла аз қабилӣ “What is my job? (Act without speaking.)” дода мешавад, ба донишҷӯ вақт дода мешавад, то ки ӯ ягон касби дӯстдоштаро интиҳоб намуда, онро бо имову ишора намоиш диҳад. Баъд, ҳангоми муаррифии касбу кор ба истифодаи артиклҳои номуайянӣ тавачҷуҳ дода мешавад. Ё худ, ҷиҳати таълими артиклҳои мисоли дигар дода мешавад: What am I playing? Choose a game or a musical instrument. Mime it to the other pupils. They will say what you are playing. Омӯзгор ба роҳи усулҳои истифодаи артиклҳои номуайян ва муайян эътибор дода, тарзи дурусти қорбурди онҳоро ҷандин бор нишон медиҳад.

ж) **Multimedia Technologies** – технологияи мултимедӣ. Синфхонаҳои компютерӣ ё лингофонӣ ба сифати воситаҳои ёрирасон дар раванди таълими забони хориҷӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Ин навъи технология майлу рағбат ва шавқи донишҷӯро нисбат ба забонмӯзӣ зиёд мегардонад ва намоиш додан ва шунидани аудио ва видеосабтҳо, филмҳо ва дигар намоишҳо донишҷӯро ба забондонӣ ташвиқ мекунад.

Ҳамин тариқ, истифодаи ҳамешагии ин ё он методи таълими мушаххас ҷиҳати забонмӯзӣ қобили қабул набуда, бояд вобаста ба истеъдоду малакаи донишҷӯёни гурӯҳҳои мушаххас методҳои гуногун ва қоркардшуда мавриди қорбурд қарор гирад, мувофиқи мақсад хоҳад буд. Омӯзгор бояд ҳар вақт маводу дастурҳои хешро тақмилу тасҳеҳ намуда, дар баробари ин методҳои таълими хешро низ инкишоф диҳад. Дар замони муосир ҷиҳати дарёфт ва рушди истеъдодҳо кӯшиш бояд кард, то ки дар оянда мутахассисони баландхаттисос ба воя расанд. Ҳамчунин, ташаккул ва рушди салоҳиятҳои умумӣ ва касбии донишҷӯён масъалаи саривақтӣ буда, дар ҳолати инкишоф додани салоҳиятҳои касбӣ донишҷӯ метавонад мустақилона донишҳои нав касб намояд.

Таълими ҳар гуна забони хориҷӣ амалиёти бисёрсамта ва системавӣ буда, интиҳоби дурусти ин ё он методи таълим аз салоҳиятнокии маҳз устод вобаста аст ва интиҳоби методҳои судбахш на танҳо ба самти омӯзиши забонҳо равона бошад, балки мувофиқи сатҳи дониш ва ҳадафҳои омӯзгор созгор бошад. Дар ин ҷода ӯ бояд қобилият ва малакаву маҳорати ҳар як донишҷӯро низ ба назар гирад.

Адабиёт:

1. Алявдина Н.Г. Инновационные методики в преподавании английского языка для специальных целей в техническом вузе. / Алявдина Н.Г., Маргарян Т.Д. // Гуманитарный вестник, 2013, вып. 7. URL: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/engped/93.html> (дата обращения: 20.12.2018).

2. Андронкина Н.М. Проблемы обучения общению в преподавании иностранного языка как специальности / Андронкина Н.М. // Обучение иностранным языкам в школе и вузе. 2001. – № 8. - С. 141-142.
3. Артемьева, О. А. Методология организации профессиональной подготовки специалиста на основе межкультурной коммуникации / О. А. Артемьева, М. Н. Макеева, Р.П. Мильруд // – Тамбов: Изд-во Тамб. гос.техн. ун-та, 2005. С. 11-12.
4. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку. / Конышева А.В. // – Минск: Тетра-Системс, 2004. - С. 87-88.
5. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку / А.В. Конышева // – 3-е изд. – Мн.: Тетра-Системс, 2005. - С. 123-124.
6. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. / Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. // – М.: Сфера, 2001. - С. 387-388.
7. Образцов П.И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов: Учебное пособие / Под ред. П.И. Образцова. / Об разцов П.И., Иванова О.Ю. // Орел, 2005. - С. 58-59.
8. Примерная программа обучения иностранному языку в вузах неязыковых специальностей URL: http://www.eltrussia.ru/articles_52.html (дата обращения: 25.12.2018).

**КАЛИМАҲОИ КУҲНАШУДА
ВА ТАҶРИХӢ**

Мустафозода Нафис – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забон ва фарҳанг Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

АРХАИЗМЫ И ИСТОРИЗМЫ

Мустафозода Нафиса – кандидат филологических наук, доцент кафедры языка и культуры Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана

ARCHAISMS AND HISTORISM

Mustafozoda Nafisa – International University of Tourism Entrepreneurship of Tajikistan, candidate of philological sciences, docent of language and culture department.

E-MAIL: nafisa82@inbox.ru

Вожаҳои калидӣ: таркиби луғавии забон, калимаҳои таърихӣ, куҳнашуда, архаизмҳо, ҳукм, воқеа, ҳодиса, калимаҳои гуфтугӯӣ.

Анотатсия. Мақолаҳои публисистии Садриддин Айнӣ ба як марҳилаи ҳассоси рушди иҷтимоии ҳаёти ҷомеа бахшида шудаанд. Давраи гузариш як сохтори ҳаёти иҷтимоӣ ба сохтори дигар ҳамин гуна марҳилаи табaddулотӣ сиёсӣ иҷтимоии ҳаёти мардуми тоҷик, инчунин дигар қавму миллатҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Дар мақолаҳои устод, ки ҳаёти давраи пеш аз инқилобро низ таҷассум менамоянд, калимаҳои куҳнашуда ва таърихӣ хеле зиёд истифода шудаанд, ба монанди амир, хон, қозӣ, қўшбегӣ, газ, нуқуд, пуд, кадоқ, мил ва ғ.

Ключевые слова: Лексический состав языка. Исторические слова, устаревшие, архаизмы, приговор, событие, происшествие, разговорные слова.

Аннотация. Публицистические статьи Садриддина Аини посвящены значительному этапу социального развития общества. Период перехода одной общественной формации в другую считается этапом политической и социальной революции в жизни таджикского народа, а также других народов и народностей стран Центральной Азии. В статьях устода Аини, отражающих также жизнь дореволюционного периода, используются многочисленные устаревшие и исторические слова, такие как амир, хан, газы, кушбеги, газ, манот, нуқуд, пуд, кадоқ, мил и т.д.

Key words: lexical composition of the language, historical words, obsolete, archaisms, sentence, event, incident, colloquial words.

Annotation. Sadriddin Aini's journalistic articles are devoted to a significant stage in the social development of society. The period of transition from one social formation to another is considered a stage of political and social revolution in the life of the Tajik people, as well as other peoples and nationalities of the countries of Central Asia. In the articles of Ustoda Aini, which also reflect the life of the pre-revolutionary period, numerous outdated and historical words are used, such as amir, khan, gazy, kushbegi, gas, manot, nukud, put,

Дар мақолаҳои С. Айнӣ масъалаҳои мубрами ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии солҳои бистум дар ҳаёти мардум ҷойдошта инъикос ёфтаанд.

Бинобар ин, дар мақолаҳои публисистии ӯ як миқдор калимаҳои таърихӣ ва архаистӣ мушоҳида мешаванд.

Калимаҳои таърихӣ барои тасвири воқеаву ҳодисаҳои куҳнашудае кор фармуда мешаванд, ки вобаста ба эҳтиёҷоти замони худ истифода гардидаанд. Вале баробари аз байн байн рафтани ҳамин эҳтиёҷот, аввал ҳамон маъно ва баътар ҳуди он калимаю таъбирҳо низ куҳна шуда, ба гуруҳи калимаҳои архаистию таърихӣ табдил меёбанд.

Мақолаҳои публисистии С.Айнӣ ба як марҳилаи ҳассоси рушди иҷтимоии ҷомеа бахшида шудаанд. Давраи гузариши як сохтори ҳаёти иҷтимоӣ ба сохтори дигар ҳамин гуна марҳилаи табaddулоти сиёсӣ иҷтимоии ҳаёти мардуми тоҷик, инчунин дигар қавму миллатҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Дар таърихи кишварҳои дунё кам воқеъ мегардад, ки дар як муддати на чандон тӯлонии таърихӣ ба мисли инқилоб, ҷумҳурият барин ду истилоҳот ду маротиба табдил ёфта бошанд. Дар таърихи мардуми тоҷик чунин шуд, ки аввал калимаи инқилоб ба истилоҳи байналмилалӣ револютсия ва ҷумҳурият ба истилоҳи республика табдил ёфта, пас аз муддате ин истилоҳоти байналмилалӣ боз ба калимаҳои инқилоб ва ҷумҳурӣ иваз шудаанд.

Калимаҳои таърихӣ ва куҳнашуда (архаизмҳо) - и мақолаҳои дар солҳои 20-ум таълифнамудаи С.Айниро таҳлил намуда, муайян кардем, ки ин табaddуллот дар калимаю истилоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, маишӣ ё муҳити зиндагии ҷомеа чӣ тарз сурат гирифтааст.

Дар мақолаҳои солҳои 20-ум ибораи аз ҳама серистеъмол *Ҳукумати Шӯроӣ* мебошад, ки 12 маротиба истифода шудааст. Баъди ғалабаи пурраи инқилоб тадриҷан, хусусан, баъди солҳои 30-юм ҷойи онро истилоҳи русии «*Ҳукумати Советӣ*» гирифт. Ин ибора дар мақолаи «*Обёрӣ*», 29 феввали соли 1940 дар газетаи «Тоҷикистон Сурх» ба тарзи «*Ҳукумати Советӣ*» ҷоп гардидааст. Мисол: **Обу замин бо декрети ленинии Ҳукумати Советӣ аз он деҳқони меҳнаткаш шуд** [3.148].

Калимаи дигаре, ки дар мақолаҳои С.Айнӣ серистеъмол буд калимаи *тазминот* (ба маънои андоз) мебошад. Мисол: **Воқияи маблағҳо ба тазминот афтод, анборҳо муодара шуд ва ҳам аз ҳамин шаҳрҳои Туркистон зиёдтар тазминот ба Самарқанди мо афтод** [3.40].

Чанд муддат нагузашта, ин истилоҳ ҳам аз истеъмол баромада, ҷойи ҳудро ба истилоҳи «*андоз*» вогузошт, замони ҳукмронии подшоҳу амиру хонро дар гузашта бо калимаи «*аҳд*» ифода мекарданд. Бинобар ин, С.Айнӣ ҳам дар як мақолааш ду маротиба «*аҳди Николай*» навиштааст: *Аз он ҷое ки қонуни асосии Ҳукумати Шӯроӣ ба ҳоли мазлумон ва фақирон пардохтан аст, ки давоми Ҳукумати Шӯроӣ вобаста ба рафои ҳол ва соҳибхуқуқ шудани миллатҳои маҳкумаи ранҷидаи дар аҳди Николай аст, ба ҳоли мо пардохтани шуд* [3.39].

Курсҳои бегоҳӣ ва шабона истифода шудааст, ки ҳоло ба ҷойи он *курсҳои рӯзона ва ғойибона* қабул шудааст. Ҳоло ба ҷойи *курси омӯзгорон тақмили ихтисос* қабул гардидааст. Ба ҷойи *раста* ва *қария-қария*, ки 1 маротибагӣ омадаанд, имрӯз *кӯча* истифода мешавад. Ҷойи *фирқаро* бошад, *гуруҳ* гирифтааст. Дар замони Шӯравӣ калимаи дигаре ба ҷойи *фирқаи шишироқчиён* қабул гардид, яъне *партияи коммунистӣ*, ки устод Айнӣ дар мақолаи мазкур як маротиба кор фармудааст. Ҳамин тавр, калимаҳои дигаре низ истифода шудаанд, ки имрӯз онҳо барои забони ҳозираи тоҷикӣ калимаҳои куҳнашуда ба ҳисоб мераванд: *туркистониён*-1м; *писарони вафодори Николай* -1м; *Ҳукумати Николай* - 1 м; «*Новая Русия*»-1м; *асорати сиёсӣ*- 1м; *салтанат*- 1м; *ҷазои боданӯшон*- 1м; *маҳкамаи адлия*- 1 м; *аҳолии машириқзамин*-1м; *музофот*-1м; *шуро мекунем*-1м; *сиёсатан* -1 м. ва ғайра.

Калимаҳои таърихӣ барои тасриви воқеаву ҳодисаҳои куҳнашудае кор фармуда мешаванд, ки вобаста ба замони худ истифода гардидаанд. Бояд қайд кард, ки калимаҳои таърихан маҳдудшуда аз калимаҳои умумистеъмол муродиф надоранд ва ягона воситаи луғавии ифодакунандаи ҳодисаҳои таърихӣ аз байн рафта ба шумор мераванд. Калимаҳои таърихӣ дар асару навиштаҳо бо мақсади инъикоси фосилаи замон ва тасвири ҳақиқати воқеаҳои замони гузашта дар ҳамон шакли маъмули худ ба кор бурда мешаванд.

Калимаю таъбирҳои куҳнашудаи забони мақолаҳои С.Айниро ба чанд гуруҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1. **Мансабҳои давлатӣ:** амир (36), хон (6), қозӣ (4), бӣ (1), кушбегӣ (1), туқсабо (2), муфтий (2), ҳоқон (3), мирзо (1), оқсақол (1), кубошӣ (1) бег (1) ва ғ.

Зоти амир дар сарои шоҳонаи худ нишаста, байтулмоли муслиминро дар роҳи хоҳиши шахвонии худ сарф ва исроф менамояд, писарон ва духтарони раия, ки дар банди дасти ӯ ҳастанд, бепарда менамояд...

Саргузаштиёни дигар ки ба пешаи яғмогарӣ маҳорат доштанд, ба ҳашмати Эргаш ҳамчашмӣ карда, ба атрофии худ маъдуду дузду сарсариро чамъ карда “қўрбошӣ” ва «бег» ном ниҳоданд .. [4.258]. **Хизматгорони дарбор:** нўкар (3), мулозимон (2), чокар (1).

Салчуқиён, Ғазнавиён, Хоразмшоҳиён, билъохир Усмониён ба ҳавои аскарӣ муҳоҷираткардагон аз Туркистонанд; сифати аскарони амир Темур ва нўкаронашро дар назар оварда, ба ҷубн ва тарси ҳозира муқоиса карда шавад, суоли «Оё ирку хун дигаргун шудааст» ворида хотир мегардад [4.135].

2. **Бахши ҳарбӣ - низомӣ:** аскари сурх (21), асокири сурх (26), фирқавӣ (2), меншевик (1), босмачӣ (20), Урдуи Шарқ (8), шайка (1), ташкилоти забтия (милитсия) (1), полисон (1), зобитон (офитсерони Туркияи Усмонӣ, қаровулони аскарӣ) (1), кори забтия (идораи маъмурӣ) (2) ва ғ.

Аз он ҷо, ки босмачиён аз даруни аҳоли гирд омада, бо мо ба тариқи фирқавӣ (партизанӣ, гуруҳӣ) меҷанганд, дар муқобили эшон муҳорибаи боинтизоми мо натиҷаи намоён намедихад [4.260]. Чамъияти иттифок, ки аз ранҷбарон таъсис ёфта буд, ба ин кори «шӯрои ислом» норозӣ баён карда дар кори забтия тадохул (даҳлат) намуд [4.261]. Пул нест, хазина ҳолӣ, пўсту (почта) тилгириф ба дасти бегонагон, боч ва гумрук ба хазина ворид намешавад, маъмурон, хусусан полисон ва зобитон даста-даста шуда аз Истанбул мегурезанд [4.170].

3. **Ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ:** санад (1), васиқа (1) ва ғ.

Аҳволи гузаштаи кишварро тафтиш намуда, ба санадҳо ва васиқаҳои таърихӣ собит мекунад [4.296].

4. **Асбобҳои ҷангӣ ва ҷойи ниғаҳдории онҳо:** норинҷак (бомба) (1), тўп (4), *пулемўт* (1), *доруи туфанг* (1), *борутхона* (1), *отаишхона* (1), *зирех*, *зирехдор* (1).

Аммо роҳбарони инқилоб ва сарварони Ҳукумати Шўроӣ ба дунё ба чашми дигар нигоҳ мекарданд, эшон яқин доштанд, ки аҳволи иҷтимоии ҳозираи дунё пўсидааст, рақобати дували мутағаллиба ва аскаркашии бемаънии эшон худро бегонаро ба ҷон расондааст, исрофоти сарватдорон, фаҳшкорӣ (коррупсия) саркорон, тангии ҳоли ранҷбарон, таҳаккуми пўру роҳибон дар дили фуқаро *борутхонаро* мепарварад, ки ба як шарораи инқилобӣ дар гирифта, олами ҳолиро *рамодистон* (хокистарзор) хоҳад кард [4.144]. Аз шаҳри Мелтопол ғаниматҳое, ки ба дасти мо омадааст, ба қарори зайл аст: чор вагон зирехдор, 18 тўп, сад вагон *доруи туфанг*, сад *отаишхона*и роҳи оҳан ва як миллион *пут* ғалла [4.198]. Ў низ ба навбати худ роҳи ҳадъа ва найрангро пеш гирифт, қитъаи Силезияи Боло, ки *полокҳо* дар он ҷо чашм андохта буданд, ба ёрмандии Франция ба муқобили Олмония фонтаҳо эҷод карданд [4.145]. ... дар кўчаҳо *тўпҳо* ва *пулемўтҳо* ниҳода шуд [4.171]. Лекин қаровулони аскарӣ, ки дар ин матбаа будаанд, таслим нашуда, миёни эшон ва маъмурони ҳукумат оташфишонӣ ба амал омад ва *норанҷакҳо* низ андохта шуд, аз ду тараф талафот воқеъ шуд [4.171].

5. **Номи асъор, ченак, вазни молу ашё:** *як газ чит* (1), *ҳазор манот* (2),

пут (ченаки вазн) (12), қадоқ (2), мил (масофаи се мил) (1) ва ғ.

Аз шаҳри Мелтопол ғаниматҳое, ки ба дасти мо афтод, бо қарори зайл аст: чор вағони зирехдор, 18 *тўп*, сад вагон *доруи туфанг*, 25 адад *отаиҳонаи роҳи оҳан* ва як миллион *пут* ғалла [4.198]. Чоҳое ҳаст, ки фақат даҳ *қадоқ*, бист *қадоқ* тухм корида, барои муҳофизаи он ба тадбирҳои дастӣ ва сохта муҳтоҷ мешаванд [4.277]. Нуфузгоҳи ин *қумиссион* аз масофаи се *мили* даромадгоҳи боғи Дорданил аз баҳри Сафед то масофаи се *мили* баромадгоҳи бози Босфор дар баҳри Сиёҳ хоҳад буд [4.172].

Баъд аз револютсия, дар солҳои сохтмони сотсиалистӣ як қатор калимаҳои нав ба майдон омаданд, вале дере нагузашта як қисми онҳо аз истеъмол баромада, ба ҳукми калимаҳои кӯҳнашуда даромаданд [8.45]. С. Айнӣ чунин таъбиру калимаҳоро дар инъикоси воқеаҳои таърихӣ солҳои бистум ғоида бурдааст:

Матн: Лекин ба ҳама кас пурвозеҳ аст, ки ин корҳоро танҳо бародарони рус ба қуввати ранҷбарон ва *Аскарони Сурх* худ кардаанд... Мо ба пуштибонии *Асокири Сурхамон* метавонем ҳуқуқеро, ки ба мо додаанд, муҳофиза намоем. Зинда бод *Қўшунҳои Сурхи* Туркистон ва Руссия [4.162].

Дар ибтидои сохтори нави ҷомеа калимаи “*сурх*” рамзи ҳаёти нав ба шумор мерафт. Дар мақолаҳои С.Айнӣ ин аломат ба исмҳои *аскар*, *қўшун*... нисбат дода шудааст.

Забоншинос Ҳ.Мачидов дар монографияаш “Хусусиятҳои лексикӣ –семантикии воҳидҳои фразеологии феълии забони ҳозираи адабии тоҷик” хеле хуб зикр менамояд, ки “Калимаҳои таркиби луғавии забон бо гузашти рӯзгор кӯҳна шуда аз истеъмол мегароянд, рафта - рафта маъно ва баъдтар ҳуди онҳо низ кӯҳна шуда, ба гуруҳи калимаҳои архаистиву таърихӣ табдил меёбанд” [4.115].

Дар наср, махсусан, ба моҳияти масъалаҳои тасвир, мувофиқ ва муносиб будани маънои он калимаҳо ба ҳисоб гирифта шудааст. Хусусияти услубии калимаю ибораҳои таърихӣ ва кӯҳнашуда ҳам дар ҳамин буда, нависанда ба воқеаҳои онҳо дар пеши назари хонанда воқеаю ҳодисаҳои таърихӣ, тарзи ғуфтуғӯи замони гузаштaro ифода мекунад ва амалу ҳолатҳои деринаи ҳаётро зинда мегардонад.

Адабиёт:

1. Абдуқодиров А. Забон ва услуби назми Мирзо Турсунзода. – Душанбе: Дониш, 1988.-124с.
2. Азимов А. Публицистика ва замони муосир. Душанбе:Шарқи озод.-2004.-88с.
3. Айнӣ С. Аҳғари инқилоб. – Душанбе: Ирфон, 1974-264с.
4. Айнӣ С.Куллийёт. – Душанбе: Ирфон, 1977-Ҷ.9.-480с.
5. Айнӣ С. Мақтуби кӯшода ба рафиқ Толис. Шарқи сурх.-1948, №11.С39-40.
6. Ализода С.Маслаки мо ҳақ. Душанбе:Эҷод, 2007.-160с.
7. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика, морфология. Қ.1. – Душанбе: Маориф, 1973.-262с.
8. Камолиддинов Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим. Душанбе:Ирфон, 1967.-186с.
9. Камолиддинов Б.Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот.- Душанбе, 2007.-52с.
10. Мачидов Ҳ. Хусусиятҳои лексикӣ – семантикии воҳидҳои фразеологии феълии забони ҳозираи адабии тоҷик (рисолаи номзадӣ) . – Душанбе, 1968.-249 с.
11. Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ. – Душанбе:Деваштич, 2007.-Ҷ.1. -242с.

**ИШҚ ВА БАДЕИЁТ ДАР
ҒАЗАЛИЁТИ САЪДИИ
ШЕРОЗӢ**

Назарова Рамзия Саъдуллоевна, дотсенти кафедраи забони русии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣи Тоҷикистон, Чумхурии Тоҷикистон.

**ЛЮБОВЬ И ИСКУССТВО В
ГАЗАЛИИ СААДИ ШИРАЗИ**

Назарова Рамзия Саъдуллоевна, доцент кафедры русский язык Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

**HARMONY OF LOVE AND
LITERATURE IN SAADI
SHIRAZI'S LYRIC AND ORAL
WORKS**

Nazarova Samziya Sadulloevna, Associate Professor of the Department of Russian language of International University tourism and entrepreneurship of Tajikistan.

Калидвожаҳо: Халқ, ғазал, мардум, истиора, фолклор, тавсиф, пажӯиш, муболиға, масал, ишқ, бадеиёт.

Анотатсия. Дар мақола сухан дар боби ишқ ва бадеиёт дар ғазалиёти Саъдии Шерозӣ ва меравад, ки ба руҳу равони кас ҳаловати тоза мебахшанд. Саропои ғазалиёти Саъдии Шерозиро андешаҳои ибратбахшу пандомӯзи осори шиғоҳӣ фаро гирифтаанд, ки аз сафарҳои тӯлонӣ ва ҳамеша бо халқ будани ӯ шаҳодат медиҳад. Адиби шухратманд нахустин мураббӣи худро дар симои халқ мебинад. Иқтибосҳое, ки дар мақола зикр гардидааст, барои ҳар як хонанда ва омӯзгору пажӯҳанда пандомӯз буда, дастури амал аст. Аз ин рӯ, нашр гаштан ва дар амал татбиқ ёфтани мақола ба манфиати кор буда, аз аҳамият ҳолӣ намонанд.

Ключевые слова: фолк, газель, люди, метафора, фольклор, описание, исследование, преувеличение, притча, любовь, вымысел.

Аннотация. В статье рассматриваются темы любви и искусства в газелях Саади Ширази, которые приносят новую радость душе и разуму. Газели Саади Ширази наполнены поучительными и назидательными мыслями из устных преданий, свидетельствующих о его длительных путешествиях и постоянном присутствии среди людей. Знаменитый писатель видит в народе своего первого наставника. Приведенные в статье цитаты поучительны и являются руководством к действию для каждого читателя, преподавателя и исследователя. Поэтому публикация и практическое внедрение статьи отвечают интересам работы и не лишены значения.

Key words: People, lyric, people, metaphor, folklore, description, research, exaggeration, parable, love, fiction.

Annotation. The article talks about the thoughts of Saadi Shirazi's ghazals and oral works, which are closely similar to each other and bring fresh pleasure to one's soul and mind. The poetry of Saadi Shirozi is filled with instructive and admonishing thoughts of his oral works, which testifies to his long journeys and always being with the people. The famous writer sees his first teacher in the face of the people. The quotations

mentioned in the article are instructive for every reader, teacher and researcher, and a practical guide. Therefore, the publication and implementation of the article is in the interest of the work and does not remain without importance.

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ яке аз бузургтарин ғазалсароёни адабиёти классикии форсу тоҷик мебошад, ки дар инкишофу такомули ғазал саҳми арзанда ва беназире гузоштааст. Ӯ дар умри пурбаракати худ барои таҷрибаандӯзӣ ва ошно шудан ба ҳаёти ҳақиқии мардуми олам ба қавле 40-сол ҳаёти худро дар сафар гузаронида, фақат ганҷи маънӣ чамъоварӣ намудааст, ки байти зер шаҳодат медиҳад:

Бирав хӯшачин бош, саъдисифат,
Ки гирд оварӣ хирмани маърифат. [1, 108]

Дар ин муддат, аз осори шифоҳии мардум дониши худро такмил дода, осори безаволеро ба мо боқӣ гузоштааст, ки ба жанрҳои назмии мардумӣ аз ҷиҳати рӯҳию равонӣ ҳамоҳангии зиёд дорад. Қаҳҳори Расулиён ҳамчун мураттиб дар пешгуфтори саду як ғазали Саъдии Шерозӣ ўро “суханофарин” гуфта, ақидаҳояшро нисбати осори ӯ чунин баён намудааст: Шайх Саъдӣ аз худ осори зиёд ва гаронқадре ба ёдгор гузоштааст, ки ҳудуди чил сол пас аз ғавти шоир куллии асарҳояш аз ҷониби Алӣ ибни Аҳмад ибни Абӯбакри Бесутун бо тартиби зайл мураттаб гардид: 1. Муқаддима. 2. Дебоҷа. 3. Рисолаҳои мансур. 4. Гулистон. 5. Бӯстон. 6. Қасоиди арабӣ. 7. Қасоиди форсӣ. 8. Тайибот. 9. Бадоеъ. 10. Хавотим. 11. Ғазалиёти қадим. 12. Соҳибия. 13. Муламмаот. 14. Тарҷеъот. 15. Муқаттаот. 16. Рубоӣёт. 17. Муфрадот. 18. Ҳазлиёт [2,4].

Осори шифоҳии мардуми олам, баҳусус ориётаборон ба мероси маънавии Саъдии Шерозӣ ончунон таъсир расонидааст, ки дар баёни маънӣ аз нерумандтарин ғазалсароёни адабиёти ҳама давра замонҳо ба ҳисоб меравад. Дар ин маврид Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китобаш Забони миллат – ҳастии миллат овардааст: “Саъдии Шерозӣ, бешакку шубҳа, яке аз бузургтарин суҳансароёни на танҳо адабиёти тоҷик балки адабиёти ҷаҳон аст.

Ибораорой ва ҷумлапардозҳои муъҷазу зебо, калимаҳои пурмаънову ноби забони тоҷикӣ, ки аз килки сеҳрофарини ӯ баромадаанд, сармашқи суҳансароёни баъдӣ гардидааст. Дар зебоиву латофат, зарофату ҷаззобият, шевоиву равонӣ, ғасоҳату балоғат Шайх Саъдӣ саромади суҳансароёни мост”. [10,27]

Ба ин маънӣ дар ин ҷо овардани суҳанони яке аз олимони Эрон – Сайид Ҷаводӣ хеле бомаврид аст: “Туфтаи Саъдӣ овозе нест, ки аз олами боло ба ғӯш расад ва нидое нест, ки аз осмон биояд, балки каломӣ ҷонбахше аст, пур аз шуру шавқи вучуде, ки аз Замин ба осмонҳо меравад ва нурбахши Моҳу Хуршеду ситорагон мегардад.

Барҳақ, ин адиби дилписанд дар тараннуми ғазал баргузидатарин ғазалсарост. Аз ин ҷост, ки “устоди ғазал”, “паёмбари ғазал”, “суханофарин” ва ғайра унвон гирифтааст ва миёни осори баргузидааш ғазал мавқеи намоёнро соҳиб аст. Ӯ қариб 700-ғазал навишта, тамоми мавзӯҳои ҳаётиро дар онҳо инъикос намудааст.

Академик – Раҷаб Амонов дар бораи мавқеи тавсиф дар асарҳои манзуми халқӣ ибрози ақида намуда, мавқеи онро дар бунёд, такмил ва ташаккули ин асарҳо нишон додааст [8, 208], ки яке аз жанрҳои он ғазал мебошад.

Аз таъсири осори шифоҳии мардум, саросари ғазалиёти шоирро баёни эҳсосот, тараннуми шуру завқу нишоти ишқ, меҳру муҳаббати инсонӣ ва хуррамии ҳаёт дар бар мегирад. Аз ин рӯ, дигар ҳама ҳодисаҳои азназаргузаронида ва андешаҳои шоир пайваста бо муҳаббат нишон дода мешавад. Ҳатто, ҳуди ӯ ишқро аз мувофиқтарин мавзӯҳо барои ғазал мешуморад, ки дар осори шифоҳӣ низ ҳамин арзишро дорад.

Суҳан берун мағӯй аз ишқ Саъдӣ,
Суҳан ишқ асту дигар қилу қол аст.

Шайх Саъдӣ ба ин аркоми гуфтор санъату маҳорати баланди суҳанофаринишро ба харҷ додааст. Мусоҳибаи симоҳи ҳикояҳои Саъдӣ дар мавриду ҳолатҳои муҳталифи психологӣ ба вуқӯ мепаивандад. [9, 80]

Ишқу муҳаббат дар ғазалиёти Саъдии Шерозӣ мавқеи калонеро ишғол кардааст. Аввалин шеърҳои ӯ муҳтавои ишқия доштанд ва эҳсосоти ишқии дили ҷавони ӯро ифода мекарданд. Сониян, ғазалҳои ишқии ӯ эҳсосоти ошиқонаи тамоми ошиқонро ифода мекардагӣ шуданд. Ҷаззобат ва дилрабоии ғазалҳои ошиқонаи ӯ дар он аст, ки дар онҳо ончи гӯянда дидааст ва ё аз дил гузаронидааст ба қалам меояд ва пеши назари хонандаю шунаванда манзараи латифи ошиқонае чилвагар мешавад. Ин чунин маънӣ дорад, ки илҳомгоҳи шоир ба сарманшаи кайфияти ошиқонаи ӯ воқеиёти манзур ва махсус асту бас.

Муаллифони китоби дарсии адабиёти тоҷик, ки барои хонандагони синфҳои нуҳум таҳия намудаанд, ин фикрро чунин тақвият бахшидаанд: Мавзуи ишқ дар ғазалиёти Саъдӣ мақоми аввал дорад. Вожаи ишқ маънои васеъ дорад: ишқи илоҳӣ, яъне ишқи Худо, ишқи заминӣ, яъне ишқи табиӣ байни марду зан, духтару писар ва ишқи инсон. Шайх Саъдӣ дар ғазалиёташ аз ҳамин нигоҳ ишқро сутудааст ва ғазалҳои оламгир эҷод кардааст [6,25]. Бояд гуфт, ки бештари ғазалҳои Саъдӣ дар мавзуи ишқу муҳаббат суруда шудааст. Ӯ дар бисёр ғазалҳояш мавқеи ишқу муҳаббатро боло бардошта, танҳо муҳаббати ҳокӣ, муҳаббати инсониро ба ҳисоб мешуморад. Ё худ гирем, муҳаббату садоқати ошиқро ба маъшук, ки амри муқаррарист ва мавзуи ҷовидонаи ғазал аст, дар перояи лафзи хушоянду муҷалло чӣ тавр тарҳрезӣ мекунад:

Касе монанди ман ҷустӣ!? Зихӣ бадахду сангиндил,

Макун к-андар вафодорӣ, нахоҳӣ ёфт монандам.

Ба ҷонат к-аз миёни ҷон зӣ ҷонат дӯсттар дорам,

Ба ҳаққи дӯстӣ ҷоно, ки бовар дор савгандам.

Ба қавли устод Айнӣ гӯем, ғазалҳои ошиқонаи Шайх Саъдӣ ҳамосаи реалӣ ва ҳаётию воқеӣ доранд. Он чӣ каломи ишқии Саъдиرو рӯҳафзою ҷонбахш гӯем, шояд аз ҳамин манбаъ низ маншаъ гирад. Дар ҳақиқат, вазифаи ғазал на танҳо реҳтани эҳсосоти ошиқона, балки тарбияи рӯҳият ва ҷомеашиносии халқу миллат ҳам аст. Ба ин маънӣ ғазалҳои ошиқона симои миллати шоирро аз лиҳози ахлоқу одоб низ васеъ намоиш медиҳад. Ҳамин ҳолат дар навбати худ сабаб шудааст, ки ғазалҳои ӯ писанди хоҳири орифу маъруф гардид. Аз он пиру ҷавон, шоху гадо, ҳама табақоти ҷомеа ба қадри ҳол завқу шавқ ҳосил карда метавонанд.

Дар ғазалиёти шоир ишқу муҳаббати инсон ва реалияти зиндагӣ бо як гувории махсус, таассуроти ишқ ва нарму нозук тасвир гардидаанд. Дар ғазалиёти ӯ вожаҳои ишқу муҳаббат бо сарнавишти инсон ҳаммаъноянд. Ҳамин тарик, мавзуи ишқу муҳаббат дар ғазалиёти Саъдӣ асосӣ буда, хеле рангину зебост. Ишқи инсонии саъдии Шерозӣ нисбат ба дигар мавзӯҳо ҷандин баробар баландтар ва муқаддамтар буда, сартосар фарогири ғазалҳои ӯст. Аз ин ҷост, ки ӯро сарояндаи ишқи пок гуфтаанд

Яке бо самъи ризо гӯши дил ба Саъдӣ дор,

Ки сузи ишқ суҳанҳои дилнавоз дорад. [5,27]

Шоирӣ дунёдида дар саросари ғазалҳояш ишқи поки инсониро муқаддастарин рисолат эътироф намуда, покии онро ба инсон ҳидоят намудааст. Маъшуқаро дар назари ошиқ болотар аз ҷон ғумоштааст:

Қимати гул биравад, чун ту ба гулзор оӣ,

В-оби ҳайвон бичакад, чун ту ба гуфтор оӣ.

Ин ҳама ҷилваи товусу хиромидани кабк,

Бори дигар накунад, гар ту ба рафтор оӣ...

Чанд бор охират, эӣ дил, ба насиҳат гуфтам,

Дида бардӯз, набояд, ки гирифтор оӣ.

Дӯст дорам, ки касе дӯст надорад чун ман,

Ҳайф бошад, ки ту дар хоҳири ағёр оӣ. [5,31]

Дар тасвири шоир маъшуқа аз ҳама мавҷудот зеботар ва нутки ӯ баландтарин нутқ, яъне муъҷиза доништа шуда зебогиву ҳаракоти зебои ӯ дар ҳадди ниҳой доништа шудааст.

Шоир мефармояд, ки ҳар инсон ба тарафи зебой майл дорад ва ҳама зебоиро мепарастад. Чӣ табиати зеборо дида ҳаловати рӯҳӣ мебарад, чӣ либоси зеборо дида майли харидорӣ менамояд. Чӣ сирати зеборо дида, волаву ҳайрон мешавад ва чӣ сурати зеборо дида ошиқи шайдор мешавад. Саъдии Шерозӣ низ ошиқи зебой буд. Ошику сурату сирати зебои маҳбуба. Саросар ғазалҳои ӯ аз тасвири зебогӣҳои маҳбуба иборат аст. Инчунин, шоир дар тасвири намудани ҷамоли маъшуқа ҳамчун як нақоши моҳир ба назар мерасад, ки он ҳам санъату истеъдоди худ ва ҳам нозуқорихоро истифода бурдааст.

Рӯйи кушода эй санам тоқати халқ мебарӣ,
Чун паси парда меравӣ пардаи сабр медарӣ.
Ҳури бихишт хонамат, моҳи тамом ғўямат,
Одамие надидаам чун ту парӣ ба дилбарӣ. [5,29]

Дар ғазали дигар аз васфи ҷамолу рӯйи зебои маҳбуба нақл намуда, зулфи маъшуқа, рӯйи маъшуқа ва ҷашму абруи маъшуқаро бисёр зебо тасвир кардааст.

Зулфи ӯ бар рух чу ҷавлон мекунад,
Мушкро дар шаҳр арзон мекунад...,
Тири мижгону камони абрӯяш,
Ошиқонро иди қурбон мекунад.
Аз вафоҳо ҳарчӣ натвон мекунад,
Аз ҷафоҳо ҳарчӣ битвон мекунад. [5,43]

Дар ғазалҳои Саъдии Шерозӣ дарди ишқ яке аз дардҳои пурсузнотарину ширин аст, ки онро ҳеҷ табибе нест ба ҷуз ёр ва ин дардро шоир хеле моҳирона ба қалам додааст.

Дардест дарди ишқ, ки ҳеҷаш табиб нест,
Гар дардманди ишқ бинолад ғариб нест.
Донанд оқилон, ки маҷонини ишқро,
Парвои қавли носеҳу панди адиб нест.
Ҳар к-у шароби ишқ нахӯрдасту дурди дард,
Он аст, к-аз ҳаёти ҷаҳонаш насиб нест. [5,51]

Мавзуи ғазалиёти устоди сухан – Саъдии Шерозӣ ба ин анҷом наменпазирад. Ӯ зимни ишқ ба як қатор масъалаҳои ҳаёти низ дахл намуда, доираи ғазалро хеле ва хеле васеъ гардонидаст. Аз ҷиҳати хушмазмунӣ ва лиризми хосашон девони Саъдиро намақдони шеър меноманд. Ин аст, ки лаззату маззияти шеъри гузаштагони мо ба ғазалиёти ӯ ба ҳосил омада, вай ба шеър хусну таровати тоза эҳдо намудааст.

Бояд ошкор кард, ки устодӣ ва маҳорати бузургӣ шоир дар нозуқона истифода бурдани воситаҳои тасвири бадеӣ мебошад. Мазмуни ғазалҳои Саъдӣ на ба суханони бетаъсир ва хушқу ҳолӣ, балки дар ниҳояти зебой ва бо роҳи тасвиrotи бадеӣ истифода шудаанд, ки ба рӯҳу равони кас таъсири ҳаловатнок мебахшад.

Ин қабои санъати Саъдӣ, ки дар вай ҳашв нест...

Лафзу маъниро дар як ҳад гузоштани шоир ёро ба он водор намудааст, ки зеботарин санъатҳои бадеиро ба кор барад. Аз ин ҷост, ки воситаҳои тасвири бадеӣ дар афзудани хусни ғазалаш ва барҷаста намудани мазмуни он роли муқбил бозидааст.

Қиёмат мекунӣ, Саъдӣ, бад-ин ширин сухан гуфтан,
Мусаллам нест тӯтиро дар айёмат шакархой. [5,75]
Силсилаи ташбеҳот, таҷнис, тазод, талмех, муқобилгузорӣ, ташбеҳ,

Муболиға, маҷоз, таносуби сухан, тарсеъ ва ғайра дар ин ғазалҳо аз як тараф барои образнок ва обуранги бадеӣ ифода шудани фикр истифода шуда бошад, аз тарафи дигар барои кушода додани олами ботинии қаҳрамонҳо хислату характер, зиддиятҳои рӯҳӣ, арзу ниёз ва монанди инҳо кумак расонидааст. Бубинед, ки санъатҳои бадеӣ дар ғазал чӣ тавр зебо тасвир гардонида шудааст.

Санъати ташбеҳ, ки дар луғат маънои монанд карданро дорад:
Гесут анбаринаву гардан тамом уд,

Маъшуқи хубрӯй чӣ ҳочат ба зеварат.

Санъати истиора бошад, дар луғат ба маънои ба орият гирифтани чизе меояд. Вале дар адабиёт ба ҷойи як калима истифодаи калимаи дигар, лекин фарқи истиора аз ташбеҳшаванда зикр намеебад:

Сарве чу ту мебояд, то боғ биорояд,

Вар дар ҳама боғистон сарве набувад шояд. [5,18]

Ҳангоми тасвир кардани санъати муболиға шоир дар тасвир ва ситоиши базе аҳодиси рӯзгор аз ҳадди табиӣ ба ҳадди аслии мебарояд ва дар баъзе маридҳо аз ҳадди аслии берун баромада, ҳолатро аз ҳад зиёд нишон медиҳад:

Ишқ омад ончунон ба дилам кард оташе,

К-аз вай ҳазор сӯз маро дар чигар фитод. [5,39]

Тавсиф, ки барои тасвири ягон воқеа, ягон кас ё ягон чиз ҳаст ва гоҳо сифатеро пеш меорад, ки яке аз муҳимтарин хусусиятҳои онро хеле барҷаста нишон медиҳад:

Вақти тараб хуш ёфтам он дилбари таннозро,

Соқӣ бидеҳ он ҷоми май, мутриб бизан он созро. Ё ҷойи дигар омадааст:

Хичил аст сарви бӯстон бари қомати баландат,

Ҳама сайди ақл гирад, ҳама зулфи чун қамандат. [5,54]

Тазод ва муқобила яке аз пуртаъсиртарин воситаи тасвири бадеи мебошанд, ки муқобил гузоштани ду фикрро ба ҳамдигар дорад.

Доруи муштоқ чист? Заҳр зи дасти нигор,

Марҳами ушшоқ чист? Заҳр зи бозуи дӯст. Ё ин ки:

Дарди ишқ аз тандурустӣ хуштар аст,

Мулки дарवेशӣ зи мастӣ хуштар аст. [5,46]

Санъати талмех бошад, ишора ба воқеаҳои таърихӣ, асотирӣ, қиссаву афсонаҳо ва ба ягон шеърӣ маъруфи саромадони сухан мебошад, ки Саъдии бузургвор онро тариқи зайл вориди сухан намудааст:

Фарҳодро чу бар руҳи Ширин назар фитод,

Дудаш ба сар баромаду аз пой дарфитод,

Маҷнун зи ҷоми талъати Лайлӣ чу маст шуд,

Якборагӣ ҷудо зи қулоҳу қамар фитод. [5,77]

Таҷнис низ дар ғазалҳои ӯ каме дучор меояд, ки таркиби овозиашон якхела буда, ду ва зиёда маънии мустақил ё маҷозиро ифода менамояд. Ин санъати бадеӣ дар осори шоир баргузидатар аст:

Нагуфтамат, ки ба яғмо равад, дилат Саъдӣ,

Чу дил ба ишқ диҳӣ дилбарӣ яғмоиро. [5,41]

Санъати танзими бошад, шоир барои тақвияти фикраш аз шохбайти ягон шоир дар дохили шеъраш меорад:

Хуш меравӣ ба танҳо, танҳо фидои ҷонат,

Мадхуш мегузори ёрони меҳрубонат. [5,43]

Саъдии Шерозӣ ишқу муҳаббатро қуллаи баландтарини дӯстию рафокат ва ҳамчун омили бақои инсоният шинохта буд. Ба назар мерасад, ки ин устои каломи ҷонбахш дар санъати ғазалсарой ба тамоми маънӣ зебогии инсонро васф намудааст. Ба ақидаи ӯ ишқро аз зебогӣ ва зебогиро аз ишқ ҷудой нест ва маҳз, зебогии инсон боиси ба вучуд омадани ишқу муҳаббат мегардад.

Хуш бувад ёреву бо вай дар қаноре сабзаре,

Меҳрабону рӯйбарҳам в-аз ҳасудон дар қаноре.

Ҳар қиро бо дилситоне, айш меафтад замоне,

Гӯ ғанимат дон, ки дигар дер-дер афтад шикоре.

Роҳати ҷон аст рафта бо дилороме ба саҳро,

Айни дармон аст гуфта дарди дил бо ғамгусоре.

Ишқ дар олам набудӣ гар набудӣ рӯйи зебо,

Гар на гул будӣ нахондӣ булбуле дар шохсоре. [5,89]

Вобаста ба ин, шоир тамоми ахлоқи нек ва ҳамидаи инсонро тарғиб намуда, бештар маъшуқагони нексириштро парваридааст.

Ў чашми ёрро ба вақти хоб, таъми даҳон ва ҳатто табассуми ширини машуқаро хеле моҳирона баён кардааст.

Чашмат хуш асту бар асари хоб хуштар аст,

Тамъи даҳонат аз шакари ноб хуштар аст.

Ҳамин тариқ, Саъдии Шерозӣ дар баёни суҳанофаринӣ муътабартарин шоиру мутафаккир буда, ғазалҳои ӯ дар тамоми давраи замони таъсири мусбати руҳию равонии худро ба хонанда мерасонад ва ҷаззобияти ғазалҳояш ҳеҷ гоҳ ҳарорати худро аз даст намедиханд.

АДАБИЁТ

1. Қурбон Хочаев. Суҳанварӣ., Душанбе, 2013.– 184с.
2. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи аҷам / М. Лутфуллоев.– Душанбе, нашриёти Ирфон, 1999 – 262 с.
3. Раҳмонӣ Р., Қосимӣ С.А. Адабиёти гуфтории тоҷикон (Фолклори тоҷик, дастури таълимӣ). – Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2020. – 352с.
4. Саъдии Шерозӣ. Гулистон. Душанбе, «Маориф ва фарҳанг», 2008;
5. Саъдии Шерозӣ. Саду як ғазал.- Душанбе, “Ирфон”, 2008,– 110 саҳифа
6. Туйҷӣ Мирзод, Сунатуллоҳи Давлатзода. Адабиёти тоҷик, китоби
7. Туракул Зеҳнӣ. Санъати суҳан .-Душанбе 1967.- 378с. дарсӣ барои синфи 9. Душанбе, Мавлавӣ, соли 2009, 368с.
8. Файзали Муроодов. Фоситаҳои тасвири бадеӣ дар ҳамосаи “Гӯрғӯлӣ”. Душанбе. – Деваштиҷ, 2006. 300с.
9. Хоча Қурбон Тоҳирӣ. Аркони тарбия (дастури таълимӣ барои донишҷӯёну магистрон ва докторантону устодони навомиш). – Душанбе: 2019.– 136саҳ.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат.- Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 саҳ.

**ВОҚЕОТИ ЗАМОНИ МУОСИР
ВА ШИНОХТИ ВАО-И ТОЧИК
ДАР АСАРҲОИ ПЕШВОИ
МИЛЛАТ**

Начмиддинова Умринисо – номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забон ва фарҳанги Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

**СОВРЕМЕННЫЕ СОБЫТИЯ И
ПРИЗНАНИЕ ТАДЖИКСКИХ
СМИ В ТВОРЧЕСТВЕ ЛИДЕРА
НАЦИИ**

Наджмиддинова Умринисо – кандидат филологических наук, доцент, кафедра языков и культуры Международный университет туризма и бизнес Таджикистана

**MODERN EVENTS AND THE
RECOGNITION OF TAJIK
MEDIA IN THE WORKS OF
THE LEADER OF THE NATION**

Najmiddinova Umriniso – candidate of filologic Sciences, Department of Culture and Languages Entrepreneurship" International University of Tourism and Business of Tajikistan

EMAIL: numriniso@mail.ru

Калидвожаҳо: матбуоти умумифорсӣ, пайдоиши матбуот, хусусияти умумимиллӣ, озодиҳои инсоният, ахбори оммаи байналхалқӣ.

Дар мақола роҳҳои инкишофи ва таҳқиқи журналистикаи замони истиқлол ки дар заминаи асарҳо ва маърузаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва махсусан, дар суҳанрониҳояшон ба муносибати 100-солагии тавлиди матбуоти тоҷик, яъне «Бухорӣ шариф» баррасӣ ва ироа гардида буд, омӯзиши ин масъала тавассути технологияи муосир дар раванди дарс ба таҳлил гирифта мешавад. Ин асарҳои таърихӣ асоси концептуалӣ ва методологӣ доранд, яъне ҷомеаро ба сӯйи ватандорию ватанхоӣ роҳнамоӣ мекунад.

Ключевые слова: общеперсидская пресса, появление прессы, национальный характер, свободы человека, международные средства массовой информации (СМИ).

В статье рассмотрены пути развития и исследования журналистики в период независимости, которые обсуждались и излагались в контексте трудов и докладов Президента Республики Таджикистан, и особенно в его выступлениях по случаю Дня независимости. К 100-летию создания таджикской прессы, т.е. «Бухара Шариф», анализируется изучение этого вопроса посредством современных технологий в процессе урока. Эти исторические произведения имеют концептуальную и методологическую основу, то есть направляют общество к патриотизму.

Key words: pan-Persian press, the emergence of the press, national character, human freedoms, international mass media.

The article discusses the ways of developing and studying journalism during the period of independence, which were discussed and presented on the basis of the works and reports of the President of the Republic of Tajikistan, and in particular, in his speeches on the occasion of the 100th anniversary of the Tajik press, namely "Glorious Bukhara", and the study of this issue through modern technology in the teaching process is analyzed. These historical works have a conceptual and methodological basis, that is, they guide society towards patriotism

Воқеияти замони муосир ва тараққиёти беисти техникаю технологияҳои нав тақозо мекунад, ки мо бо ҷомеа ҳамқадаму ҳаммаром бошем ва дар ин радиф инсонияти тамоми дунё бо мо ҳамгиро мешавад. Бо шукргузорӣ аз Истиқлолияти ватани азиз дар аснои қарни бисту якум, ҳаёти маънавию мадания ҷомеа дигаргун шуда, системаи маорифи кишвар вобаста ба касбу ихтисосҳои нав рӯ ба инкишоф мениҳад ва рӯз аз рӯз робитаҳои гуногунҷабҳаи илмию адабӣ рӯи қор меоянд. Имрӯз тамоми кишварҳоро халқҳои ҷаҳон, тариқи технологияи нав, расонаю шабакаҳои иҷтимоӣ тавассути забонҳои гуногун муошират намуда, новобаста аз дурии роҳ бо ҳам наздик мешаванд.(1,106). Бояд қайд намуд, ки инкишофи забонҳои хориҷӣ ва дар ин раванд омӯзиши забони милли барои насли ҷавон дар кишвари азизамон аҳамияти бузург дошта, ҳамеша дар суҳанронҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати милли, Пешвои миллат, Ҷаноби оӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати имрӯзаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр меёбад. Ба мо маълум аст, ки Президенти маҳбуи кишвар ба тарбияи мутахассисони замони нав дилсӯзӣ ва таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда дар назди мо, намоёндогони илму маориф, ҷиҳати тарбия ва таълими зарурии ҷавонон пайвасти вазифаҳои мушаххас мегузарад. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Барномаи давлатии тақмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ҳамзамон, “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи маориф” ба мақсади тақмил ва беҳтар ба роҳ мондани таълими фанҳои дақиқ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҳамчун забони муоширати байналмилалӣ ва дар ин замина таваҷҷуҳ ба забони тоҷикӣ, тавсияи тафаккури техникаи навин моро водор менамояд, ки мутахассисонро дар бозори рақобатпазири ҷаҳонӣ омода намоем ва вобаста ба талаботи замон ба онҳо шароити мусоид фароҳам созем. Тибқи мушоҳидаҳои солҳои охир, ҷиҳати равобити гуногуни илмию амалӣ миёни донишгоҳҳои бонуфузи ҷаҳон бо донишгоҳи мо, талаботи омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахусус, истифодаи технологияи муосир дар раванди машғулиятҳои дарсӣ соат ба соат васеътар мешавад. Оид ба зарурат ва моҳияти таълим ва омӯзиши фанҳои муосир, ки бевосита имрӯзҳо афзудааст, дар ин миён таҳкими забони давлатӣ, тарбия ва ташаккули мутахассисони замони нав, рушду густариши фанҳои нави тадрисӣ дар донишгоҳҳои олии кишвар моро водор менамояд, ки ин иҷроиши ин талаботҳоро саривақтӣ арзёбӣ намоем. Воқеан ба роҳ мондани таълими фанҳо тавассути технологияи муосир ба истифодаи роҳи усулҳои гуногун вобаста ба талаботи тахассусҳои наву алоҳида тақозои давру замон аст.

Имрӯз дар таълими соҳаи ВАО-и ҷумҳурӣ, ки системаи асосии журналистика маҳсуб меёбад, таърихи пайдоиши матбуоти тоҷик, яъне рӯзномаҳо, маҷаллаҳо, шабномаҳо, хитобаҳо, ба вучуд омадани радиои тоҷик, ташкили телевизиони тоҷик, ташаккули системаи журналистикаи интернетӣ дар макотиби оӣ маҷмуъан ба донишҷӯён омӯзонида мешавад. Барои омӯхтани журналистикаи замони истиқлол, ки маҳаки омӯзишаш ин асарҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аст моро зарур аст, ки роҳи инкишофи ва таҳқиқи журналистикаи замони истиқлолро ки дар заминаи асарҳо ва маърузаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва махсусан, дар суҳанронияшон ба муносибати 100-солагии тавлиди матбуоти тоҷик, яъне «Бухорои шариф» баррасӣ ва ироа гардида буд, пурратар ва амиқтар омӯхта тавассути технологияи муосир дар раванди дарс ба роҳ монем. Ин асарҳои таърихӣ асоси концептуалӣ ва методологӣ доранд, яъне ҷомеаро ба сӯи ватандорию ватанхоҳӣ роҳнамоӣ мекунад.

Бояд зикр намуд, ки таърихи ВАО-и ватанӣ воқеан дониши мукамалро дар бораи Тоҷикистон, дар бораи идеологияи Тоҷикистон, дар бораи идеологияи роиҷи давлат медиҳад. Асарҳои Пешвои миллат хусусияти сиёсӣ таърихӣ ва давлатсозӣ дорад ва мо наметавонем, онро берун аз сиёсат тасаввур кунем. Имрӯз роҳбари давлати тоҷикон ҷаро ҷашни матбуотро дар ҷумҳурӣ қайд мекунад? Чун он ифодакунандаи сиёсати замон аст. Инъикоскунандаи таърихи тоҷикони ҷаҳон аст ва замон ифодакунандаи сиёсати таърихӣ ин ё он давлатдорист.

Олимон, мутахассисон гоҳе баҳс мекунанд, ки журналистика ин адабиёт аст, онҳо танҳо ҳунари нависандагиро дар назар доранд, дигарҳо онро таърих медонанд, зеро дар вай замон ифода меёбад, баъзеҳо онро чун техника мешиносанд, зеро вай аз ин имконият истифода мебарад, дар назари иддае он василаи расонандаи навигарӣ, ба фикри баъзеҳо он роҳу воситаи таблиғ аст.(2.11) Аммо ҳеҷ кадоме аз соҳаҳо ва омилҳо танҳо ба сари худ журналистика нестанд, балки ҳамаи онҳо дар якҷоягӣ журналистикаро ба шакл медароранд. Пас, журналистика ба соҳаи сиёсат бештар майл дорад. Ин сиёсат ва воқеоти таърихии замон дар асарҳои Пешвои миллат бемуҳобо таъсири амиқи илмӣ дорад, ки кимати баланди асарҳои ин марди дунёи сиёсатро дар замони муосир бозгӯ хоҳад кард.

Аз таърих маълум аст, ки ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ он ҳудуде нест, ки мо имрӯз дорем. Вай борҳо дигаргун шудааст. Барои дарки ин ба як масъала бояд диққат диҳем. Дар нимаи асри XIX истилоҳи «Тоҷикистон» набуд, Бухоро ва Қўқанд буд. Баъдтар аввали асри XX Қўқанд ҳамчун як вилоят ба ҳайати Русия дохил шуд ва номи Туркистонро гирифт, яъне Бухорою Туркистон буд. ҳар он чизе, ки то соли 1924 дар Бухоро ва Туркистон пайдо шуд, ба ҳар забоне, ки пайдо шуд, ин ба он тааллуқ мегирад, зеро ин таърихи ҳамон давраи мамлакати мо ба ҳисоб меравад. Баъди соли 1924 ба забони тоҷикӣ ҳар он чӣ ки дар Тоҷикистон, дар Ҷумҳурии автономии Тоҷикистон, баъдтар дар ҷумҳурии мустақили Тоҷикистон пайдо шуд, аз онҳо мо ва дар паҳлуи ин матбуоти тоҷикие, ки берун аз Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Ўзбекистон пайдо шуд, вай ҳам аз онҳо мо ба ҳисоб меравад, зеро Тоҷикистон Ҷумҳурии автономие дар ҳайати Ўзбекистон буд.(8,6) Барои ҳамин ба ҷуз дохили ҷумҳурии автономӣ дар ҳудуди берун аз ҷумҳурӣ, вале дар ҳудуди давлати ягона чизе, ки пайдо шуд, ба Тоҷикистон тааллуқ дорад, он ҳам аз онҳо мо ба ҳисоб меравад.

Дар солҳои баъдӣ, масалан, дар замони ҷанги шаҳрвандӣ, иддае аз матбуот дар бораи Тоҷикистон, ба муқобили Ҳукумати Тоҷикистон дар Афғонистон пайдо шуд ё воситаҳои ахбори оммаи байналхалқӣ иддае аз журналистони моро ба муқобили Ҳукумат истифода бурданд. Ин журналистика ҳам журналистикаи тоҷик аст, зеро ҳадафи он Тоҷикистон ва халқи тоҷик аст. Вобаста ба ин чизӣ дигареро ёд меоварем. Пеш аз сарҳадбандӣ шудани давлатҳо, то саршавии асри бист як силсила матбуоте ба вучуд омад, ки онҳо ба забони мо мебароманд, онро мо ба сифати матбуоти умумифорсӣ ба таърихи ҳудумон, яъне ба таърихи журналистика дохил кардем.(6,103) Барои он ки он на ба Эрон, на ба Афғонистон ва на ба Осиёи Миёна тааллуқ дошт, он ба аҳли ислом тааллуқ дошт. Масалан, «Ҳаб-лул-матин» ва «Чеҳранома». Ҳардуяш ҳам ҳаёти мусулмонҳоро ифода мекард.(10,44) Мамлакати алоҳидае, ки манфиати онро ифода мекарда бошад, дар он рӯзномаҳо набуд, барои ҳамин онҳо хусусияти умумимиллӣ, умумифорсӣ доштанд, чизӣ муттаҳидкунандаи онҳо ва дин буд Аммо дар он вақт матбуоти то соли 1924-ро мустақил не, замиимӣ истифода бурдан лозим меомад. Ҳамчунон ба матбуоти тоҷикии Ўзбекистон, ки яке аз сарчашмаҳои идомаи фарҳанги тоҷикӣ дар ин кишвари дӯст аст, назар кардан душворӣ меовард.

Ба андешаи мо барои муайян кардани он ки гузаштаи мо чӣ аст, як меҳвари асосиро доништанамон даркор аст. Баъзеҳо бар онанд, ки ҳар он чизеро, ки ба забони мо мебарояд, моли Тоҷикистон ба ҳисоб гирем. Масалан, он чӣ ки дар Афғонистон ба забони мо мебарояд, он чӣ ки дар Эрон ба забони мо мебарояд.(3,63) Ин ақида чандон раво нест, зеро баъзе нашрияҳо дар даврони пеш гарчи ба забони тоҷикӣ, дарӣ, форсӣ чоп мешуданд, вале барои миллати мо набуданд. Дар он на Хатлон на Суғд аст, на Бадахшон аст, на Рашт аст, на Ҳисор аст ва на Душанбе. Агар чизе дар бораи ин ҷойҳо чоп шавад, дар рубрика ё дар сутуни «Дар хориҷа» чоп мешуд. Агар чизе дар бораи як шахси тоҷик, як тоҷики тоҷикистонӣ дар матбуоти Эрон ё Афғонистон пештар чоп мешуд, дар бораи одами хориҷӣ чоп мешуд. Агар дар бораи муваффақияти Тоҷикистон ё дар бораи камбудии Тоҷикистон чизе чоп мешуд, дар рӯзномаҳо дар бораи хориҷа гап мерафт,(9,33) на дар бораи Тоҷикистон. Аз ин сабаб гарчи вай ба забони мо буд, вале вай матбуоти мо набуд. Вале он замон дар Тоҷикистон рӯзномаҳои ба забони русӣ мебароманд, ҳар он чӣ ин

рӯзнама менавиштанд, дар бораи Тоҷикистон буд ва аҳволи мардуми моро, иқтисоди моро, сиёсати моро, иҷтимоиёти моро ва фарҳанги моро ифода мекард.(4,55,22). Пас, журналистикаи тоҷик новобаста ба он ки мо тобеи давлати шуравӣ будем ва аксаран забони матбуоти пешин русӣ буд,(7). новобаста ба шакли тобеият идеалогияи мардуми тоҷикро тарғиб ва ташкил меод.

Дахҳо мисолҳоро аз асарҳои Пешвои миллат дар бораи вазъи таърихӣ ватани азизи мо, ки давраҳои гуногуни ҳаёти халқи моро ки таърихи матбуоти миллати моро таҷассум мекунад, имрӯз барои тадриси паҳлӯҳои гуногуни он ҳам равандҳои таърихӣ илмӣ, фарҳангу фалсафа, баҳусус, омӯзиши таърихи журналистикаи ватанӣ дар мактабҳои олии мусоидати бевоситае хоҳад кард. Мутмаинан ташаббусҳои Пешвои миллат ҷиҳати ҷаҳонгирӣ Идҳои милли баҳусус дар самти ВАО- ватанӣ гувоҳи он аст, ки Пешвои муаззами мо ҳамчун таблиғгари озодиҳои инсоният дар соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва идомадиҳандаи Эълумияи Куруши Кабир, ки моёи он маншаи озодию истиқлоли башар аст, қобили таҳсин ва арҷгузори беинтиҳост.

Адабиёт:

1. Актуальные проблемы журналистики, Душанбе, 2009.-106с
2. Гурин В. Д. «Зарождение Советской печати в Киргизстане. --Фрунзе. 1964. средства массосой инфомации.2002.-11с
3. Карыпкулов А. КТР: испытания временем.-Стамбул.2005.- 63с
4. Средства массовой информации и право в Кыргызской Республике. – Бишкек. 2002.-55с
5. Соҳибназарбекова Р. Журналистика стран СНГ. Душанбе, 2008. -22с
6. Нуралиев А. Таърихи журналистикаи кишварҳои хориҷӣ. – Душанбе, 2001
7. Мирзоалӣ С. Равзанаи иттилоотӣ. – Душанбе, 2007.с
8. Расулиён Қ. Бист соли инқилоб. – Душанбе, 1999. – 5-6с
9. Михайлов С.А. Современная зарубежная журналистика. – СПб, 2005. -33
10. Қодиров К. Хотироте аз сафари Эронзамин. – Душанбе, 2003. –44с.

**ТАЪСИРИ АНЪАНАҲОИ
АДАБИИ ФОРСИИ ТОЧИКӢ
БА ОСОРИ МИРЗО ШӢХИИ
ХУЧАНДӢ**

**ВЛИЯНИЕ КЛАССИЧЕСКИХ
ПЕРСИЙСКО-ТАДЖИКСКИХ
ЛИТЕРАТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ
НА ТВОРЧЕСТВО МИРЗО
ШУХИИ ХУЧАНДИИ**

**THE INFLUENCE OF
CLASSICAL PERSIAN-TAJIK
LITERARY TRADITIONS ON
THE WORKS OF MIRZO
SHUKHI KHUJANDI**

Калидвожаҳо: адабиёт, шеър, варзида, анъана, хунар, классик, мерос, пурмазмун, пайванд, истеъдод, сухан, ашъор, шакл, соҳибкасб, шоир

Ключевые слова: литература, поэзия, в области, традиция, ремесло, классик, наследие, глубокий, связь, талант, слово, стихи, форма, обладатель профессии, поэт.

Key words: literature, poetry, in the field, tradition, craft, classic, heritage, profound, connection, talent, word, verses, form, professional, poet.

Хайдарова Бисаноат Умаровна – омӯзгори Муассисаи давлатии “Донишқадаи байналмилалӣи Хучанд”- и Донишгоҳи байналмилалӣи сайёҳӣ ва соҳибкорӣи Тоҷикистон, номзади илмҳои филологӣ.

Хайдарова Бисаноат Умаровна – преподаватель ГУ “Худжандский международный институт “Международный университет бизнеса и туризма Таджикистана”, кандидат филологических наук.

Haidaroova Bisanoat Umarovna – lector, SI "Khujand International Institute" University of Business and Tourism of Tajikistan University of Business and Tourism of Tajikistan” candidate of philological sciences.

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ зери таъсири анъанаҳои побарҷои адабиёти классикӣ ба қори эҷодӣ шуғл варзида, дар доираи истеъдоду ҳунари суҳанофаринии худ ашъори гуногунҷанру пурмуҳтавоеро ба мерос гузоштааст. Шоир шеъри ҳудро ба риштаи тазмину назира ва татаббӯ ба ашъори Хоча Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Соиби Табретӣ, Бедилӣ Дехлавӣ, Шайдои Хучандӣ ва дигарон пайванди маъноӣ ва шаклӣ бахшида, билохира дар ҷодаи эҷод соҳибсабк шудану мустақилияти суҳанофаринии ҳудро эълон кардааст.

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ, находясь под влиянием устойчивых традиций классической литературы, занимался творческой деятельностью, оставив после себя разнообразное и содержательное наследие поэзии в рамках своего таланта и мастерства слова. Поэт связал свои стихи с темами и стилями произведений Ходжи Хафиза Ширази, Камоли Хучандӣ, Соиби Табретӣ, Бедилӣ Дехлавӣ, Шайдои Хучандӣ и других, установив тем самым как тематическую, так и формальную связь. В конечном итоге он заявил о своем уникальном стиле и независимости в области поэзии.

Mirzo Shukhi Khujandi, influenced by the enduring traditions of classical literature, engaged in creative work, leaving behind a diverse and meaningful legacy of poetry within the framework of his talent and skill in wordcraft. The poet connected his verses to the themes and styles of the works of Khwaja Hafiz Shirazi, Kamoli Khujandi, Soibi Tabrizi, Bedil Dehlavi, Shaid Khujandi, and others, thus establishing both a thematic and formal link. Ultimately, he declared his unique style and inde-

Бахрабардорӣ ва таъсирпазирии як шоир аз суҳанвари дигар дар адабиёт як суннати дерида аст. Ҳатто дар адабиёти асри Х суҳанварон ба ҳамдигар чӣ аз лиҳози қолаби шеърӣ, чӣ аз лиҳози мазмуну мундариҷа пайравӣ мекарданд ва ин пайравӣ агар аз як ҷониб эҳтироми як адибро ба суҳанвари дигар ифода кунад, аз ҷониби дигар он майдони фарохест барои гӯи сабақат задан бо ҳадафи нишон додани ҳунар ва истеъдоди ҳуди шоир. Пайравӣ ба осори саромадони адабиёт дар ағлаби мавридҳо дар рушду тақмили ҳунари суҳанвар таъсири нек мегузорад. Мусаллам аст, ки Мирзо Шӯҳии Ҳучандӣ низ ба сифати шоири асри XVIII дар таълифи шеър ба гузаштагонӣ худ пайравӣ мекард. Ин аст, ки таъсири шеъри суҳанварони пешинро ба осори ӯ метавон ба дастаҳои зер қисмат кард:

1. Таъсир ва нақши эҷодии суҳанвароне, монанди Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Ҳучандӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ;

2. Таъсиру нуфузи мазмуну мундариҷа ва сабку услуби суҳанварони сабки ҳиндӣ;

3. Сабки ба худ хос ва мустақили шоир, ки аксари ин гуна намунаҳо ҷаззобу дилкаш буда, аз истеъдоди баланди шоирии Шӯҳӣ гувоҳӣ медиҳад.

Оид ба шарҳу тафсири табақабандии таъсири суҳанварони пешин метавон мушоҳидаҳои зерро ба қалам дод: яке аз мисолҳои собитӣ андешаи мо ин аст, ки шоир дар девони худ борҳо бо ихлосу эҳтироми бузург номи Ҳофиз ва Камоли Ҳучандиро зикр мекунад. Ҳамчунин ғазалҳои дар пайравии ин суҳанварон сурудашуда ба сабку нигоришашон наздик мебошад. Аз ҷумла, Шӯҳӣ Ҳучандӣ дар яке аз ғазалҳои худро “муриди табии назми Ҳофиз” мешуморад ва ишорат мекунад, ки ӯ пайрави Лисонулғайб аст:

**Наям, Шӯҳӣ, ба кори гуфтугӯ ҳолӣ зи имдоде,
Муриди табии назми Ҳофизӣ Шероз мебошам.**

[15,125a; 16,217]

Ё ҷойи дигар суҳан аз эътиқод ва муҳаббати зиёд доштани Шӯҳӣ ба шеъри Ҳофизӣ Шерозӣ гувоҳӣ медиҳад:

**Фароғ аз миннати соқии даҳрам додааст, Шӯҳӣ,
Суҳанҳои майомези Лисонулғайби Шерозӣ.**

[15,157b; 16,292]

Гузашта аз ин, силсилаи зиёди ашъори Шӯҳӣ дар пайравӣ ба қолабҳои ғазали Ҳофизӣ Шерозӣ нигошта шуда, ҳатто мисраъҳо аз ашъори Ҳофиз тазмин шудааст:

**Худовандо, ба мифтоҳи қарам бикшо дари дилҳо,
Ба ангушти иноят соз, ё Раб, ҳалли мушкилҳо.
Зи лутфе ташнакомон оқибат шодоб мегарданд,
Чу дарё дар хурӯш ояд, шавад сероб соҳилҳо.
Ҳуморолуда омад Шӯҳӣ дар майхонаи ваҳдат,
“Ало, ё айюҳассоқӣ, адир қаъсан ва новилҳо”.**

[14,26; 16,27]

Дар ғазали мазкур ашъи тасвир ва ҳадафи ин ду суҳанвар умумӣ мебошад. Ҳар ду суҳанвар ба даргоҳи Ҳақ рӯй овардаанд ва Шӯҳӣ Ҳучандӣ маъниву мазмунҳои Ҳофизро тақмил бахшидааст. Вожаи “дил”, “мушкил”, “соҳил”, “соил”, “манзил”, “пир”, “солик” дар ҳар ду ғазал истифода бурда шуда, Шӯҳӣ кӯшиш кардааст, ки дар заминаи ин истилоҳоту таъбирҳо паҳлуҳои нави мазмуну маъниро эҷод намояд. Чунончи, агар Ҳофиз гуфтааст:

**Ба май сачҷода рангин кун, гарат пири муғон гӯяд,
Ки солик беҳабар набвад зи роҳу расми манзилҳо.**

[14, 31a]

Шӯҳӣ дар партави афкори андешаи Ҳофиз маънии тозаеро ироа мекунад:

Аҷаб беинтиҳо афтода роҳи водии ирфон,

На солик кунхи ўро дида, не пирону комилхо.

[15,26; 16,27]

Мусаллам аст, ки девони Ҳофиз бо ғазали “Ало, ё айюҳассоқӣ, адир қаъсан ва новилхо” оғоз меёбад ва Шӯҳӣ низ дар ҳамин вазн яке аз ғазалҳои аввалини девонашро навиштааст.

Яке аз мавзӯоти меҳварии ашъори Шӯҳӣ шикоят аз замона, инъикоси зиндагии вазнин, вазъи иҷтимоии даврони шоир мебошад. Шоир дар ин гуна ашъор дар баробари аз тангии рӯзгораи ҳикоят кардан, ишора ба nobasomoniву беадолатии замони менамояд ва ба хонандаи имрӯз аз вазъи рӯзгораи маълумот медиҳад.

Дар мавриди шикоят аз замона шоир тавассути образҳои бадеӣ изҳори назар мекунад. Чунончи, бо истифода аз образи “оина” беқадриву беқимати инсонро дар даврони зиндагӣ зикр менамояд. Шоир мегӯяд, ки дар замони мо ашхоси соҳибтабъу некниҳодро қадру қимат намондааст. Чунончи:

Софтабъонро дар ин айём, Шӯҳӣ, қадр нест,

Буд дар аҳди Сикандар эътибор оинаро [15,49б; 16,28].

Дар ин байт, агар аз як ҷониб беқадрии аҳли дил, мардуми соҳибистеъдод баён гардад, аз ҷониби дигар, ҳокимони давр мавриди танқид қарор гирифтаанд. Ё дар ғазали дигар:

Аз софтинатӣ гили моро сириштаанд,

Оина дар хатар набувад дар ғубори мо [15,50а; 16, 30].

Яке аз ҷиҳатҳои пайравии Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ бар Ҳофизи Шерозӣ дар сабку услуби нигориши шоир ба назар мерасад. Чунончи, дар эҷоди ашъори дузабона тоҷикӣ ва арабӣ бо истифода аз Каломи Шариф ва аҳодиси набавӣ инро мушоҳида менамоем:

Эй аз ҳаёли рӯи ту дил маъдани сафо,

Шоҳид бар авҷи ҳусни ту «ва-ш-шамс»-у «ва-з-зуҳо».

Мумтозкорхонаву қудратаён туй,

Лайла камисли вачҳика фи-л-ъарзи ва-с-само.

Гумгаштағони бодияи шавқро нигар,

Гардида ёди Каъбаву васли ту раҳнамо.

Дар хобгоҳи дидаи шабзиндадори дил,

Шуд мардумак зи ишқи ту бо сеҳр мубтало.

Танҳо набуд халқгаҳат арз, балки буд,

Минҳо ила-с-самои ва минҳо ила-л-ъуло.

Чашми шафоат аз ту маро бештар бувад,

З-ин баски дар саҳифаи ман нест ҷуз хато.

Шӯҳӣ ба зери ханчари ишқи ту ҷон супурд,

Шояд шавад зи силки шаҳидони Карбало.

[15,48а; 16,29]

Ҳарчанд дар услуби баёни Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ муҳкамӣ калом, оҳангу ҷилои сухани ҳофизона ба мушоҳида намерасад, вале аз ҷиҳати мазмуну ғоя, маъниву мундариҷа онҳо дорои арзиши баланди адабӣ мебошад ва як андоза сабки фардии Мирзо Шӯҳиро ифода мекунад. Шеърҳои Ҳофизи Шерозӣ дар рушду такомули ҳунар ва истеъдоди Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ нақши бориз дорад ва он заминаи бузургӣ дар бунёди сабки адабии Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ таъсири худро гузоштааст.

Маънии ин абёт аз байти маъруфи Ҳофизи Шерозӣ сарчашма мегирад:

Гуфтам он ёр, к-аз ӯ гашт, сари дор баланд,

Ќурмаш ин буд, ки асрор ҳувайдо мекард [15,188а].

Пайравии Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ дар баробари ашъори Ҳофиз ба осори адибони сабки ҳиндӣ низ ба мушоҳида мерасад. Чунончи, дар пайравии Соиб якчанд ғазал иншо намудааст, ки яке аз онҳо бо матлаи

Кашид субҳ агарчи сар офтоб ин ҷо,

Фишонд бар сари худ шомӣ ғам туроб ин чо.

[15,51a; 16,33]

оғоз мешавад, Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз он ки бар шеъри Соиб ҷавоб мегуянд, ифтихор менамояд ва ибраз медорад:

Ҷавоби он суҳани Соиб аст ин, Шӯҳӣ,

Бисоз хун ҷигари ташна чун сароб ин чо [15,51a; 16,33].

Чехраи дигари адабие, ки Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар пайравии ӯ шеър эҷод кардааст, Абдулқодири Бедил мебошад. Ашъори Абдулқодири Бедил аз оғоз аз замони зиндагиаш мавриди тақлиду пайравии ҳамзамонон ва ояндагонаш гардид. Дар асрҳои XVII-XIX суҳанварон ва ҳавасмандони шеъру шоирӣ ҳама мекарданд, ки таъби хешро бар муқобили ашъори Абдулқодири Бедил биёзмоянд. Чунончи, устод Садриддин Айнӣ дар таърихи “Намунаи адабиёти тоҷик” ҳини тасвири зиндагиномаи Аҳмади Дониш, авҷи гирифтани тақлид ба сабки Мирзо Абдулқодири Бедил ва баъдтар ба сабки соданависӣ рӯчу кардани адибон менависад: «дар аҳдҳои охирӣ (баъд аз 1200 ҳиҷрӣ) дар Бухоро ва Мовароуннаҳр, дар назму наср тақлиди Мирзо Абдулқодири Бедил шухрат гирифта, ҳар аҳли ноаҳл, ки ба дасташ қалам мегирифт, чизе дар пайравии Мирзо Абдулқодири Бедил навиштанро аз ҷумлаи татиммаи камоли худ мешумурд» [3, 289].

Академик Абдулғанӣ Мирзоев сабаби авҷи гирифтани тақлиду пайравиро “дар нимаи дуюми асри XVII ба муносибати ба Ҳиндустон рафтуой кардани шоирон” мебинад [4,86].

Ағлаби намояндагони адабиёти асри XVIII дар сулуки нигорандагӣ қабл аз ҳама, бештар ба Мирзо Абдулқодири Бедил пайравӣ мекарданд. Эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил диққати шоирони Мовароуннаҳру Осиёи Марказиро ба он хотир ҷалб намуд, ки ба қавли таъриханависи машҳури ҳинд Ғуломалихони Озод, Абдулқодири Бедил ва Носиралӣ Сарҳиндӣ «тарҳи суҳанро ба оини тоза андохтанд ва ин ҷавҳари қобилро ба сурати назарфиреб ҷилвагар сохтанд» [13,21].

Намояндагони адабиёти асри XVIII ва садаи XX аз қабилӣ Шевани Бухорӣ, Яқдӣ Бухорӣ, Султонхони Адо, Хичлати Бухорӣ ба осори Абдулқодири Бедил аз ҷиҳати ғояҳои диниву сӯфиёна пайравӣ намуда, ба таъбири дигар, дар шакли услуб ва мазмуни диниву тасаввуфӣ эҷодиёти ӯро сармашқи фаъолияти худ қарор додаанд. Шоирони дигар, чун Мирзо Содикӣ Муншӣ, Мирзо Олимҷони Ҳасрат, Муллоҷаб Парӣ, Ҳасорӣ, Қоней, Афғон, Шайдо, Шӯҳӣ, Шавқӣ ва дигарон ба услуби Бедил пайравӣ намуда, сарфи назар аз андешаҳои диниву тасаввуфӣ, афкори пешқадами дунявӣ шоирро дунболгирӣ кардаанд. Усмон Каримов дар китоби худ оид ба пайравӣҳои шоирони асрҳои XVIII-XIX таҳқиқоти ҷолиб анҷом додааст [8, 187].

Дар ин замина Мирзо Шӯҳии Хучандӣ низ дар радифи шоирони дигари аср, аз ҷумла, падараш Шайдои Хучандӣ ба ашъори Мирзо Абдулқодири Бедил ихлоси баланд дошт ва наметавонист, дар пайравии ин суҳанвари мумтоз шеър нагуянд.

Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар пайравӣ ба шеъри Мирзо Абдулқодири Бедил он аст, ки печидагиву пӯшидагиву сабки бедилро батамом риоя накардааст ва кӯшиш кардааст, ки усули содаву равонтарро интихоб намояд. Дар ин маврид Мирзо Шӯҳии Хучандӣ сабку услуби падараш- Шайдои Хучандиро интихоб кардааст [30, 32-33].

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз пайравӣ ба Мирзо Мазҳари Қоноҷонон –шоири форсидабони Ҳиндустон ифтихор ва ӯро бо номи “Мирзо” ёд мекунад:

Шарбати Кавсар зи ёдам рафт, Шӯҳӣ, то расид,

Қоми лабресе ба каф аз суҳбати Мирзо маро.

[14,58a; 15,56]

Ё ҷойи дигар:

Ҷавоби он ғазали Мазҳар аст ин, Шӯҳӣ,

“Қаманди гул накунад сайд булбулони туро”.

Дар девони Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ба тақлиду пайравии Мирзо Абдулқодири Бедил ғазалҳоеро мушоҳида мекунем, ки маҳз бо сабку услуби содатар аз сабки Мирзо Абдулқодири Бедил иншо шудааст.

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар пайравии Соиби Табрэзӣ силсилаи ғазалҳо эҷод кардааст. Ин гуна ашъори шоир нишонаи пайравӣ аз назари аносири шаклӣ, аз ҷумла, истифодаи қолаби шеър, радиф ва қофия аст ва мундариҷа низ қаробат бо шеъри Соиб дорад. Соиб гуфта:

**Аз хуни чигар ранг пазирад сухани мо,
Баргест хазондида Сухайл аз Ямани мо.
Мухтоҷ ба шамъи маҳу хуршед набошад,
Чун синаи огоҳдилон анҷумани мо...
Соиб, агар аз мӯйшикофони ҷаҳонӣ,
Ғофил машав аз хомаи нозуксухани мо [15; 89].**

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ мегӯяд:

**То сар зада аз шикваи толеъ сухани мо,
Чун хома сияҳ гашт забон дар даҳани мо.
Моро ба замин чархи ҷафокеш ҷунон зад,
Чун соя муяссар нашавад хостани мо.
Аз теша ҷу Фарҳод забонкӯтаҳияш нест,
Бо ноҳуни худ кор кунад Кӯҳкани мо.
Лабрезӣ шуоъ аст зи ёди руҳи маъшук,
Мамнунӣ ҷароғе набувад анҷумани мо.
Мурдему нарафт аз дили мо ҳасрати ҷашмаш,
Бӯйи гули бодом расад аз кафани мо.
Дар пайкари мо рехт сафо баски ҳаёлаш,
Чун пардаи моҳтоб бувад пирахани мо.
Чун дафтари гул пур зи латофат шуда, Шӯҳӣ,
Девони ту аз хомаи рангинсухани мо [14,636; 15,72].**

Пайравии Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ба Соиби Табрэзӣ тақлиди сирф нест, балки дар заминаи афқору андеша, маъниофариву мазмунсозиҳои Соиб шоир маъниҳои тозаву бикрро рӯйи кор овардааст.

Дар баъзе мавридҳо Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар вазну радифи ғазали Соиби Табрэзӣ шеър суруда, қофияро тағйир додааст. Аз назари мавзӯ ба Соиби Табрэзӣ пайравӣ карда, мазмунҳои тоза эҷод кардааст.

Ҷунончи, Соиби Табрэзӣ мефармояд:

**Биёву тоза кун имон ба навбаҳор имрӯз,
Ки шуд қиёмати мавбӯд ошкор имрӯз.
Шукуфа аз уфуқи шохсор аҳтар рехт,
Нишони субҳи қиёмат шуд ошкор имрӯз.
Биҳишти нақд талаб мекунӣ агар, Соиб,
Чу ғунча сар зи гиребони худ барор имрӯз [14, 525].**

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ гуфта:

**Набуд бе ту тамошо ба сайргоҳ имрӯз,
Бурун зи хонаи ҷашмам нашуд нигоҳ имрӯз.
Ҳазор бор шудам Мӯсии Калим нашуд,
Таҷаллие зи нигоҳе ба ҷилвагоҳ имрӯз...
Баро зи халқи ҷаҳон, мотамӣ нишин, Шӯҳӣ,
Ки нест дар назар он шӯҳи қачқулоҳ имрӯз.**

Таваҷҷӯҳи Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ба шоирони сабки ҳиндӣ зиёд буда, ба эҷодиёти ин гуна суҳанварон ҷавобияҳо навиштааст. Ҷунончи, дар девони шоир чанд

ғазалеро мушоҳида мекунем, ки дар пайравии Мирзо Шамсиддини Мазҳар – яке аз шоирони маъруфи хиттаи Ҳиндустон навиштааст. Дар байти зер шоир ғазалеро ҷавоб бар ғазали Мазҳар мешуморад:

**Надида булбули ин боғ ошёни туро,
Накарда ҳеч сабо сайр гулситони туро.
Ҷавоби он ғазали Мазҳар аст, ин, Шӯҳӣ:
“Каманди гул накунад сайр булбулони туро”.**

[14,566; 15,53]

Ё ҷойи дигар, мафтунии ҳешро аз гуфтори Файзии Файёзӣ ё Файзии Даканӣ, ки исми комилаш Шайх Абулфайз ибни Шайх Муборакшоҳ мебошад ва аз шоирони маъруфи сабки ҳиндӣ аст, баён месозад:

**Рехт, Шӯҳӣ, бар дилам гуфтори Файзӣ хомӯшӣ,
Булачаб, тӯтӣ аз ин оина шуд гӯё маро [14,686; 15,86].**

Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣҳамчунин дар пайравии яке аз шоирони маъруфи асри XV Қосими Анвор низ ғазал навиштааст ва эътимоду эҳтиромашро бад-ин тариқа ба ӯ баён кардааст:

**Ҷавоби он ғазали Қосим аст, ин, Шӯҳӣ:
“Рафиқи софдарун дар замона кам пайдост”.**

[14,83а; 15,150]

Мусаллам аст, ки Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ ашъори суханварони асрҳои гуногунро мутолиа мекард ва ҳамзамон ба шоироне, ки дар Мовароуннаҳр умр ба сар мебуданд, тавачҷӯҳи хоса дошт. Зимнан, ҷоизи таъкид аст, ки вай ифтихор аз он менамуд, ки зодаи Мовароуннаҳр аст. Дар ашъораш борҳо аз он ёд мекунад, ки Тӯрон, яъне Мовароуннаҳр дар суханвариву эҷод аз Эрон кам нест. Ё худро ифтихори Тӯронзамин медонад:

**Карда Тӯрони сухан ноз ба Эрон, ки кунун,
Шӯҳӣи шоири барҷастакалом аст ин ҷо [14,71а; 15,93].**

Ё ҷойи дигар:

**Офарин, Шӯҳӣ, ба файёзии табъат чун бихишт,
Кардааст рангин замини Мовароуннаҳрро.**

[14,706; 15,91]

Гузашта аз ин, зимнан Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ аз он шикоят мекунад, ки ашъори шоирони Мовароуннаҳрро дар олами сухан ба қадри бояду шояд баҳогузорӣ накардаанд. Дар ағлаби мавридҳо на ба маъниву мазмуни шеър, балки ба зодбуми шоир эътибор медиҳанд:

**Ҳусни маънӣ кард аз ман то дар ин олам зухур,
Юсуфосо гаҳ таҳи чоҳам, гаҳе зиндониям.
Гар зи Эрон мешудам, эъзоз мекарданд халқ,
Айби ман ин аст, Шӯҳӣ, шоири Тӯрониям.**

[14,1246; 15,218]

Дар пайравии шоири дигари Мовароуннаҳр, Махмур, ки шеъраш аз ҷониби ҳамзамонон ва шоирони баъдӣ бисёр истиқбол мешудааст, ғазалҳо навиштааст:

**Он қадар аз заъфи ғам шуд нотавон аъзои мо,
Мебарад ҳар дам париданҳои ранг аз ҷои мо.
Саҳфаи афсурдаи мо қобили шероза нест,
Суғтар аз коғазӣ тарғашта аст аҷзои мо.
Метавон гуфтан адам пеши вучуди мо вучуд,
Аз ниҳон аз парда пинҳонтар бувад пайдои мо.
Дур аз он субҳи саодат он қадар афтодаем,
Медихад гардун ҳисоби нолаи шабҳои мо.
Шукр, танҳо мо ба шаҳри бенишонӣ нестем,
Хонаи анқо бувад ҳамсоя бар маъвои мо.
Баски дар дил шикваҳо аз ҷарх дафтар-дафтар аст,**

**Гӯй мотам мечакад аз хома дар иншои мо.
Ин ҷавоби он ғазал, Шӯҳӣ, ки Махмурат навишт,
“Мечакад хунобаҳо аз дидан бинои мо”.**

[14,346; 15,68a-68b; 16,85]

Ё ғазали дигар:

**Барнамеояд арӯси фитна аз оғӯши ман,
Нест як дам фориғ аз тифли ҳаводис дӯши ман.
Ин ҷавоби он ки Махмурам ба Шӯҳӣ менамуд:
“Чашми зону дидан охуст дар оғӯши ман”.**

[14,1376; 15,246]

Шоир аз он ифтихор мекард, ки фарзанди шоири тавоно Шайдои Хучандист. Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ истеъдод, ҳунар ва касби шоириро мерос аз падар меҳисобад. Чунончи, мегӯяд:

**Мерос аз хазинаи табъи падар маро,
Шӯҳӣ, расида қадри гаронгавҳари суҳан.**

[14,141a;15, 253]

Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ худро пайрави падар шуморида, ҳурмату эъзозашро дар он мебинад, ки ҳомаи мероси Шайдоро дорад. Ин маънии онро дорад, ки Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ ба сабку услуби падараш эҷод кардааст ва ин шева қобили қабули хосу ом гардидааст:

**Нозимон, Шӯҳӣ аз он ҳурмати назмам доранд,
Дар суҳан ҳомаи мероси Шайдо дорам.**

[14,127a-127b;15,225]

Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ ба ғазалҳои Шайдои Хучандӣ ҷавобҳо гуфтааст ва падарашро чун шахси ориф ёд кардааст:

**На чун гул сурхрӯй чашм аз ин боғи ҷинон дорам,
Ҳаминам бас, ки бар рухсора ранги заъфарон дорам.
Ҷавоби ин ғазал Шӯҳӣ, ки ҷадди орифам мегуфт:
“Шукӯҳе бар дили ғамгинам аз бори ғамон дорам”.**

[14,127b-128a;15,226]

Дар ғазалҳои Мирзо Шӯҳӣ, Шайдои Хучандиро ба унвони “падар” ёд мекунад ва ба ашъори қиблагӯй тазминҳо эҷод кардааст:

**Сӯзи бемотам ба зери ҷархи пурозор нест,
Хандае набвад, ки дар пай гирије дар кор нест.**

**Хотири худ ҷамъ дор, аз сайқале софӣ талаб,
Дар дуқони даҳр як оина бе зангор нест.
Шӯҳӣе, қурбони он ҳарфам, ки фармуда падар:
“Дар риёзи қомронӣ як гули беҳор нест”.**

[14,346;35,756; 15,115]

Боиси зикр аст, ки аз нимаи аввали асри XVIII сар карда, қариб то оғози асри XIX як давраи сукути тазкиранигорӣ ба вучуд омад, ки имрӯз барои равшанӣ бахшидан ба зиндагӣ ва осори ин ду адиб танҳо маводи осорашон хидмат карда метавонанд.

Шайдо аз шоирони маъруфи нимаи аввали асри XVIII маҳсуб шуда, девонаш аз ғазалиёт, рубоӣёт, муфрадот, маснавӣ, ҳамчунин мухаммасу марсия ва таърихҳо иборат аст. Дар даврони зиндагӣ ва эҷоди ӯ суҳанварон дар шеърӯи шоирӣ ба ду гурӯҳ чудо мешуданд. Нахуст онҳое буданд, ки суннатҳои деринаи шеъри мутақаддиминро идома бахшида, ба равиши ғазалиёти Саъдиву Хусрав ва Ҳофизу Камол пайравӣ мекарданд. Гурӯҳи дувум бештар ба сабки хиндӣ ё ба ифодаи тарзи нав эътибор меоданд. Шайдои Хучандӣ бештар ба гурӯҳи аввал майл дошт. Мирзо Шӯҳӣи Хучандӣ низ роҳи эҷодии падарашро идома додааст. Дар ашъораш муҳаббати гарми хешро ба падари маҳбуб чунин ифода менамояд:

**Сари ҳар кас, ки дар болини шавқаш дардманд афтад,
Масеҳоро ба хоки пояш аз чархи баланд афтад.
Чунин к-аз ҳамдамон дарди ҷудоиҳо ба дил дорам,
Сазад чун най фиғон дар устухонам банд-банд афтад...
Расон афсонаи мушти ғубори Шӯҳии маҳзун,
Гузурат, эй сабо, бар хоки Шайдои Хучанд афтад.**

[14, в. 766-77а]

Аз навиштаҳои боло бармеояд, ки Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар яке аз вазифаҳои масъули дарборӣ машғул буд, ки ба Хучанд баргашта натавонистааст. Дар баробари он ки Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ба шахсияти падараш - Шайдо эҳтироми бузург дошт, ашъори падарро низ мавриди мутолиа ва омӯзиш қарор медод. Дар ашъори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ғазалҳои ҳам ҳастанд, ки шоир дар пайравии падараш иншо кардааст. Чунончи, дар ғазали зер аз осори падараш тазмин кардааст:

**Сӯзи бемотам ба зери чархи пурозор нест,
Хандае набвад, ки дар пай гиряе дар қор нест...
Шӯҳиё, қурбони он ҳарфам, ки фармуда падар:
"Дар риёзи қомронӣ як гули беҳор нест".**

[14,346;15,756; 16,115]

Ё дар ҷойи дигар, шоир истеъдоди ғитрий ва илҳами шоириро мерос аз ҳазинаи табиӣ падар медонад:

**Миннат зи чарх кай кашад он кас, ки ғаштааст,
Аз назму наср соҳиби симу зари суҳан.
Мерос аз ҳазинаи табиӣ падар маро,
Шӯҳӣ, расида қадри гарон ғавҳари суҳан.**

[14,142а; 15; 253]

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ эҳтирому ҳурмати ҳешро дар назм мероси падар медонад:

**Беҳирад қадр надонад агарам, нест аҷаб,
Суҳани покам, асар дар дили доно дорам.
Нозимон, Шӯҳӣ, аз он ҳурмати назмам доранд,
Дар суҳан ҳомаи мероси Шайдо дорам.**

[14,127а-127б; 15, 225]

Воқеан, Мирзо Шӯҳии Хучандӣ низ дар бисёр ҷиҳатҳо пайрави падари ҳеш – Шайдои Хучандист. Мусаллам аст, ки Шайдои Хучандӣ ба шеърӣ Ҳофизи Шерозӣ ва сабку саликаи Лисонулғайб таваҷҷӯҳи беандоза дошт. Чунончи, худ мегӯяд:

**Қушодам ҳамчу гул девони Ҳофиз дар ҷаман, Шайдо,
Зи шавқаш булбулон қарданд худро пора бисмилҳо.**

[14, 44]

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ низ дар яке аз ғазалҳои, ки намунаи он дар ғавқ зикр шуд, пайрави Ҳофизи Шерозӣ буданахро таъкид намудааст.

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ монанди падараш дилдодаву ошиқи Хучанд буд ва бо номи он ифтихор мекард. Дар девони шоир дар радифи Хучанд ғазале ҳаст, ки он ифодагари муҳаббати беандозаи шоир ба зодгоҳаш мебошад. Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар ин ғазал баҳори Хучандро аз бихишт боло медонад ва арӯси ин шаҳри қадимро беҳтар аз ҳубони мулки дигар мешуморад. Шоир ишора ба рӯди Сир мекунад ва дар радифи он рӯдхонаҳои дигари ин шаҳро ба ҳавзи Кавсар ташбеҳ медиҳад. Ҳамзамон, унвони деринаи шаҳри Хучанд “арӯси олам”-ро зикр намуда, бо номи ин шаҳр ғавқ намуда, тавсифоти зайлро ба рӯи қоғаз овардааст:

**Бихишт бурда зи ёди дилам баҳори Хучанд,
Шукуфта доғи ҷунунам зи лолазори Хучанд.
Ману назораи он сабзае, ки мерӯяд,
Чу хат зи орази ҳубонаш аз узори Хучанд.
Суроғи ишрати ҳубон макун зи мулки дигар,**

Ки ин арӯс бувад хуфта дар канори Хучанд.
 Хирад гузар чу кунад, шахси ишқ мегардад,
 Чунун фазои назар кун зи кӯҳсори Хучанд.
 Зи ташнагони қиёмат чӣ бок оташро,
 Ки кори Кавсари чаннат кунад баҳори Хучанд.
 Чу тӯтиё бидихад нур, ман шавам зомин,
 Кашӣ ба чашм чу сурма ту гар ғубори Хучанд.
 Фавворахез шуд аз дида ашк, донидам,
 Ки рехт таб ба дил завқе обшори Хучанд.
 Хаёли сайри чаманҳои нозанинаш кун,
 Ки файзи хулди барин медиҳад баҳори Хучанд.
 Аз ин ки даҳр хитобаш арӯси олам кард,
 Равост, Шӯхӣ, агар созад ифтихори Хучанд.

[14, 876-88a;15,198]

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ҳини дур будан аз Хучанд борҳо ёди зодгоҳи хешро мекунад. Чунин ба назар мерасад, ки бо тақозои рӯзгор Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз шаҳри Хучанд ба муддати тӯлонӣ дур афтода будааст. Чунончи, дар мақтаи яке аз ғазалҳояш ба ин маънӣ фармудааст:

**Аз ғиғон як дам агар Шӯхӣ наёсояд, равост,
 Булбулам дур аз чаманзори Хучанд афтодааст** [14, 406].

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз ашъори баланд ва истеъдоди хеш ифтихор дорад. Ӯ баҳои хешро дар олами суҳан медонад ва онро сазовори аҳли маърифат ва суҳан мешуморад:

**Намедонам, чӣ лаззат бурда тифли чашми он бадхӯ,
 Намедонам замоне аз бағал девони Шӯҳиро.**

[14,246; 15,67a].

Шоир дар ҷодаи суҳанварӣ худро шогирди устоде намедонад ва ба душманони истеъдодаш муроҷиат мекунад, ки ўро аз он ки суҳанвари худрӯй аст, таъна мезананд:

**Таъни худрӯйӣ мазан, эй нотавонбин, дар суҳан,
 Хомаи Шӯхӣ мураххас буд аз устодҳо** [14,61a].

Хулоса, Мирзо Шӯҳии Хучандӣ зерӣ таъсири анъанаҳои побарҷои адабиёти классикӣ ба кори эҷодӣ шуғл варзида, дар доираи истеъдоду ҳунари суҳанофаринии худ ашъори гуногунжанру пурмухтавоеро ба мерос гузоштааст. Шоир шеърӣ худро ба риштаи тазминӣ назира ва татаббӯӣ ба ашъори Хоҷа Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Соибӣ Табретӣ, Бедилӣ Деҳлавӣ, Шайдои Хучандӣ ва дигарон пайванди маъноӣ ва шаклӣ бахшида, билоҳира дар ҷодаи эҷод соҳибсабк шудану мустақилияти суҳанофаринии худро эълон кардааст.

Адабиёт:

[1]. Абдулазим, Сами. История мангитских государей [Текст]/ С.Абдулазим-Перевод, предисловие и примечание Л.М.Епифановой. – Москва, 1962.

[2]. Айнӣ, Садриддин. Намунаи адабиёти тоҷик [Матн]/ С.Айнӣ – Москва: Чопхонаи нашриёти марказии халқҳои Иттиҳоди Ҷомӯҳири Шӯравии Сӯсиёлистӣ, 1926. – 626 с.

[3]. Айнӣ, Садриддин. Намунаи адабиёти тоҷик[Матн]/ С.Айнӣ. Аз хати форсӣ таҳия ва тасҳеҳи Мубашшири Акбарзод. – Душанбе: Адиб, 2010. – 438 с.

[4]. Бедил, Абдулқодир. Осор. Ғазалиёт[Матн]/ А.Бедил. Ҷ.1. – Душанбе: Адиб, 1990. – 351 с.

[5]. Дониш, Аҳмад. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони мангития[Матн] / А.Дониш – Душанбе: Сарват, 1992. – 98 с.

[6]. Қайюмов, П.Д. Тазкираи Қайюмӣ[Матн] / Пӯлотҷон Домулла Қайюмӣ. Нашрга тайёрловчи Азиз Қайюмов. – Тошкент, 1998.

- [7]. Қуръони Мачид. [Матн]Тарчумаи Абдулмуҳаммади Оятӣ. – Техрон: Воҳиди эҳёи ҳунароҳои исломӣ, 1371. – 606 с.
- [8]. Муҳаммад Авфӣ, Бухорой. Лубобу-л-албоб [Матн] / Бухорой, Муҳаммад Авфӣ. Аз рӯйи чопи Э.Браун. Бо муқаддима ва таълиқоти аллома Муҳаммад Қазвинӣ, ба кӯшиши Муҳаммад Аббосӣ. – Техрон: Мумтоз, 1361. – 959 с.
- [9]. Соиб, Табретӣ. Мунтахабот[Матн] Мурағибон З.Ахрорӣ, Ш.Лоик. /Табретӣ, Соиб. – Душанбе: Адиб, 1980. – 704 с.
- [10]. Сомӣ, Абдулазим. Тӯҳфаи шохӣ (Таърихи амирони манғития) / А.Сомӣ. Нусхаи №927/ III, (Дш).
- [11]. Фазлиӣ Намангонӣ. Маҷмаат-уш-шуаро [Матн] /Намангонӣ, Фазлӣ. – Тошкант, 1902.
- [12]. Ҳақимхон, Ҳоҷӣ. Мунтахаб-ут-таворих [Матн] / Ҳоҷӣ Ҳақимхон. Нусхаи музей-китобхонаи А.А. Семёнов, рақами 63.
- [13]. Шерозӣ, Ҳофиз. Куллиёт [Матн] / Ҳофизӣ Шерозӣ. Мурағиб ва муаллифи сарсухан Н.Шанбезода. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 670 с.
- [14]. Шӯҳии Хучандӣ. Девон. Девони Шӯҳии Хучандӣ, шумораи 2313 махфуз дар захираи дастнависҳои ИИИ АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон.
- [15]. Шӯҳии Хучандӣ. Девон. Девони Шӯҳии Хучандӣ, шумораи 863-II Маркази мероси хаттии АМИТ.
- [16]. Шӯҳии Хучандӣ. Мунтахаби ғазалиёт[Матн] /Ш.Хучандӣ. Таҳия ва тавзеҳи Баҳром Раҳматов. – Хучанд: Ношир, 2016. – 600 с.

УСУЛҲОИ ФАЪОЛИ ТАЪЛИМ ДАР ОМУӢЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ОБУЧЕ- НИЯ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ

INTERACTIVE TEACHING LEARNING METHODS

Абдуназарова Ойсулув Ашурматовна – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнанмиллалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Абдуназарова Ойсулув Ашурматовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана

Abdunazarova Oysuluv Ashurmatovna – senior lecturer of the Department of Foreign Languages, Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship

Калидвожаҳо: усулҳои фаъл, самарабахш, маҳорати касбӣ, таҷрибаи педагогӣ, забонмӯзон.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур истифодаи усулҳои муосири таълим ва самаранокии онҳо дар ҷараёни таълим дарҷ гардидааст. Инчунин дар ин мақола роҳҳои дурусти истифодаи он усулҳо, ки ба баланд бардоштани сифати таълим таъсири мусбӣ мерасонанд, нишон дода шудааст. Баъд аз мутолиаи мақолаи мазкур шумо метавонед аз усулҳои муосире, ки дар инҷо дарҷ гардидааст, дар рафти дарс ва ҳангоми омӯзондани забонҳои хориҷӣ самаранок истифода намоед.

Ключевые слова: интерактивные обучения методы, профессиональные навыки, педагогический опыт.

Аннотация: В статье рассказывается об использовании современных методов обучения и их эффективности в учебном процессе. В этой статье также показаны лучшие способы использования методики, которые положительно сказываются на повышении качества образования. Прочитав эту статью, вы сможете эффективно использовать описанные здесь современные методики в ходе уроков и в обучении иностранным языкам.

Key words: interactive teaching-methods, professional skills, teaching experience.

Annotation: The article describes the use of modern teaching methods and their effectiveness in the educational process. This article also shows you the best ways to use your teaching methods that have a positive impact on improving the quality of your education. After reading this article, you will be able to effectively use the modern techniques described here during the lessons and in teaching foreign languages.

Имрӯз Тоҷикистон бо таъба соҳибистиклолии худ имконият дорад, ки бо тамоми давлатҳои бурунмарзӣ равобит дошта бошад ва зиёда аз 150 давлати дунё Ҷумҳурии моро ба расмият шинохта аст. Бояд ҳаминро таъкид кард, ки имрӯз ин давлати соҳибистиклоли ҷавони мо ба мутахассисони ҷавони забондон хело ниёз дорад. Ва месазад, ки мо омӯзгорони асили заҳматкаш кӯшиш ба харҷ диҳем, ки насли навраси кишва-

рамон дар макотиби таълимоти ҳамагонӣ ва олии касбӣ бо дониши хуб таҳсил намуда, забонҳои хориҷиро хело дар сатҳи баланд аз худ намоянд. Ва дар асоси донишони забонҳои хориҷӣ ба дигар кишварҳо рафта, ихтисос ё касбу ҳунари худро тақмилу инкишоф диҳанд.

Забон ҷанбаҳои гуногунро дар бар мегирад, аз ҷумла фонетика, грамматика, лексика ва луғат. Донишони ҳар яки ин ҷанбаҳо ба омӯзандагон забон бисёр муҳим аст. Бо вучуди ин вақте ки мо шахсро забондон мегӯем, қабл аз ҳама онро дар назар дошта бошем, ки ӯ як забонро мефаҳмад ва бо он ҳарф зада метавонад. Забон ҳамчун воситаи муошират ба вучуд омадааст. Аз ин лиҳоз вақте ки мо дар бораи омӯзиши забони хориҷӣ гап мезанем, пеш аз ҳама онро ҳамчун воситаи муошират ба назар мегирем.

Аз замоне ки талабот ба забони англисӣ пайдо гаштааст, мақсади дарёфти воситаҳои самараноки таълими он низ ба миён омадааст. Ҳар як омӯзгор кӯшиш мекунад, ки системаи муайяни таълимиро, ки азҳудкунии бомуваффақияти забонро барои ҳар як донишҷӯ таъмин мекунад, кор карда барояд. Вале мушкилиҳое, ки сари роҳи дастрасгардии ин мақсад мегарданд, хеле зиёданд. Яке аз ин мушкилиҳо нодуруст ва бемаврид истифода намудани усулҳои фаъоли таълим мебошад.

Усулҳои фаъол – усулҳое мебошанд, ки фаъолияти мутақобилаи донишомӯз, ё худ донишомӯзу омӯзгорро талаб менамояд. Калимаи «**интерактив**» аз калимаи англисии «**interact**» гирифта шудааст. «Inter» - мутақобила (дугарафа), «act» - фаъолият, яъне фаъолияти дугарафа (мутақобила). Ин мафҳум дар шакли ихтисор чунин навишта мешавад: **ITLM**

- **I** – (**interactive**) фаъол
- **T** – (**teaching**) таълим
- **L** – (**learning**) омӯзиш
- **M** – (**methods**) усулҳо

Усулҳои фаъоли таълим аз донишомӯз фаъолияти бештарро талаб менамояд. Ёро водор месозад, ки оиди маводҳои омӯхташаванда маълумоти бештар дошта бошад, то ин ки сари вақт ба ҳамаи онҳо ҷавоб гардонда тавонад. Талаботҳои асосии усулҳои фаъол инҳоянд:

- оғоз баён намудани мавод
- адади ками лексияҳо, вале шумораи бисёри семинарҳо
- салоҳиятнокии донишомӯз
- супоришҳои гурӯҳӣ, ки фаъолияти коллективиро дар бар гирад
- иҷрои қорҳои ҳатфӣ ва санҷишӣ
- муҳокимаронӣ ва истифодаи қобилияти зеҳнӣ

Омӯзиши фан на танҳо аз истифодаи усулҳои муносири пешрафта, балки аз тарзи дарсгузариҳои омӯзгор низ вобастагии калон дорад. Омӯзгор қабл аз ҳама бояд дар он кӯшад, ки дарси ӯ шавқовару аҷоиб гузарад, то ин ки донишҷӯён бо хоҳиши том, маҳорату малакаи худро оид ба ин дарс нишон диҳанд. Агар дарси омӯзгор дилгиркунанда бошад, донишҷӯён майли дарсхонданро гум мекунанд. Ҳамин тариқ, муаллим ҳамагарафа кӯшиш кунад, ки донишҷӯён дарси ӯро дарк ва аз худ кунанд, он гоҳ шавқу рағбати онҳо нисбат ба дарси забони хориҷӣ зиёд мешавад ва онҳо кушиш мекунанд, ки дар дарсҳо фаъолона ширкат варзанд. Барои ин ба ҳар яки мо лозим меояд, ки дар ҷараёни дарс аз ҳар гуна оғезаҳо, ағниятҳо, маводҳои иловагӣ ва васоити техникаи таълим пурсамар истифода намоем, то ин ки дарс дилкашу дилписанд ва мақбули донишҷӯён гардад.

Аз нигоҳи педагогони машҳур аз қабиле Макаренко омӯзгори асил бояд дорои чунин хислатҳои хос ва ибратангез бошад:

- - дониши баланди касбӣ
- - маҳорату малакаи хуб
- - қобилияти фикрронӣ ва даркнамоӣ
- - таҷрибаи бойи педагогӣ
- - нутқи буррои шаффоф
- - муносибати меҳрубона ва ҳоксорона

- - вичдони пок ва адолат
- - таҳамулпазирӣ ва масъулиятнокӣ

Истифодаи дурусти усулҳои фаъоли таълим барои пайдо намудани шавқи донишҷӯён нисбат ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ нақши калидӣ мебозад. Зиеда аз сад усулҳои фаъол мавҷуд ҳастанд, ки муосир ва маъмултаринашон инҳо мебошанд:

- **Pair work** – фаъолияти дунафара ё ҷуфт – ҷуфт
- **Group work** – фаъолияти гурӯҳӣ
- **Combine work** – фаъолияти муштарак

Pair work: (фаъолияти дунафара ё ҷуфт – ҷуфт) Using these words and word combinations make up dialogues: (калима ва ибораҳои додашударо истифода намуда, муколама созед).

- to write (read, translate)
- well (badly)
- to like reading (translating, writing)
- to speak English
- to do exercises
- to have dictation

Group work: (фаъолияти гурӯҳӣ) We can divide the group into two little groups and ask them using these words and word combinations write a little essay: (барои истифодаи ин усул мо метавонем гурӯҳро ба ду қисми хурд ҷудо намуда, аз онҳо хоҳиш намоем, ки калима ва ибораҳои додашударо истифода намуда, нақли хаттӣ нависанд).

to wake up	early
to get up	at once
to do morning exercises	to wash
to dress	as a rule
to go by bus (car, trolley – bus)	it takes...
to hurry	to work hard
to be busy	to translate
to see smb.	to discuss
to last	to get home

Combined work: (фаъолияти муштарак) In this kind of methods we can ask questions to each students of group and they must answer to them: (дар ин усули омӯзиш мо бештар бо гурӯҳ фаъолият менамоем. Метавонем бо роҳи саволу ҷавоб ё баҳсу мунозира).

- What is the population of Tajikistan?
- How much is the total area of Tajikistan?
- How much % of its territory is covered with mountains?
- What is the climate of Tajikistan?
- Where are the places of natural resources?
- What is the principal wealth of Tajikistan?
- What places of interest are there in Tajikistan?
- What is the capital of Tajikistan?

Инчунин омӯзгор бояд кӯшиш кунад, ки гузариш аз як зина ба зинаи дигар равон гузашта, дар натиҷа малакаи ба даст омада гум нашавад. Ин ҳадаф дар он сурат ноил мегардад, ки дар тамоми рафти таълим дар як системаи муайяни таълим, ки ифодаи аниқ дорад, нигоҳ дошта шавад. Чунин таъсири мутақобилро мо метавонем, танҳо дар ҳолати истифодабарии аёнияхое, ки аз як зина ба зинаи дигар гузаштанро ба донишҷӯ ёрӣ мерасонад, ба даст орем. Дар ин қарина, аёниятҳое, ки дар зерин нуқтаи назари ягонаи муаллиф қарор доранд, беҳтаранд.

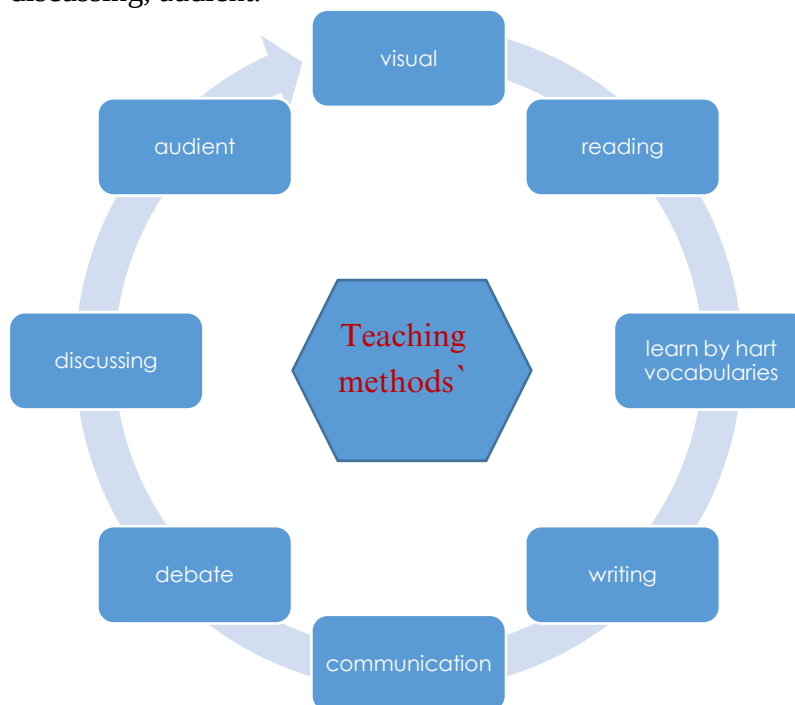
Пеш аз оғоз кардан бояд ёдовар шавем, ки ҳар як методу усул дар баробари паҳлӯҳои мусбат доштани инчунин паҳлӯҳои манфиро низ дорост. Ин хусусиятро бояд дар чараёғи кор аз рӯи ин ё он кор ба назар гирифт. Ҳоло бошад, яке аз усулҳоро дар асоси машқи «Саволу ҷавоб» дида мебароем. Баъд аз он, ки донишҷӯ ба саволи омӯзгор посух

медихад, омӯзгор бояд каме фосиларо нигоҳ дорад, то донишҷӯёни дигар дуруст ва ё нодуруст будани ҷавоби ҳамкурсашонро дарк карда тавонанд. Агар ҷавоб дуруст бошад машқ давом дода мешавад. Вале агар дар ҷавоб хато ҷой дошта бошад, бояд усули ислоҳкунии хато аз ҷониби донишҷӯе, ки ин хаторо кард истифода бурда шавад (self-correction). Истифодаи ин усул хеле муҳим аст. Омӯзгор набояд ин хаторо ислоҳ кунад, балки танҳо ба он ишора кунад. Масалан, бо имову ишора, бо нигоҳ. Пас аз он бояд ба донишҷӯ имконияти фикр карда, хатои худро дарк кардан дода шавад. Вале агар хонанда худ мустақилона хатогии худро ислоҳ карда натавонад, омӯзгор метавонад ёрии синфро пешниҳод кунад (peer correction).

То ҳол методҳои универсалие, ки имконияти ба назар гирифтани хусусияти инфироии аъзои гурӯхро медихад, коркард нашудааст. Ҳоло бошад методҳои коркард шудаистодаи таълимдихӣ ба самти як хонандаи миёна равона карда шудааст. Ва ҳангоми кор дар асоси ин методҳо омӯзгор танҳо метавонад ба ҳиссиёт таъяс карда, кор кунад.

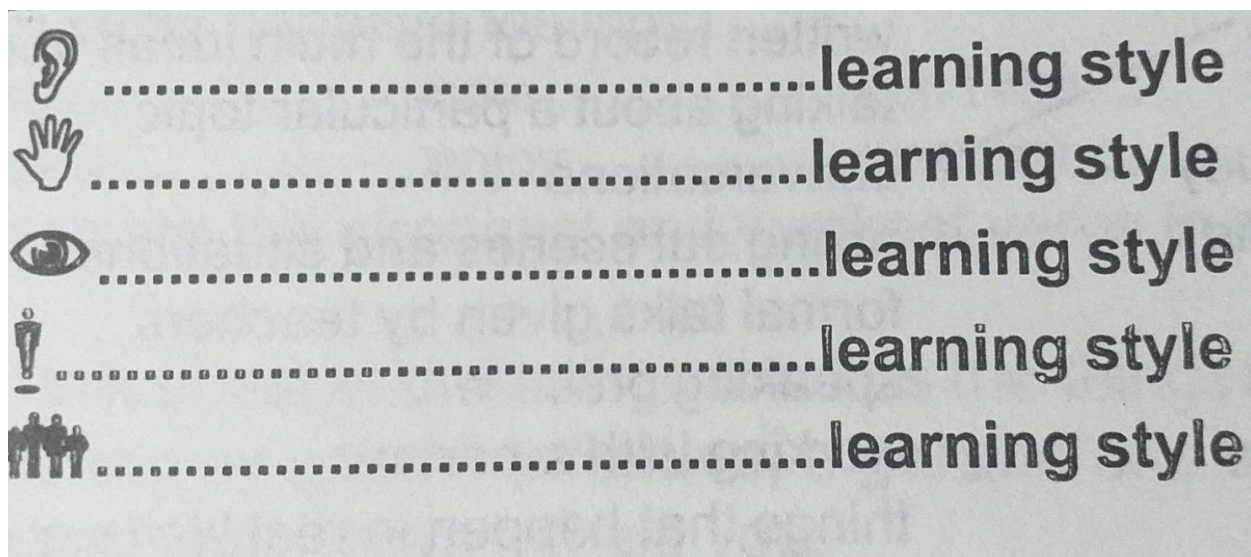
Усулҳои омӯзиш: визуалӣ, хондан, навиштан, муошират, аз ёд кардани калимаҳо, шунавидан, муҳокима, баҳс

Teaching methods: visual, reading, writing, communication, learn by heart vocabularies, debate, discussing, audient.

Чуноне ки равоишиносон қайд кардаанд, 5 намуд омӯзиш мавҷуд: визуалӣ, шунавой, гурӯҳӣ, ҷисмонӣ ва шахсӣ ва ҳар шахс дорои 1, 2, 3. ва ё ҳамаи 5 намуди омӯзишро дорост.

Psychologists had noted that there are 5 learning styles: visual, auditory, group, physical, individual and every person has 1, 2, 3 or all 5 learning styles.

Феҳристи адабиётҳо

1. Голубкова О.А. Использование активных методов обучения в учебном процессе : учеб. - метод. пособие. СПб., 1998.
2. Дюгай Е.Е. Формирование компетенций: миф или реальность // 3.
3. Иностранные языки в школе 1\76.
4. Леонтьев А. А. Хрестоматия. Методикаи умумии омӯзиши забонҳои хориҷӣ. Москва «Русский язык», 1991с.
5. Осимй М. С. Луғати русӣ-тоҷикӣ. Москва «Русский язык», 1985с
6. Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, апр. 2012 г.). М. : Буки-Веди, 2012. С. 7–12.
7. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : учеб. - метод. пособие. Саратов : Наука, 2009.
8. Фарҳанги донишгоҳӣ англисӣ-тоҷикӣ Душанбе 2009
9. Харханова Г.С. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации конфликта у школьников : дис. канд. пед. наук. Калининград, 1999.
10. English teaching forum October 2003.
11. Leo Jones Student`s book “Communication skills in English” with CD 2003.

**НОМ ВА МИЛЛАТ: ТАЪСИРИ
НОМШИНОСӢ
(ОНОМАСТИКА) ДАР
ТАШАККУЛИ АЙНИЯТИ
ФАРӢАНГӢ**

**НАЗВАНИЯ И НАЦИИ: ВЛИ-
ЯНИЕ ОНОМАСТИКИ НА
ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУР-
НОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ**

**NAMES AND NATIONS: THE
INFLUENCE OF ONOMASTICS
ON THE FORMATION OF
CULTURAL IDENTITY**

Калидвожаҳо: ному номгузорӣ, ономастика, антропонимика, топонимия, вожашиносӣ, лексикология, калимасозӣ, номвожаҳои чуғрофӣ.

Ёрова Зулайхо Ҳабибуллоевна – омӯзгори калони кафедраи забон ва фарҳанги Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Ёрова Зулайхо Ҳабибуллоевна — старший преподаватель кафедры языка и культуры Таджикского международного университета туризма и предпринимательства.

Yorova Zulaykho Habibulloevna – a senior lecturer at the Department of Language and Culture at the Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship.

Аннотатсия. Дар мақолаи мазкур дар бораи мафҳуми ному номгузорӣ, ки чузъи ҷудонашавандаи лексикаи забони адабиро ташкил медиҳад, суҳан меравад. Дар он дар бораи ономастика ё худ номшиносӣ, ки вобаста ба фарогирии мавзӯ ва хусусияти ба худ хос ба ду гурӯҳ - антропонимика ва топонимия ҷудо мешавад, маълумот дода мешавад.

Дар мақола қайд гардидааст, ки номшиносӣ ва ё ономастика ба ҳайси илми мукаммали забоншиносӣ дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ ташаккул ёфта, дар асоси дастовардҳои назарии илми забоншиносии ҷаҳонӣ дорои низом, масоил ва самти муайяни илмӣ гардидааст. Аксари забоншиносон бар он назаранд, ки илми номшиносӣ яке аз қисматҳои таркибии илми вожашиносӣ (лексикология) аст. Чун ба раванди баҳси илм назар афканем, мебинем, ки дар ҳақиқат, мавзӯи баҳси илми номшиносӣ бо мавзӯи баҳси илми вожашиносӣ мувофиқ аст, зеро ҳар ду илм ба шарҳу тафсир, баромад, сайри таърихӣ вожаҳо машғуланд. Аз ҷониби дигар, доираи илми номшиносӣ нисбат ба вожашиносӣ маҳдудтар буда, он як қисмати нисбатан маҳдудтари луғати забон – номҳоро фаро мегирад, вале аз ҷиҳати шарҳу тафсир ва дигар вазифаҳои илмӣ бо ҳамдигар умумияти наздике доранд.

Ба андешаи дигар, ономастика номи ашхоси асотириву таърихӣ, кишвару мамлакат, шаҳру ноҳия, кӯҳу дара, дарёву баҳр, қавму қабилаҳо, номи забонҳо ва амсоли инҳоро фаро гирифта, вижагиҳои маъноӣ, савтӣ, сарфӣ (морфологӣ) ва калимасозии номҳоро низ меомӯзад.

Дар мақолаи мазкур ҳамчунин, аз муҳаққиқи илми забоншиносии тоҷик, забоншинос Ҷ. Алимӣ доир ба шарҳи мафҳуми топонимия чунин иқтибос оварда шудааст:” Топонимия маҷмӯи номҳои ҷуғрофӣи замон ва ё макони муайян буда, топоним истилоҳест, ки номи мавзӯҳои ҷуғрофиро ифода мекунад”.

Ҳамин тавр муҳаққиқ қайд месозад, ки номҳои ҷуғрофӣи шаклҳои бунёдии худро садсолаҳо нигоҳ медоранд. Онҳо барои мо дар бораи забонҳои азбайнрафта, роҷеъ ба топографияи қадимаи ин ё он маҳал, сарватҳои табиӣ, касбу кор, ҳунарҳои мардумӣ ва тарзи ҷойгиршавии аҳолии маълумот медиҳад. Маҳз тавассути номвожаҳои ҷуғрофӣи ҳам дар гузашта ва ҳам дар даврони муосир метавон қаламрави будубоши тоифаҳои мухталифро муайян кард. Ин гурӯҳи аносири луғавӣ дар ошкоргардии зуҳури қавму қабилаҳо низ дар радифи маводи бостоншиносӣ ба ҳайси сарчашмаи гаронбаҳо хизмат мекунад. Номвожаҳои ҷуғрофӣи, агарчи аз баъзе ҷиҳатҳо бо бостоншиносӣ, ки ҳадафи ниҳони он ба даст овардани маълумот перомони фарҳанги моддӣ ва муносибати иҷтимоии ақвоми мухталиф аст, инъикоскунандаи бемисли қабатҳои гуногуни таркиби луғавии даврони гуногуни инкишофи забон ба шумор меравад.

Ключевые слова: имя, название, ономастика, антропонимика, топонимия, лексикология, словообразование, топонимика.

Аннотация. В статье исследуется роль ономастики в становлении нации. Отмечается, что понятие имён и названий весьма широкое и является неотъемлемой частью лексики литературного языка. Выявлено, что ономастика была сформирована в качестве полноценной науки в лингвистике в период Советского Союза и на основе теоретических достижений мировой лингвистики имела свою систему, задачи и определённое научное направление. Исследование показало, что наука ономастика является составной частью лексикологии. Если обратиться к научным диспутам, можно заметить, что тема спора ономастики согласуется с лексикологией, поскольку обе науки занимаются комментариями, этимологией, историческим экскурсом лексики. С другой стороны, круг ономастики немного ограничен по сравнению с лексикологией и охватывает относительно узкий круг словарного состава языка – названия. Однако с точки зрения комментариев и других научных задач они имеют между собой близкую общность. Ономастика охватывает имена мифических персонажей и исторических личностей, названия стран и государств, городов и районов, гор и долин, рек и морей, народностей, названия языков и тому подобное, а также изучает особенности зна-

чений, произношения, морфологии и строения слов. Ономастика разделяется на литературную и диалектную, реальную и поэтическую, историческую и современную, научную и практическую. Она также связана с литературоведением, текстологией, историей, географией, астрономией, геологией и мелиорацией.

Сделан вывод о том, что географические названия имеют некую общность с археологией, конечной целью которой является добыча информации о материальной культуре и социальных отношениях различных народностей. Кроме того, они отражают различные слои словарного состава разных периодов развития языка.

Key words: name, title, onomastics, anthroponymy, toponymy, lexicology, word formation, toponymics.

Annotation. The article explores the role of onomastics in the formation of a nation. It is noted that the concept of names and titles is quite broad and is an integral part of the vocabulary of literary language. It has been established that onomastics was formed as a full-fledged science in linguistics during the Soviet Union and, based on the theoretical achievements of world linguistics, had its own system, tasks, and specific scientific direction. The study showed that the science of onomastics is a component of lexicology. If we turn to scientific debates, we can observe that the topic of onomastic disputes aligns with lexicology, as both sciences deal with comments, etymology, and historical excursions of vocabulary. On the other hand, the scope of onomastics is somewhat more limited compared to lexicology and covers a relatively narrow range of the vocabulary of the language—names. However, in terms of comments and other scientific tasks, they share a close commonality. Onomastics encompasses the names of mythical characters and historical figures, the names of countries and states, cities and regions, mountains and valleys, rivers and seas, ethnicities, names of languages, and so on, as well as studying the peculiarities of meanings, pronunciation, morphology, and word structure. Onomastics is divided into literary and dialectal, real and poetic, historical and contemporary, scientific and practical. It is also related to literary studies, textual studies, history, geography, astronomy, geology, and land reclamation. It is concluded that geographical names have a certain commonality with archaeology, whose ultimate goal is to extract information about the material culture and social relations of various ethnic groups. Furthermore, they reflect different layers of the vocabulary from various periods of language development.

Яке аз муҳимтарин унсурҳои шинохтан ва фарқ кардани як предмет аз предмети дигар ном гузоштан ба шахс, маҳал, шаҳр, мамлакат, чирмҳои осмонӣ ва дигар чизҳои олами ҳастӣ мебошад.

Вожаи ном дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст:

1. Калимае, ки барои муайян кардани касе ё чизе махсус шудааст, исм; номи аслий, номи ҳақиқӣ;

2. Маҷозан обрӯ, эътибор, ному нанг .

Метавон гуфт, ки барои ном гузоштан ба ашё, ҳодисаву воқеа ва дигар мавҷудоти олам дар радифи илмҳои соҳаи забоншиносӣ илми номшиносӣ низ амал мекунад, ки ҷараёни номгузориро ба танзим медарорад.

Номгузорӣ аз калимаи юнонии “ономастика” гирифта шудааст. Мавзуи асосии баҳси ономастика оним (исмҳои хос) мебошад. Ин илм барои номгузорӣ ва фарқ кардани як ашё ва ё объект аз ашё ё объекти дигар хизмат мекунад.

Ономастика вобаста ба хусусиятҳои хосу фарқкунандаи номҳо ба навъҳои зерин ҷудо мешавад:

- антропонимика, ки номҳои одамонро таҳқиқ мекунад. Мавзуи баҳси антропонимика бошад, номи қавму қабила, таҳаллус ва монанди инҳо мебошад.

- топонимика, ки номҳои объектҳои ҷуғрофӣ, ба истилоҳи тоҷикӣ “ҷойномаҳо”-ро меомӯзад.

- космоимика номҳои фазои кайҳонӣ ва галактикаи ситораҳоро, ки дар илм ва суннати мардумӣ роиҷанд, мавриди таҳқиқ қарор медиҳад.

- астроимика номҳои объектҳои кайҳонӣ ва чирмҳои алоҳидаи осмониро меомӯзад, ба монанди Мох, Офтоб, ситораҳои Ҳафтдодарон, Зӯҳал ва ғайра.

- Зоонимика номҳо ва таҳаллусҳои ҳайвонотро мавриди таҳқиқ қарор медиҳад.

Ҳамин тариқ, мафҳуми ному номгузорӣ хеле васеъ буда, ҷузъи ҷудонашавандаи лексикаи забони адабӣ ба ҳисоб меравад. Ономастика ё худ номшиносӣ вобаста ба фарогирии мавзӯ ва хусусияти ба худ хос асосан ба ду гурӯҳ ҷудо мешавад:

А) антропонимика;

Б) топонимия.

Ба таври дигар агар баён созем, ономастика номи ашхоси асотириву таърихӣ, кишвару мамлакат, шаҳру ноҳия, кӯҳу дара, дарёву баҳр, қавму қабилаҳо, номи забонҳо ва амсоли инҳоро фаро гирифта, хусусиятҳои хоси маъноӣ, савтӣ, сарфӣ (морфологӣ) ва калимасозии номҳоро меомӯзад. Вобаста ба хусусиятҳои забонӣ ономастика ё номшиносиро ба адабӣ ва лаҳҷавӣ, воқеӣ ва шоирона, таърихӣ ва муосир, илмӣ ва амалӣ низ ҷудо намудаанд. Ономастика бо адабиётшиносӣ, матншиносӣ, таърих, география, астрономия, геология, мелиоратсия алоқамандӣ дорад.

Зикр бояд намуд, ки ҳамчун илми комили соҳаи забоншиносӣ ономастика дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ташаккул ёфтааст ва дар асоси дастовардҳои назарии илми забоншиносии ҷаҳонӣ дорои низом, масоил ва самти муайяни илмӣ низ гардидааст. Аксари муҳаққиқони соҳаи забон чунин меҳисобанд, ки илми номшиносӣ яке аз қисматҳои таркибии илми вожашиносӣ (лексикология) аст. Чун ба раванди баҳси ин илм назар афканем, мебинем, ки дар ҳақиқат, мавзуи баҳси он бо мавзуи баҳси илми вожашиносӣ мувофиқ аст, зеро ҳар ду илм ба шарҳу тафсир, баромад, сайри таърихӣ вожаҳо машғуланд. Аз ҷониби дигар, доираи илми номшиносӣ нисбат ба вожашиносӣ маҳдудтар буда, он як қисмати нисбатан маҳдудтари луғати забон – номҳоро фаро мегирад, вале аз ҷиҳати шарҳу тафсир ва дигар вазифаҳои илмӣ бо ҳамдигар умумияти наздике доранд. Ҳамчунин, вобаста ба хусусиятҳои хоси худ ономастика ба навъҳои гуногун ҷудо мешавад, ки яке аз онҳо топонимия мебошад ва он ба таҳқиқи номҳои объектҳои ҷуғрофӣ машғул аст.

Муҳаққиқи илми забоншиносии тоҷик, забоншинос Ҷ. Алимӣ ин мафҳум (топонимия)-ро чунин шарҳ додааст:” Топонимия маҷмӯи номҳои ҷуғрофӣи замон ва ё

макони муайян буда, топоним истилоҳест, ки номи мавзеъҳои ҷуғрофиро ифода мекунад” [Алимӣ 2015, сах.35].

Дар ҷойи дигар ин муҳаққиқ истилоҳи мазкурро ба таври зайл шарҳ додааст: “Топонимҳо истилоҳи умумии ифодагари ҳамаи калимаҳост, ки барои номҳои ҳар як мавзеи ҷуғрофии дар замин мавҷудбуда истифода мешавад. Ба истиснои номи ҳуди сайёра, ки Замин буда, ба гурӯҳҳои астрономиҳо дохил мешавад” [Алимӣ 2015, сах.11].

Зикр намудан бамаврид аст, ки ҷойвожаҳо шаклҳои бунёдии худро садсолаҳо нигоҳ медоранд. Онҳо барои мо дар бораи забонҳои азбайнрафта, роҷеъ ба топографияи қадимаи ин ё он маҳал, сарватҳои табиӣ, касбу кор, хунаҳои мардумӣ ва тарзи ҷойгиршавии аҳолии низ маълумот медиҳад. Маҳз ба воситаи тадқику таҳлили ҷойвожаҳо ҳам дар гузашта ва ҳам дар даври муосир метавон қаламрави будубоши тоифаҳои мухталифҳои муайян кард. Дар радиои маводи бостоншиносӣ ин гурӯҳи унсурҳои луғавӣ дар ошкоргардониҳои зуҳури қавму қabilaҳо низ ба ҳайси сарчашмаи гаронбаҳо хизмат мекунад. Ҷойвожаҳо, агарчи аз баъзе ҷиҳатҳо бо бостоншиносӣ, ки ҳадафи ниҳони он ба даст овардани маълумот дар бораи фарҳанги модӣ ва муносибати иҷтимоии қавмҳои мухталиф мебошад, инъикоскунандаи бемисли қабатҳои гуногуни таркиби луғавии даврони гуногуни инкишофи забон ба шумор меравад.

Наметавон инкор кард, ки шаҳрҳо харобу валангор гашта, бо мурури замон аз байн мераванд, давлатҳо заволи меёбанд, забонҳо гум гашта, ҳатто ҳуди халқҳои миллатҳо беному нишон мегарданд, вале номҳои онҳо боқӣ мемонанд. Бинобар ин, ҷойвожаҳо ҳамчун ҷузъи устувору қамтағири воқидҳои забони даврони гуногуни таърихӣ дар худ марҳилаҳои мухталифи рушду густариши забонҳои бостониро таҷассум менамоянд. Чунин хусусияти муҳиму асосии ҷойвожаҳо метавонад фаҳму андешаи моро дар бораи равандҳои гуногуни таърихӣ, бавижа дарки масъалаҳои таърихи забон ва ташаккули миллат дар тӯли таърих густариш диҳад.

Дар аксарияти сарчашмаҳои таърихӣ таъкид гардидааст, ки номшиносӣ, яъне ономастика, таърихи пайдоиш, сайри таърихӣ ва муносибати онҳоро бо дигар вожаҳои аз забонҳои гуногун иқтибосшуда меомӯзад.

Бештари муҳаққиқони бахши забон бар он назаранд, ки мафҳуми ономастика ҳамчун як бахши забоншиносӣ ба омӯзиш ва таҳқиқи ҳамаи навъҳо ва шаклҳои исмҳои хос машғул буд. Дар забоншиносии рус низ истилоҳи мазкур бо термини исми хос баробар фаҳмида мешуд.

Дар замони муосир, ки оламо ҷаҳонишавӣ ва баҳамоии фарҳангу тамаддунҳо таҳдид мекунад, рӯ овардан ба анъанаҳои неки ниёгон яке аз омилҳои муҳимтарини пешгирии ин омил гардида метавонад. Тибқи сиёсати имрӯзаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои таҳким бахшидани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба арзишҳои забонию фарҳангии миллати тоҷик арҷу эҳтиром гузоштан ва эҳёи онҳо барои ҳар як фарди соҳибхирад рукаи асосии ватандориву меҳандӯстӣ ба шумор меравад.

Вобаста ба масъалаи мазкур дар забоншиносии муосири тоҷикӣ тадқиқотҳои боарзише ба сомони расонида шудаанд. Доир ба ҷанбаҳои гуногуни забонӣ ва аҳамияти таърихӣю фарҳангии номҳо муҳаққиқон фарҳангу луғатномаҳои арзишмандеро таълиф намудаанд. Масалан доир ба исмҳои хос, махсусан, исмҳо - номи қавму қabila, таҳаллус ва монанди инҳо (антропонимика), номҳои ҷуғрофии ҳудудҳои гуногуни ҷумҳурӣ (топонимия) ва ҳатто берун аз он забоншиносон Додихудоев Х.Р., Офаридаев Н., Исмоилов Ш., Ҳомидов Д., Алимӣ Ҷ., Аюбова М., Мирбобоев А., Ҳайдаров Ш., Абдунабиев А., Шодиев Р. ва боз чандин нафари дигар асарҳои илмӣ навиштаанд. Дар забоншиносии замони соҳибистиқлолӣ бошад, забоншиносон Ҷ.Алимӣ ва Н.Офаридаев фаъолияти назарраси нишон дода, дар офаридаҳои онҳо ва шогирдонашон ба масъалаҳои номҳои ҷуғрофӣ (топонимика), ҳамчунин маҳалҳои аҳолинишини кишвар ва мавқеи онҳо дар осори адибони классики форсу тоҷик, таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардидааст.

Омӯзишу тадқиқи номҳои ҷуғрофӣ ва ё маҳаллӣ (топонимҳо) аз ҷанбаҳои умдатарини илми забоншиносӣ ба шумор рафта, номҳои маҳал ё ҷуғрофӣ ва таърихи пайдоиши онҳоро бо воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ алоқаманд медонанд. Тамоми забоншиносон бар он ақида устуворанд, ки маҳз ҳамин унсурҳо фонди луғавии забонро ғанӣ гардонда, боиси инкишофу густариши забони модарии мо мегарданд. Бинобар ин, омӯзишу тадқиқи онҳо, таърихи пайдоиш ва маънои луғавии ҷойвожаҳои ҷуғрофӣ дар замони муосир хеле муҳиму саривақтӣ мебошад.

Сарвари кишвари мо тамоми вазъи сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва муносибатҳои фарҳангии маънавии кунунии оламро омӯхтаву таҳлил карда, ба натиҷае расиданд, ки танҳо бо роҳи эҳёи арзишҳои таърихӣ ва тарғибу ташвиқи онҳо метавон пойдории миллату сарзаминро дар саҳифаҳои таърихи башар таъмин кард. Дар ин росто иқдомҳои зиёди Роҳбари давлат дар тӯли чанд соли истиқлолияти давлатӣ амалӣ шуд ва миллати тоҷик дар арсаи олам ба ҳайси миллати соҳибтамаддун муаррифӣ гардид.

Дар ин замина эҳёи таърихӣ номҳои ҷуғрофӣ вилояту шаҳр, маҳаллаву деҳот, кӯчаву хиёбонҳо ва ба табиати зебои тоҷикӣ созгору мувофиқ гардонидани онҳо низ иқдомоти неки Сарвари мамлакатамон дар замони муосир ба ҳисоб меравад. Албатта, иваз кардан ва табдили номҳо кори сахлу осон нест. Дар баробари ҷустуҷӯи ному ба арзишҳои фарҳангии забонии миллати тоҷик созгор сохтани онҳо ҳарчанд пулию молӣ ва асосҳои қонунию қонунгузорию низ тақозо менамояд. Бо вучуди ҳамаки ин мушкилот, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба хоҳири арҷу эҳтиром гузоштан ба тамоми дастовардҳои таърихӣ фарҳангии миллати тоҷик дар тӯли ҳазорсолаҳо ҷиҳати табдили баъзе номҳои ҷуғрофӣ вилояту шаҳрак ва маҳаллаву деҳоти кишвар, ки ба асолати фарҳангии таърихӣ миллатамон созгор нестанд, қадамҳои устувор ниҳода, бо ҷалби беҳтарин муҳаққиқон барои иваз кардани номи онҳо дастуру супоришҳои махсус дода, дар амал татбиқ намудани ин масъаларо зери назорати ҷиддӣ ҳеш қарор доданд.

Дар пояи ҳамин иқдоми неки дар иҷлосияи Маҷлиси миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳоди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пешниҳоди Маҷлиси вакилони халқи вилояти Хатлон “Оид ба иваз намудани номи шаҳрҳои Қурғонтеппа ва Сарбанд, ноҳияҳои Сарбанду Бохтар, шаҳраки Восеъ ва деҳаи Қурбоншаҳиди ноҳияи Восеъ, деҳаҳои Шота Руставели, Тошоҳур ва Будинободи ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон” мавриди баррасӣ қарор дода шуд. Иҷлосияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ироа ва баррасӣ ба натиҷае расид, ки тибқи сиёсати созандаю бунёдкорона ва фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдат – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иваз кардани баъзе номҳое, ки ба асолати миллию забонии миллати тоҷик бегонаанд, ҳукми зарурӣ дошта, ҳамзамон талаботи замони муосир аст. Иваз ва табдили ном намудани баъзе шаҳру ноҳияҳо ва шаҳраку деҳаҳои зикршуда ба хоҳири тозагии забони тоҷикӣ, арҷгузорӣ ва худшиносии миллӣ, инчунин тибқи талаботи моддаи 19 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” сураи гирифта, бо вожаҳои аслию таърихӣ забони тоҷикӣ номгузорӣ кардани мавзӯҳои кишварамон ба хоҳири тарғиби афкори миллии ҷомеаи навин дар кишвари азизамон мебошад.

Ҳамчунин, пешниҳоди мазкур дар асоси моддаи 18 ва 19 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиби ҳалли масъалаҳои соҳи маъмурию ҳудудии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия гардида, ба дигар қонунҳои ҳамин муносибатҳоро танзимкунанда муҳолифат надорад ва дар ин асос Қумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намуд, ки номи шаҳру ноҳияҳо ва шаҳраку деҳаҳои зикршуда иваз карда шаванд. Ин пешниҳод аз ҷониби вакилон комилан дастгирӣ ёфт ва баъд аз қабул гардидан ҳукми қонунӣ пайдо кард.

Номгузорию дурусту бомаврид яке аз рухҳои асосӣ фарҳангии миллати тоҷик ба шумор мерафт. Тавре ки муҳаққиқон муайян кардаанд, номҳои ҷуғрофӣ низ дар баробари дигар омилҳо яке аз муҳимтарин воситаҳои инъикосгари таърих, тамаддун, фарҳанг ва рӯзгори миллати тоҷик маҳсуб мешавад. Дар баробари ин, баъзе ҳодисаҳои таърихӣ, аз

қабилӣ забт кардану ба зерӣ тасарруф даровардани кишварҳои гуногун, муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ сӣсӣ ва ҳаводиси табиӣ низ ба низоми ному номгузорӣ таъсир расонидаанд. Маҳз ҳамин аст, ки як гурӯҳ номҳои ҷуғрофӣ сарзамини моро вожаҳои иқтибоси арабӣ, туркию муғулӣ ва русӣ ташкил додаанд.

Адабиёт:

1. Алимӣ Қ. “Ташаккул ва таҳайюли топонимияи минтақаи Кулоб./ Қ.Алимӣ.- Душанбе, 1995. Саҳифаи 96-100
2. Алимӣ Қ. “Топонимияи минтақаи Кулоб./ Қ.Алимӣ.-Душанбе, 2015. - 448 саҳифа.
3. Супренская А.В. Что такое топонимика? А.В. Супренская.- М. Наука.1985.-182 саҳифа.
4. Сулаймонов С. Лингвистические основы топонимики в трудах арабоязычного автора Йакута ал-Хамави (X111в)./С. Сулаймонов. – М.1979. – С.13-18
5. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. Нашри дувум бо илова, такмил ва ислоҳ. Зери таҳрири Д.Саймиддинов, С.Д.Холматова
6. Фарҳанги тоҷикӣ - тоҷикӣ (электронӣ), эҷодгарони барнома: Ҳадятуллои Хайрулло, Маҳмадсаиди Сайфулло
7. Ҳомидов Д. “Забони тоҷикӣ ва номшиносӣ”(маҷмӯи мақолот) / Д. Ҳомидов.- Душанбе,2018.- 240 саҳифа
8. Д. Ҳомидов. Таҳлили лингвистии топонимҳои водии Кешрӯд / Д. Ҳомидов.- Душанбе:Маориф, 2014.- 168 саҳифа
9. Д. Ҳомидов. Сарнавишти вожаҳо. / Д. Ҳомидов. -Душанбе: 2008.- 144 саҳифа
10. Феҳристи номҳои тоҷикӣ. – Душанбе, 2016. – 128 саҳифа
11. Кабиров Ш., Аюбова М. Ҳамнишинии ожаҳои маъмулӣ ва унсурҳои номсоз. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ)/ бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018, №5, саҳифаи 5-12.
12. Ғафуров О. Тафсири мухтасари номҳои ҷуғрофӣ./ О.Ғафуров.- Душанбе:Маориф, 1983.- 144 саҳифа
13. Девонакулов А. Асрори номҳои кишвар./ А.Девонакулов.- Душанбе: Ирфон, 1989. – саҳифаи 10-34
14. Раҳмон Эмомалӣ “Забони миллат – ҳастии миллат” .- Душанбе: “ЭР-граф”, 2016. – 492 саҳифа.
15. Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ (маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ “Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ”). – Душанбе, 2016. - 96 саҳифа.
16. Шодиев Р. Масоили лингвистии номвожаҳои таърихӣ Хатлон./ Р.Шодиев . – Душанбе, 2016.-118 саҳифа

**ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ
КОММУНИКАТСИОНӢ
ҲАДАФИ АСОСИ ВА
ПЕШБАРИИ ТАЪЛИМИ
ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ**

**ФОРМИРОВАНИЕ КОММУ-
НИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕН-
ЦИИ ЯВЛЯЕТСЯ ГЛАВНОЙ
И АКТИВНОЙ ЦЕЛЮ ОБУ-
ЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ
ЯЗЫКАМ.**

**BUILDING COMMUNICATION
COMPETENCE IS THE MAIN
AND PROMOTIONAL GOAL
OF FOREIGN LANGUAGE
TEACHING.**

Калидвожаҳо: муошират, усул, фаъол, шавқу рағбат, ҳавасманди, чараёни дарс, азхудкуни, биной, шунавой, нутқ, шифохӣ, хаттӣ, малака, муҳити омӯзиш, антонимҳо, синонимҳо.

Ключевые слова: коммуникация, метод, интерес, заинтересовать, процесс урока, усвоение урока, увидеть, услышать, речь, устно, письмо, способность, сфера изучения, антонимы, синонимы.

Key words: Communication, method, interest, to be interested, the process of the lesson, learning lesson, see, hear, speech, orally, written form, the sphere of learning, antonyms, synonyms

Мирзоева Б.С. - муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Нуракова Н.Ч. - муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Мирзоева Б.С. - старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Нуракова Н.Ч. - старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Mirzoeva B.S. - Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Nurakova N.Ch. - Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

E-MAIL: bogigul43@gmail.com

Аннотатсия. Дар айни замон масъалаи баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбия ба миён омадааст, ки ин боиси истифодаи усулҳои нави фаъоли таълим гардид. Моҳияти ин усулҳо аз он иборат, ки ин усул хонандагонро дар чараёни дарс фаъол мегардонад, ҳавасмандии онҳоро баланд бардорад ва ба фанне, ки меомӯзанд шавқу рағбат оварад. Тавре, ки таҷриба нишон медиҳад ҳамаи ин боиси баланд шудани сатҳи аз худкунии забони хориҷӣ мегардад, ки дар айни замон муҳим аст.

Аннотация. В то же время встал вопрос повышения уровня образования, что привело к использованию новых активных методов обучения. Суть этих методов в том, что данный метод активизирует учащихся на уроке, повышает их мотивацию и вызывает интерес к изучаемому предмету. Как показывает опыт, все это приводит к повышению уровня изучения иностранного языка, что важно на данный момент.

Annotation. At the same time, the issue of raising the level of education has arisen, which has led to the use of new active methods of education. The essence of these methods is that this method makes students active during the lesson, increases their motivation and brings interest to the subject they are studying. As experience

shows, all this leads to an increase in the level of learning a foreign language, which is important at the moment.

Ташаккули салоҳияти коммуникатсионӣ ҳадафи асосӣ ва пешбарии таълими забонҳои хориҷӣ мебошад. Муоширати шифохӣ, ки ҳоло нақши он махсусан муҳим шудааст, бе малакаи хуби нутқи инкишофёфта ғайри имкон аст. Барои муоширати босалоҳият забони хориҷии донишҷӯ бояд хуб бошад, қоидаҳои грамматикиро донанд, захираи лӯғавии худро пайваста ғанӣ гардонанд, дар бораи хусусиятҳои фонетикӣ забон, дарки анъана ва фарҳанги забони омӯхташаванда дониш дошта бошад ва албатта малакаи гуфторро инкишоф диҳад.

Барои сатҳи ибтидоӣ донишҷӯ бояд барои муоширати бомуваффақият, дар ҳолатҳои муоширати расмӣ ва ғайрирасмӣ омода бошад, дар бораи худ ва нақшаҳои худ суҳбат карда тавонад. Дар муҳокимаи проблемаҳои вобаста ба машғулиятҳо ғайриимонӣ иштирок намояд. Аз хондан, гӯш кардани матн забони хориҷӣ, риояи қоидаҳои одоби нутқ, иштирок намоёнд. Дар доираи мавзӯҳо ва мушкилоти омӯхта шуда дар бораи атрофи худ суҳбат кунед, портрети иҷтимоӣ фарҳангии кишвари худ ва дигар кишварҳоро забони омӯхташавандаро пешниҳод карда тавонед.

Дар айни замон масъалаи баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбия ба миён омадааст, ки ин боиси истифодаи усулҳои нави ғайрирасмӣ таълим гардид. Моҳияти ин усулҳо аз он иборат, ки ин усул хонандагонро дар ҷараёни дарс ғайриимонӣ гардонанд, ҳавасмандии онҳоро баланд бардоранд ва ба ғайриимонӣ, ки меомӯзанд шавку рағбат оваранд. Тавре, ки таҷриба нишон медиҳад ҳамаи ин боиси баланд шудани сатҳи аз худкунии забони хориҷӣ мегардад, ки дар айни замон муҳим аст. Самаранокии бештар аз маҳорати омӯзгор дар ташкили дурусти дарс ва оқилона интиҳоб кардани ин ё он шакли гузаронидани дарс вобаста аст.

Ҳангоми таълими нутқ омӯзгорон аксар вақт ба душвории муайян дучор мешаванд ки бо ташаккули муносибат ба муошират алоқаманданд, яъне масъалаи ҳавасмандгардонии вазифаи коммуникативӣ ба миён меояд.

Хусусият ва сохтори ҳавасмандии функсияи коммуникатсионӣ бо ҳамон омилҳои вазъияти, ки сохтори ҳама гуна соҳаи ғайриимонӣ раванӣ доранд, муайян карда мешаванд.

Хусусият ва сохтори ҳавасмандгардонӣ вазифаи коммуникативиро ҳамон омилҳои вазъиятӣ, ки сохтори ҳар як соҳаи равонии инсон доранд, яъне аз як тараф, хусусияти проблемавии ин ё он ҳолати объективӣ аз тарафи дигар образи субъективӣ ин вазъият, мавқеи касе дар он мебошад. Мушкилоти асосии омӯзиш сухан проблемаҳои анғезандаро дар бар мегиранд, масалан:

- хонандагон аз танқид шарм медоранд;
- аз сухан гуфтан метарсанд;
- аз танқид шундан метарсанд;
- хонандагон вазифаи нутқро намефаҳманд;
- аз уҳдаи дониши зарурии забони хориҷӣ барои наметавонанд;

Барои бартараф намудани ин мушкилот дар ин тавсияҳо усулҳои гуногуни таълим барои инкишофи нутқи шифохӣ хонандагон пешниҳод карда мешавад.

Усули бозӣ

Имкониятҳои таълимии истифодаи усули бозӣ муддати тӯлони ба мо маълум мебошад. Бисёре аз олимоне, ки ба таълимӣ забонҳои хориҷӣ машғуланд, дуруст ба самаранокии истифодаи усули бозӣ аҳамият додаанд. Инро бо он шарҳ медиҳанд, ки ҳангоми бозӣ қобилияти ҳар як шахс ва алаҳусус донишҷӯён пурра ва баъзан ногаҳонӣ ошкор мегардад. Бо вучуди ин, қайд кардан зарур, ки истифодаи бозӣ дар робита ба таълими забони англисӣ хуб омӯхта нашудааст. Аммо маҳз бозӣ метавонад нақши истисноиро дар баланд бардоштани шавқи маърифатӣ, осон кардани раванди мураккаби омӯзиш, фароҳам овардани шароит барои ташаккули шахсияти эҷодии хонандагон

мебошад. Инчунин барои ба вучуд овардани маҳорати касбии омӯзгор ба сатҳи лозимӣ шароит фароҳам меорад. [8. 26]

Омӯзиши бозӣ решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Мо медонем, ки бозӣ то чи андоза гуногунҷабҳа аст: усули бозӣ тарбия мекунад, инкишоф медиҳад, таълим медиҳад, муошират мекунад, фароғат мекунад ва фароғат медиҳад.

Аммо аз ҷиҳати таърихӣ яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа тарбия мебошад. Шубҳае нест, ки бозӣ аз лаҳзаҳои аввалини пайдоиши худ ҳамчун шакли омӯзиш, ҳамчун мактаби ибтидоии таҷдиди ҳолатҳои реалии амалӣ бо мақсади аз худ намудани онҳо, бо мақсади ташаккули ҳислатҳо, ҳислатҳои зарурии инсонӣ амал мекунад, маҳорат, одат ва қобилиятро инкишоф медиҳад. Дар шакли фаъолияти бозӣ, шумо метавонед ҳамеша ва зуд бо осонӣ баъзе маводи навро шарҳ диҳед, лаҳзаҳои душворро кор кунед, дарсҳои ҳаррӯзаи дилгиркунамдаро оро диҳед ва муҳимтар аз ҳама, кӯдакони ба омӯзиши забони англисӣ аз кӯдакӣ ҷалб кунед [10. 39].

Қисмати асосӣ ин ба ду гурӯҳ тақсим кардани донишҷӯён мебошад. Бозиҳои инчунин кори гурӯҳӣ, қобилияти кор кардан дар дастаро меомӯзанд. Дар асосӣ бозӣ вазифаҳои санҷиши дониши хонандагон аз руи маводи гузашта. навиштан, таллафузи ҳарфҳо ва овозҳо, фарқ кардани садонокҳо ва ҳамсадоҳоЮ, шинохтани калимаҳо дар силсилаи ҳарфҳо. Яъне истифодаи амалии ҳарфҳо ҳангоми навиштани калимаҳо ва таллафузи онҳо. Супориш бояд мувофиқи ба мавзӯ бошад. Хонандагон дар рафти бозӣ фаълтар мешаванд.

Мусобиқаи калима

Ин як бозии олии барои мустаҳкам кардани калимаҳое, ки шумо дар дарсҳои охири омӯхтаед. Чунин бозиҳои грамматикӣ дар дарсҳои забони англисӣ метавонанд фазоро зинда созанд ва дарсро шавқовартар кунанд. Ғаёри аз он, бозӣ барои донишҷӯёни ҳама синну сол ва сатҳмувофиқ аст. Қоидаҳои бозӣ чунин аст: Донишҷӯён ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд; тахтаи синф нисф ба ду қисмат тақсим шуда дар боло мавзӯи конкурс нишон дода мешавад.; баъд хонандагон мувофиқи мавзӯ дар як вақт ба навиштани як калима шуруъ мекунам; як калима як нуқта. Дастае, ки дар вақти ҷудошуда бештар калимаҳоро дар тахта менависад ғолиб и озмун мегардад.[1]

Саймон мегӯяд;

Қоидаҳои бозӣ чунин мебошад; Як донишҷӯ нақши Саймонро ба уҳда гирифта, ба донишҷӯён рӯ ба рӯ мешавад.Сипас Саймон як ҷумларо бо забони англисӣ мегӯяд. Донишҷӯёни боқимонда супоришҳоро иҷро мекунам. Масалан Саймон мегӯяд, ки дастӣ худро дар китфи ҳамсинфатон гузоред. Барои дастгир кардани бозингар. баъдан шумо бояд ибораи “ Саймон мегӯяд” ро истифода баред ва бозиро тарк кунед. Дар ин ҳолат, шахсе, ки амалро иҷро мекунам, аз бозӣ хориҷ мешавад. Донишҷӯи охирини боқимонда ғолиб мешавад. Барои душвортар кардани вазифа шумо бояд суръатро тадриҷан тезонед ва супоришҳои мураккабтар диҳед.

Бозии дуруст ё дуруғ

Донишҷӯён дар як варақ дар бораи худ се ҷумла менависанд. Яке дуруст аст дуи дигараш нодуруст. Ба донишҷӯён иҷозат дода мешавад, ки дар бораи изҳороти савол диҳанд. Ва дар ниҳоят муайян кардан лозим аст, ки чи дуруст аст ва чӣ дуруғ аст. Бозӣ ба шумо имкон медиҳад, ки на танҳо малакаҳои грамматикиро инкишоф диҳед, балки инчунин дар бораи донишҷӯён маълумот гиред.³ Чи қадаре, ки шумо изҳороти мураккабтар ва шахсиро нависед, шумо дар бозӣ ҳамон қадар ҷолибтар хоҳед шуд. Масалан, шумо метавонед изҳороти зеринро пешниҳод кунед:

- ман моҳии бирёно дуст медорам;
- дирӯз бо дустам дар китобхона будем;
- ман ба дигар мамлакат рафтани ҳастам;
- нахандедд табассум накунам;

Аз ҳар як донишҷӯ ин мисолро талаб кунед. Муаллим чунин саволҳоро медиҳад; шумо барои ҳуроки шом чи меҳуред(хоҳед хурд, хоҳед кард, мекунам)?

Донишчӯ бояд бе табассум ба ин калима ҷавоб диҳад: “Ман сағ хӯрдм”, “туб дӯсти бехтарини ман аст”.

Муаллим ба ҷавоб шарҳҳои ивазкунандаи худро медиҳад (эҳтимолан ба забони русӣ). Танҳо касе, ки ҷавоб медиҳад, набояд ханда кунад ва ҳар қадар дигарон ханданд, ҳамон қадар дарс ҷолиб мешавад. Суръати саволҳо набояд сусти карда шаванд. Чунин тавсияҳо дода мешаванд: шумо метавонед ин бозиро бемахдуд бозӣ кунед, қариб ҳама мавзӯҳои лексикӣ ва махсусан грамматикиро машқ кунед, аммо байни бозиҳо каме танаффус гиред, то донишчӯён ба як бозӣ одат накунад. Шумо инчунин метавонед саволҳои донишчӯёнро тағйир диҳед. Донишчӯ савол медиҳад ва омӯзгор бо донишчӯёни дигар ҷавоб медиҳанд. Шумо инчунин метавонед саволҳоро бо омехтаи замонҳо пурсед,

Салиб ва доғҳо

Барои ин бозӣ, шумо метавонед харитаро истифода баред ё танҳо калимаҳоро дар қорғҳо ҷойгир кунед. Ҳангоми бозӣ, принсипи тадриҷанро риоя кунед:

- * Ин калимаро бо забони англисӣ номгузорӣ кардаанд;
- * Онро бо русӣ тарҷума кардааст.
- * шакли феълро гуфтааст (агар имавзӯ Past Indefinite бошад):
- * Ҷумлаи оддӣ сохтааст, масалан “Ман аспҳоро дуст медорам”:

Мисол: “Ман гурбаро дӯст медорам...барои хӯроки шом”, “Дар кунҷи хона телевизор мавҷуд аст”;

- * Ҷумларо бо шахси 3-юм ё ба шакли ҳозираи давомдор сохтааст;
- * Ба матн саволгузорӣ карда бошад (умумӣ, махсус);

Тавсияҳо: “Салибҳо ва доғҳо” танҳо барои донишчӯёни таҷриба карда мешавад, ки ин бозиро бо бовари ба забони русӣ бози карда метавонанд ва аз талафоти худ бедард нестанд (7,86).

Муаммоҳо

Бозии аъло ки ба кори даста нигаронида шудааст. Он барои баррасии замонҳо, ибораҳо тақсим додани малакаҳои хониш ва ғайра мувофиқ аст? 3-5 ҷумла дар қоғаз бо рангҳои гуногун навишта шуда, баъд варақ тавре бурида мешавад, ки ҳамаи ибораҳо ҷудо карда шаванд. Калимаҳо омехта карда, ба қулоқ гузошта мешаванд, синф ба 2-3 даста тақсим мешавад, ва ҳар як бо навбат ҷумлаҳо ҷамъ мекунад. Ҳолиб дастаест ки зуд ҳамаи калимаҳоро бо тартиби дуруст ҷойгир мекунад то ҷумлаҳои аслиро созад.

Hangman як бозии класики барои дарсҳои забони англисӣ мебошад. Бехтар аст, ки панҷ дақиқа пеш аз дарс пас аз панҷ дақиқа пас аз гарм шудан оғоз бозӣ кунед. Тарзи бозӣ: Як шахс калмае пайдо мекунад ва бо истифода аз квадратҳо шумораи ҳарфҳоро дар тахта мекашад (ба мисли кроссворд). Донишчӯён ҳарфҳоро пешниҳод мекунад ва агар ҳарф дар калма мавҷуд бошад, он ғоҳ навишта мешавад. (9,37) агар не дар тахта як қисми дор ва марди овехташуда кашада мешаванд. Иштирокчиёне ғолиб мешаванд, ки калимаро пеш ба итмом расидани бозӣ фаҳманд.

Ҳамаи гардонидани захираи луғавии донишчӯён низ яке аз роҳҳои инкишофи нутқи шифоҳии онҳо мебошад. Зикр кардан зарур аст, ки барои донишчӯён дар дарс бояд ҳонда ва тарҷума карда тавонанд, мутолиа намоёнд, машқҳои грамматикиро иҷро кунанд. Барои иҷрои ин талаботҳо захираи бойи луғавӣ лозим меояд. Аз ҷиҳати тарҷума муоширати байнизабонии одамонро мқонпазир гардонидани вазифаи муҳими иҷтимоиро иҷро мекунад. Луғат дар ҳамбастагии бо фонетика ва грамматика асосӣ муоширатро таъмин мекунад.

Барои инкишофи нутқи шифоҳӣ аз усулҳои гуногуни таълим истифода бояд бурд. Масалан истифодаи усули биноӣ ва шунавоӣ.

Фаҳмонидани тавассути ағъият. Чуноне, ки медонем чашм ба монанди суратгир амал мекунад. Сипас ҳамаи ин ахборот тавассути биноӣ ба ҳортирот расонида мешавад.

Гӯш кардан ба аудио, ё ин ки тамошои филмҳо бо забони англисӣ ё гуш кардани сурудоҳо бозабони англисӣ ҷараёни ёдгириро метезонад. Аз ин лиҳоз гуфтан мумкин

аст, ки шунавой низ яке аз қисматҳои муҳими омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба ҳисоб меравад.

Дар дарсҳои забони англисӣ тавассути гуфтугӯ кардан, саволу ҷавоб кардан ва дар масъалаҳои рӯзмара сухбат доштан низ барои омӯзиши забон нақши муҳимро мебозад. Қайд кардан ба маврид аст, ки омода намудани муҳити омӯзиш ба донишҷӯён зарур ва айни муддао мебошад.

Усулҳои дигари омӯзиш низ вучуд доранд, ки чараёни азхудкуниро метезонад. Истифодаи антонимҳо ва синонимҳо, шаҳрдихии мавзӯи хондашуда, муҳокима ва нақли матнҳои хондашуда, истифодаи карточкаҳо дар дарс, хондани ҳикояҳо ва матнҳо ва супоридани корҳои мустақилона ва қабули онҳо ва ғ.

Барои ташкили кори мустақилона дар дарсҳои забони англисӣ усулҳои гуногуни таълим истифода мешаванд. Вазифаҳои асосии муаллим инкишоф додани нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ ва баромади донишҷӯён мебошад. Усулҳо ва намудҳои таълим ба омӯзиши донишҷӯён таъсири калон мерасонанд. Дар бораи дарсҳои забони англисӣ усулҳои интерактивии таълим истифода мешаванд. Яке аз вазифаҳои афзалиятноки истифодаи усулҳои интерактивӣ ҷалби тавачҷӯҳи хонандагон ба иҷрои вазифаҳои худ мебошад. Забони англисӣ дар тамоми ҷаҳон васеъ истифода мешавад. Шумо нутқи англисиро дар ҳама ҷо шунида метавонед: дар кӯча, дар магазини тарабхонаҳо, дар идораҳо. Вақте ки шумо ба мамлакатҳои хориҷӣ меравед, ба шумо лозим нест, ки забони ин мамлакатро бидонед. Забони англисӣ ба шумо кӯмак мекунад, ки ҳамдигарро фаҳмед. Муҳандиси муосир ё ҳатто коргар бо асбобҳо ва мошинҳои дигар кишварҳо сарукор дорад ва бояд дастурҳоро, ки одатан ба забони англисӣ навишта шудаанд, хонда тавонад. Барномаҳои компютерӣ ва бозӣҳо, аксари саҳифаҳои интернетӣ низ дар он навишта шудаанд. Маҷаллаҳои илмӣ асосан ба забони англисӣ нашр мешаванд, конференсҳои илмӣ ва тижоратӣ низ ба забони англисӣ баргузор мешаванд.

Илова бар ин, донишҷӯи забони англисӣ барои маълумоти бештар пайдо кардан дар бораи кишварҳо, фарҳанги миллатҳо, расму оини миллатҳо зиёд кӯмак мекунад. Хондани китобҳои бадеи дар асл барои беҳтар шудани нутқи шифоҳӣ ва пайдо кардани дӯстони нав муҳим аст. Маълум аст, ки забони англисӣ забонест, ки дар аксари кишварҳои ҷаҳон мардум бо он на танҳо ҳарф мезананд, балки онро забони модарии худ медонанд. Забони англисӣ забони расмӣ аст ва дар конференсияҳо ва мулоқотҳои байналхалқӣ бо ин забон ҳарф мезананд. Забони англисӣ забони иқтисодӣ ва сиёсӣ, гуфтушунид, мусоҳиба, забони илм, санъат, адабиёт ва маориф, забони бисёр ташкилотҳо мебошад. Имрӯз донишҷӯи забони англисӣ ба як талаботи ҳатмӣ табдил ёфта истодааст ва озодона донишҷӯи забони хориҷӣ дар баробари малакаҳои хуби касбӣ имкон медиҳад, ки мутахассис ба кори муътадил соҳиб шавад ва ба касбу кори бомуваффақият ноил гардад.

Ҳоло забони англисӣ ба забони муоширати байналмилалӣ табдил ёфта, ба усул, шакл ва воситаҳои таълими забони англисӣ аҳамияти калон дода мешавад. Омӯзиш бояд ба ҷалби донишҷӯён ба муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ асос ёбад. Намудҳои гуногуни фаъолияти нутқ - гуфтор, фаҳмидани забони хориҷӣ нутқ (гӯш кардан), навиштан, хондан, фаҳмиши хондан вучуд дорад. Бо истифода аз чунин навъҳои аҷиби сухан, шумо метавонед донишҷӯёнро худро барои иштироки фаъолона дар чорабиниҳои беруназсинфӣ, аз қабилҳои суханронӣ дар дарсҳо ҷашни миллӣ ё дигар ҷашнҳои умумӣ, маҳфилҳои илмӣ, ва ғайра ҳавасманд кунед.

Нутқи шифоҳӣ мо бояд содда бошад то ба донишҷӯён дастрас бошад ва омӯзиши забон низ осон гардад. Аз вожаҳои содда истифода бурдан низ мувофиқ ва кумакрасон хоҳад буд. Шумо метавонед яке аз беҳтарин асар ё мавзӯи мувофиқи интихоб кунед. Мавзӯи интихобшуда бояд барои донишҷӯён ва дигарон осон ва фаҳмо бошад. Мавзӯи интихобшударо аввал хонда сипас тарҷума кардан лозим аст. Сипас ба мавзӯ саволгузорӣ кардан ва онро муҳокима кардан зарур аст, чунки пас аз анҷоми ин амалҳо мавзӯ аллакай ба нақл тайёр мешавад. Беҳтар мешавад агар аз хониши иловагӣ истифода бурд, чунки барои ин намуди омӯзиш барои мукамал сохтани нутқи шифоҳӣ

кумакрасон мебошад. Ин намуди омӯзиш таҷрибаи хеле хубест, баҳри баланд бардоштани савияи дониши донишҷӯён дар мавзӯҳои гуногун, аз қабili фарҳанги мамалакатҳои гуногун, анъанаҳо, мерос, ҷойҳои таърихӣ, ҷойҳои машҳур, ҳайвонот, идҳои анъанавӣ ва ғайраҳо. Суханронии аҷиб бо забони англисӣ аз тарафи шахсиятҳои машҳур бо забони англисӣ низ таҷрибаи хубест барои мукамалсозии нутқи шифоҳии донишҷӯён. Дар ибтидо забони англисӣ дар мактабҳои миёна таълим дода мешавад дар мактабҳои олий таълими забони хориҷӣ баъд аз мактабҳои миёна давом дода мешавад. Дикқати махсус ба суханронии шифоҳӣ ва хаттии донишҷӯён ва истифодаи онҳо дар нутқ, тарҷумаи матнҳо, диалогҳо, ва супоришҳои гуногун мебошад. Хамаи ин усулҳо ба баланд бардоштани маҳорати нутқи хонандагон ёрӣ мерасонанд. Донишҷӯён ташвиқ карда мешаванд, ки малакаҳои забони англисии худро пайваста такмил диҳанд. Вазифаи муаллим аз он иборат аст, ки ба донишҷӯён муошират кардан бо забони англисӣ, эҷод кардани ҳолатҳои муайяне, ки ба онҳо дар ҳаёт кӯмак мерасонанд ва ба онҳо барои ёфтани роҳи беҳтарини ҳалли масъала таълим медиҳанд. Дарс қисми ҷудонашавандаи раванди таълим мебошад. Ин шакли ташкилӣ аст, ки дар он муаллим фаъолияти маърифатии коллективиро назорат мекунад.

Ин як баҳши мукаммали раванди таълим аз ҷиҳати маъноӣ, вақтӣ ва ташкилӣ мебошад. Вазъият шартӣ муҳими омӯзиши суҳан аст. Вазъият системаи муносибатҳои байни ҳамсӯҳбатон мебошад. Маъноӣ асосии вазъият аз он иборат аст, ки он ҳам барои ташаккули маҳорати нутқ ва ҳам барои инкишофи маҳорати нутқ зарур аст. Талаботи муҳим ин самти нутқ аст. Пеш аз ҳама самти нутқ маъноӣ самти амалии дарс, инчунин умуман таълимиро дорад. Самти нутқ ба табиати нутқи ҳама машқҳои дахл дорад, ки ангеаи он ҳикояро дар бар мегирад.

Таълими нутқи шифоҳӣ ба забони хориҷӣ ҳамчун воситаи таълими муошират истифода мешавад ва барои мақсаде, ки пешбини шуда аст истифода мешавад. Омӯзиши забони гуфтугӯро ҳамчун воситаи муошират баррасӣ кардан зарур аст. Табиист, ки бо кӣ ва бо чӣ сабаб муошират мекунем ва дар инҷо савол ба миён меояд ва муошират ба амал меояд.

Дар дарсҳо чунин намуди корҳои метавон ба анҷом расонид; иҷроиши машқҳо, кори ҷуфти, кироати китоб, нақли матн, сохтани диалогҳо оиди мавзӯи гузашташуда ва ғ. Ин муҳит имкон медиҳад, ки омӯзгор бо донишҷӯ алоқа дошта бошад ва малакаи суханронии онҳоро мукамал созад. Омӯзгор на танҳо ҳангоми дарс балки берун аз дарс ҳам метавонад бо донишҷӯён вохӯрӣ дошта бошад ва бо забони англисӣ гуфтугӯ кунад [7, с. 63]. Ҳангоми пурсиши вазифаи хонагӣ, гузаштани мавзӯи нав, ҳал кардани машқҳо, ва мустаҳкамкунии мавзӯи нав омӯзгор бо донишҷӯён бо забони англисӣ муошират мекунад, ки барои фароҳам овардани муҳит бисёр мувофиқ аст. Хондан ва гуш кардани маводи дарси, ки тавассути шунавоӣ мебошад, диққати донишҷӯёнро ба мазмуни матни шунидашуда равона месозад.

Адабиёт:

1. <http://catchenglish.ru/>
2. <http://www.native-english.ru/>.
3. <http://yes-books.ru/files/EGE.pdf>
4. www.fipi.ru.
5. www.infourok.ru
6. Мишин А.В. Английский язык. Единый государственный экзамен. Устная часть. 2020г.
7. Немыкина А.И., Почепасва А.В.. ЕГЭ Устная часть. Сборник Тестов. ООО «Лэнгвидж 360», Copyright 2018 г.
8. Программно-методические материалы. Иностранные языки для общеобразовательных учебных заведений. Начальная школа. – М.: Дрофа, 2018.

9. Сафонова В. В. Проблемные задания на уроках английского языка. Еврошкола, 2019.
10. Фоменко Е.Ф., Бодоньи М.А. Английский язык. Подготовка к ЕГЭ-2018. «Легион», Ростов-на-Дону, 2018 г.

**ТАШАККУЛИ МАЛАКАҲОИ
МУОШИРАТӢ ДАР РАВАНДИ
ОМУӢЗИШИ ЗАБОНИ
АНГЛИСӢ**

**РАЗВИТИЕ
КОММУНИКАТИВНЫХ
НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ
ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО
ЯЗЫКА**

**DEVELOPMENT OF
COMMUNICATION SKILLS IN
THE PROCESS OF LEARNING
ENGLISH ANNOTATION**

Калидвожаҳо: дониш, луғат, грамматика, машқ, шунавой, нутқӣ шифоҳӣ, нутқи хаттӣ, усулҳо, малака.

Ключевые слова: знание, словарь, грамматика, упражнение, аудирование, говорение, чтение, письмо, стили, навыки.

журахонава С.ж., Нуракова Н.ж. – муаллимони калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Джурахонава С.ж., Нуракова Н.ж. – старшие преподаватели кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Jurakhonova S.Q., Nurakova N.Ch. – senior teachers of the Foreign languages department of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Анотатсия: Муаллифон роҳу усулҳои босамар ва ҷадиди таълими забони англисиро дар раванди омӯзиши забони англисӣ дида баромаданд. Муаллифон инчунин малакаҳои асосии омӯзишӣ ба монанди: нутқи шифоҳӣ, нутқи хаттӣ, шунавой (аудирование) ва хонишно мавриди баррасӣ қарор додаанд. Вазифаи асосии омӯзишии забони англисӣ ин сайқал додани маҳорату малакаи забонмӯзӣ ва мукамал гардонидани дониши забони англисӣ мебошад.

Мақсад ва ҳадафи асосии омӯзиши забони англисӣ, ин дар дилхоҳ ҳолат муошират қардан мебошад. Муаллифон роҳу усулҳои ғаъоли таълимро нишон дода, инчунин истифодаи босамари онҳоро баррасӣ қардаанд. Инчунин дар мақола ҷӣ тарз ташкил намудани маҳорату малакаи муоширот бо забони англисӣ, ғаъол намудани ҳамаи намудҳои ғаъолияти нутқи шифоҳӣ, ғани намудани захираи луғавии донишҷӯён, мукамалгардонии нутқи шифоҳӣ ва нутқи хаттӣ, инкишофи ҳавасмандкунӣ дида баромада шудааст. Дар мақола инчунин методҳои гуногуни интерактивӣ пешниҳод қарда шудаанд.

Аннотация: Авторы рассматривают современные и эффективные методы обучения английского языка в процессе изучения английского языка. Авторы также рассматривают навыки, такие как: говорение, аудирование, чтение и письмо. Основной задачей каждого урока является совершенствование языковых навыков и умение владения английским языком. А целью является независимое эффективное и уверенное владение языком в разных ситуациях общения.

Авторы указывают пути активного использования навыков изучения английского языка. Они также рассматривают следующие цели, как формировать навыки общения, активизировать все виды речевой деятельности, расширение словарного запаса обучающихся студентов, совершенствование практических навыков устной речи и письма, развитие мотивации. Статья также предусматривает разные интерактивные методы.

Key words: knowledge, vocabulary, grammar, exercise, listening, speaking, reading, writing, style, skills.

Annotation: The authors of this article consider the effective and modern methods of teaching English at the lessons. The authors also consider four skills; LSRW (listening, speaking, reading, writing). The main task of English lessons is improving language skills and speaking skills of English. The goal is effective possessing English in different situations of communication. The authors show the way of active using of learning skills of English. They also consider how to form communicative skills, to liven up all kinds speech activities, enlarging of vocabulary stock of students, improving of practical skills, oral and written skills. The article also anticipates various interactive methods.

Дониши забони англисӣ ва русӣ барои ҳамаи масъалаҳои имруза ва пешрафти масъалаҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон муҳим аст

Эмомалӣ Раҳмон

Забони англисӣ забони тиҷорат ва забони муоширати байналмилалӣ мебошад, агар шумо донандаи хуби забонҳои хориҷӣ махсусан англисӣ бошед, пас шумо муваффақ хоҳед гашт. Забони англисӣ муҳимтарин ва аз ҳама роҳи самарабахштарин мубодилаи ахборот дар байни одамони сайёра мебошад. Ин забон забони технологияи муосир, забони илм ва забони кории тамоми ширкату корхонаҳои бонуфузи байналмилалӣ мебошад. Омӯзиши забон, ин бо мақсади иброи фикру ақида, мубодилаи таҷриба мебошад, чунки забон воситаи асосии муошират мебошад. Барои забондон шудан вақт ва меҳнати зиёде даркор ҳаст, танҳо бо воситаи машқи дучанд кас метавонад, дорои маҳорату малака ва донандаи хуби забони хориҷӣ гардад.

Дониши забонҳои хориҷӣ махсусан забони англисӣ барои муваффақ шудан дар ҳамаи соҳаҳо зарур аст, чунки монеаҳои забонӣ “languages barriers” садди роҳ мегарданд, онҳо метавонанд аз се категория иборат бошанд:

1. Lack of knowledge (надоштани дониш);
2. Lack of skills (дониш вучуд дорад, лекин маҳорату малакаи гуфтугӯи нест);
3. Psychological factors (омилҳои равонӣ: таъс, надоштани боварӣ).

Барои баргараф намудани ин категорияҳо омӯзгоронро мебарояд бо толибилмон назарсанҷӣ гузаронанд ва сабабҳои асосии монеаҳои забониро дар раванди омӯзиш баргараф намоянд.

Истифодаи усулҳо ва методҳои навину фаъоли омӯзиши забони англисӣ омили асосии беҳтар кардани маҳорату малакаи забонмӯзӣ мегарданд. Ҳамаи фаъолиятҳои, ки дар ҳар як қисмати дарс иҷро карда мешаванд бояд аҳамияти муоширатӣ дошта бошанд. Рушди малакаҳои асосии омӯзиш ба монанди: listening, speaking, reading, writing мебошанд, ки инҳо омилҳои асосии азхудкунии забони англисӣ мегарданд.

Чи тарзе, ки талаффузи хуб омили асосии хуб гушкунӣ ва хониши хуб мегардад, хониш пайваста бошад боиси дарк намудани мазмуни матн ва гирифтани маълумот мебошад.

Фаъолиятҳои зерин дар раванди омӯзиш барои омода намудани матн барои нақл аз аҳамият ҳолӣ нестанд:

- a) reading;
- b) translation;
- c) discussion.

Танҳо дар натиҷаи сайқал додани малакаҳои асосии забонӣ омӯзанда метавонад барои муошират кардан омода карда шавад.

Нутқи ҳаттӣ низ яке аз малакаҳои асосии омӯзиши забони хориҷӣ ба ҳисоб меравад: "If your students enjoy certain activities such as translation exercises or word puzzles give them more to do at home or ask them to devise some of their own" [10 с. 76].

Бинобар ин ҳар як машқи қисми грамматика, ҳар як матн бо тарҷумааш ва ҳар як матни ҷӣ самти таҳассусӣ ва ҷӣ бадеӣ бояд ба тарзи ҳаттӣ иҷро карда шавад, пас аз он, ки рубардор карда шуд ҳатман тарҷумаи ҳаттӣ бояд карда шавад. Инчунин ҳар як матни китоби дарсӣ бо бояд роҳи саволу ҷавоб мустақкам карда шавад, барои ҳар як матни дарс омӯзгор пешакӣ саволнома (questionnaire) бояд омода созад. Машқи ин усул таҳкурсии хуб барои нақл кардани матн мегардад. Омӯзгор бояд дар хотир гирад, ки нақли матн, яке аз омилҳои асосии ривоҷи нутқи шифоҳӣ мебошад.

Тарҷумаи дилхоҳ матнҳои китобҳои дарсӣ ба забони модарӣ махсусан тарҷумаи баръакс (back translation), яке аз беҳтарин усули омӯзиши забони англисӣ мебошад, ва омӯзгоронро мебояд, ин усулро фаъол намоянд ва онро пайваста рушд диҳанд. [8 с. 9].

Албатта мақсади омӯзиши забони англисӣ ва ҳар як дарси забони англисӣ, ин аз худ намудани малакаҳои муошират бо мақсади гап задан бо забони англисӣ мебошад. Иҷрои машқҳои грамматикӣ баъди баррасии мавзӯи грамматикӣ нав, хониши матни нав бо калимаҳои фаъоли дарси нав, ё ин ки кор бо машқҳои гуногуни грамматикӣ дар азхудкунии забони англисӣ маводи хуби ёрирасон хоҳанд шуд. Иҷрои машқҳо барои инкишофи нутқи шифоҳӣ низ яке аз усулҳои фаъоле мебошад, ки малакаҳои муоширатиро рушд хоҳад дод.

Машқҳои зерин ба монанди:

- a) Find out the correct word;
- b) Fill in the blanks;
- c) Cross out the odd word;
- d) Choose the synonyms and antonyms;
- e) Pick up the correct definition.

Иҷроиши чунин машқҳо на танҳо таҳкурсии луғавӣ, инчунин сатҳи дониши грамматикиро низ рушд медиҳанд.

Дарсҳои забони англисӣ агар фаъол гузаронида шаванд, барои нутқ кардан ва мукамалгардонии он имконияте хубе фароҳам меоваранд. Фаъолиятҳои зерин мунатазам дар раванди омӯзиш бояд гузаронида шаванд.

Мисол:

1. Discussion with a partner and in a group;
2. Debate and case study;
3. Acting out roles of the dialogues;
4. Exchange of ideas and expressions with a partner;
5. Working on different grammar exercises with partners;
6. Participation in short talks.

Забонӣ мунтазам бояд ба навиштан ва хондан машғул шавад, инчунин мо гуш кардани дарсҳои он лaйн(e-listening) - ро тавсия медиҳем, чунки истифодаи ин дарсҳо барои сайқал додани малакаи гушкунӣ ва хониш мусоидате хубе мешаванд. Баъди хониши матн онҳо ба омӯзанда имконият медиҳанд, ки маънои матнро дарк кунанд, фаҳмиши

маънои матн барои муҳокима ва музокира асос мегардад. Ҳар як матн мавриди муҳокима бояд қарор дода шавад. Луғатдонии ҳам яке аз малакаҳои мебошад, ки асоси муошират кардан мебошад: "Good business English means having a big vocabulary" [2 с. 66].

Калимаҳои нав аз тарафи омӯзгор бояд талаффуз карда шаванд, сипас дар давоми дарс талаффузи онҳо гаштаю баргашта бояд машқ карда шавад.

Роҳбари шумо назар ба шумо луғати ғанӣ дорад, сабаби асосиаш ана ҳамин аст, ки вай роҳбари шумо аст. На танҳо дар назария балки дар таҷриба низ нишон дода шудааст, ки луғатдонӣ сабаби муваффақ шудан, мегардад. Коршиносони соҳаи забон исбот кардаанд:

1. Агар луғати шумо маҳдуд бошад, имконияти муваффақ шуданатон низ маҳдуд мешавад.

2. Яке аз роҳҳои осони пешрафти кор, ин бошуурона бунёд кардани захираи луғавӣ мебошад.

3. Захираи хуби луғавӣ имконият медиҳад ба муваффақият ноил шавед, яъне дар кор муваффақ хоҳед гашт.

Луғат ин сармояи асосии зеҳн мебошад ва инчунин нишондиҳандаи асосии сармояи зеҳнӣ мебошад. Калима ин воситаи асосии фикркунӣ ва мубодилаи афкор мебошад ва нутқи шумо, ин шахсияти шуморо муайян мекунад.

Барои азёдкунии луғат дар синф бояд бисёр корҳо анҷом дода шаванд. Омӯзандагон бояд калимаи зиёд азбар кунанд ва пасон онҳо дар нутқ бомаврид ва бомантиқ истифода бурда шаванд.

Яке аз машқҳои босамар дар дарс, ин тартиб додани ибораву ҷумла бо луғати фаъоли дарс мебошад.

Мисол:

a company - a big company- a big and leading company.

There are many big companies in the capital of our country.

Истифодаи намудҳои гуногуни машқҳо барои мустаҳкамкунии луғат ёрӣ мерасонанд.

Машқҳои зерин ба монанди:

1. Калимаҳоро ба ҷиссаҳои нутқ ҷудо намоед (divide words into speech parts);
2. Калимаи бегонаро ёбед (find out the odd words);
3. Истилоҳоти зеринро гурӯҳбандӣ намоед (group the following terms);
4. Истилоҳотро бо мазмун мувофиқат кунед (match the terms with definition);
5. Мувофиқи мазмун чинда гиред (pick out the definition). [2 с. 56].

Бо истифодаи ин гуна машқҳо инчунин захираи луғавӣ ғанӣ гардонида мешавад. Машқҳо дар синф ба тарзи ҷиғоҳӣ иҷро карда мешаванд, баъдан супориш дода мешавад, ки дар хона ба таври хаттӣ иҷро карда шаванд.

Нутқи хаттӣ яке аз малакаҳои асосии омӯзиши забони хориҷӣ мебошад, бинобар ин бар кори хонагӣ барои рушд додани ин малака супоришҳои гуногун дода мешавад, чуноне ки мегуянд:

"if your students enjoy certain activities such as translation exercises or word puzzles give them more to do at home or ask them to devise some of their own" [9 с. 44].

Забономӯз мунтазам бояд ба навиштан ва хондан машғул шавад, хониши ҳар як матн онҳо ба омӯзанда имконият медиҳад, ки маънои матнро дарк кунанд, фаҳмиши маънои матн барои муҳокимарониҳо асос мегардад. Ҳар як матн хатман мавриди муҳокима бояд қарор дода шавад.

Албатта грамматикаи хуб имконият медиҳад, ки омӯзандагон матнро нақл кунанд, чунки "grammar is a machine which produces sentences if you speak English as your native language you know the machine very well" [10 с. 28].

Грамматикаи ҳар як дарс бояд фаҳмонида шавад ва инчунин бо тартиб додани ҷумлаҳои бисёре бояд мустаҳкам карда шавад. Бигузор омӯзандагон дар суҳбат

(муҳокимаронӣ ва музокира) фаъолона иштирок намоянд. Дилхоҳ суҳбат дар синф ба манфиати омӯзандагон ҳаст.

Яке аз фаъолиятҳои асосии ғоидабахш, ин ба роҳ мондани усули саволу ҷавоб мебошад ва ҳатман ин кор дар синф бояд ба роҳ монда шавад. Агар омӯзандагон тарзи сохтани ҷумлаҳои саволиро натавонанд, вазифаи омӯзгор ин аст, ки сохтани ҷумлаҳои саволиро бо омӯзандагон машқ кунанд. Дар забони англисӣ ҷумлаҳои саволи мувофиқи мазмун тартиби махсуси худро доранд, ки дар вақти мондани савол ин тартиб бояд қатъиян риоя карда шавад. Дилхоҳ мавзӯи метавонад, мавзӯи суҳбат гардал, муколамаҳо ва матнҳои дарс низ метавонанд истифода бурда шаванд. Омӯзгор ҳатман мавзӯҳои дарсро бояд мавриди баррасӣ ва муҳокимаронӣ қарор диҳад, инчунин дилхоҳ мавзӯҳои ҳаррӯза ба монанди: every day situations, weather, seasons, sport, environment метавонанд мавриди суҳбат қарор дода шаванд.

Гузaronидани усулҳои асосии фаъоли таълим ба монанди муҳокимаронӣ ва музокира дар асоси мавзӯҳо сабаби инкишофи нутқи шифоҳӣ мегардад.

Малакаи асосии дигар барои мукамал аз худ кардани забони хориҷӣ ин мебошад. Хониш ин як рӯкни фаъолияти муоширатӣ мебошад, ки барои мубодилаи муоширатӣ ва ҳатти имконият фароҳам меорад. Омӯзгорони забони хориҷӣ чунин қонидаро бояд риоя кунанд. [10 с. 25].

“... never read words, phrases, sentences by yourself, give your students a chance to read them”. Барои ин малакаро сайқал додан қорҳои гуногуне анҷом дода мешаванд. Барои мукамал кардани ин малака мо машқҳои зеринро тавсия медиҳем:

а) машқҳои графӣ-фонетӣ (graphic-phonetic exercises) чунин машқҳо ёрӣ мерасонанд, ки омӯзанда бо забони англисӣ хондан ва дар айни ҳол навиштанро ёд гирад.

б) машқҳои сохторӣ-ахборотӣ (structural-information exercises) чунин машқҳо имконият медиҳанд, ки таввасути таҳлили луғавӣ грамматикӣ субъект ва объекти мантиқӣ дарк карда шавад.

с) машқҳои семантикӣ-ахборотӣ (semantic-communicative exercises) барои гирифтани ахборот ёрӣ мерасонанд, ки ҳангоми иҷрои ин машқҳо хониш мукамал гардад. Омӯзгорон барои сайқал додани малакаи хониш як силсила имкониятҳоро бояд фароҳам оваранд.

Ин малакаҳо чунин шуда метавонанд:

- хониши зуд барои фаҳмиши маънои асосии қисми асосӣ (reading quickly to get a general understanding of the main parts)

- хониш бо мақсади ёфтани маълумот барои нутқ (reading to find speech information)

- хониш бо мақсади фикру ақида пайдо карданд (reading an order to form an opinion)

- муайян кардани намудҳои гуногуни матн (identifying different types of text or text organization)

Усули дигари омӯхтани забони англисӣ ин тарҷума мебошад. Ба омӯзандагон лозим меояд, матнҳои зиёде, ки дар китобҳои дарсӣ дода мешаванд, тарҷума кунанд. Тарҷумаи дилхоҳ матнҳои китобҳои дарсӣ ба забони модарӣ махсусан тарҷумаи баръакс (back translation), яке аз беҳтарин усули омӯзиши забони англисӣ мебошад, ва омӯзгоронро мебояд, ин усулро фаъол намоянд ва онро пайваста рушд диҳанд

а) Тарҷума бо забони модарӣ (translation into native language);

б) Тарҷумаи баръакс (back translation).

Ин намуди қор ба омӯзандагон имконият медиҳад, ки мазмуни матнро дарк намоянд ва онро бо осонӣ нақл кунанд. Нақли матн бошад таҳкурсии асосии нутқи шифоҳӣ ба ҳисоб меравад.

Нутқи шифоҳии забони англисӣ ба монанди дигар малакаҳо машқи бисёрро талаб мекунад. Омӯзандагон на фақат дар синф, балки берун аз он ҳам бояд дилхоҳ имконият пайдо намоянд, то ин ки бо забони англисӣ суҳбат намоянд. Барои дуруст гап задан омӯзандагон бояд муоширати зиёд бо ин забон дошта бошанд. Дарсҳои забони англисӣ, тарзе бояд ташкил карда шаванд, ки барои суҳбат имконияти зиёд фароҳам оварда шавад.

Мисол:

- Муҳокимаронӣ бо ҳамроҳ (шарик) (discussion with a partner).
- Муҳокимаронӣ дар гурӯҳ (discussion in a group).
- Машқ намудани муаррифӣкунӣ ва суҳбатоғозкунӣ (practising introductions and conversation starters).
- Мубодилаи афкор бо шарик (exchanging information with a partner).
- Кор аз болои машқҳо барои тарҷума (working on translation exercises with partners).
- Иштирок дар суҳбатҳои кӯтоҳ (taking part in short talks).

Китобҳои дарсӣ дар асоси муомилаи муоширатӣ “the communication approach” сарчашма мегиранд. Аксарияти усулҳои ғайрӣ дар дарс бояд омӯзандаро ба мақсадҳои воқеӣ ҷалб намоянд, ки онҳо тавонанд забонро бо мақсади муошират, барои ҳалли ғайри муамма, ё ин ки мубодилаи иброду ақида, маълумот, инчунин мубодилаи нуқтаи назар ва ҳал намудани дигар масъалаҳо истифода баранд. Ин усулҳо он вақт метавонанд самарабахш шаванд, агар ба омӯзандагон имконияти ғайрӣ задан дода шаванд.

Омӯзандагон на танҳо дарсҳои дар синф, рӯ ба рӯ “face-to-face learning(classroom)” инчунин дарсҳои он-лайн e-learning-ро бояд ғайрӣ кунанд. Ин яқҷоякунӣ барои беҳтар омӯхтани забон мусоидат мекунад, чунки ҳама ҷиз дар муқоиса шинохта мешавад. Яқҷанд усулҳои ҳастанд, ки барои сайқал додани нутқи шиғоҳии забони англисӣ ба омӯзандагон тавсия медиҳем:

1. зуд-зуд бо забони англисӣ ғайрӣ занед (speak as often as possible);
2. технотғияи муосирро истифода баред (e- listening on smartphones, computers);
3. зуд-зуд ғайрӣ кунед (the more you listen the more you learn);
4. хониш бо овози баланд (read out to yourself everything in English);
5. ҳар рӯз калимаи нав аз ёд кунед ва онҳоро дар ҷумлаҳои ғуноғун истифода баред(every day learn new words and practice them in different sentences);
6. тамошои филмҳо (watching English films: pay attention to new vocabulary and to pronunciation);
7. дустӣ барпо кардан бо соҳибони забон ё ин ки дигар омӯзандагон (make friends with English speakers or others who learn English);
8. корҳои ғуноғунро иҷро кардан (join any clubs, debate-discussion clubs, English courses);
9. музокира доштан (debate all topics that interesting use as much vocabulary as you can);
10. истифодаи луғат (on-line dictionaries they have audio examples, check yourself every time using them).

Дониши забони англисӣ дар ҷомеаи муосир хело ҳама муҳим аст, бинобар ин Роҳбари давлат ба масъалаи омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир менамоянд.

Барои омӯзиши забони англисӣ дар мамлакат ҷунин шароитҳо фароҳам оварда шудаанд, яъне кушодани курсҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати омӯзишии забони англисӣ дар ғушаи канори мамлакат, дар барномаҳои корӣ-таълимии боғчаҳои бачагона, мактабҳои таҳсилоти умумӣ, коллеҷҳои мактабҳои олий ҷудо намудани соатҳои барзиёд барои омӯзиши забони англисӣ, ки ҳамаи ин бевосита сатҳи маърифатнокӣ ва забондонии шаҳрвандонро баланд менамоянд.

Ин ташаббус ва иқдом мо омӯзгоронро водор мекунад, ки пайвасти усулҳои навини таълимиро ҷустуҷӯ намуда, онҳоро ғайрӣ лона дар ҷараёни таълим истифода барем,чунки забондонӣ яке аз рукнҳои асоси пешрафти ҳамаи соҳаҳо, баҳусус соҳаи сайёҳӣ мебошад.

Забондонӣ имконияти хубе медиҳад барои:

- муошират намудан бо одамони мамлакатҳои ғуноғун;
- беҳтар намудани малақаҳои корӣ, имкониятҳои корӣ ва пешравӣ дар мансаб;
- имконияти беҳтар барои соҳиби кор шудан, на танҳо дар Ватани худ, балки дар хориҷи кишвар.

Забондонӣ ин роҳи беҳтарини таблиғоту ташвиқоти таърих, фарҳангу адабиёт ва урфу одат ва анъаноти миллату давлати хеш ва роҳест ба суи омӯзиши урфу анъанот ва фарҳангҳои гуногун, инчунин дастрасӣ доштан ба дилхоҳ қору фаъолият ва истифодаи таҷрибаи пешқадами давлатҳои мутараққӣ дар қору фаъолияти хеш. Забондонӣ инчунин яке аз омилҳои асосии муваффақшавӣ ба ҳисоб меравад, муваффақ шудан, яъне саҳмгузорӣ дар рушду нуму ва гулгулшукуфии Ватан ва некуаҳволии ҳаёти ҳуди шахс мебошад.

Адабиёт

1. Дудкина Г.А. “English for businessmen” Бишкек. 2005.
2. Чон Фловел “Build up your business vocabulary” Лондон.1990.
3. Dyukanova Part 1 “English for businessmen”, «Education», Moscow 1991.
4. English teachers. Форум Январ – Март 1999 р.
5. English teaching forum Number 1 January-March, 1999.
6. French F.G. The teaching of English abroad, Oxford University Press. London, 1961 р. 58.
7. L.V. Bedritskaya “English for Economists” p.7 Minsk, 2007.
8. Martin Seviour “Word wise ”p 197 Dushanbe 2002.
9. Mitsunori Hashimoto English for Specific Purposes (ESP) and the Teaching of Financial English. 1994.
10. Р. Порова. English Methods of teaching English. Москва.1983.

РОЦЕЪ БА ИБОРАҲОИ ФЕЪЛӢ ВА НАВЪҲОИ ОНҲО ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ

К ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЯХ И ИХ ВИДАХ В АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

ABOUT VERB PHRASES AND THEIR TYPES IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

Калидвожаҳо: забоншиносӣ, муқоисавӣ, амалӣ, феъл, забон, тарҷумашиносӣ, ҷанба, омӯзиш, таҳлили, забони англисӣ, таҳқиқ.

Ключевые слова: лингвистика, сравнительный, практический, глагол, язык, переводология, аспект, изучение, анализ, английский язык, исследование.

Бадалова Наргис Турсунбоевна, ассистент кафедры забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнанмиллалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Абдуназарова Ойсулӯв Ашурматовна, муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнанмиллалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.

Бадалова Наргис Турсунбоевна, ассистент, кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.
Абдуназарова Ойсулӯв Ашурматовна, старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.

Badalova Nargis Tursunboevna - assistant, Department of Foreign Languages, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.
Abdunazarova Oysuluv Ashurmatovna - senior lecturer, Department of Foreign Languages, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Мақолаи мазкур инъикоскунандаи таҳқиқи вижагиҳои луғавӣ-маъноии феъл дар забоншиносии муосир мебошад. Омӯзиши феъл яке аз ҷанбаҳои асосии таҳлили забоншиносӣ маҳсуб меёбад, зеро таҳқиқи феъл асосҳои вижагиҳои луғавӣ-маъноии худро дорад ва вобаста ба талаботи рӯз таҳқиқгардидани ҷанбаҳои гуногуни он, аз ҷумла аз нигоҳи муоқиса ва дарёфт намудани феълҳои бемуодил миёни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҷиҳати ҳалли бомуваффақияти масъалаҳои забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ аз аҳамияти назариявӣ амалӣ бархӯр дор аст. Омӯзиши вазифаҳои грамматикӣ ва феъл дар забонҳои муқоисашаванда таърихи назаррас дорад. Он дар раванди умумии таҳқиқ ва инъикоси илмӣ тамоми маҷмуи масъалаҳои грамматикаи олам ба амал меояд.

Данная статья является к лексико-семантическим особенностям глагола в современной лингвистике. Изучение глагола является одним из основных аспектов лингвистического анализа, так как изучение глагола имеет свои теоретические основы и, в зависимости от потребностей сегодняшнего дня, изучение его различных аспектов, в том числе с точки зрения сравнения и поиска неправильных глаголов между таджикским и английским языками, имеет теоретическое и практическое значение для

успешного решения проблем сравнительной лингвистики и переводоведения. Изучение грамматических функций и глаголов в сопоставимый языке имеет значительную историю. Оно происходит в общем процессе исследования и научного осмысления всей совокупности проблем мира грамматики.

Key words: Linguistics, comparative, practical, verb, language, translationology, aspect, study, analysis, English, research.

This article is a theoretical study of the verb in linguistics. The study of the lexico-semantic peculiarities of the verb in modern linguistics, since the study of the verb has its own theoretical foundations and, depending on the needs of today, the study of its various aspects, including from the point of view of comparison and search for irregular verbs between the Tajik and English languages, has theoretical and practical significance for successfully solving problems of comparative linguistics and translation studies. The study of grammatical functions and verbs in the comparable languages has a significant history. It occurs in the general process of research and scientific understanding of the entire set of problems of world grammar.

Ибораҳои феълӣ аз рӯи сохти худ ба хелҳои гуногун ҷудо мешаванд, зеро онҳо таркибҳои хеле домандор ва мураккаби синтаксисиро ташкил карда метавонанд. Ин, пеш аз ҳама, ба таснифи феълҳо ба монда ва гузаранда алоқаманд аст. Л.С.Бархударов [1:80-81] ин таснифотро ба инобат гирифта, ибораҳои феълро аз рӯи сохташон ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст; 1) Ибораҳои, ки ядрояшон ҳам феъли монда ва ҳам феъли гузаранда мешавад; 2) Ибораҳои, ки ядрояшон танҳо феъли гузаранда, ё танҳо феъли мондаанд. Аҷёнҷи ибораҳои навъи аввалро ӯ васеъшавӣ (extension) ва аҷёнҷи ибораҳои навъи дуюмро пуррашавӣ (complement) номидааст. Г.Г.Почепсов бошад, аз рӯи хусусиятҳои синтагматикиашон феълҳоро ба ду тақсим кардааст: 1) Феълҳои, ки амали равананабударо ифода меkunанд; [1, 78]. 2) Феълҳои, ки амали равананабударо номбар менамоянд. Феълҳои амалашон раванана буда дар матн муайян карда мешаванд. Баъзе феълҳои табиатан амалашон равананабуда бошанд, дар як контекст ҳамчун феълҳои амалашон норавон ва дар дигар ҷо чун амалашон равана истифода мешаванд. Феълҳои амалашон норавон ибораи феълӣ сохта наметавонанд, зеро онҳо аз рӯи валентнокиашон калимаҳои дигарро ба худ тобеъ карда наметавонанд, зеро авалентаанд. Мисол: Clara laughed, he hesitated, the day came. Г.Г.Почепсов феълҳои амалашон равананабударо ба се тақсим кардааст: 1. Феълҳои, ки амалашон ба объекту адресат ё танҳо ба адресату равана аст: shook the hand (равана ба объекту); reminded him of his friend (равон ба объекту адресату); telephoned me (равана ба адресату). 2. Феълҳои, ки амалашон ба ҳол робита дорад: went to his room. 3. Феълҳои, ки амалашон ба объекту ҳол (put his hat on the table), объекту адресату ҳол (to bring me things to the church), адресату ҳол (to tell us secretly) алоқаманд аст. [2, 98].

Аз рӯи таснифоти Г.Г.Почепсов дидан мумкин аст, ки феълҳо ба худ вожаҳои гуногунро тобеъ кунонида метавонанд ва ин ба валентнокии феъл вобаста мебошад. Валентноки мафҳуми илми химия буда, онро ба забоншиносӣ Л.Тенйер ва С.Д.Катселсон ворид намудаанд, ки он, аз рӯи шаҳодати В.Г.Гак, “қобилияти бо дигар элементҳо алоқа зоҳир кардани калимаро мефаҳмонад” [3, 78]. Онро метавон бо забони тоҷикӣ тавассути вожаи “гироиши вожаҳо” номгирӣ кард. Мисол, вожаи “to take” метавонад вожаҳои “a pen, a book, a rose” ва амсоли онҳоро ба худ кашида, бо онҳо ибора созад, ё худ “to give” кодир аст, ки бо «John (him)» ва «a book» алоқаманд гардад: to give John (him) a book.

Баъзе феълҳо яквалентианд (танҳо як калимаро ба худ тобеъ мегардонад: to go into the room), дигаре дувалентӣ мебошад (ду калимаро ба худ тобеъ менамояд: to give him the book) ва сеюмӣ севаленета аст (се калимаро ба худ мекашад: bring me my thing to the church). Элементҳои, ки ба феъл тобеъ мегарданд, комплетив ном гирифтаанд: [4, 185]. Ҳамоиши феълӯ аъзоҳои тобеъ муносибати комплетивиро ташкил мекунад. Дар муносибати комплетивӣ алоқаи байни ҷузъи асосӣ ва ҷузъи тобеъ нисбат ба алоқаи атрибутивӣ суст аст. Мисол: He soundly slept (алоқаи атрибутивӣ) He slept soundly (муносибати комплетивӣ). Бинобар он “soundly slept” чун як ҷизи яклухт (том) тасаввур карда мешавад, вале дар “slept soundly” муносибати байни ҷузъҳои ибора қавӣ нест. Аз ин рӯ муносибати байни soundly ва slept-ро муайянкунандагӣ ва муносибати байни slept ва soundly-ро тавсифкунанда номидан мумкин аст. Бинобар он муносибати аввал ба алоқаи атрибутивӣ, вале муносибати дуюм ба алоқаи комплетивӣ дохил мешавад. Аз ин рӯ ҳулоса мебарояд, ки дар муносибати комплетивӣ ду навъ аъзо ба назар мерасад:

1. аъзои объектӣ: to pick roses, to write with a pencil, to think about the journey.
2. аъзои квалификативӣ: to look curiously, to speak frankly.

Ин ду навъ комплетивҳоро бо ибораи дигар комплетиви объектӣ ва комплетиви ҳоли номидан мумкин аст. Комплетиви объектиро ба ду ҷудо мекунад:

1. Комплетиви объектӣ бепешоянд. Дар ин ҳели комплетив феъл бо объектӣ худ бевосита алоқа зоҳир менамояд. Мисол: to watch TV; to draw the design.
2. Комплетиви объектӣ пешоянддор, ки дар он феъл бо объектӣ худ ба воситаи пешоянд алоқаманд мегардад. Мисол: to write with a pen; to rely on him; to talk about stars. Комплетивҳои квалификативӣ ё ҳоли низ ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд, ки ин ба семантика ва робитаи байни ҷузъҳои ибора алоқаманд аст:

1. Комплетивҳои ифодакунандаи аломати амал ё, ба ибораи дигар, комплетивҳои ҳоли тарзи амал ва қиёсӣ (муқоисавӣ). Чунин комплетивҳо аломати амалро ё бевосита, ё ба воситаи қиёс нишон медиҳанд. Мисол: to thank heartily; to speak loudly;

2. Комплетивҳои ҳолие, ки амал ё аломатро аз лиҳози миқдору дараҷа шарҳ медиҳанд: almost faint, to know much.

3. Комплетивҳои ҳолие, ки амалро аз лиҳози шароит, макон, замон вазъият ва ғ. шарҳ медиҳанд: to watch in some humour; to wait here; to come to see; to leave knowing it.

Аз рӯи таснифоти Г.Г.Почепсов, ки дар боло овардем, дидан мумкин аст, ки феълҳо аз рӯи валентнокии худ метавонанд на танҳо як, балки ду ва ё зиёда комплетив дошта бошанд. Дар мисоли “to bring me my things” феъли “to bring” ду комплетив дорад, ки ҳар ду ҳам комплетивҳои объектӣ бепешоянд мебошанд. Комплетивҳои объектӣ метавонанд ба як феъл ҳам бе пешоянд ва ҳам бо пешоянд алоқаманд гашта, онро шарҳ диҳанд: to tell me about the races. Ба як феъл метавонад ду навъ комплетив тобеъ шавад: to hang the picture on the wall. Дар ин ибора ҳам комплетиви объектӣ (the picture) ва ҳам комплетиви ҳоли (on the wall) мавҷуд аст. Агар ибораи “to bring me my things to the church”-ро таҳлил кунем, аён мегардад, ки дар он ду комплетиви объектӣ ва як комплетиви ҳоли мавҷуд аст, ки ин ибораи мураккаби феълӣ мебошад ва дар он комплетивҳо феълро аз лиҳози гуногун шарҳ медиҳанд. [5, 111].

Дар забони англисӣ боз як навъи ибораҳо ҳастанд, ки онҳо боиси баҳсҳои доманадор гаштаанд. Дар созмонҳои навъи see him run (see him running) мавқеи “run” ва “running” ду хел шарҳ дода мешавад: 1). Профессор А.И.Смирнитский қайд мекунад, ки дар ин ибора see ва him дар алоқаи (муносибати) комплетивӣ қарор дошта, run (running) чун илова омадааст. Run (running) на аломати бевоситаи предмет (him), балки амал- протсессоро ифода мекунад, ки ба ҳамин предмет дахл дорад. Дар ин ҳолат дар ниҳоди алоқаи комплетивӣ мафҳуми протсесс ифода ёфтааст. Ин протсесс бо предмет хеле зич алоқаманд буда, аз муносибати байни мубтадою хабар, ки дар созмонҳои навъи he runs ва he is running мавҷуд аст, куллан фарқ мекунад. Робитаи байни ҷузъҳои him run ё him running мазмунан ба муносибати байни субъекту предикат монанд аст, вале ин муносибат дар шакли алоқаи на предикативӣ, балки комплетивӣ ифода ёфтааст. Ин созмонҳоро

А.И.Смирнитский аъзои объектӣ-предикативӣ номидааст. Аз ин рӯ *run (running)* ба феъли *see* комплетиви объектӣ шуда хизмат мекунад ва бигзор худаш монад онро дар грамматика *complex object* меноманд. Якҷоягии феъли тасрифӣ ва таркиби зикршударо бо таври гуногун *Accusative with the Infinitive (with the participle), Objective Infinitive (participle) construction, Prepositional (or prepositionless) objective infinitive (participle) complex* ва ғайраҳо номгирӣ мекунанд. Аз байни онҳо истилоҳи охирин, ки ба Б.Хаймович ва Б.Роговская мансуб аст, дуруст менамояд, зеро дар забони англисӣ *Accusative case* мавҷуд нест, вале *Objective case* дар системаи ҷонишинҳои шахсӣ ба назар мерасад. 2). Аз рӯи ақидаи дуум, ки ба Л.С.Бархударов тааллуқ дорад, *him run (him running)* на чун ибораи яклухт, балки ҳар як ҷузъи он дар алоҳидагӣ бояд таҳлил карда шавад ва ин таркиб ифодагари предикативияти дуумдараҷа ҳисобида мешавад. Ҷузъи якуми ин ибораро аъзои субъектӣ ва ҷузъи дуумро аъзои предикативӣ меноманд. Дар ин созмон на танҳо масдар ва сифати феълии *I*, балки калимаҳои ифодакунандаи ҳолат (*found him asleep*), зарф (*found him there*) ва ҷайраҳо омада метавонанд. Агар ҳосияти предикативияти дуумдараҷагӣ доштани чунин созмонҳо эътироф карда шавад, онҳо ҳамроҳи феъл-хабарӣ чумлаи мураккаб бунёд кунанд, ҳол он ки Л.С.Бархударов чунин созмони синтаксисиро (*him run, the tears filling his eyes*) чумла намеҳисобад. Дар англисшиносӣ перомуни созмонҳои навъи “*him run (him running)*” бештар ақидаи А.И.Смирнитский дастгирӣ карда мешавад.

Ҳамин тавр, мувофиқи нишондоди А.И.Смирнитский алоҳаи комплетивӣ бо феъл-хабар муносибатҳои гуногунро нишон дода метавонад:

1. Муносибатҳои предмети протсессӣ, ки онҳо якҷанд ҳел мешаванд:

а) Муносибати байни амалкунанда (агенс) ва протсесс: *to be read by him*.

б) Муносибати байни объекти дуумдараҷаи амал ва протсесс: *to be written with a pencil*.

в) Муносибати байни объекти бевосита ва протсесс: *to write a letter*.

2. Муносибатҳои ҳолӣ (муносибатҳои байни вазъияти иҷрои амал ва протсесс): *to write at the table*.

3. Муносибатҳои эзоҳотӣ: *to be glad to see*.

4. Муносибатҳои протсессию предметӣ: *to see him run; to see him running*.

5. Муносибатҳои квалитативӣ: *to consider it useful*.

Муносибатҳои дигаре низ мавҷуданд, ки онҳо дар асари забоншиноси маъруфи амрикоӣ Ч.Филмор ҳамачониба батафсил таҳлил шудаанд [39].

матикиашон феълҳоро ба ду намуд тақсим намудааст. Ибораҳое, ки ядрояшон феъл мебошад, ибораҳои феълӣ номида мешаванд. Мисол: *to remember the name, has just come, to go quickly*. Ибораҳои феълӣ ба содда ва мураккаб ҷудо мешаванд. Ибораҳои соддаи феълӣ аз феъл (чун ядро) ва як ҷузъи тобеъ таркиб меёбанд. Мисол: *to see the film, to jump high*. Ибораҳои мураккаби феълӣ аз феъл ва ду ё зиёда ҷузъи тобеъ сохта мешаванд: *to give him the book, to send them a telegram, to have never seen the city*.

Бояд қайд кард, ки дар ибораҳои соддаи феълӣ ба ҷузъи тобеъ калимаҳои нав ҳамроҳ шуда метавонад, вале он на ядро балки ҷузъи тобеъро шарҳ медиҳад. Мисол: *to hear a noise - to hear a loud noise - to hear too loud a noise; to spend a night - to spend a sleepless night - to spend a sleepless night of dreams*.

Муносибатҳои дигаре низ мавҷуданд, ки онҳо дар асари забоншиноси маъруфи амрикоӣ Ч.Филмор ҳамачониба батафсил таҳлил шудаанд.

Дар забони англисӣ ибораҳое, ки калимаи асосашон феъл мебошад, **ибораҳои феълӣ** номида мешаванд. **Масъалан**, *to remember the name* (номро дар хотир ногоҳ доштан), *he just come* (омадан), *to go quickly* (тез рафтан).

Ибораҳои феълӣ ба содда ва мураккаб ҷудо карда мешаванд. Ибораҳои соддаи феълӣ аз феъл (чун калимаи асосӣ) ва як ҷузъи тобеъ таркиб меёбанд. **Мисол**, *to see the film* (филмро тамошо кардан), *to jump high* (баланд паридан).

Ибораҳои мураккаби феълӣ аз феъл ва ду ё зиёда ҷузъи тобеъ сохта мешаванд. To give him the book to send them a telegram to have never seen you (ягон бор шуморо надидан). [6, 109]

Бояд қайд кард, ки бо ибораҳои соддаи феълӣ ҷузъҳои (калимаҳои) нав ҳамроҳ шуда метавонанд, вале он ҷузъи нав ба калимаи асосиашон (яъне феъл) тобеъ набуда, ҷузъи тобеъро шарҳ медиҳад. **Мисол:** to hear a noise, to hear too long a noise, to spend a night, to spend a sleepless night, to spend a sleepless night of dreams.

Ибораҳои феълӣ аз руи сохти худ ба хелҳои гуногун ҷудо мешаванд, зеро онҳо таркибҳои хеле васеъ на мураккабӣ синтаксисиро ташкил карда метавонанд. Ин пеш аз ҳама ба таснифи феълҳо аз рӯи характери равонагии амал вобаста аст. **Мисол:** he is eating an apple. Вай себ хурда истодааст. She has finished her work You should study for exam. Шумо бояд ба имтиҳон тайёри бинед. She has been sleeping for two hours.

Л. С. Бархударов аз ин нуқтаи назар феълҳоро ба монда ва гузаранда тақсим карда, ибораҳои феълро аз рӯи сохташон ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст.

1. Иборасе, ки калимаи асосиашон ҳам феълӣ монда ва ҳам феълӣ гузаранда мешавад.

2. Иборасе, ки калимаи асосиашон як навъи муайяни феъл мебошад, яъне ё танҳо феълӣ гузаранда, ё ин ки танҳо феълӣ монда. Гуруҳи ибораҳои навъи аввалро васеъӣ (extention) ва сифати ибораҳои навъи дуюмро пуррашавӣ (complement) номида аст. Г. Г. Почепсов бошад, аз рӯи хусусиятҳои синтаг

1. Феълҳое, ки амали равона набударо ифода мекунад.

2. Феълҳое, ки амали равона бударо ифода мекунад.

Феълҳое амалашон равона набуда дар матн аниқ карда мешаванд. Баъзе феълҳое табиатан амалашон равона набуда бошанд, дар як матн ҳамчун феълҳои амалашон норавон ва дар дигар ҷо чун амалашон равона истифода мешаванд. Феълҳое амалашон норавон ибораҳои феълӣ сохта наметавонанд, зеро онҳо дар муҳити худ калимаҳои тобеъ надоранд. **For example:** Clara laughed he hesitated, the day came. Г.Г. Почепсов феълҳои амалашон равонаро ба се гурӯҳ тақсим кардааст.

1. Феълҳои амалашон равона ба объект, объекту суроға ё танҳо ба суроға.

2. Феълҳои амалашон равона ба ҳол.

3. Феълҳои амалашон равона ба объекту ҳол.

Аз рӯи таснифоти Г.Г Почепсов дидан мумкин аст, ки феълҳо ба худ таркибҳои гуногунро тобеъ кунонда метавонанд ва ин ба валетнокии феъл вобаста мебошад, яъне баъзе феълҳо як валентаанд (танҳо як калимаро ба худ тобеъ мегардонад to go into the room) дигаре ду валента мебошанд (ду калимаро ба худ тобеъ мегардонад, to give him the book) ва сеюмӣ севалентаанд (се калимаро ба худ тобеъ мегардонад, bring me my thing to the church).

Аъзоҳоеро (таркибҳоеро), ки ба феъл тобеъ мегарданд, комплетив меноманд ва муносибати байни феълу аъзоҳои тобеъ муносибати комплетивиро ташкил мекунад. Дар муносибати комплетивӣ алоқаи байни ҷузъи асосӣ ва ҷузъи тобеъ нисбат ба алоқаи атрибутивӣ суст аст. **Масалан:** He soundly slept. He slept soundly. Бинобар он soundly slept чун як чизи яклухт (том) баромад дорад, вале дар slept soundly муносибати байни ҷузъҳои ибора қавӣ нест. [7, 295]

Аз ин рӯ муносибати байни soundly ва slept-ро муайянкунандагӣ ва муносибати байни slept ва soundly-ро тавсифкунанда номидан мумкин аст. Бинобар он муносибати аввал ба алоқаи атрибутивӣ вале муносибати дуюм ба алоқаи комплетивӣ дохил мешавад. Аз ин рӯ, ҳулоса мебарояд, ки аъзои комплетивӣ ду хел мешавад.

1. аъзои объектӣ

2. аъзои муайянкунанда

Ин ду навъ комплетивҳоро бо ифодаи дигар комплетиви объектӣ ва комплетивӣ ҳоли номидан мумкин аст. Комплетивӣ объектиро ба ду гурӯҳ ҷудо мекунад.

а) комплетивӣ объектӣ бе пешоянд. Дар ин хели комплетив феъл бо объекти худ бевосита алоқа зоҳир менамояд. To watch TV, to draw the design.

б) комплетивӣ объектии пешоянддор, ки дар он объекти феъл ба воситаи пешоянд алоқаманд мегардад. To write with a pen, to reply on him, to talk about stars. Комплетивӣ нишондиҳандаи аломат ё ҳолӣ низ ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд, ки ин ба семантика ва вобастагии онҳо алоқаманд аст.

1. Комплетивҳои нишондиҳандаи аломати амал ё ба ибораи дигар, комплетивҳои ҳоли тарзи амал ва қиёсӣ (муқоисавӣ). Чунин комплетивҳо аломати амалро ё бевосита ё ба воситаи қиёс нишон медиҳанд. **For example:** to thank heartily (аз таҳти дил ташаккур кардан), to speak loudly (баланд гап задан). [8, 291]

2. Комплетивҳои ҳолие, ки амалро аз рӯи миқдору дараҷа шарҳ медиҳанд. **For example:** almost faint to know much.

3. комплетивҳои ҳолие, ки амалро аз лиҳози шароит ва вазъият шарҳ медиҳанд, инҳо мебошанд. **For example:** to watch in some humour, to wait here, to come to see, to leave knowing it.

Аз рӯи таснифоти Г. Г. Почепсов, дар боло овардем дидан мумкин аст, ки феълҳо аз рӯи валентнокии худ метавонанд на танҳо як балки ду ва зиёда комплетив дошта бошанд.

Бо як феъл метавонад ду навъ комплетив тобеъ шавад. To hang the picture on the wall. Дар ин ибора ҳам комплетиви объекти ва ҳам комплетивии ҳоли мавҷуд аст. Агар ибораи to bring me my things to the church –ро таҳлил кунем аён мегардад, ки дар он ду комплетиви объектӣ ва як комплетиви ҳоли мавҷуд аст, ки ин ибораи мураккаби феълӣ мебошад ва комплетивҳо аз ҳар ҷиҳат шарҳ медиҳанд.

Дар ин ҳолат дар ниҳоди алоқии комплетиви мафҳуми чараён ифода ёфтааст. Ин чараён бо предмет хеле зич алоқаманд буда аз муносибати байни мубтадою хабар, ки дар созмонҳои навъи lie runs ва he is running мавҷуд аст куллан фарқ мекунад.

Робитаи байни ҷузъҳои him run ё him running мазмунан ба муносибати байни субъекту предикат монанд аст вале муносибат дар шакли алоқии на предикативӣ балки комплетивӣ ташкил ёфтааст.

Аз ин рӯ, таркибӣ him run (him running) ба феълӣ see комплетивӣ объекти шуда хизмат мекунад ва онро дар грамматика complex object меноманд. Яқоягии феълӣ тасрифӣ ва таркибӣ зикршударо бо таври гуногун accusative with the Infinitive (with the participle), Objective Infinitive (participle) construction, Prepositional (or preposition less) objective infinitive (participle) complex ва ғайраҳо номбар мекунад.

Аз байни онҳо истилоҳи охирин, ки ба Б. Хаймович ва Б. Роговская мансуб аст, дуруст менамояд, зеро дар забони англисӣ Accusative case мавҷуд нест вале Objective case дар системаи ҷонишинҳои шахсӣ истифода мешавад. [9,100]

2. Аз рӯи ақидаи дуҷум him run (him running) на чун ифодаи яклухт, балки ҳар як ҷузъи он дар алоҳидагӣ чун субъекту предикат таҳлил карда мешавад ва ин таркиб ифодагари предикативияги дуҷумдараҷа махсус мегардад.

Онро бо ибораи дигар предикативи объектӣ (Objective Predicative) меноманд.

Дар ин вазифа на танҳо масдар ва сифати феълӣ (participle), балки калимаҳои ифодакунандаи ҳолат (found him asleep), зарф (found him there) ва ғайраҳо омада метавонанд. Агар хосияти предикативияти дуҷумдараҷагӣ доштани чунин созмонҳо эътироф карда шавад, онҳо табиатан ба ҷумлаҳои мураккаб наздик мешаванд. **For example:** The man in the room is my father. She gave me a glass full of water. He returned in a short while. [10, 170]

Ҳамин тавр мувофиқи нишондоди Л. И. Смирнитский алоқии комплетиви аз рӯи мазмунан худ муносибатҳои гуногунро нишон дода метавонад.

1. Муносибатҳои предмети (предмету чараёнӣ), ки онҳо якҷанд наъванд.

а) муносибати байни амалкунанда агент ва чараён. To be read by him.

б) муносибати байни объекти дуҷумдараҷаи амал ва чараён. To be written with a pencil.

в) муносибати байни объекти амал ва чараён. To be write a letter.

2. муносибатҳои ҳоли (муносибатҳои байни вазъияти иҷроӣ амал ва ҷараён) to be write at the table.

3. муносибатҳои эзоҳоти. To be glad to see.

4. муносибатҳои ҷараёни (ҷараёни предметӣ)

Муносибатҳои дигаре низ мавҷуданд, ки онҳо дар асари забоншиносӣ маъруфи амрикоӣ Ч. Филмор ҳамачониба таҳлил шудаанд. **For example:** He is laughing at a joker. She is making tea for the guests. I saw a girl with blue eyes.

Адабиёт:

1. Бархурдов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. М., 1966. 80-81 стр.
2. Бархурдов Л.С., Язык и перевод.- Высшая школа, 1975.-350 стр.
3. Бархурдов Л.С., Штейлинг Д.А. Грамматика английского языка.- М: Русский язык, 1973.- 325 стр.
4. Блох М.Я. Теоретическая грамм.англ.яз.- 3-е изд.,испр.- М: Вкш.школа, 2000.- 380 стр.
5. Бугадов. Р.А. Введение в науку о языке.- М: Наука, 1958.-245 стр.
6. Бузургзода Л. ва Ниёзмухаммадов Б. Грамматикаи забони тоҷикӣ.- Сталинобод: Наш. дав. Тоҷ., 1947-147 с.
7. Виноградов В.В. «Русский язык. Грамматическое учение о слове» М-Л.1947-с. 677
8. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик.- Душанбе: Маориф, 1983, қ 1. 353с
9. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олий- Сталинобод: Наш. дав. Тоҷ., 1956-231с
10. Доир ба сохти ибора дар забони адабии ҳозираи тоҷик: Межвузовская научная конференция по иранской филологии/тезисы докладов.-Душанбе, 1966, сах.172-186.
11. Заретский А.И.О. местоимении\Русский язык в школе.- 1940, № 6 –16-22 стр.
12. Калонтаров И.Я. Грамматикаи забони тоҷикӣ. –Москва 1955
13. Каушанская В.Л, Ковнер Р.Л. и др. Грамматика английского языка. .- Москва: Ладком, 2007.-225 стр.
14. Кайнелъсон С.Д.. О грамматической категории. – Вестник ЛГУ, 1948, №2.
15. Качалова К.Н. Практическая грамматика английского языка. В 2-х томах\ К.Н.Качалова, Е.Е. Израелович.- 8-е изд., перераб. и доп. К.Н. Качаловой - К: Методика, 2002.-367.

**ПАЙВАСТАНИ ПЕШВАНДӢ
ДАР ИБОРАӢОИ НАМУДИ
N+N БО ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ВА
АНГЛИСӢ**

Мамадҷонова М.М. - ассистенти Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

**ПРЕДЛОЖНАЯ СВЯЗЬ В
СЛОВСОЧЕТАНИЯХ ТИПА
N+N В ТАДЖИКСКОМ И АН-
ГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

Мамаджонова М.М. - ассистент Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

**PREPOSITIONAL
CONNECTION IN N+N TYPE
PHRASES IN TAJIK AND
ENGLISH**

Mamadjonova M.M. - assistant of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Калидвожаҳо: алоқаи калимаҳо, ибора, забони англисӣ, забони тоҷикӣ, исм, калимасозӣ, пешояндҳо, воҳидҳои шаклсоз, ҳелҳо.

Аннотатсия. Дар ин мақола сухан дар бораи ибораҳои субстансивии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ меравад, ки аз он исм таркиб ёфта, тавассути пешояндҳои гуногун алоқаманд мегиранд. Дар ин навъ ибораҳои забони тоҷикӣ алоқаи изофӣ низ ба назар мерасад. Мавқеи пешояндҳо нисбати изофии – и пастигар аст. Дар забони англисӣ, баръакс, аксаран пешояндҳо ягона воситаи алоқа дар ҷунин навъи ибораҳо махсус меёбанд.

Ключевые слова: Предложная связь, словосочетание, таджикский язык, английский язык, имя существительное, словообразование, изафет, предлоги, словоформы, типы.

Аннотация: Каждый язык в истории своего развития выработал определённые способы и средства связи для конструирования свободных словосочетаний. В английском языке имеются свои специфические средства организации двучлена, в таджикском языке также наблюдаются свои модели установления связи между компонентами свободных словосочетаний.

Key words: Prepositional Bond, Phrases, type, N+N, Modern Tajik and English languages.

Annotation: This article deals with phrases of modern Tajik and English, which consist of two nouns connected by means of prepositions. On modern Tajik phrases of the type N+N. Can also be connected by especial marker called “isafet-u” which is usually used in such phrases. On the contrary in modern English such phrases are mostly connected by means of different prepositions.

Средства связи, как и в других языках, варьируются в зависимости от типов словосочетаний. В частности, в глагольных, например, встречаются одни средства связи, а словосочетаниях, в субстантивных словосочетаниях используются другие. Среди этих средств особо важное место занимают предлоги, которые выступают как средство связи слов и в глагольных, и в субстантивных, и словосочетаниях других разрядов.

В данной статье предпринимается попытка проанализировать субстантивные словосочетания английского и таджикского языков, в которых в качестве средства связи выступают предлоги.

В некоторых работах таджиковедов предложная связь относится к "17 способу управления. В частности, в «Таджикской грамматике» [2, с.108] предлоги отнесены к средствам управления. Эта же мысль высказана и в «Таджикской грамматике» [3, с.8], что сохраняется и в повторном издании этой книги в 1970 году. Сторонниками этого взгляда являлся и Ш.Ниёзӣ, который в своей статье [6, от 20.02.1960] говорил о предложном управлении в таджикском языке.

Однако таджиковеды А.Мирзоев [5], С.Абдурахимов и С.Улугзаде говорят целесообразности использования предлогов в качестве средств связи между компонентами словосочетания. Они также склонны не отказаться от термина «управление». Представляется, что в словосочетаниях, образованных при помощи предлогов, нельзя говорить о приёме управления, так как под управлением понимается «подчинительная при которой главенствующий связь, компонент словосочетания требует постановки зависимого компонента в определённой грамматической форме. В индоевропейских языках управление обнаруживается главным образом в присоединении к главенствующему слову предложной или беспредложной словоформе существительного [местоимения] в определённом косвенном падеже» [4, с.537]. Поэтому в англистике в словосочетаниях типа N+N, образованных при помощи предлога, никто не говорит о приёме управления, так как адъюнкт таких словосочетаний не изменяется по падежам по причине отсутствия падежной системы в этом языке.

Поскольку в таджикском языке также нет системы падежей, то никак нельзя говорить здесь о приёме управления, и особенно в тех случаях, когда существительное или местоимение устанавливает связь с другим словом при помощи какого-либо предлога. О приёме управления можно говорить только в английском языке, что наблюдается в тех случаях, когда адъюнкт свободного словосочетания выражается личным местоимением, употребляемым в форме объектного падежа. В таких словосочетаниях связь может быть установлена либо при помощи предлога и падежной формы личного местоимения или же без всякого предлога. Например: *to see him, to speak about him, a letter from him, proud of him* и т.д.

В тех случаях, когда адъюнкт выражается именем существительным, то само существительное остаётся неизменным, т.е. никакая падежная флексия не добавляется к адъюнкту, а в качестве средств связи служит предлог. Например: *to speak about books, to send to the sister, to work with the student* и т.д. Поэтому считаем целесообразным не выделять способ управления в тех случаях, когда адъюнкт, выраженный именем существительным, не имеет падежных флексий.

В субстантивных словосочетаниях адъюнкт, выраженный именем существительным, может связываться со своим ядром либо приёмом примыкания, либо при помощи предлога. Например: *birthday party, canteen door, marble wall, the library of the seminary, noise in ears, messages for the prisoners.*

В первых трёх субстантивных словосочетаниях имеет место примыкание, а в трёх последующих предложная связь.

В таджикском языке субстантивные словосочетания, адъюнкты которых выражены именем существительным, конструируются также двумя способами.

Во-первых, в отличие от английского языка, в словосочетаниях указанного типа не используется приём примыкания, а используется иной способ связи, которая называется изафетной связью. Такая связь устанавливается при помощи соединительного элемента «и», который называется в таджикском языке изафетом. Например: *хамгашти роҳ, дарвозаи ҳавлӣ, соҳибони аспҳо,*

Во-вторых, это употребление предлога между ядром и адъюнктом субстантивных словосочетания. Например: *воҳӯрӣ бо Осмухин, ҷавонҳо дар атроф, арӯс аз Помир.*

В первых трёх примерах средством связи является изафет «и», а в трёх последующих словосочетаниях в качестве средства связи используются предлоги «бо, дар, аз».

Следует отметить, что в таджикском языке в подавляющем М комнонсы в словосочетаниях типа №+N компоненты при помощи изафета «и».

Языковой материал показывает, что в субстантивных словосочетаниях типа №+№ в качестве средств связи могут выступать следующие предлоги.

1. Предлог «дар» в таджикском языке: кишлок дар тараддуд, ангиштгарон дар чорбоғ, йигитҳо дар чойхона,

В таких субстантивных словосочетаниях проявляются два типа отношений:

а) локативные отношения: гулҳо дар бог, талабагон дар мактаб;

б) нахождение в определенном состоянии: кишлок дар тараддуд, одамон дар хаяҷон;

В английском языке эти два отношения обычно находят свою реализацию при помощи двух предлогов: in, on. Например: a priest in Pisa, the house in Via Borra, a day in a prayer, a house on the opposite side, hesitation on the words.

2. Предлог «аз»: поси аз шаб, марди аз Тавилдара. В данных словосочетаниях между ядром и адьюнктом наблюдаются портативные отношения.

Иногда в словосочетаниях этого типа наблюдается отношение источника какого-то факта или события. Например: дуоғиря аз модар, мактуб аз фронт, гусса аз ақл;

Оба значения в английском языке выражаются с помощью предлога "from". Например: the path from the door, the way from classroom, a letter from a friend.

В английском языке в качестве эквивалента предлога «дар» может выступать предлог "at". Например: a table in the corner мизе дар кунҷ hands at the throat дастон дар гулӯ.

Такие словосочетания выражают обычно локативное отношение.

3. Предлог «барои»: мубориза барои Сулҳ, мукофот барои часорат, танга барои харҷ.

В субстантивных словосочетаниях английского языка в качестве адьюнкта могут выступать различные части речи, включая имя существительное.

В этих словосочетаниях обнаруживаются бенефактивные отношения, т.е. ради кого или чего проводится какой-то акт, предназначенность чего-то для чего-то. Вместо предлога «барои» может употребляться его синоним «бахри», у которого имеется некоторый стилистический колорит. Например: ҷоннисори баҳри Ватан, омодагиҳо баҳри ҷашн, сафарбаркунӣ баҳри муҳофизат.

Данный структурный тип свободных словосочетаний функционирует также и в современном английском языке. В качестве средства связи используется предлог "for". Например: messages for the prisoners, an order for the release, struggle for Peace.

4. Предлог «ба», который устанавливая связь между двумя именами существительными, служит для выражения в двух типах отношений:

а) направление: нигоҳе ба дарахтон, мубаббат ба Ватан, таваҷҷуҳ ба шеър; б) объектные отношения: тухфа ба модар, садоқат ба президент, нафъ ба Ватан.

Словосочетания такого типа функционируют и в английском языке. Средством связи в них является предлог "to". Например: a visit to the doctor, place to linger, visits to a young american.

5. Предлог «бо», который служит для выражения значения совместности. Например: ҳоким бо одамони худ, муаллим бо донишҷӯ, кулча бо ҳасиб.

Данный предлог иногда может выражать противительные отношения: мубориза бо душман, галаба бо машаққат.

У таджикского предлога «бо» имеется антоним «бе», который может участвовать в организации субстантивных словосочетаний. При этом словосочетания с предлогом «бе» являются антонимами словосочетаний с предлогом «бо». Галаба бе курбони, ҳарфзани бе муҳолиға.

В английском языке также встречаются словосочетания с указанным типом отношений, который находит своё выражение при помощи предлога "with". Например: steps with a sound, an answer with an amazement, bread with butter.

В качестве антонима предлога "with" выступает предлог "without", который выражает отношение, противоположенное выражаемому при помощи предлога «with». Например: a dictation without mistakes, victory without victims.

В английском языке обнаруживаются многочисленные субстантивные словосочетания типа №+N, связанные при помощи предлога "of". Таджикский эквивалент таких английских словосочетаний конструируются не при помощи предлога, а посредством изафета «и».

a pile of manuscripts як қабза дастнавис
a voice of orator овози нотик
a lad of the "thirties" - чавони солҳои сиюм
South of France - ҷануби Франция
The teeth of a monster дандонҳои дарранда

В таких словосочетаниях обнаруживаются следующие типы отношений:

- а) посессивные отношения: a glimpse of Montanelli - нигоҳи Монтанелли
- б) релятивные отношения: the terrace of the hotel - айвони меҳмонхона
- в) партитивные отношения: North of England - Шимоли Инглистон
- г) темпоральные отношения: a month of hard work як моҳи корҳои вазнин

Таким образом, в сопоставляемых языках предлоги выступают в качестве одного из средств организации субстантивных словосочетаний типа №+N. В этой сфере между сопоставляемыми языками обнаруживается больше изоморфизма, чем алломорфизм. Каждому таджикскому предлогу соответствует определённый предлог в английском языке. Алломорфизм это тот случай, когда английскому предлогу "of" не соответствует таджикский предлог. Средством при передаче отношений, выражаемых при помощи "of", выступает в таджикском языке изафет «и».

В словосочетаниях N+N, связанных при помощи предлогов, выражаются такие типы отношений, как локативность, принадлежность, релятивность, объектность, посессивность и др.

Литература:

1. Абдурахимов С. Ибораҳои исми алоқаи вобастагӣ. Журн. «Мактаби совети», 1971, №11.
2. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Қисми 1.-Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1956
3. Грамматикаи забони тоҷики. Синтаксис.-Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963
4. Лопатина Л.Е. Управление.-В кн.: Лингвистический энциклопедический словарь. - М.: «Советская энциклопедия», 1990/
5. Максудов У.О. Синтаксическо-морфологические трансформации при переводе художественных текстов / У.О. Максудов // Вестник Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Душанбе, 2021. – №5 (94). – С. 85-96. (0,8 п.л.)
6. Максудов У.О. Лексико-семантическая трансформация при переводе поэтического текста / З.М. Мухторов, У.О. Максудов // Известие Академии. Серия филологии и востоковедения. Душанбе, 2022. – №1 (267). – С. 215-219 с. (0,6 п.л. /авт. вклад – 0,4 п.л.)
7. Максудов У.О. Случаи меъяззиковой асимметрии в таджикском и персидском переводах повести Э. Хемингуэя “Старик и море” / У.О. Максудов // Вестник ТГУПБП: серия гуманитарных наук. Худжанд, 2022. – №1 (90). – С. 63-75.
8. Максудов У.О. Симметрия и асимметрия в переводе (на фоне межкультурной коммуникации) / У.О. Максудов // Вестник Таджикского национального Университета. Душанбе, 2021. – №4. – С. 38-45. (0,5 п.л.)
9. Максудов У.О. Сопоставительный анализ асимметрии в переводе литературно-художественных произведений / У.О. Максудов // Вестник Таджикского национального Университета. Душанбе, 2021. – №5. – С. 42-50.

10. Мирзоев А. Ибораҳои феълии замони дар забони адабии ҳозираи тоҷик. Душанбе: «Дониш», 1972

11. Ниёзи Ш. Аҳамияти ибора дар тадқиқ ва таълими забони тоҷики. Газ. «Маориф ва маданият», 20 феврели 1960.

12. Улугзаде С. Предложные словосочетания имён существительных в таджикском 1.19, 1959 языке. - Известие. тие. отд. отл. общ. наук АН Тадж. ССР, 1.19, 1959.

МАВҶЕИ ПУРКУНАНДА ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ АНГЛИСӢ ВА ХИТОӢИ

РОЛЬ ДОПОЛНЕНИЙ В ТАДЖИКОМ АНГЛИЙСКОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ

THE ROLE OF OBJECT IN TAJIK ENGLISH CHINESE

Калидвожаҳо: пуркунанда, тарҷума, забон, шигардҳои тарҷума, тарҷумаи бадеӣ, сохтори грамматикӣ, мавҷеи грамматика, ҷонишинҳо, масдар, вижаги, муодил, устувории тарҷума.

Ключевые слова: дополнение, перевод, язык, переводческие обороты, литературизм, грамматический строй, инфинитив, классификация, перевод, адекватность, речь, точность, дикторская речь, перевод, эквивалент, устойчивость перевода

Key words: object, translation, language, translation phrases,

Тураева Дилноза - ассистент кафедры забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнамиллалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Асадуллоева Замира, ассистент кафедры забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнамиллалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Тураева Дилноза, ассистент кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.

Асадуллоева Замира, ассистент кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.

Turaeva Dilnoza - assistant of the Department of Foreign Languages of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Asadulloeva Zamira - assistant of the Department of Foreign Languages of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

E-MAIL: dilnoza_turaeva@bk.ru, Zamira@mail.ru

Мақолаи мазкур, ба яке аз душвортарин намуди тарҷумаи хаттӣ, тарҷумаи грамматика синтаксис ва пуркунанда бахшида шудааст. Роҳҳои тарҷумаи истилоҳоти бадеӣ, аз забони тоҷикӣ англисӣ ва забони хитойӣ этимоднокӣ ва роҳҳои тарҷумаи вижагиҳои душвортарҷума дар раванди тарҷумаи ҷанбаҳои грамматикӣ дар раванди тарҷумаи назму наср бахшида шудааст. Муаллиф дар мақолаи мазкур роҳҳои тарҷумаи нутқи ноттоқ, тарҷумаи хаттӣ, тарҷумаи бадеӣ ва шигардҳои тарҷума тадқиқот бурдааст. Ҳамчунин, тарҷумаи пуркунанда ва таснифоти онҳо тадқиқот бурда шудааст.

Статья посвящена самому сложному виду перевода, письменному переводу, а также переводу синтаксических особенностей дополнений. Способам передачи литературизма, краткости и адекватности при переводе грамматических единиц. Автор рассматривает способы передачи литературизма, дикторских, речей и грамматическому строю дополнений при письменном грамматическом переводе и их различных эквивалентностей. Правильный подбор дополнений при грамматическом переводе дополнений для достижение адекватного перевода.

The article is devoted to the most difficult type of translation, written translation, as well as the translation of

literalism, grammatical structure, infinitif, classification, translation, adequacy, speech, accuracy, narration, translation, equivalent, stability of translation.

syntactic features of additions. Ways of conveying literalism, brevity and adequacy in the translation of grammatical units. The author considers the ways of transferring literalism, narration, speeches and the grammatical structure of additions in written and grammatical translation and their various equivalences. The correct selection of additions in the grammatical translation of additions to achieve an adequate translation.

Синтаксис дар системаи грамматикии забон ҷойи асосиро ишғол менамояд, чунки вай воҳидҳои забониеро фаро мегирад, ки барои баёни маълумот, таҳлил, муошират ва муносибати одамон хизмат мекунад. Синтаксис ҳамаи вазифаҳои худро дар алоқамандӣ бо морфология иҷро менамояд. Ҳамин аст, ки морфология ва синтаксис якҷоя грамматикаро ташкил медиҳанд.

Мақолаи мазкур, пуркунондаҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ ва хитойӣ мавриди омӯзиши ҷанбаҳои тарҷума дар илми тарҷумашиносӣ қарор додам, ки он яке аз мавзӯҳои нозуки грамматика – пуркунонда буда, кӯшиш карда шуд то мавқеи онро дар забонҳои тоҷикӣ ва хитойӣ муян намоем.

Аҳамияти тадқиқи мавзӯи пуркунонда дар он аст, ки вай бевосита тарафи объектии амалро ифода мекунад ва аз нигоҳи мантиқ паҳлӯи баробарвазни муносибати предикативии субъект ва объект аст. Дигар он, ки бе донишдони хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи пуркунонда, ки дар ҳақиқат бе он ҷумла нопурра аст, мо чӣ дар нутқамон ва чӣ ҳангоми тарҷума ба ғалатҳои бисёр роҳ медиҳем.

Ба ақидаи Г.А. Вейхман яке аз хатоҳои машҳуре, ки дар байни омӯзандагони забони хориҷӣ бисёр дида мешавад, ин ҷумлаҳои амрӣ аст, ки аз надонишдони қоидаи пуркунонда хосияти феълҳои таркибӣ ба инobat гирифта намешавад.

Дар забоншиносӣ чунин ҷанбаи илмӣ таҳқиқот ба мисли вобастагии тарҷума аз хусусиятҳои сохтори забони тарҷумашаванда на он қадар қарқарда шудааст;

Омӯзиши минбаъда ва ҳаматарафаи мушқилиҳои тарҷума, ки ба сабаби тафовутҳо дар услубҳои бадеӣ ва илмӣ-техникӣ ба миён омаданд, талаб мекунад;

Ҳадафи мақола таҳқиқи хусусиятҳои тарҷумаи пуркунондаи мураккаб дар тарҷумаи хитойӣ-тоҷикӣ мебошад.

Агар як муҳаққиқ алоқии грамматикиро нишондиҳандаи асосӣ барои таснифи ин ё он аъзои ҷумла доништа бошад, дигаре муносибати мантиқии байни аъзоҳо дар ҷои аввал мегузорад, сеюмӣ сохти онро зиёдат ба инobat гирифта бошад, дигар вазифаи онро нишондиҳандаи асосӣ медонад. Ҳамин тариқ, пуркунондаро ҳар қадом муҳаққиқ ба тарзи худ эзоҳ додааст.

Масалан, агар академик Бобочон Ниёзмӯҳаммадов «Он аъзои пайрави ҷумла, ки нисбат ба худ дар ҷӣ гуна алоқа будани предметро нишон медиҳад ва маънои хабарӣ ҷумларо пурра мекунад, пуркунонда номида мешавад» -гуфта, таъриф дода бошад, Исмаилов Муҳаммад онро чунин таъриф кардааст:

«Пуркунонда предметро нишон медиҳад, ки амали ҷумла ба он мегузарад. Пуркунондаҳо мазмуни хабарӣ аз феъли гузаранда сохташудаи ҷумларо пурра намуда, бо исми ҷонишинҳои шахсӣ ва дигар ҳиссаҳои нутқ, ки мафҳуми исмӣ пайдо кардаанд, ифода меёбанд».

Аммо Аҳманова Олга Сергеевна дар китоби «Словарь лингвистических терминов» ба пуркунонда чунин тафсир навиштааст: Пуркунонда аъзои пайрави ҷумла, ки муносибати предметро равандро (яъне муносибати як предмет ба дигарро) ифода мекунад. [2; 234]

Дар «Советский энциклопедический словарь» чунин таъриф дода шудааст: пуркунонда, аъзои пайрави ҷумлаест, ки муносибати як предмети нутқро нисбати дигар, ки ба вобастаи феъл ва ё исм номбар шудааст, ифода мекунад.

Муаллифон Прядохин М.Г., Прядохина Л.И. онро чунин таъриф медиҳанд: Пурку-
нанда аъзои пайрави ҷумла буда, предмет ё шахсеро мефаҳмонад, ки ба саволҳои 谁? киро?
ё 什么? чиро? 关于谁的? дар бораи кӣ? 由谁? аз тарафи кӣ? 关于什么的? дар бораи чӣ? ва
ғайра ҷавоб мешавад. [12;168]

Чунин таърифоти гуногунро бисёр овардан мумкин аст, аммо мақсади мо ин нест.
Мақсади мо муайян кардани таърифи нисбатан умумии пуркунанда аст. Ҳамаи таърифоти
нисбати пуркунанда додаи муҳаққиқонро дар як ҷо ҷамъ кунем чунин як таърифи умумӣ
пайдо мешавад: Пуркунанда аъзои пайрави ҷумла буда, ашё ё шахси ба мубтадо
алоқамандеро мефаҳмонад, ки таъсири хабарӣ ба воситаи феълӣ гузаранда ифодаёфта ба
он мегузарад.

Дар забони англисӣ бошад чунин аст:

In [linguistics](#), an **object** is any of several types of [arguments](#).^[1] In subject-prominent, [nom-
inative-accusative](#) languages such as [English](#), a [transitive verb](#) typically distinguishes between its
[subject](#) and any of its objects, which can include but are not limited to direct objects,^[2] indirect
objects,^[3] and arguments of adpositions ([prepositions or postpositions](#)); the latter are more accu-
rately termed *oblique arguments*, thus including other arguments not covered by core grammati-
cal roles, such as those governed by [case morphology](#) (as in languages such as [Latin](#)) or [relation-
al nouns](#) (as is typical for members of the [Mesoamerican Linguistic Area](#)). In [ergative-absolutive](#)
languages, for example most [Australian Aboriginal languages](#), the term "subject" is ambiguous,
and thus the term "[agent](#)" is often used instead to contrast with "object", such that basic word or-
der is often spoken of in terms such as Agent-Object-Verb (AOV) instead of [Subject-Object-
Verb](#) (SOV).^[4] [Topic-prominent languages](#), such as [Mandarin](#), focus their grammars less on the
subject-object or agent-object dichotomies but rather on the [pragmatic](#) dichotomy of [topic and
comment](#).¹

Алокаи пуркунандаҳо бо хабари ҷумла асосан бо ду роҳ ба амал меояд:

- а) ба воситаи калимаҳои ёридиҳанда (пешояндҳо ва пасояндҳо);
- б) бо алокаи ҳамроҳӣ (ба феълҳои гузаранда, ки хабар шуда меоянд).

Шарт ва зарурати ба амал омадани пуркунанда ва хелҳои он ҳам пеш аз ҳама вобаста
бо феълҳои гузарандаи ба вазифаи хабар омада мебошанд.

Пуркунанда ва хелҳои он асосан ба воситаи исмҳо (хос ва ҷинс), мафҳумҳои предме-
тонидашуда, ҷонишинҳо, шумораҳо ва ибораҳои сифати феълӣ ифода меёбад.

Пуркунандаи бевосита дар забонҳои тоҷикӣ, англисӣ ва хитойӣ.

Пуркунандаҳо аз рӯи маъно, вазифа ва аз ҷиҳати ба хабари ҷумла алоқаманд будани
худ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд:

- а) пуркунандаи бевосита;
- б) пуркунандаи бавосита.

Type	Example
Direct object	She sees <i>the dog</i>
Indirect object	I gave <i>the man</i> salt
Object of preposition	You fish <i>for</i> salmon

Пуркунандаи бевосита

Дар ҷумла предмете, ки амали ба воситаи феълҳои гузаранда ифодаёфта ба он мегу-
зарад, пуркунандаи бевосита ном дорад. Ин намуди пуркунандаи бевосита ба предмети
дигар гузаштани амал, таъсиру ҳаракатро мефаҳмонад, ки одатан ба воситаи феълҳои гу-
зарандаи ба вазифаи хабар меомада, ба амал меояд.

Пуркунандаи бевосита дар забони тоҷикӣ дорои ду намуд мебошад: яке пуркунандаи

бевоситаи суратёфта ва дигаре пуркунандаи бевоситаи суратнаёфта, ки аввалӣ ба саволҳои киро?, чиро? ҷавоб шавад, дуҷумӣ фақат ба саволи чӣ? ҷавоб мешавад. [11;98]

Намуди якум, яъне пуркунандаи бевоситаи суратёфта предмети муайян (конкрет)-ро ифода мекунад ва ба воситаи пасоянди «ро» сурат меёбад, бинобар он ҳам пуркунандаи бевоситаи суратёфта меномем.

Мисол: *Мухтор Анварро дида монд (Ҷ. Иқромӣ).*

Намуди дуҷум, яъне пуркунандаи бевоситаи суратнаёфта ҳамон аст, ки дар бораи предмети конкрет не, балки ба таври умумӣ сухан ронда мешаваду одатан бе ҳеҷ як ало-мати расмӣ, яъне бе пасоянди «-ро» ифода меёбад.

Агар предмет ба таври умумӣ нишон дода шаваду пасоянди «-ро» кор фармуда нашавад, дар ин ҳолат мо онро пуркунандаи бевоситаи суратнаёфта меномем.

Мисолҳо:

Як ҷӯйча оби шӯри вай дур нарафта, бухор шуда, мепариду аз худ дар лаби он фақат намак боқӣ мегузошт (Р. Ҷалил, Шӯроб).

Ў аз асбобҳои мусиқӣ танбӯр менавохт, аммо суруд намехонд (Айнӣ).

Аробакашони пӯстинпӯш ба ҷои фабрикаи оянда аз кӯҳ санг, аз хумдонҳо хишти пухтаи оҳақ мекашониданд. (Р. Ҷалил)

A plight was not far off and evaporated and threwed and threw and threw himself on the label of this salt (S. Ayni).

Як ҷӯйча оби шӯри вай дур нарафта, бухор шуда, мепариду аз худ дар лаби он фақат намак боқӣ мегузошт (Р. Ҷалил, Шӯроб).

оянда аз кӯҳ санг, аз хумдонҳо хишти пухтаи оҳақ мекашониданд.

Third snaps of a smallerape spoiled from the next factory of the mountains of the rock, dragged leaks of the breast brick.

Third snaps of a smallerape spoiled from the next factory of the mountains of the rock, dragged leaks of the breast brick.

(R. Jalill)

Дар ҷумла пуркунандаҳои бевоситаи суратёфта ба худ амали хабарҳои ҷидаи феъли ҳол ва феълҳои шахси мегиранд.

Мисолҳо: *Онҳо гашига — баргашига фикри вайро тасдиқ карда, таҳсину офарин хонданд. (Р. Ҷалил)*

Ҷорнафарон таъқибкунандагонро чапгалам дода, роҳро миёнбур карда, ба болои кӯҳ равон шуданд (Р. Ҷалил). Рӯи моҳи шомхӯрдари абрҳои сафед гирифта, шабро кӯрмахтоб карда буданд. (Р. Ҷалил) Дукордаи чокбурракро гирифта, карнайчае сохт. (Р. Ҷалил)

Пуркунандаҳои бевосита дар забони хитойӣ.

Пуркунандаи бевоситаи забони чинӣ (*直接的对象*) - ро Прядохин М.Г., Прядохина Л.И. чунин таъриф додаанд: Пуркунандаҳои бевосита ашё ё шахсиро мефаҳмонад, ки амали ба воситаи феъли гузаранда ифодаёфта бевосита ба он мегузарад. [11;169]

Вай ба саволҳои 谁? киро? ё 什么? чиро? ҷавоб мешавад:

Пуркунандаи бевосита ба воситаи аъзоҳои зерини нутқ ифода мешавад:

Исм:

我已经买了一本书。

Чонишин:

昨天我遇见了他。

Шумора:

你从图书馆借了多少本书?

我花了三年。

Масдар:

他问我要不要买这件衣服.

Пуркунандаҳои бавосита дар забони хитойи.

Дар забони хитойи пуркунандаҳои бавосита аз рӯи иштироки пешояндҳо низ тасниф мешаванд. Аз ин нуқтаи назар ду намуди пуркунандаро фарқ мекунанд:

Пуркунандаи бавоситаи бепешоянд;

Пуркунандаи бавоситаи пешоянддор.

Пуркунандаи бавоситаи бепешоянд

Баъзе феълҳои гузаранда, аз қабилӣ *给, 给, 以显示* ва ғайра ба ҷуз аз пуркунандаи бевосита боз пуркунандаи дигаре доранд, ки ба саволи *谁吗?* ҷавоб мешавад ва шахсиро ифода мекунанд, ки амал ба вай нигаронида шудааст. Ин намуди пуркунандахоро ***пуркунандаҳои бавоситаи бепешоянд*** меноманд. Онҳо аслан ба воситаи исм дар падежи умумӣ ва ҷонишин дар падежи мафъулӣ ифода меёбанд ва дар байни феълҳои пуркунандаи бевосита қарор мегирад.

给了男孩一本书。

我给他的一封信。

Пуркунадаи бавоситаи пешоянддор

Пуркунадаи бавоситаи пешоянддор (介词的对象) баъд аз бисёре аз феълҳои истифода мешавад ва ба саволҳои гуногун аз қабилӣ *约了谁? 关于什么? 有谁? 为了谁?* ва ғайра ҷавоб мешаванд.

Он аслан бо ҳиссаҳои зерини нутқ ифода меёбад:

Исм:

我们在 谈我们的工作.

Ҷонишин:

他谈到我昨天的节目.

Ифодаи пуркунандаи бевосита ба воситаи исмҳо:

а) Исми хос;

Одинаро аз дастӣ Арбоб Камол халос карданд. (С.Айнӣ)

Салимбойро насими пагоҳии дашт аз хоб бедор кард.

(Р.Ҷалил)

Raided the Odina from Arbob Kamol . (S Ayni)

Salimboy was awarded the tauda tall taller of the dash.

(R. Jalil)

б) ***Исми ҷинс;***

Коргаронро ба маҷлис даъват карда буданд.

(Айнӣ).

Занҳоро ба артел бисёртар овардан лозим аст (Р.Ҷалил).

Агар пуркунандаи бевоситаи суратгёфта дар таркиби худ як ва ё зиёда аз он муайянкунанда дошта бошад, дар ин ҳолат одатан аломати пуркунанда — пасоянди «-ро» ба пуркунанда не, балки ба яке аз муайянкунандаҳои он васл шуда меояд, ки мазмунан ба ҳамон пуркунанда дахлдор ва мансуб мебошад[6].

Мисолҳо:

Ҳукумати коргарон, деҳқонон, ҷамаи меҳнаткашонро таъкил кардан даркор. (Р. Ҷалил)

Магар нони хӯҷаинро муфт ғумон кардӣ? (С.Айнӣ)

Ифодаи пуркунандаи бевосита бо ҷонишин ва хелҳои он.

а) Пуркунандаи бевосита шуда омадани ҷонишинҳои шахсӣ: *Тарафдорон ва дӯстонаш ўро сарзаниш мекарданд, аммо вай ба ҳеҷ кас сир намедод (Ҷ. Иқромӣ, Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро).*

Туро дидам, гирифтори ту гаштам,

Асири чашму рухсори ту гаштам.

(М. Турсунзода)

на танҳо ҷонишинҳои шахсӣ, балки хелҳои он низ омада метавонанд.

Ҷонишини саволӣ

Шумо дар ин бевақтӣ чиро кофтуков карда гаштед?

Шумо киро ба худ муовин карданӣ. (Р. Ҷалил, Ҳикояҳо)

Ҷонишини таъинӣ

Дар ҳафт рӯзи иди Сарисол вай ҳамаро аз назар гузаронид (Р. Ҷалил).

Ман ҳама ҷоро панҷ панҷаам барин медонам. (Р. Ҷалил)

Пӯлод ҳамаро аз назар гузаронд. (Р. Ҷалил)

Юнус- бобо зуд аз матлаби Зебӣ пай бурда, ҳамаро ба кор даъват кард. (Ф. Ниёзӣ, Вафо)

Одам ҳамаашро ҳам ёд мегирад. (Р. Ҷалил)

Ҷонишинҳои ишоратӣ

Дида ман инро чигарам пора шуд. (М. М. Турсунзода)

Онро дар пеши ҳамон кундаи дарахт мондаам. (Ҷ. Иқромӣ)

Ман ҳам ҳаминро мегӯям— гуфт Салимбой. (Р. Ҷалил)

Ҷонишини нафсӣ (таъкидӣ)

Худамро мепучидам ва сарзаниш мекардам (Ҷ. Иқромӣ).

Салимбой худашро ба замин партофт (Р. Ҷалил).

Пӯлод ва дигарон худашонро ба ҷои панаҳ гирифтанд. (Р. Ҷалил)

Сурайё маро бо хурсандию шодӣ пешвоз гирифта, худро ба синаам партофт... (Ҷ. Иқромӣ)

Ҷонишини номуайянӣ

Ҷонишинҳои номуайянӣ дар якҷоягӣ бо исмҳо ва баъзан ба вазифаи пуркунандаи бевосита меоянд, ки ҳамчун таркибҳои ба ҳам марбут ба ҳисоб мегирем.

Мисолҳо:

Ҷонишини дигар ва якдигар низ ба вазифаи пуркунандаи бевоситаи суратёфта омада метавонанд:

... дигарашро дар поёнтар ҳикоя хоҳам кард (С.Айнӣ)

Хабари тамои шудани ҷангро шунида, аскарони советӣ якдигарро ба оғӯи кашида, мебӯсиданд. (С.Айнӣ)

Бо шумора ифода ёфтани пуркунандаи бевоситаи суратёфта.

Шумораи миқдорӣ дар якҷоягӣ бо исм ва нумеративҳо ва гоҳо бе исму нумератив ба вазифаи пуркунандаи бевоситаи суратёфта омада метавонад.

Мисолҳо:

Ман дар ҷавоби ӯ ду-се нафарро ном бурдам. (С.Айнӣ)

Фардо аз он ҷо ду одамро ҳамроҳи худ гирифта меорад. (С.Айнӣ)

Ба воситаи масдар ва сифати феълӣ ифода шудани пуркунандаи бевоситаи суратёфта.

Пуркунандаи бевоситаи суратёфта баъзан ба воситаи масдар, ибораҳои масдарӣ, сифати феълӣ ва ибораҳои сифати феълӣ низ ифода меёбад, ки доираи ба ҳамин вазифаи синтаксисӣ омадани масдар ва сифати феълӣ бо вучуди мафҳуми предметӣ доштани худ, нисбат ба исм ва ҷонишинҳо тангтар мебошад. [10;127]

Магар ман ба кучо рафтаниро фикр мекардам? (Ҷ. Иқромӣ)

Пас мо чӣ кор карданамонро андеша кардем. (Ҷ. Иқромӣ)

Хун ба сарам зада буд, аз ҷаҳл ҷӣ кор карданамо намедонистам. (Ҷ. Иқромӣ)
Худкардаро даъво не, вовайлои пинҳонӣ (мақоли тоҷикӣ).

Ифодаи пуркунандаи бевосита бо суффиксчонишинҳо:

Суффиксчонишинҳои шахсӣ бо феъл омада, пуркунандаи бевоситаро ифода меку-
нанд. Суффиксчонишинҳое, ки объектро ифода мекунанд, бо феъл ва ё ба ҳиссаи номи
феъл меоянд. Ин қонун дар забони адабии тоҷик аз даврони қадим то ҳол нигоҳ дошта
шудааст. Шоирӣ навиштагонӣ имрӯза оид ба ҳамин қонун ҳам дар баробари дигар
қонунҳои анъанавӣ классиконро давом дода истодаанд.

Масалан:

*Одами дартозоянда ба лаби дарё расида, бо овози баланд: — исто, вагарна мепар-
ронамат, — гӯён фарёд кашид. (С.Айнӣ)*

*Посбон Ятимро бароварда, дар пеши дар ба рӯи нимкати шинонд, ҳудаи ҳам дар он
ҷой нишаста ва аз миён бисёр вақт нагузашта, аз берун ҷеғ зада ба дарун дароварданиш.
(С.Айнӣ)*

*Ин одам табиатан бисёр бечора буда, аз молу ашӯи дунёи ҳам ҷизе надишт. (С.
Айнӣ)*

degraded man reached the river lab and loudly: - Still, Otherwise, the favors were shouted.

*A degraded man reached the river lab and loudly: - Still, Otherwise, the favors were
shouted.*

*Одами дартозоянда ба лаби дарё расида, бо овози баланд: — исто, вагарна мепар-
ронамат, — гӯён фарёд кашид.*

*A degraded man reached the river lab and loudly: - Still, Otherwise, the called were
shouted.(S Ayni)*

*See the orphan, and planted in front of a semi-in front of a semi-seated on it and was
not going to sit down and rummed from the outside.*

*Посбон Ятимро бароварда, дар пеши дар ба рӯи нимкати шинонд, ҳудаи ҳам дар он
ҷой нишаста ва аз миён бисёр вақт нагузашта, аз берун ҷеғ зада ба дарун дароварданиш.*

*This man naturies are very poor, and there was nothing of the property of the property of
the property.*

Ин одам табиатан бисёр бечора буда, аз молу ашӯи дунёи ҳам ҷизе надишт.

*This man naturies are very poor, and there was nothing of the property of the property
(S.Ayni)*

Дар мақолаи мазкур мо нуктаи назари мухталифҳо ба тасвияи мавқеи пуркунанда,
мавқеи ва роҳҳои ифодаи он дар забони ҷинӣ баррасӣ кардем ва хусусиятҳои таҷдиди
ифодаҳои масдариро махсусан пуркунандаи мураккабро ошкор кардем. Заминаи таҳқиқи
тарҷумаро тайёр карда истода, мо ба «ифодаи масдарӣ» таърифи муайян додем. Дар ҳуло-
са натиҷаҳои таҳқиқот ҷамъбасти мешаванд ва ҳулосаҳои асосӣ аз рӯи муҳтавои қонун
рафти муқоисаи грамматикӣ матнҳои услуби жанрҳои гуногун дошта тавсия мешаванд.

Адабиёт:

1. Ализода С. С. Сарфу наҳви тоҷикӣ. — Душанбе, 2006.
2. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Учеб. по-
собие для студентов пед. ин-тов по специальности № 2103 «Иностранные языки». Л.,
«Просвещение», 1979. 259 с.
3. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл (Логико-семантические проблемы):-
Москва-Издательство «Наука», 1976. 383 стр.
4. Аслиддинов С. Алоқаи калимаҳо дар ҷумла дар забони адабии тоҷик,—Маҷмӯаи
илмӣ, серияи нав, № 114. Самарқанд: Нашриёти университети давлатии Самарқанд, 1961.
5. Введение в языкознание: Хрестоматия: Учебное пособие для вузов/ Сост. А. В.
Блинов, И. И. Богатырева, В. П. Мурат, Г. И. Рапова.- М.: Аспект Пресс, 2001.-342 с.
6. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Душанбе: Дониш, 1989. 224 ҷаҳ.
7. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис. Душанбе: Ирфон, 1970.

8. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис. Душанбе: Маориф, 1984.
9. Забоншиносии тоҷик. ЛФ Тоҷикистон. Институти забон ва адабиёт. Душанбе: Дониш, 1977.
10. Прядохин М.Г., Прядохина Л.И. Краткий словарь трудностей китайского языка: Учебный словарь-справочник для преподавателей и студентов вузов и учащихся средних школ с преподаванием китайского языка. – М.: Издательский Дом Муравей, 2000.
11. Реформатский А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов/ Под ред. В. А.Виноградова.-М.: Аспект Пресс, 2001.-536 с. С. 337.
12. Русско-китайско-английский справочник по внешнеэкономической торговле. – Харбин: Хэйлунцзянское народное издательство, 1990Норматов М. Усули таҳлили синтаксисӣ (Дастур барои донишҷӯёни факултети ҳилологияи мактабҳои олии).- Душанбе-1991.
13. Чжу Цзимин, Ли Гуан'ю. Внешнеторговые документы: контракты, переписка. Практическое пособие на русском и китайском языках. – Пекин: Издательство Знание, 1993 (朱纪明, 李广友. 俄汉对照外贸合同与函电. –北京: 知识出版社, 一九九三. Чжу Цзимин, Ли Гуан'ю. Э-Хань дуйчжао ваймао хэтун юй ханьдянь).
- 14.中文, 2009, "Boya Chinese", Beijing-2009.
15. 汉语 2004,"Китайский язык
16. Ализода С. С. Сарфу нахви тоҷикӣ. – Душанбе, 2006.
17. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности № 2103 «Иностранные языки». Л., «Просвещение», 1979. 259 с.
18. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл (Логико-семантические проблемы):-Москва-Издательство «Наука», 1976. 383 стр.
19. Аслиддинов С. Алокаи калимаҳо дар ҷумла дар забони адабии тоҷик,—Мачмӯаи илмӣ, серияи нав, № 114. Самарқанд: Нашриёти университети давлатии Самарқанд,1961.
20. Введение в языкознание: Хрестоматия: Учебное пособие для вузов/ Сост. А. В. Блинов, И. И. Богатырева, В. П. Мурат, Г. И. Рапова.- М.: Аспект Пресс, 2001.-342 с.
21. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Душанбе: Дониш, 1989. 224 сах.
22. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис. Душанбе: Ирфон, 1970.
23. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис. Душанбе: Маориф, 1984.
24. Забоншиносии тоҷик. ЛФ Тоҷикистон. Институти забон ва адабиёт. Душанбе: Дониш, 1977.
25. Прядохин М.Г., Прядохина Л.И. Краткий словарь трудностей китайского языка: Учебный словарь-справочник для преподавателей и студентов вузов и учащихся средних школ с преподаванием китайского языка. – М.: Издательский Дом Муравей, 2000.
26. Реформатский А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов/ Под ред. В. А.Виноградова.-М.: Аспект Пресс, 2001.-536 с. С. 337.
27. Русско-китайско-английский справочник по внешнеэкономической торговле. – Харбин: Хэйлунцзянское народное издательство, 1990Норматов М. Усули таҳлили синтаксисӣ (Дастур барои донишҷӯёни факултети ҳилологияи мактабҳои олии).- Душанбе-1991.
28. Чжу Цзимин, Ли Гуан'ю. Внешнеторговые документы: контракты, переписка. Практическое пособие на русском и китайском языках. – Пекин: Издательство Знание, 1993 (朱纪明, 李广友. 俄汉对照外贸合同与函电. –北京: 知识出版社, 一九九三. Чжу Цзимин, Ли Гуан'ю. Э-Хань дуйчжао ваймао хэтун юй ханьдянь).
- 29.中文, 2009, "Boya Chinese", Beijing-2009.
30. 汉语 2004,"Китайский язык

**УСУЛҲОИ САМАРАНОКИ
ТАЪЛИМИ ЛУҒАТ БАҲРИ
БУНЁД ВА ТАШАККУЛИ
АНГЕЗАИ МАЪРИФАТИИ
ДОНИШЧӮЁН ДАР РАВАНДИ
ДАРСИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ**

**ПРОДУКТИВНЫЕ МЕТОДЫ
ПРЕПОДАВАНИЯ ЛЕКСИКИ
С ЦЕЛЮ ФОРМИРОВАНИЯ
И РАЗВИТИЯ ПОЗНАВА-
ТЕЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ
СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

**PRODUCTIVE METHODS OF
TEACHING VOCABULARY TO
FORM AND TO DEVELOP THE
STUDENTS' COGNITIVE
MOTIVATION AT THE
LESSONS OF FOREIGN
LANGUAGES**

Калидвожаҳо: луғат, ангеза, маърифатӣ, калима, матн, усул, муошират, маҳорат, грамматика, фонетика, тарҷума, типологияи луғавӣ, омӯзиш, таҳлил, муқоиса, контекст

Ключевые слова: лексика, мотивация, познавательный, слово, текст, метод, коммуникативный, способность, грамматика, фонетика, перевод, семантическая типология, изучение, анализ, сравнение, контекст.

Эмомов Исматулло Боронович – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Эмомов Исматулло Боронович – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Emomov Ismatullo Boronovich – candidate of Sciences in Education, associate professor, the head of Foreign languages chair of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan; tel: +992 918680821,

E-MAIL: *iemomov@mail.ru*

Аннотатсия. Муаллифи мақола масъалаи мазкурро таҳлил карда, аз ҷумла қайд менамояд, ки барои хуб азбар кардани забони хориҷӣ, қабл аз ҳама, бо ёрии истифодаи машқҳои гуногун бояд сохти луғавии ин ё он забонро мавриди омӯзиш қарор дода, маҳорату малакаҳои умумизабонии донишчӯёнро дар раванди таълим баланд бардошт. Муаллиф инчунин, нақши омӯзиши грамматика, фонетика, тарҷума, типологияи семантикӣ, таҳлил, муқоиса ва контекстро дар бунёд ва ташаккули маҳорату малакаҳои забономӯзии донишчӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ хеле баланд баҳогузорӣ кардааст.

Аннотация. Данная статья посвященно проблеме продуктивных методов преподавания лексики с целью формирования и развития познавательной мотивации студентов на уроках иностранных языков. Анализируя данную проблему автор отмечает, что для того чтобы хорошо овладеть иностранными языками, прежде всего, нужно освоить лексический строй той или иной иностранный язык с помощью использования различных упражнений и развивать общеязыковых навыков студентов на уроках.

Автор также, оценивает роль грамматики, фонети-

ки, перевода, семантической типологии, анализа, сравнения и контекста для развития языковых способностей студентов в процессе изучения иностранных языков.

Key words: vocabulary, motivation, cognitive, word, text, method, communicative, ability, grammar, phonetics, translation, semantic typology, study, analysis, comparison, context.

Annotation. The article deals with the problem of the productive methods of teaching vocabulary to form and to develop the students' cognitive motivation at the lessons of foreign language. Analyzing and investigating this problem, the author of the article considers that in order to master a foreign language, first of all, one should learn its vocabulary with the help of using different exercises and to develop the common language skills of the students at the lessons of foreign languages.

The author of the article also emphasizes the role of other aspects as grammar, phonetics, translation, semantic typology, analysis, comparison, context for the development of the students' English common language skills at the process of learning foreign languages.

Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ чӣ бештар муҳим аст - фонетика, грамматика ва ё лексика?

Ин суол на якбору дубор мавзӯи баҳси забоншиносону методистонро ташкил мекард ва ақидаи онҳо то ҳол низ гуногун аст. Бархе аз олимони чунин меҳисобанд, ки муҳимтарин ороиши овозии забон аст, дигарон бошанд мақеи асосиро ба грамматика ва структураҳои грамматикӣ медиҳанд, сеюминҳо бошанд нақши асосиро дар лексика мебинанд. Зеро бо донишҷӯи 50 калима ва танҳо 5 сохтори грамматикӣ мо метавонем калимаҳои зиёд тартиб диҳем, вале бо метавонем бо донишҷӯи 5 калима ва 50 сохтори грамматикӣ аз 1 ҷумла зиёд тартиб диҳем? На! Донишҷӯ фикрашро зуд, бо истифодабарии калимаҳои алоҳида ибраз карда, вале ягон қоидаи грамматикиро риоя намекунад, вале дигарон ӯро мефаҳманд.

Дар ҷараёни сӯҳбат бо хориҷиён надонишҷӯи забон ва ё риоя накардани қоидаҳои грамматикӣ забони англисӣ ба нофаҳмӣ оварда намерасонад, вале агар калимаҳое, ки барои фаҳмонда додани вазъият камӣ кунанд, дар ин ҳол мушкилӣ сари роҳамон меистад [1, 122].

Омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи мавзӯи истифодаи машқҳо ва луғат бо истифода аз усулҳои самаранок дар таълими забони англисӣ дар мактаби олии барои ташаккул додани маҳорати талаффуз ва роҳҳои бартараф намудани камбудии дар муоширати шогирдон барои бунёд кардани анъанаи маърифатии онҳо нақши калидӣ ва ҳалкунандаро хоҳад бозид [10, 166].

Масъалаи таълими луғат дар ҳар зинаи таълим мушкилиҳои худро дорад. Ин интиҳоби маводи луғавӣ барои зинаҳои гуногуни таълим, интиҳоби луғати ғайрифаол ва ғайрифаол, коркарди усулҳои натиҷабахши таълими луғат, роҳҳои мустаҳкамкунонии маводи нав, системаи супоришҳо ва ғайра мебошад. Ин масъалаҳо, албатта то ҳол аҳамиятнокии худро гум накардаанд.

То ҳол системаи муайяни луғавӣ барои таълимгоҳҳо ба таври кофӣ муайян нашудааст. Минимуми луғавӣ барои мактабҳои олии ғайризабонӣ асосан аз рӯи маводи таълимӣ муайян карда мешавад. Вале қўшиши муайян сохтани ҳаҷми он борҳо анҷом дода мешаванд. Масалан, муаллифони «Основы общей методики обучения иностранным языкам» (1976) ҳаҷми луғавиро 2500-3000 калима меҳисобанд. И.М. Берман бошад, зиёдтар 8000 - 10000 калима. Аз 1400 воҳиде, ки дар мактаб барнома пешкаш менамояд, ӯ ба асос танҳо 700 - 800 калима ва ибораҳоро дохил мекунад.

Онҳо чигуна калимаҳоянд?

1. Калимаҳои таркибӣ (воҳидҳои ёрирасон, модалӣ, асосӣ, феълҳои нестандартӣ, пайвандак, артикл, зарф ва ҷонишинҳои асосӣ).

2. Калимаҳои асосии мустақил. Дар интиҳоби онҳо И.М. Берман хусусиятҳои мавзуии онҳоро истифода мебарад [2, 209].

Хотираи донишҷӯро бо ингуна калимаҳо пур кардан лозим нест.

Лексикаи мавзӯӣ бошад ба якчанд зергурӯҳҳо тақсим карда шудааст:

- лексикаи маишӣ;
- лексикаи ҷамъиятӣ-сиёсӣ;
- лексикаи умумиилмӣ;
- лексикаи ихтисосӣ.

Ҳар чори ин зергурӯҳҳо ба лексикаи фаъол дохил мешаванд, вале бисёртар лексикаи маишӣ ва умумиилмӣ дар зери истиодаи фаъол қарор дорад. Инчунин, дар ҳар як гурӯҳ хусусияти пасивӣ низ мавҷуд аст, вале бисёртар дар гурӯҳи лексикаи ихтисосӣ хусусияти пасивӣ зиёдтар ҳис мегардад. Хусусияти пасивӣ ва ё фаъол дар маводҳои лексикӣ аз рӯйи намуди ба роҳ мондани он ва мақсади ниҳояиш муайян карда мешавад.

Методҳои таълими луғат.

Дар мактабҳои гуногуни методӣ луғат ба таври гуногун омӯзонида мешуд.

Методи грамматикӣ-тарҷумавӣ. Аввал калимаҳои нав азҳуд карда мешаванд ва баъд аз он хондани матн шурӯъ карда мешавад.

Методи матнӣ-тарҷумавӣ. Калимаҳои нав дар ҷараёни хониши матн азҳуд карда мешаванд. Камбудии ин метод дар он аст, ки маъноҳои калимаҳое, ки ба ин матн вобастаанд, азҳуд мешуданду халос [10,166].

Методҳои бевосита. Калимаҳо дар асоси хусусиятҳои мавзӯиғиашон бо истифодаи воситаҳои айёний, пешгӯӣ кардани забонӣ, синониму антонимҳо азҳуд карда мешаванд.

Методи тафаккурӣ-мутақобилӣ. Мувофиқи қоидаҳои истифодаи ин метод, калимаҳо ҳам дар асоси контекст ва ҳам берун аз он азҳуд карда мешаванд. Тарҷума ҳамчун воситаи кушодани маънои калима истифода бурда мешавад. Вале пешгӯӣ кардани забонӣ ва калимасозӣ низ метавонад истифода шавад.

Дар ҷараёни истифодабарии ин намуд методҳо чунин намуди санҷишҳо истифода бурда мешаванд:

1. Тарҷума бо забони модарӣ;
2. Контекст;
3. Муайян намудани маънои калима бидуни тарҷума.

Луғат дар ҷараёни хониши матнҳои таълими азҳуд карда мешавад. Масъалаи дигар доир ба чигуна бояд ҷараёни таълими маводи луғавӣ то ҳол ҳалли худро наёфтааст, мебошад. Усули қор аз рӯйи ҳар як калимаро дарёфтани ғайриимкон аст. Таҳлили луғат нишон дод, ки бисёре аз калимаҳо хусусиятҳои муттавозӣ ва мушкилиҳое дар азҳудшавӣ доранд ва барои онҳо системаи ягона лозим аст. Методистони зиёд барои ҳалли ин масъала қорҳои зиёдеро ба анҷом расонида истодаанд. Зеро типологияи методии умумиилмӣ пиёда карда шуда, ба омӯзгор барои муайян сохтани роҳи усулҳои натиҷабахши ба роҳ мондани мавзуи нав, мустақамкунии он, такрор ёри мерасонад.

Типологияи методии калимаҳо. Дар зери ин мафҳум муайян сохтани шакли калима аз рӯйи нуқтаи назари мураккабии азҳуд шудани он фаҳмида мешавад. Мушкилӣ дар натиҷаи мутақобилан санҷидани калимаи забони хориҷӣ бо калимаи забони модарӣ муайян карда мешавад.

Ҳамин тариқ, И.М.Берман ҷараёни муайян сохтани типологияи мушкилиҳои лексикии маводро дар асоси гузоштани мутақобилаи маъно ва шакли калима дар забони модарӣ ва забони хориҷӣ, аз рӯйи хусусияти худ маводи лексикӣ, аз рӯйи мураккабии фаҳмидагирии он муайян месозад ва ба омӯзандагон пешниҳод менамояд [2, 209].

И.Р. Раҳманов бошад типологияи луғавиро ба гурӯҳи зерин тақсим мекунад: калимаҳои дароз ва кӯтоҳ, калимаҳое, ки хусусияти айёний доранд ва баръакс, калимаҳое,

ки бо хусусияти этимологиашон бо дигар калимаҳо ҳамбастанд ва на он калимаҳое, ки аз рӯйи навишт ва ё овозӣ монанданд [8, 254].

Ҳамин тарик, мураккабии калимаро хусусияти фаъолияти нутқӣ муайян месозад, яъне вобаста ба истифодабарии калима дар нутқ ва фаҳмидагирии он дар чараёни хониш.

Ақидаи бархе аз олимони хориҷӣ дар ин бобат хеле диққатҷалбкунанда аст. Масалан, Г. Палмер дар бораи осон будани азхудшавии калимаҳое, ки як маъноӣ муайян доранд ва мушкил будани калимаҳое, ки якчанд маъноҳоро доранд, зиёд ҳарф задааст. Ӯ тавсия медиҳад, ки ингуна калимаҳо дар контекст омӯхта шаванд.

Роберт Ладо бошад, мураккабии калимаҳоро аз рӯйи гузоштани мутақобили калимаҳо бо забони модарӣ муайян месозад. Ӯ чунин намудҳои калимаҳоро ҷудо мекунад:

1. Калимаҳои шаклан ва маъногӣ ҳам дарзабони модарӣ ва ҳам дар забони хориҷӣ монанд;

2. Калимаҳое, ки аз рӯйи шакл монанданд, вале маъноҳои гуногун доранд. Дар азхуд кардани ин намуд калимаҳо донишҷӯён одатан мушкилиҳои зиёд мекашанд;

3. Калимаҳое, ки маъноян монанданд, вале шаклҳои гуногун доранд [4, 212].

Чарл Фриз бошад ҷаҳор гурӯҳи зеринро ҷудо кардааст:

1. Калимаҳои муайяний: артикл, ҷонишин, шумора ва ғ.;

2. Калимаҳое, ки инкорро нишон медиҳанд;

3. Калимаҳое, ки мундариҷаеро ифода месозанд, яъне ашёҳо, амал ва сифат;

4. Калимаҳои ёрирасоне, ки барои ифодакунии структураи грамматикӣ лозиманд.

Мо чунин намудҳои луғатро ҷудо мекунем:

1. Калимаҳои хизматие, ки барои ифодакунии функсияҳои грамматикӣ забон истифода мешаванд: артикл, ҷонишин, пайвандак, феълҳои модалӣ, феълҳои ёрирасон, масдар;

2. Калимаҳои решагӣ: феъл, исм, сифат ва зарф;

3. Калимаҳои истеҳсолие, ки аз калимаҳои решагӣ бо ёрии ҷузъҳои калимасоз сохта мешаванд;

4. Калимаҳои мураккаб. Дар чараёни кор бо ин гуна калимаҳо бояд ба донишҷӯ ҷудо карда тавонистани ҷузъҳои асосии калима, ки маълумоти асосӣ дар он ниҳон аст, омӯзонд;

5. Ибораҳои устувор. Ингуна ибораҳо қоризёд карда мешаванд;

6. Калимаҳои забони хориҷӣ. Диққати асосӣ бояд ба калимаҳое зоҳир гардад, ки бо калимаи забони модарӣ шакли яхела дорад, вале маъноҳояшон гуногун ҳастанд;

7. Калимаҳо-омонимҳо. Яъне калимаҳое, ки шакли овозии яхела дошта, тарзи навишташон гуногун ҳастанд;

8. Калима-паронимҳо.

Роҳҳои симентизациякунонии луғат.

Роҳҳои семантизатсиякунонии луғат дар адабиёти методии Е.И. Пассов «Учебное пособие по методике обучения иностранным языкам» хеле васеъ баррасӣ гаштааст [7,278].

Ба фикри мо, воситаи асосии семантизатсияи луғавӣ ин тарҷума ба забони модарӣ мебошад. Дар ин бобат И.Д. Калистра хеле дуруст қайд кардааст: "тарҷума ба забони модарӣ ин методи ягонаи семантизатсия, ки онро метавон мустақил номид, зеро дар натиҷаи он маъноҳои калимаҳои англисӣ пурра муайян мегарданд, мебошад" [3,232].

Тарҷумаи дуруст ба забони модарӣ танҳо дар ҳолати доштани таҷрибаи зиёди истифодабарии забони хориҷӣ, донистани қоидаҳои грамматикӣ ба амал меояд. "Тарҷума дар шакли беҳтарини худ ин тартиб додани ҷумлаи нав мебошад, на пай дар пайи калимаҳое, ки ба калимаҳои хориҷӣ муносибанд", - мегӯяд педагоги машҳури амрикоӣ Питер Хэлболдт [5, 113].

Барои он, ки тарҷумаи дурусти калимаро дарёбӣ ва маънои онро иброз карда тавонӣ, бояд корҳои иловагӣ аз рӯйи тарҷума гузаронида шавад.

Ин чигуна кор аст?

1) Маҳорати кор карда тавонистан бо луғат агар он якчанд маъно дошта бошад. Бояд ба донишомӯз роҳи кор кардан бо луғат омӯзонид шавад. Бояд ба донишҷӯ омӯзонд, ки

баъд аз аз назар гузаронидани калима бо ҳамаи маъноҳояш тарҷумае ки бештар маъноян дуруст меояд, интиҳоб карда шавад;

2) Маҳорати сарфаҳм рафтан дар каимаҳо синонимҳо ва мавқеи истифодабарии онҳо дар мавридҳои гуногуни нутқи;

3) Маҳорати пешгӯӣ карда тавонистани маънои калима ҳангоми донистани антоними он;

4) Маҳорати фаҳмонда тавонистани маънои калима дар ҳолате, ки тарҷумаи муайяни он вучуд надорад;

5) Маҳорати аз рӯи элементҳои калимасоз муайян карда тавонистани маънои калима [9, 217].

Чунин ба роҳ мондани кор бо луғат албатта кор бо онро хеле осон мегардонад.

Ҳамин тариқ, истифодаи дурусти машқҳо ва луғат аз забони англисӣ дар инкишофи малакаву маҳорати муоширатии донишҷӯён нақши муҳим бозида, дар бартараф кардани камбудҳои мусоидат менамоянд ва дар мустаҳкам намудани қобилияти забонамӯзии шогирдон вазифаи калидиро иҷро карда, анғезаи маърифатии донишҷӯёнро дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ бунёд месозад.

Адабиёт

1. Алиев С.Н. Методикаи умумии таълими забонҳои хориҷӣ: Васоити таълим барои донишҷӯёни факултаҳои забони хориҷии донишгоҳҳои омӯзгорӣ. Душанбе, 2013. -336 с.

2. Берман И. М, Бухбиндер В. А. Очерки методики обучению чтению на иностранных языках, Киев, издательство при киевском государственном университете, издательского объединения «Вища школа», 1977 - сах. 209.

3. Калистра И.Д. «Чтение с предварительно снятыми трудностями понимания», «Вопросы обучению устной речи и чтению на иностранном языке», сах. 232.

4. Мирослюбов А.А. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М., «Просвещение», 1988, сах. 219.

5. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе. Под ред. А. А. Мирослюбова, И. В. Рахманова, В. С. Цетлин. М., «Просвещение», 1967., сах. - 217.

6. Основы педагогического мастерства. Под ред. Зязюн И.А. –М.: «Просвещение», 1989.

7. Пассов Е.И. Коммуникативной метод обучения иностранному говорению.М.: Просвещение, 2004. — 278с.

8. Рахманов И.В. Очерки по методике преподавания новых западноевропейских иностранных языков .- М.1947. -254 с.

9. Цетлин В. С. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М., «Просвещение», 1988. - сах. 21.

10. Эмомов И.Б., Ғуломов Н.Х. Методҳои муосири таълими забони англисӣ: Дастури таълимию методӣ барои донишҷӯёни факултаҳои забонҳои хориҷии донишгоҳҳои омӯзгорӣ. Душанбе, Матбааи Донишгоҳи омӯзгорӣ. 2023. -166 с.

**САМАРАИ ИСТИФОДАИ
ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИР ВА
ВОСИТАҲОИ ИННОВАТСИ-
ОНӢ БАРОИ РУШДИ МАДА-
НИЯТИ МУОШИРАТИ ДО-
НИШЧӮЁН**

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СОВРЕМЕННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ И
ИННОВАЦИОННЫХ
СРЕДСТВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ
КОММУНИКАТИВНОЙ
КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ**

**EFFICIENCY OF USE OF
MODERN TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE MEANS
FOR DEVELOPING THE
COMMUNICATIVE CULTURE
OF STUDENTS**

Калидвожаҳо: технология, иттилоотӣ, коммуникатсионӣ, усулҳои инноватсионӣ, салоҳият, коммуникативӣ.

Ключевые слова: информационно – коммуникативные технологии, инновационные методы, коммуникативная компетенция.

Keywords: information and communication technologies,

Давлатова Моҳира Акбаровна - муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнанмиллалии сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Давлатова Моҳира Акбаровна - старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.

Davlatova Mohira Akbarovna - senior lecturer at the Department of Foreign Languages, Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship.

Аннотатсия. мақолаи зерин дар бораи рушд ва фарҳанги технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ донишчӯён дар раванди таълими забони русӣ ва англисӣ маълумот дода шудааст. Муаллиф дар мақолаи хеш тавсифи методологии бозиҳои мушаххасро пешниҳод кардаанд, ки дар сатҳи баланд метавонанд дар дарсҳои гуногун истифода кард. Усулҳои инноватсионии таълим, донишчӯёнро ба ҷаҳолноки, ташаббускорӣ, ташвиқ мекунад ва имкон медиҳанд, ки онҳо дар давоми таълим, дар таълими касбии забонҳо натиҷаи баланд нишон диҳанд.

Аннотация. В данной статье рассматриваются информационно-коммуникативные технологии для развития коммуникативной культуры студентов в процессе английского языка. Автор статьи предлагает методическое описание конкретных игр, которые могут с высокой степенью эффективности использованы на уроках различного уровня. Инновационные методы обучения побуждают студентов к активности, инициативности, рефлексии, позволяют становиться причастными к образовательному результату в профессиональном обучении языка.

Annotation. This article discusses information and communication technologies for the development of the

innovative methods, communicative competence.

communicative culture of students in the process of teaching Russian and English languages. The authors of the article offer a methodological description of specific games that can be used with a high degree of efficiency in lessons at various levels. Innovative teaching methods encourage students to be active, initiative, reflection, allow them to become involved in the educational result in professional language teaching.

Информационно-коммуникационные технологии заняли прочное место в процессе обучения языков. Практика показывает, что они имеют немало преимуществ перед традиционными методами обучения. Среди них можно выделить индивидуализацию обучения, учет индивидуальных способностей и особенностей, каждого обучающегося, соблюдать индивидуальный темп работы каждого учащегося, интенсификацию самостоятельной работы учащихся и повышение познавательной активности.

Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Известно, что основной целью при обучении языка является формирование и развитие коммуникативной культуры обучающихся.

Современные интерпретации коммуникативной компетенции в области преподавания языка восходят к определению американского ученого Д. Хаймза, согласно которому, “коммуникативная компетенция - это то, что нужно знать говорящему для осуществления коммуникации в культурнозначимых обстоятельствах”.

Овладеть же коммуникативной компетенцией на иностранном языке, не находясь в стране изучаемого языка, дело весьма трудное.

Поэтому важной задачей преподавателя является создание реальных и воображаемых ситуаций общения на уроках русского и английского языков, используя для этого различные методы и приемы работы (ролевые игры, дискуссии, творческие проекты и др.). Использование современных средств таких, как компьютерные программы и Интернет-технологии, а также обучение в сотрудничестве и проектная методика позволяют решить эту задачу.

Что же такое ИКТ и средства Интернет.

Если мы обратимся к «Словарю методических терминов», то найдем следующее определение: информационные технологии – это «система методов и способов сбора, накопления, хранения, поиска, передачи, обработки и выдачи информации с помощью компьютеров и компьютерных линий связи».

Термин “мультимедиа” означает: много средств (текст, звук, видео).

Используя компьютер, можно организовать на уроке индивидуальную, парную и групповую формы работы. Можно проводить различные игры, презентации и т.д. Однако необходимо помнить, что компьютер не может заменить учителя на уроке. Необходимо тщательно планировать время работы с компьютером и использовать его именно тогда, когда он действительно необходим.

Применение ИКТ в процессе обучения иностранного языка способствует интеллектуальному творческому развитию студентов. Интернет-ресурсы сегодня позволяют:

- восполнить дефицит источников учебного материала;
- развивать навыки и умения информационно-поисковой деятельности;
- объективно оценивать знания и умения в более короткие сроки.

Итак, назовем наиболее часто используемым элементы ИКТ в учебном процессе:

1. электронные учебники и пособия, демонстрируемые с помощью компьютера.
2. мультимедийного проектора.
3. интерактивные доски.
4. электронные энциклопедии и справочники,
5. тренажеры и программы тестирования,

6. образовательные ресурсы Интернета,
7. DVD и CD диски с картинками и иллюстрациями,
8. интерактивные карты и атласы,
9. интерактивные конференции и конкурсы,

Вопросом использования ИКТ на уроках русского и английского языков в качестве своей индивидуальной методической темы мы занимались первый год, хотя элементы ИКТ применяли и раньше.

Нам бы хотелось продемонстрировать приемы, методы и формы работы на уроках с применением ИКТ, которые мы применяем на практике.

Практически в каждом электронном пособии есть раздел «работа с микрофоном», который способствует развитию, тренировки навыков произношения.

Использование видеороликов с последующим их обсуждением позволяет воспринимать аутентичную речь, расширять словарный запас, запоминать конструкции предложений характерные для живой, разговорной речи. Кроме того, интересный, увлекательный материал обеспечивает высокую мотивацию к изучению предмета.

Использование флэш-игр; различных видов тренировочных упражнений (в том числе и игровых) позволяют восполнить «пробелы в знаниях» обучающихся; тренировать грамматические навыки; пополнять лексический запас.

Применение в практике презентаций на различных этапах работы (введение новой лексики или объяснение грамматического материала; обобщение знаний по изученной теме; самостоятельное создание обучающимися презентаций) позволяет представлять необходимую информацию более наглядно.

Использование электронного тренажера навыков общения позволяет не только запоминать лексику и отдельные фразы, но также моделирует ситуации общения, тем самым способствует развитию диалогической речи.

Также широко можно применять различные электронные тесты, которые позволяют экономить время, объективно показывают результат, способствуют развитию навыков самооценки и самоконтроля студентов.

Широкие возможности в изучении языка открывает использование Интернет технологий:

- Видеоконференции;
- Работа с сайтами;
- On-line тесты;
- Международные телекоммуникационные проекты;
- Переписка со сверстниками из других стран;
- Работа с аудиокнигами.

Наряду со всеми несомненными достоинствами работы с использованием ИКТ не следует забывать, что компьютер не может заменить учителя, поэтому следует четко планировать место и время работы с электронными средствами обучения.

В своей практике применения средств ИКТ мы столкнулись со следующими проблемами:

1. Несмотря на достаточное количество электронных пособий, сложно отобрать материал, подходящий по изучаемой тематике. 2. Сложно заранее спланировать на каких уроках будут применяться ИКТ. 3. Ограниченность в использовании видеороликов, статей из изданий из-за слабой подготовки обучающихся. 4. Недостаток знаний в сфере информационных технологий у обучающихся. 5. Необходимость дополнительных знаний о различных компьютерных программах, то есть повышение уровня знаний преподавателя как пользователя.

Закключение. Таким образом, использование информационных технологий позволяет осуществить задуманное, сделать урок современным. Важно – найти ту грань, которая позволит сделать урок по-настоящему развивающим и познавательным. Использование компьютерных технологий в процессе обучения также влияет на рост профессиональной

компетентности учителя, это способствует значительному повышению качества образования, что ведёт к решению главной задачи образовательной политики.

Анализируя опыт использования ИКТ на уроках, можно с уверенностью сказать, что использование информационно-коммуникативных технологий позволяет:

- обеспечить положительную мотивацию обучения;
- проводить уроки на высоком эстетическом и эмоциональном уровне (музыка, анимация);
- обеспечить высокую степень дифференциации обучения (почти индивидуализацию);
- усовершенствовать контроль знаний;
- рационально организовать учебный процесс, повысить эффективность урока;
- обеспечить доступ к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам.

Литературы:

1. Барменкова О. И.: Видеозанятия в системе обучения иностранной речи, 1993, № 3. - 20 – 25стр.
2. Кульневич С. В., Лакоценина Т. П.: Совсем необычный урок. Ростов-на-Дону: Учитель, 2001. – 2стр.
3. Мусницкая Е. В.Я: Обучаем, развиваем и воспитываем. // ИЯШ. 1989, № 3. – 30стр.
4. Пассов Е. И.: Урок иностранного языка в средней школе. М.: Просвещение, 1988. – 51 стр.
5. Машбиц Е.И. Компьютеризация обучения: проблемы и перспективы. – Москва: Знание, 1986. – 80 стр.
6. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – Москва: Педагогика, 1988. – 190 стр.
7. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : учеб. - метод. пособие. Саратов : Наука, 2009.
8. Фарҳанги донишгоҳӣ англисӣ-тоҷикӣ Душанбе 2009
9. Харханова Г.С. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации конфликта у школьников : дис. канд. пед. наук. Калининград, 1999.
10. English teaching forum October 2003.
11. Leo Jones Student`s book “Communication skills in English” with CD 2003.

ДАРАЧАИ КАСБӢ- ПЕДАГОГИИ КАСБИЯТИ МУАЛЛИМ

УРОВНИ ПЕДАГОГИЧЕСКО- ГО ПРОФЕССИОНАЛИЗМА. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДА- ГОГА.

LEVELS OF PEDAGOGICAL PROFESSIONALISM. PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER.

Калидвожаҳо: педагогика, психология, илм, шахсият, фард, хусусиятҳои синну сол, вазифаҳои омӯзгор, ҳадафҳои омӯзгор, қори дастаҷамъӣ.

Ключевые слова: педагогика, психология, наука, личность, индивид, возрастные особенности, задачи педагога, цели педагога, коллектив, работа в команде.

Keywords: pedagogy, psychology, science, personality, individual, age-related characteristics, tasks of the teacher, goals of the teacher, team, teamwork.

Шокирова Мухаббат Мухаммадҷоновна - муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи байнамиллалии сайёҳӣ ва соҳибқории Тоҷикистон

Шокирова Мухаббат Мухаммаджоновна - старший преподаватель кафедры иностранных языков международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана

Shokirova Muhabbat Muhammadjonovna - senior lecturer at the Department of Foreign Languages, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

Аннотатсия. Мақоли мазкур ба ҷаъолияти педагогӣ бахшида шудааст. Педагогика ҳамчун ҷанни илми тарбия.Ташаккули илми педагогика. Объект ва предмети илми педагогика. Вазифаҳои илми педагогика. Назария ва вазифаҳои илми педагогика.Категорияҳои асосии педагогика. Сохтори илмҳои педагогӣ. Алокаи педагогика бо илмҳои дигар.Робитаи байнихамдигарӣ ва вобастагии илм ва амалияи педагогӣ.

Аннотация. Статья посвящена педагогической деятельности. Педагогике как науке и учебному предмету. Становление педагогической науки. Объект и предмет педагогической науки. Задачи педагогической науки. Теоретическая и функции педагогической науки. Основные категории педагогики. Система педагогических наук. Связь педагогики с другими науками. Взаимосвязь и взаимообусловленность педагогической науки и практики.

Annotation. The article is devoted to pedagogical activity. Pedagogy as a science and a subject. Formation of pedagogical science. Object and subject of pedagogical science. Tasks of pedagogical science. Theoretical and functions of pedagogical science. Main categories of pedagogy. System of pedagogical sciences. Connection of pedagogy with other sciences. Interrelation and interdependence of pedagogical science and practice.

Под профессиональным образованием сегодня понимают результат профессионального обучения и воспитания, профессионального становления и развития личности чело-

века.

При этом одной из основных целей профессионального образования является создание условий для овладения профессиональной деятельностью, получения квалификации или в необходимых случаях - переквалификации для включения человека в общественно полезный труд в соответствии с его интересами и способностями.

Опираясь на исследования Б.С. Гершунского, А.К. Марковой, В. Д. Шадрикова, Л.М. Митиной и др., можно выделить следующие ступени профессионализма: профессиональная готовность > профессиональная компетентность > профессиональное мастерство.

Профессиональная пригодность - это совокупность профессионально обусловленных требований к человеку, которые позволят ему успешно овладеть будущей профессией.

Профессиональная готовность - это достижение определенного уровня профессионального образования работника, обладающего знаниями, умениями и навыками, необходимыми для выполнения конкретной работы. Это более широкое понятие, чем пригодность. С одной стороны, это психологическая, психофизиологическая и физическая готовность (т.е. профпригодность), а с другой - научно-теоретическая и практическая подготовка. Так, студент по своим психофизиологическим качествам может быть пригоден к работе в качестве педагога, но в силу недостаточной теоретической или практической подготовки еще не готов к ней.

Профессиональная компетентность - интегральная характеристика деловых и личностных качеств, отражающая не просто уровень готовности к профессиональной деятельности, а уже ее сформированность, способность эффективно решать профессиональные задачи. Однако следует иметь в виду, природа компетентности такова, что будучи продуктом обучения она не прямо вытекает из него, а является следствием собственного саморазвития, самообразования и обобщения деятельностного и личностного опыта.

Профессиональное мастерство выступает как высший уровень развития профессионализма, выражается в высоком уровне деятельности, творческом использовании и применении педагогом своей подготовленности, обогащении профессии собственными оригинальными методиками, технологиями. В данном случае профессионализм является результатом не только профессионального образования, но и результатом собственного опыта и творческого саморазвития.

Таким образом, мы можем определить профессиональную компетентность как сложное личностное образование, достигаемое в результате теоретической, практической и личностной подготовленности в рамках профессионального развития и саморазвития.

Педагогическое мастерство - это синтез личностно-профессиональных качеств и свойств личности, которые обуславливают высокую результативность педагогического процесса.

К составляющим педагогического мастерства относятся специальные знания, умения, навыки и привычки, которые обуславливают чистое владение основными приемами того или иного вида деятельности. В мастерстве педагога выделяют четыре части:

- 1) мастерство организатора общей и индивидуальной деятельности детей;
- 2) мастерство убеждения;
- 3) мастерство передачи своих познаний и опыта;
- 4) мастерство владения педагогической техникой.

Педагогическая техника - это умение найти верный стиль и тон в общении с воспитанниками. Также необходимы правильная дикция и поставленный голос.

Педагогическое творчество является необходимым условием формирования профессиональной компетентности и мастерства. *Педагогическое творчество* - это процесс решения педагогических задач в меняющихся условиях. Творческие способности педагога

формируются на базе накопленного им общественного опыта, педагогических и психологических знаний, позволяющих находить новые решения и методы, улучшать свои профессиональные навыки.

Педагогическое творчество охватывает все стороны педагогической деятельности: планирование, организацию, осуществление и анализ результатов.

В творческой деятельности в целостности выражаются познавательная, эмоционально-волевая и мотивационно-потребностная составляющие личности.

Чтобы обучиться творческой деятельности, необходимо присутствие устойчивой мыслительной активности и творческой познавательной мотивации у будущих педагогов.

Целью профессионального образования является профессиональное развитие. Л.М. Митина под профессиональным развитием учителя понимает рост, становление, интеграцию и реализацию в педагогическом труде профессионально значимых личностных качеств и способностей, профессиональных знаний и умений, но главное - это активное качественное преобразование учителем своего внутреннего мира, приводящее к принципиально новому его строю и способу жизнедеятельности.

Одним из важнейших факторов в этом плане является педагогическая позиция по отношению к самому себе. Под этим понятием подразумевают устойчивую систему отношений человека к своим способностям, возможностям, своей индивидуальности, побуждающую его к адекватной самооценке, непрерывному самообразованию и самовоспитанию. Подобная позиция обеспечивает самореализацию личности социально ценным способом в различных видах деятельности. Она проявляется в готовности и способности к личностному и профессиональному росту в течение всей жизни. Функциональными компонентами такой готовности являются потенциалы личности: гносеологический (что человек знает), аксиологический (чем дорожит), творческий (что умеет), коммуникативный (с кем и как общается) и эстетический (чем восхищается).

Работа над собой как способ самосовершенствования представляет собой основу профессионального саморазвития, которое предполагает осмысленную деятельность по развитию своей личности как профессионала: приспособление своих индивидуально-психологических характеристик к запросам педагогической деятельности, непрерывное увеличение профессиональной компетентности и выработку морально-нравственных и других качеств личности.

Педагогическая деятельность учителя, как и любая другая, характеризуется определенным стилем. Стил ь деятельности (например, управленческой, производственной, педагогической) в самом широком смысле слова - это устойчивая система способов, приемов, которые проявляются в различных условиях ее существования.

Он обуславливается спецификой самой деятельности (специфику мы рассмотрели выше) и индивидуально-психологическими особенностями человека. Такие особенности обуславливаются в большей степени способностями человека. При этом способности могут быть общими и специальными, специфическими для данной профессии. К общим относятся те, которые обуславливают высокие результаты в различных видах деятельности. Специальные включают в себя такие, которые определяют успешность при выполнении именно педагогической деятельности, обучения и воспитания. К таким специфическим способностям относятся:

- 1) способность к эмпатии, т.е. пониманию и чувствованию ребенка, пониманию тех проблем, которые он испытывает, и прогнозирование степени и характера этих проблем;
- 2) самостоятельность в подборе учебного и методического материала;
- 3) способность разносторонне и доступно излагать и пояснять одинаковый по содержанию материал, чтобы учащиеся его хорошо усвоили;
- 4) построение процесса обучения таким образом, чтобы при этом учитывались индивидуально-личностные особенности учащихся, а также соответственно обеспечивалось конструктивное и динамическое освоение ими знаний, умений и навыков;

5) способность к такому дозированию информации учащимся, чтобы они в максимально возможно короткие сроки усвоили значительный объем информации, а также интеллектуально и нравственно сформировались;

6) способность передавать собственный опыт как учащимся, так и коллегам-учителям и учиться, в свою очередь, на их примере;

7) способность к самообучению и самосовершенствованию, включая поиск и творческую обработку полезной информации для обучения, а также способность к ее практическому использованию в рамках педагогической деятельности;

8) способность организовывать и ориентировать учащихся таким образом, чтобы их мотивация и структура учебной деятельности соответствовали учебной программе.

Можно также выделить способности, помогающие правильному воспитанию:

1) способность верно оценивать ситуацию и внутреннее состояние ребенка, эмпатию;

2) способность брать на себя роль примера и образца для подражания в рамках воспитательного процесса;

3) способность к тому, чтобы вызывать у детей только положительные и благородные чувства, стремления и мотивацию;

4) способность адаптировать воспитательное воздействие соответственно индивидуальным чертам каждого ребенка;

5) способность к моральной поддержке ребенка в трудных ситуациях;

6) выбор необходимого стиля общения с каждым ребенком и умение вызывать у него чувство уважения к себе.

По Е.С. Климову, *индивидуальный стиль деятельности* в узком смысле - это устойчивая система приемов и способов деятельности, обусловленная определенными личными качествами педагога.

Наиболее распространенной является классификация общих стилей педагогической деятельности: авторитарный, демократический, либеральный.

Демократический стиль. Ученик рассматривается как равноправный партнер в общении, коллега в совместном поиске знаний. Педагог привлекает учеников к принятию решений, учитывает их мнения, поощряет самостоятельность суждений, учитывает не только успеваемость, но и личностные качества учеников. Методами воздействия являются побуждение к действию, совет, просьба. У таких учителей школьники чаще испытывают состояние спокойной удовлетворенности, высокую самооценку. Учителя-демократы больше обращают внимание на свои психологические умения. Их характеризует высокая профессиональная устойчивость, удовлетворенность своей профессией.

Авторитарный стиль. Ученик рассматривается как объект педагогического воздействия, а не как равноправный партнер. Педагог единолично решает, принимает решения, устанавливает жесткий контроль за выполнением поставленных им требований, не обосновывает свои действия перед учениками. Вследствие этого учащиеся теряют активность или проявляют ее только при руководящей роли учителя, у них низкая самооценка, проявляется агрессивность. При авторитарном стиле силы учащихся направлены на психологическую защиту, а не на усвоение знаний и собственное развитие. Главными методами воздействия такого педагога есть приказ, поучения. Для таких учителей характерны низкая удовлетворенность профессией, профессиональная неустойчивость. Учителя с этим стилем деятельности главное внимание обращают на методическую культуру, в педагогическом коллективе часто лидируют.

Либеральный стиль. Педагог избегает ситуаций принятия решений, передает инициативу ученикам и коллегам. Организацию и контроль деятельности учащихся осуществляет без системы, проявляет нерешительность, колебания. В классе неустойчивый микроклимат, есть скрытые конфликты.

Очень важно, чтобы имидж не расходился с внутренними установками учителя, со-

ответствовал его характеру и взглядам. Личностное как нечто внутреннее проявляется через деятельность, в конкретных продуктах творчества. При этом деятельность выступает как бы гранью перехода личностного внутреннего во внешнее - продуктивное. Это чаще всего - оригинальность, непохожесть, внешнее самооформление, экспрессия, умение транслировать свою неповторимую личность, делать ее оригинальной в каждом компоненте педагогического процесса - от цели и задач до отбора содержания, средств, способов и приемов их презентации, а также в стиле общения со всеми участниками целостного педагогического процесса, в каждой эмоциональной реакции на поведение школьников, в разрешенной себе степени свободы импровизации на уроке.

Литературы

1. Краткий словарь современных понятий и терминов. – М., 1993.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. – М., 2000.
3. Российская педагогическая энциклопедия. – М., 1993.
4. Словарь социально-гуманитарных терминов / А. Л. Айзенштадт, В. М. Галкин, Н. А. Котова и др. – Минск, 1999.
5. Журавлев П. В., Карташов С. А., Маусов Н. К., Одегов Ю. Г. Персонал: Словарь понятий и определений. – М., 2000.
6. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. - N.J.: Prentice-Hall, Englewood Cliffs. - 1986.
7. Bembenutty H., Zimmerman B. J. The Relation of Motivational Beliefs and Self-Regulatory Processes to Homework Completion and Academic Achievement. - 2003.
8. Chen C.H., Hwang G.J., Yang T.C., Chen C.H. Analysis of a ubiquitous performance support system for teachers // Innovations in Education and Teaching International. - 2009. - Vol. 46, № 4. - P. 421-433.
9. Crow G. The use of the concept of strategy in recent sociological literature // Sociology. - 1989. - Vol. 23. - № 1. - P. 1-24.
10. Dewey J. The Later Works of John Dewey, Volume 7, 1925-1953: 1932, Ethics. - SIU Press. - 2008. - Vol. 7.

**МАОРИФ ҲАМЧУН ОМИЛИ
ҲАРАКАТИ ИҶТИМОИИ
ҶАВОНОН**

ВОҲИДОВА НОИЛА АБДУЛФАТТОХОВНА - ассистенти кафедраи таърих ва фалсафаи факултети сайёҳӣ ва Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкори Тоҷикистон

**ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР
СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ
МОЛОДЁЖИ**

ВОҲИДОВА НОИЛА АБДУЛФАТОХОВНА - ассистент кафедры история и философия, факультета туризма Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистан

**EDUCATION AS A FACTOR OF
YOUTH SOCIAL MOBILITY**

VOKHIDOVA NOILA ABDULFATTOHOVNA - assistant of the Department of History and Philosophy, Faculty of Tourism and International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

Калидвожаҳо: нақши интихобӣ, вазъи бӯҳронӣ, раванди болония, системаи маориф, технологияҳои ҳарбӣ-техникӣ, иттилоотӣ, ҳаракати иҷтимоӣ.

Аннотатсия. Дар мақола соҳаи маориф ҳамчун омили ҳаракати иҷтимоии ҷавонон дар шароити дигаргуншавии ҷомеаи ба ҳисоб меравад. Соҳаи маориф дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шудааст. Ҷанбаи муайян кардани моҳият ва мафҳуми омили ҳаракати иҷтимоии ҷавонон равшан карда шудааст. Дар ин ҳолат, барои таҳлили минбаъдаи омили ҳаракати иҷтимоии ҷавонон таснифоти онҳо пешниҳод карда мешавад. Дар мақола рӯйхат оварда шудааст вазъи моддӣ баланд бардоштани сатҳи таҳсилот. Бояд қайд кард, ки робитаи муҳими байни вазъи моддӣ ва хоҳиши баланд бардоштани мақоми иҷтимоӣ ҷавонон муайян гардидааст.

Ключевые слова: избирательная роль, кризисная ситуация, болонский процесс, система образования, военно-технические технологии, информация, социальная мобильность.

Аннотация. В статье изучены образование как фактор социальной мобильности молодёжи в условиях трансформации таджикского общества, в области образования в период государственной независимости Республики Таджикистан. Разъяснен аспект определения сущности и понятия фактор социальной мобильности молодёжи. При этом для дальнейшего анализа фактора социальной мобильности молодёжи представлена их классификация, а также представлена структура ведущую социальную функцию образования – гуманистическую. В статье представлен перечень материальное положение повышать уровень образования. Отметим, что значимой линейной связи между материальным положением и желанием повышать социальный статус.

Keywords: electoral role, crisis situation, Bologna process, education system, military-technical technologies, information, social mobility.

Annotation. The article examines education as a factor of social mobility of youth in the context of the transformation of Tajik society, in the field of education during the period of state independence of the Republic of Tajikistan. The aspect of defining the essence and con-

cept of the factor of social mobility of youth is explained. At the same time, for further analysis of the factor of social mobility of young people, their classification is presented, as well as the structure of the leading social function of education, the humanistic one, is presented. The article presents a list of financial situation to raise the level of education. It should be noted that there is a significant linear relationship between financial status and the desire to improve social status.

Образовательная ситуация в условиях трансформации таджикистанского общества, политика в области образования в период государственной независимости Республики Таджикистан, реформы системы образования и их последствия, селективная роль образования в кризисной ситуации и т.д. рассматриваются в работах С.Ш. Базаровой, Г. К. Гарибшоева, Р.М. Имомалиевой, А.Ш Курбанова, А.Н Мамадова, Б.А.Насуровой, Н.С.Салимова, М.К. Таваккаловой, Ш.Шоисматуллоева и др.[1, С.108-116]

Проблемы философии образования, реализация болонского процесса в системе образования Республики Таджикистан рассмотрены А.Ш.Курбановым и Р.Назаровым.[2,С. 226-250]

Вместе с тем многие аспекты образования, в частности, социальные функции образования, в том числе высшего, и их эволюция под влиянием социально – экономического развития таджикистанского общества остались вне поля зрения исследователей. Наряду с этими мало исследованными остаются преобразования, происходящие в сфере образования, особенно высшего, в связи с присоединением Республики Таджикистан к Болонскому Соглашению. Введение единого вступительного экзамена в ВУЗы в июне 2014 г. и реализация более широких реформ обусловили трансформационные изменения в системе образования республики. Все эти процессы нуждаются в глубоком изучении, в том числе, в социологическом анализе.

Образование становится одним из решающих факторов социального расслоения, так как: с одной стороны, глобализация и перенос отношений соперничества из области финансовых, промышленных и военно-технических ресурсов в область информационных технологий требует определенного уровня образования и культуры; с другой стороны, в условиях трансформации таджикистанского общества образование как институт социализации может обеспечить, во-первых, преемственность положительного опыта, а во-вторых, формирование новых корпоративных ценностей, необходимых для возникающих социальных слоёв[3.С.87-96].

Большинство западных социологов в качестве доминантного фактора социальной мобильности в современных обществах выделяют экономический, который становится базовым и в современном Таджикистане, где после реабилитации частной собственности и предпринимательства богатство стало общепризнанным критерием социального успеха, социальной защищённости и возможности продвижения в высшие страты[4, С 19-21].

Другой основной фактор социальной мобильности – профессия. Действительно, в индустриальном обществе развитие передовых технологий даёт толчок появлению множества новых профессий, требующих высокой квалификации и подготовки, с одной стороны, и являющихся высокооплачиваемыми и престижными, с другой. Вследствие этого возрастает уровень мобильности как добровольной, ориентированной на достижения, так и вынужденной, основанной на необходимости повышения квалификационного уровня[5, С.7-9].

Это, в свою очередь, определяет высокую значимость образования как фактора социальной мобильности. М. Вебер в качестве критерия притязаний на "...позитивные или негативные привилегии в отношении социального престижа" указывал во-первых, на об-

раз жизни, во-вторых, "формальное образование, заключающееся в практическом или теоретическом обучении и усвоении соответствующего образа жизни", и в-третьих, престиж рождения или профессии [6]. С другой стороны, П.А. Сорокин отмечал, что " роль канала, который исполняет современная школа, становится всё более значимой, ведь, по сути, она взяла на себя функции, ранее выполнявшиеся, религией, семьёй и некоторыми другими институтами"[7.С 87-93].

Следовательно, полученное образование и выработанные в процессе его получения манеры и стиль жизни, а также профессиональный статус и связанное с ним материальное вознаграждение дают индивиду основания претендовать на более высокую социальную позицию и принадлежащий этой позиции престиж.

Социальные функции образования

Социологический анализ проблем развития образования подтверждает, что образование выступает как интегральная, обобщающая ценность духовной культуры. Наряду с политической и правовой культурой, образование формирует эстетические и нравственные черты личности в неразрывной связью с жизнью общества[8]. Ранее говорилось о том, что образование связано со всеми сферами общественной жизни. Реализуется эта связь непосредственно через личность, включённую в экономические, политические, духовные, иные социальные связи[9]. Образование является единственной специализированной подсистемой общества, целевая функция которой совпадает с целью общества. Если различные сферы и отрасли хозяйства производят определённую материальную и духовную продукцию, а также услуги для человека, то система образования "производит" самого человека, воздействуя на его интеллектуальное, нравственное, эстетическое и физическое развитие. Это определяет ведущую социальную функцию образования – гуманистическую[10]

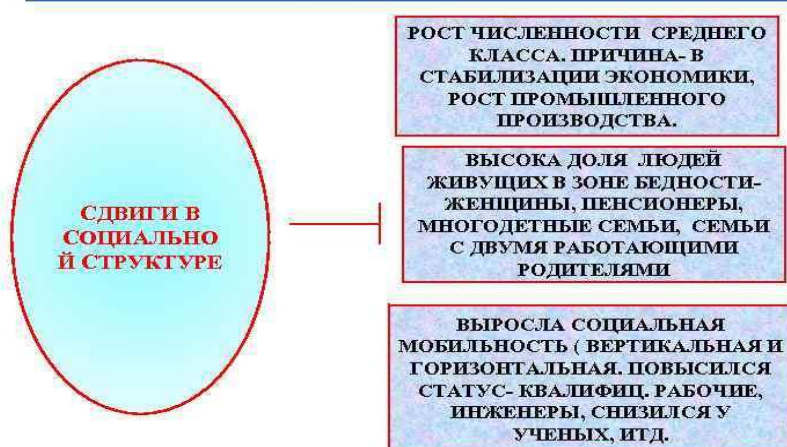
Вывод заключается в том, что система образования является фактором социальной мобильности молодёжи в условиях таджикистанского общества.

Образование является двигателем прогресса нашего общества. Благодаря образованию, человек становится всесторонне духовной, нравственной, интеллектуальной, эстетической и физической развитой личностью. Наряду с этим фактором, нужно отметить то обстоятельство, что к сожалению, подавляющая часть нашей современной молодёжи Республики Таджикистан не видит перспективы на будущее после окончания вузов, чтобы устроиться на высокооплачиваемые работы по своим специальностям. Поэтому они вынуждены заниматься коммерцией, то есть бизнесом в частном секторе, каким-нибудь ремеслом или уезжают на заработки в Российскую Федерацию.

Современную социальную структуру таджикистанского общества нельзя рассматривать как стабильное, устойчивое явление. Продолжаются радикальные изменения в отношениях собственности, распределения, организации общественного труда, в тенденциях и направлениях социальной мобильности. Трансформационные процессы привели к возникновению новых социальных общностей, их взаимосвязей, их иерархии[11].

Преобразование в 90-х годах XX века качественно преобразили социально-структурные и другие отношения, крайне обострив и углубив имущественную дифференциацию, поляризовав интересы и политические предпочтения социальных групп. На смену о государственной и плановой социалистической экономике пришла экономика много-секторная капитализма, с широким спектром форм – государственной, частной, арендной, акционерной, смешанной и.т.д.

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В НАШЕМ ОБЩЕСТВЕ

Тенденция развития социальных отношений в нашем обществе такова: Таджикистан по статистике считается одной из беднейших стран СНГ. Динамика развития экономики Таджикистана показывает, что уровень безработицы по-прежнему высокая [12]. Кроме того, из – за уровней низкооплачиваемых профессий на рынке труда, которые предлагают отечественные работодатели, не устраивают большинство выпускников вузов нашей страны и поэтому, они предпочитают выезжать в Россию на поиски высокооплачиваемых работ в качестве иностранной рабочей силы [13].

Можно приводить пример в качестве беднейших слоев населения Таджикистана женщин, пенсионеров, которые в силу своих низких пенсий не достигают прожиточного минимума и едва сводят концы с концами, а также многодетные семьи, у которых кормильцы выезжают на заработки в качестве гасторбайтеров в Россию [14].

В семьях с двумя работающими родителями, оба родителя вместе работают, чтобы прокормить своих детей.

Но вместе с существующими проблемами в нашем обществе, есть определённые сдвиги в социальной структуре, например, выросла социальная мобильность (вертикальная, горизонтальная, повысился статус квалифицированных рабочих, инженеров).

Все эти показатели доказывают, что Таджикистан после подготовки своих будущих кадров из числа выпускников вузов, не в состоянии обеспечить своих молодых граждан высокооплачиваемой работой, в итоге наша современная молодёжь будет вынуждена выезжать в Россию в поисках лучшей работы, Это обстоятельство приводит экономику Таджикистана к стагнации.

Стагнация (*лат. stagnatio* — неподвижность, от *stagnum* — стоячая вода) — состояние экономики, характеризующееся застоем производства и торговли на протяжении длительного периода времени. Стагнация порождает в нашем обществе увеличение уровня инфляции и безработицы, способствует снижению зарплат и прожиточного минимума.

По социальным проблемам современной молодёжи в Республике Таджикистан весьма ценными являются научные работы таких учёных- философов и социологов как Г.К. Гарибшоев, А.Г. Калонов, А.А. Шамолов, Ш. Шоисматуллаев, З.Ш. Шоисматуллоева, Каххарова Г.Г и др. Также в последние годы по проблемам молодёжи защищены кандидатские диссертации М.Д. Комиловой, Б.А. Насуровой и др.

Таким образом, учёными установлено увеличение интенсивности социальной мобильности в результате структурных изменений в экономике. Представлены факторы, влияющие на социальную мобильность, в частности уровень развития экономики, демографические факторы, технологические и т. д.

Исследования подтвердили, что социальная мобильность в различные периоды времени и различных странах имеет неодинаковую интенсивность и направленность. Сделан вывод о неравенстве жизненных шансов отдельных групп в возможности социальных пе-

ремещений. В частности, возможности социальной мобильности молодёжи из различных слоев общества. Таким образом, чем выше образование, тем выше мотивация повышать как социальный статус, так и образование. Чем выше материальное положение респондента, тем выше мотивация повышать уровень образования. Отметим, что значимой линейной связи между материальным положением и желанием повышать социальный статус.

Литературы

1. Аврамова, Е. М. Направления вертикальной мобильности молодых специалистов / Е. М. Аврамова // *Общественные науки и современность*. – 2009. – № 6. – С. 108 – 116.
2. Аитов, Н. А. Социальные проблемы текучести кадров / Н. А. Аитов; под ред. Г. В. Осипова, Я. Щепаньского // *Социальные проблемы труда и производства*. – М. : Мысль, 1969. – С. 226 – 250.
3. Анурин, В. Ф. Проблемы эмпирического измерения социальной стратификации и социальной мобильности / В. Ф. Анурин // *Социологические исследования*. – 1993. – № 4. – С. 87 – 96.
4. Бойко, В. И. Социально-профессиональная мобильность эвенков и эвенков Якутии / В. И. Бойко, Н. В. Васильев. – Новосибирск : Наука, 1981. – С. 19 – 21.
5. Бреев, Б. Д. Межотраслевой баланс движения населения и трудовых ресурсов (методологические вопросы) / Б. Д. Бреев, В. П. Крюков. – М. : Наука, 1974. – С. 7 – 9.
6. Мамадов А.Н., Базарова С.Ш. Иновация образования и проблемы преподавания общественных дисциплин (опыт Таджикистана), Душанбе, 2009;
7. Гарибшоев Г.К. Место образования в современном обществе // *Вестник Хорогского университета им М.Назаршоева*. Серия 2, 2000, № 2. – С 87-93;
8. Имомалиева Р.М. Трансформация института образования в современном таджикском обществе. Автореф. канд. дисс., Душанбе, 2018;
9. Курбанов А.Ш. Образовательная политика в условиях государственной независимости Таджикистана (Опыт социально – философского анализа). Душанбе, «Ирфон», 2003; Его же. Образование в условиях трансформации таджикского общества (Социально – философский анализ). Душанбе, «Дониш», 2009;
10. Насурова Б.А. Молодежь в трансформирующемся таджикском обществе. Душанбе, «Дониш», 2016;
11. Сангинов Н.С., Салимов Н.С. Кредитная система образования. Душанбе, «Ирфон», 2005; 7. Тавакалова М.К. Образование как социокультурный фактор формирования ценностных ориентаций молодежи. Автореф. канд. дисс. Душанбе, 2016;
12. Шоисматуллоев Ш. Поколение в системе образования. Душанбе, ТНУ. 1999; Его же. Таджикистан в зеркале преемственности и смены поколений. Душанбе, «Ирфон», 2008;
13. Бобохонова Нилуфар Зиёратшоевна. Диссертация на соискание учёной степени кандидата социологических наук. Душанбе – 2019 год.
14. Курбанов А.Ш. Образования в условиях трансформации таджикского общества. –Душанбе., 2009;
15. Назаров Р. Философия качества образования Таджикистана (социально – философский анализ).- Душанбе.-2011.

**ТАШАККУЛИ МАЛАКАЮ
МАҲОРАТИ МУОШИРАТИ
ХОНАНДАГОН ДАР
ҚАРАЁНИ ТАЪЛИМИ
ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ**

**ФОРМИРОВАНИЕ
КОММУНИКАТИВНЫХ
УМЕНИЙ И КОМПЕТЕНЦИЙ
СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ
ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ**

**FORMATION OF STUDENTS'
COMMUNICATION SKILLS
AND COMPETENCES IN THE
PROCESS OF FOREIGN
LANGUAGE TEACHING**

Калидвожаҳо: маҳорат, малака, муошират, омӯзиши забонҳои хориҷӣ, усул ва тарзи назорат, машқкунӣ, ҳадафмандии дарс, маводи таълимӣ.

Ключевые слова: умение, умение, общение, изучение иностранных языков, методы и способы контроля, обучение,

Қурбонова Муътабар Мадихочаевна - муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Асадуллоева Замира Раҳматуллоевна – ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон..

Курбанова Муътабар Мадиходжаевна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Асадуллоева Замира Раҳматуллоевна, ассистент кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Qurbanova Mutabar Madikhojaevna - senior teacher of the department of foreign languages of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Asadulloeva Zamira Rahmatulloevna – assistant, Department of Foreign Languages of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

E-MAIL: mutabarkhonkurbonova@gmail.com.

Муаллиф дар мақолаи мазкур андешаҳои худро оид ба қараёни таълими забони хориҷӣ, идоракунии дарс, қараёни донишазхудкунӣ ва ташаккули малака ва маҳорати забонмӯзон, муайян намудани дараҷаи донишандӯзӣ ва ташаккули малакаю маҳорати муоширати хонандагон, ки имрӯзҳо дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ аҳамияти махсус дорад, донишазхудкунӣ назорати қараёни забонмӯзӣ ва ҷалби хонандагонро ба он мавриди баррасӣ қарор додааст. Инчунин муаллиф дар навиштани мақолаи мазкур бештар ба шакли усул ва тарзҳои назорат дар қараёни таълими забони хориҷӣ аҳамияти масус дода, донишомӯзонро тарзи дуруст ба роҳ мондан ва азуд кардани забонҳои хориҷиро роҳнамоӣ кардааст. Чун забонҳои хориҷӣ масусан англисӣ, имрӯзҳо ба ҳайси як фанни дуюмдараҷа, ба қатори фанҳои асосии ҷавобгӯи ниёзи мардум дар ҷомеаи ҷой гирифтааст ва омӯзиши он зарурӣ ва ҳатмӣ арзёбӣ карда мешавад.

В данной статье автор высказывает свои взгляды на процесс обучения иностранному языку, организации урока, процесс приобретения знаний и формирования навыков и умений изучающих язык,

целенаправленность
учебные материалы.

урока, определение уровня усвоения знаний и формирования коммуникативных навыков студентов. , что имеет сегодня особое значение в изучении иностранных языков, приобретении знаний и контроле за процессом изучения языка и привлекло к этому читателей. Также при написании данной статьи автор уделит больше внимания формам, методам и способам контроля в процессе обучения иностранному языку, направил студентов на правильный путь изучения и освоения иностранных языков. Поскольку иностранные языки, особенно английский, в настоящее время являются второстепенным предметом, одним из основных предметов, отвечающих потребностям людей в обществе, и его изучение считается необходимым и обязательным.

Key words: skill, ability, communication, foreign language learning, methods and ways of control, teaching, lesson focus, teaching materials.

In this article, the author expresses his views on the process of teaching a foreign language, lesson organisation, the process of acquiring knowledge and forming skills and abilities of language learners, determining the level of knowledge acquisition and formation of communicative skills of students. This article is of special importance today in foreign language learning, knowledge acquisition and control over the process of language learning and has attracted readers to it. Also in writing this article, the author paid more attention to the forms, methods and ways of control in the process of learning a foreign language, directed students to the right path of learning and mastering foreign languages. Since foreign languages, especially English, are nowadays a minor subject, one of the major subjects to meet the needs of people in society, and its study is considered necessary and compulsory.

Дар чараёни таълими забони хориҷӣ идоракунии дарс, чараёни донишазхудкунӣ ва ташаккули малака ва маҳорати забонамӯзон аҳамияти махсус дорад, зеро танҳо тавассути идоракунии чараёни донишазхудкунӣ метавон дараҷаи донишандӯзӣ ва ташаккули малакаю маҳорати муоширати хонандагонро муайян намуд. Дар барорабри идоракунии дарс, инчунин назорати чараёни ва ҷалби хонандагон ба забонамӯзӣ аҳамияти тарбиявӣ ҳам дорад. Танҳо тавассути назорат омӯзгор метавонад ба меҳнати шогирдон баҳои сазовар дода, онҳоро руҳбаланд намояд.

Назорати малака ва маҳорати муоширатии донишҷӯён дар дарсҳои забонҳои хориҷӣ мақсадҳои таълимӣ ва тарбиявӣ дорад. Аз рӯи натиҷаи назорат рафти таълим такмил меёбад, усулҳои нави гузаронидани дарсҳо ҷорӣ карда мешавад. Аз ин сабаб дар сарчашмаҳои педагогӣ вазифаҳои назоратии таълим махсус қайд карда мешавад, ки онҳо чунинанд: вазифаи тасҳеҳӣ, вазифаи муоинавию огоҳӣ, вазифаи санҷишӣ ва ҳавасмандкунонӣ доранд. [1. 124]

Мундариҷаи таълим бошад, ба ҳосил намудани малака ва маҳорати муоширатӣ нигаронида шудааст. Аз ин хусус мунтазам дараҷаи ҳосилшавии ҷунин малака ва маҳорат ҳамеша таҳти назорат қарор мегирад. Барои ҳар як навъи фаъолияти муоширатӣ меъёри санҷишӣ мавҷуд аст. Масалан, барои назорати гуфтугӯи дучониба бо назардошти

ҳар як зинаи таълим талаботи зеринро бояд ба миён гузошт: доир ба мавзӯи пешниҳодшуда на кам аз 12-15 калима гуфтан лозим аст. Он калимаҳо аз лиҳози фонетикӣ ва грамматикӣ бояд беҳато бошанд. Ҳангоми гуфтори дуҷониба бошад, ҳар яки ҳамсуҳбатон на бояд камтар аз 8 то 10 ҷумла гуянд. Дар раванди шунида фаҳмидан ва хониш дараҷаи фаҳмиши нутқи шунида ва матни хондашуда бояд ба назар гирифта шавад.

Намудҳо ва шаклҳои назорат муқаррар карда шудаанд. Аз рӯи таҷрибаи омӯзгорон чор намуди назоратро ба қайд гирифтаанд: назорати ҳарӯза, назорати лаҳзавӣ, назорати даврӣ ва назорати ҷамъбаستӣ.

Дар назорати ҳаррӯза омӯзгор малакаи заруриро мунтазам назорат карда баҳогузари мекунад. Дар назорати лаҳзавӣ малака ва маҳорати муоширатии хонандагон аз рӯи як мавзӯи гузашта санҷида мешавад. Назорати даврӣ одатан дар охири ҳар як чоряки таълими гузаронда мешавад. Назорати ҷамъбастӣ дар охири соли таҳсил амалӣ мегардад.

Шаклҳои назорат чунин мешаванд: инфиродӣ ё ғуруҳӣ; шифоҳӣ ё хаттӣ; якҷабонӣ ё дуҷабонӣ.

Назорати нутқи шифоҳӣ бояд даҳонӣ баргузор шавад. Ҷанбаҳои асосии назорати нутқи шифоҳӣ инҳоянд: аз лиҳози фонетикӣ ва грамматикӣ бе нуқсон будани мазмун ва мундариҷаи нутқ. Назорати малакаи нутқи шифоҳӣ бояд ба таври инфиродӣ ё ғуруҳӣ гузаронида шавад. [2.63]

Барои санҷиши малакаи гуфтори якҷониба одатан намуди инфиродии назорат истифода мегардад, ки намунаи он метавонад чунин бошад: а) ба саволҳо ҷавоб диҳед, б) бо истифода аз ибораҳои тақиягоҳӣ мисол оред, в) расмро тасвир кунед. Меъёрҳои баҳогузорӣ ба малакаи нутқи шифоҳӣ инҳоянд: 1. андозаи нақл. 2. беҳато будани нақл аз лиҳози фонетикӣ, грамматикӣ ва лексикӣ. 3. суръати нақл. 4. дараҷаи истеъмоли ҳодисаҳои мухталифи грамматикӣ ва забони хориҷӣ. 5. мазмун ва мундариҷаи нақл.

Сатҳи фаҳмиши матни фаҳмидашуда инҳоянд: 1. тарҷума ба забони модарӣ, 2. ифодаи шифоҳӣ ё хаттӣ матни ҳодашуда. 3. ба саволҳо ҷавоб додан. 4. истифодаи усули TOEFL.

Назорати малака хониши матни ношинос бояд чунин бошад: Пеш аз ҳама бояд вазифагузори карда шавад. Вазифа метавонад хондани матни ношинос бо мақсади гирифтани маълумоти пурра ё умумӣ бошад. меъёрҳои санҷиш, сатҳи фаҳмиши матни хондашуда низ бояд муаян карда шавад. [3.210]

Усулҳои назорат ба тариқи зайланд: тарҷумаи матни хондашуда ба забони модарӣ; хаттӣ ё шифоҳӣ нақл кардани матн; аз рӯи мундариҷаи матн ба саволҳо ҷавоб додан; тибқи тестӣ интиҳоб намудани ҷавоби дуруст аз байни якчанд ҷавобҳо.

Назорати малакаи китобат дар шакли хаттӣ гузаронидан мешавад: диктантҳо, баён, тасвири расм ва мактубнависӣ.

Дарси забони хориҷӣ ҳамчун қисми анҷомёфтаи кори таълим маҳсуб меёбад, ки дар ҷараёни он ҳадафҳои амалӣ, таҳсилоти умумӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳӣ тавассути иҷрои машқу супоришҳои мухталифи фардӣ ва ғуруҳӣ ба туфайли аз тарафи устод истифода бурдани роҳ ва усулу воситаҳои самарабахши таълим амалӣ мешаванд.

Проблемаҳои ташкили дуруст гузаронидани дарс вобаста ба талаботи замони муосир, ки дар назди устод гузошта шудааст – муваффақшавӣ на танҳо ба дараҷаи муайяни донишу маҳоратҳои мушаххас, балки ба дараҷаи муайяни лаёқатмандии толибилмон, ба фаъолияти мустақилонаи фикрӣ ва маърифатӣ, рушди комили онҳо, ки баҳри якҷоя бо инкишофи босуръати ҷомеаи имрӯза, технологияҳои нави иттилоотӣ ва талаботи замон пеш рафтан имконият медиҳад, аз аҳамият ҳолӣ нест.

Масъалаҳои бевосита ба дарс алоқаманд мураккаб буда, на танҳо асосноккунии назарӣ, балки санҷиши ҷиддии озмоишӣ ва амалиро тақозо мекунанд. Дарс чун шакли асосии ҷараёни таълим дар макотиби олӣ аз таъсири мутақобилаи ҳамаи унсурҳои раванди педагогӣ: ҳадафҳо, мундариҷа, воситаҳо ва усулҳои таълим, аз низоми оқилона мурабтаб гардидаи машғулиятҳо, ки корҳои лабораторӣ ва вазифаҳои хонагиро дар самти забонмӯзӣ фаро мегирад, вобаста аст.

Ҳар як дарси забони хориҷӣ бояд ба талаботи умумидидактикӣ ҷавобгӯ бошад, яъне бо назардошти ягонагии таълим ва инкишоф сурат гирад, аз нигоҳи характери мундариҷаи маводи таълимӣ ва усулҳои азхудкунии он илмӣ бошад, ба маълумотҳои лингводидактика, педагогика ва психология асос ёфта бошад. Ин талабот, сарфи назар аз характери умумиашон да ҳар кадом аз фанҳо хусусиятҳои маводи забонӣ, интиҳоби дурусти манбаъҳои иттилоот ва усулҳои таълим барои ҳар кадом марҳилаи дарс, амалишавии робитаҳои байнифанӣ, ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродии толибилмон, муносибати онҳо ба фанни «Забони хориҷӣ» сатҳи забондонии онҳо ва амсоли инҳо аз ҷумлаи чунин талаботҳо мебошанд. [4.26-33]

Олимони маъруфи соҳаи методика Г.В.Рогова ва И.Н. Верещагина, инчунин професорон П. Чамшедов., С.Н.Алиев, К. Усмонов ва як қатор талаботро нисбат ба дарси забони англисӣ ба тариқи зайл муайян кардаанд. Ба қавли онҳо дарс бояд:

- 1) «тибқи низоме, ки таълим ҷараён мегирад, гузаронида шавад;
- 2) Бо назардошти равиҳои коммуникативӣ, ки фарогири татбиқи ҳадафи амалии таълими забони хориҷӣ мебошад, ба нақша гирифта шавад;
- 3) Амалишавии маҷмӯи ҳадафҳои тарбиявӣ, маърифатӣ ва инкишофдиҳиро таъмин намояд;
- 4) барои омӯзиши забон муҳити мусоиди психологӣ фароҳам оварад;
- 5) тавассути ҷалб кардани хонандагон ба фаъолияти фикрию нутқӣ дар самти фаро гирифтани забон онҳоро бо омӯзиши забони англисӣ ҳавасманд намояд;
- 6) хонандагонро дар вақти берун аз дарс ба кори мустақилона тайёр намояд;
- 7) бо чунин воситаҳои ҷиҳозонида шавад, ки онҳо баҳри ба амал овардани вазъиятҳои таълимӣ, шароитҳои табиӣ ва инкишофи нутқи шифоҳӣ ва таълими хонишу хат мусоидат намоёнд;
- 8) бозҳои гуногуни таълимиро фаро гирад, то ки ҳасташавӣ ва шиддатнокии шогирдонро аз байн бибарад;
- 9) бо суръати муътадил гузаронида шавад».

Дарс бояд ҳамчун асари нисбатан анҷомёфтаеро монад, то ки он тибқи талаботи муайян аз ҳадафҳо, мундариҷа ва технологияи таълими забони хориҷӣ бармеомада мураббӣро ба амал оварда бошад. Азбаски ин талабҳо стратегия ва тактикаи муаллими хангоми омодагӣ ба дарс ва гузаронидани он муайян мекунанд, онҳо ҳамчунин барои таҳлили дарсҳои худ ва дарсҳои ҳамкасбон ҳини иштирок дар машғулиятҳои ҳамдигар ҳамчун раҳнамо хизмат мекунанд. Бо ин талабҳо шинос мешавем:

Ҳадафмандии дарс. Ҳар як дарс бояд муваффақшавиро ба ҳадафҳои амалӣ, маърифатӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳанда тавассути иҷрои вазифаҳои мушаххас таъмин намояд. Пас, нахустин амалеро, ки муаллим иҷро менамояд, муайян кардан ва тасвиати вазифаҳои дарс дар заминаи «роҳнамои омӯзгор» аст. Дар он, чун қоида, вазифаҳои амалии дарс вобаста ба мавзӯ ё маводи забон мушаххас пешниҳод карда мешавад. [5.89-102]

Масалан: -машқ кунонидани доншҷӯён дар истифодаи калимаҳои нав (калимаҳо оварда шудаанд);

-маҳорати дарки шунавоии матн муколамавиро ҳосил кардан (матн дода шудааст);

- омӯзонидани саволу ҷавоб аз рӯи мавзӯ (мавзӯ оварда шудааст);

-оид ба пешояндҳо донишҳои донишҷӯёнро ба низом даровардан (пешояндҳо оварда шудаанд) ва амсоли онҳо.

Вазифаҳои тарбиявӣ, маърифатӣ ва инкишофдиҳандаро ҳуди муаллим муайян мекунанд. Ин вазифаҳоро наҳамеша барои ҳар дарс мушаххас ташаққул додан мумкин аст, зеро онҳо аз сатҳи таълиму тарбияи гирифтаи синф, аз воқеаҳои дар айни замон дар синф, мактаб, шаҳр (ноҳия, деҳа), мамлакат ба амал оянда, аз шахсияти ҳуди муаллим, ихтироҷкорӣ, зиразию зарофатҷӯӣ ва самимияту суҳбатвориӣ ӯ аз хусусиятҳои ҳуди маводи таълимӣ вобастаанд.

Имрӯз ба донишҷӯ омӯзонидани маҳорати хондан ё омӯхтан, маҳорати дониш ҳосил кардан яке аз вазифаҳои муҳими устод маҳсуб меёбад. Аз ин лиҳоз, ба шогирдон вазифаҳои дарсро чунон дастрас бояд фаҳмонд, ки онҳо аз ҷониби хонандагон қабул гарданд. Ин ҷо савол ба миён меояд: Ин корро чӣ тавр бояд иҷро кард, то ки шогирдон бо шавқу рағбат аз паи иҷрои вазифа шаванд? Дар ин хусус гуфтаҳои ҷолиби Анатоли Франсо ёдовар мешавем, ки фармудааст: [6.93-103] «Санъати дарсгӯӣ на чизи дигар, балки санъати бедорсозии завқи кунҷковии дилҳои ҷавон ва сипас қаноатманд намудани он аст». Азбаски ҳадафҳои тарбиявӣ, маърифатӣ ва инкишофдиҳанда тавассути забони хориҷӣ амалӣ мешаванд, татбиқи ин ҳадафҳо танҳо амалан хуб донистани забон имконпазир мегардонад. Чунончи, масалан, азхудкунии одоби муошират бо забони хориҷӣ: шиносӣ, одоби салом, изҳори сипосу миннатдорӣ ва ғайра ба кӯдакон таъсири тарбиявӣ расонида, ба онҳо ҳалимию меҳрубонӣ ва хушодобиро ёд медиҳад. Омӯхтани маҳорати истифодабарии луғат донишҷӯро аз нигоҳи фаъолияти мустақилона инкишоф медиҳад ва ба маҳорати иҷрои меҳнати зеҳнӣ фикри медиҳад ва ба маҳорати иҷрои матнҳо бо забони хориҷӣ, ки паҳлуҳои гуногуни воқеияти мамлакати забонаш омӯхташавандаро инъикос менамоянд, васеъшавии доираи назар ва ҷаҳонбинии донишҷӯро ва ба ҳамин васила ба даст омадани ҳадафҳои маърифатиро таъмин мекунанд.

Вазифаҳо тавре тасвир бояд дод, ки донишҷӯён бо ҳиссиёти пурҷӯшу хуруш, бо ҳавасмандӣ ба омӯзиши забон шуруъ намоянд.

Натиҷаи чунин заҳматхост, ки забони англисӣ, аз як фанни дуҷумдараҷа, ба қатори фанҳои асосии ҷавобгӯи ниёзи мардум дар ҷомеаи ҷойи гирифтааст.[7.220] Ин дар навбати худ ба таҷдиди назари ҳадафу вазифаҳои омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаҳои гуногунавъи мактаби таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ мусоидат намуд.

Адабиёт:

1. Алиев С.Н. Барномаи методикаи таълими забони хориҷӣ аз рӯи ихтисоси №033200- «Забонҳои хориҷӣ» (барои шӯъбаҳои забони англисӣ). Душанбе, 2006.
2. Усмонов К., Бойматов А. Методикаи таълими забони англисӣ. Хуҷанд.2009
3. Информационные технологии в образовании-2007. Сборник научных трудов участников VII научно-практической конференции-выставки 30–31 октября 2007г. – Ростов н/д: Ростиздат, 2007.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН	ПАМЯТКА ДЛЯ АВТОРОВ
1. Маводи ба нашр пешниҳодшаванда бояд асли буда, дар дигар маҷаллаҳо нашр нагардида бошад. Мавод дар асоси адабиёти илмӣ муосир бо назардошти навгониҳои илмӣ коркард гардида бошад. 2. Муаллиф(он) ба идораи маҷалла 2 нусхаи мақоларо ба суроғай 734061, ш. Душанбе, к. Борбад 48/5 оварда мерасонад, инчунин шакли электронии маводро ба почтаи электронии majala.dbsst@gmail.com мефиристад. 3. Маълумот оид ба муаллиф(он) дар охири мақола бо забони русӣ ба таври зерин оварда мешавад: Султонов Зоиршо Султонович – кандидат экономических наук, доцент, Таджикский государственный университет коммерции, тел: (+992) 937266050, E-mail: majala.dbsst@gmail.com 4. Насаб ва номи муаллиф (Фамилия И.О.), номи мақола, фишӯрдаи мақола (то 600 калима), вожаҳои калидӣ (7-10 калима), рӯйхати адабиёти истифодашуда (то 10 номгӯй). 5. Ҳаҷми мақола (хуруфчинии компютерӣ) на зиёда аз 0,5 ҷ.ҷ. (8 сах.) бо назардошти шакли А4, ҷадвалҳо ва расмҳо. 6. Мақола дар шакли MS Word, шрифти Times New Roman, андозаи 12, интервали 1. Сохти саҳифа: боло ва поён -2 см, рост -1,5 см, ҷап -3 см. 7. Ҷадвалҳо, расмҳо ва схемаҳо бояд ғайриранга, дорои рақам ва ном бо нишондоди сарчашма, амсоли [12, с. 77] коркард шаванд. 8. Барои ҷадвал ва расмҳо шрифти Times New Roman, андозаи 12, интервали 1 истифода бурда шаванд. 9. Воҳидҳои ченак ба таври зайл (м, кг, сомонӣ ва ғ.), сол монанди «с.» навишта мешавад. 10. Нохунаҳои китобӣ («») истифода бурда шаванд. Тире бошад (–) ва дефис (-) истифода шаванд. 11. Рӯйхати адабиёт дар охири саҳифа оварда шуда, дар матни мақола истинод дода мешавад. Адабиёти аз забонҳои хориҷа истифодашударо ба забони аслиаш гузошта мешавад ё тарҷума намуда калимаи «тарҷума» илова карда мешавад. 12. Номҳои ширкатҳои хориҷӣ, институтҳои молиявӣ бо ҳарфҳои лотинӣ, бе истифода аз нохунак ва шакли сиёҳ навишта мешавад. Баъди истифодаи насаби олимони хориҷӣ, роҳбарони ширкатҳо ҳангоми истинод надодан, дар қавс бо ҳарфҳои лотинӣ навишта мешавад. 13. Маводҳо (мақолаҳо)-и дорои дараҷаҳои «маҳфӣ» ё «барои истифодаи хидматӣ» дар маҷалла нашр карда намешавад. <i>Дар ҳолати зарурӣ ҳайати таҳририя ҳуқуқ доранд, ки ҳаҷми мақоларо то андозаи даркорӣ қўтоҳ намояд.</i>	1. Материал, предлагаемый для публикации, должен быть оригинальным, не опубликованным ранее в других изданиях, написан в контексте современной научной литературы и содержать очевидный элемент создания нового знания. 2. Автор(ы) присылают в редакцию 2 экземпляра статьи (подписанной автором) в печатном и в электронном виде по (электронной) почте для иногородних авторов по адресу: 734061 Душанбе, ул. Борбад 48/5, E-mail: majala.dbsst@gmail.com; 3. Информация об авторе(ах) оформляется следующим образом: Султонов Зоиршо Султонович – кандидат экономических наук, доцент, Таджикский государственный университет коммерции, тел: (+992) 937266050, E-mail: majala.dbsst@gmail.com 4. Фамилия и инициалы (Фамилия И.О.), название статьи, краткая аннотация статьи (до 600 печ. знаков), ключевые слова (7-10 слов), библиографический список, на который дана ссылка в тексте статьи (до 10 наименований). 5. Объем статьи не должен превышать 0,5 п.л. (1800 п. знаков -8 стр.) компьютерного текста формата А4, включая таблицы, список литературы и рисунки (схемы). 6. Файлы с текстом статьи и сведениями об авторе оформляются в формате MS Word, шрифт – Times New Roman, размер-12 пт, интервал- 1. Поля: верхнее, нижнее – 2 см, правое -1,5 см, левое – 3 см. 7. Таблицы, рисунки и схемы должны быть: черно-белыми, пронумерованы и озаглавлены, снабжены ссылками на источники, например, [12, с .77]. 8. Для оформления таблиц и рисунков необходимо использовать следующие параметры: шрифт- Times New Roman (TJ), размер – 12 пт, интервал – 1. 9. Обозначения единиц измерения различных величин (м, кг, сомони и т.д.), сокращениями типа «г.» (год). 10. При использовании в тексте кавычек используется типографские кавычки («»). Тире обозначается символом «—» (длинное тире); дефис «-». 11. Библиографический список приводится в порядке упоминания в конце статьи. Ссылки на иностранные источники даются на иностранном языке и сопровождаются, в случае перевода на таджикский или русский язык, с указанием на перевод. 12. Названия зарубежных компаний, финансовых институтов приводятся в тексте латинскими буквами без кавычек и выделений. После упоминания в тексте фамилий зарубежных ученых, руководителей компаний и т.д. на русском языке, в круглых скобках приводится написание имени и фамилии латинскими буквами, если за этим не следует ссылка на

	работу зарубежного автора. 13. Материалы (статьи), содержащие информацию с грифом «Секретно» или «Для служебного пользования» не могут быть опубликованы в данном журнале. <i>Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать объем статьи, подвергая их редакционной правке.</i>
ҚОИДАҲОИ ҚАБУЛИ МАҚОЛАҲОИ ВОРИДШУДА БА ИДОРАИ МАҶАЛЛА	ПОРЯДОК ПОЛУЧЕНИЯ ПОСТУПИВШИХ В РЕДАКЦИЮ МАТЕРИАЛОВ
Ҳангоми қабули мақола ба қайд гирифта мешавад, баъди баррасии ҳайати таҳририя барои тақриз ба мутахассиси соҳа супорида мешавад. Баъди гирифтани тағризи ғайриқаноатбахш мақола ба муаллиф барои баргараф намудани камбудихо баргардонида мешавад. Муаллиф метавонад дар муддати 30 рӯз аз ҳолати мақолаи худ тариқи телефонҳои (+992 37) 234 85 44 ё почтаҳои электроники majala.dbsst@gmail.com хабардор шавад. Дар ҳолати мақолаи бори дувум аз ҷониби муаллиф қоркардшудаи қобили қабул бошад, мақола барои ҷоп бори дувум қабул карда мешавад.	По получении статья регистрируется, рассматривается редакционной коллегией и направляется на рецензию специалистам по данной тематике. При получении отрицательных отзывов - статья передается автору для доработки. Автор может узнать результаты рецензирования в течение 30 дней и о судьбе своей статьи позвонив в редакцию по тел. (+992 37) 234 85 44; или прислав запрос по электронной почте в редакцию E-mail: majala.dbsst@gmail.com Если переработанная автором с учетом принципиальных замечаний рецензента и редакции, статья удовлетворяет требованиям опубликования, она принимается обратно редакцией журнала.
ҚОИДАҲОИ ТАҚРИЗ ШУДАНИ МАҚОЛАҲОИ ВОРИДШУДА	ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ РУКОПИСИ СТАТЬИ
<i>Ҳар як мақолае, ки ба идораи маҷаллаи «ҲУҚУҚ ВА ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ» ворид мегардад, ҳатман тақриз мешавад. Ин раванд ба муаллифони ва барои муқарризон махфӣ боқӣ мемонад. Ба сифати муқарриз идораи маҷалла аз ҷисоби ҳайати таҳририя ва берун аз онро ҷалб менамояд. Бояд муқарриз дорои унвони илмӣ номзади илм ё доктори илми иқтисодӣ, ва дар ҳолати зарурӣ таҷрибаи баланд дар соҳаи иқтисодиёт дошта бошад.</i> 1. Баъди қабули мақола ба қайд гирифта мешавад, ҳайати таҳририя баррасӣ менамоянд, баъдан ба муқарризи соҳавӣ фиристода мешавад. Муқарриз бояд аз рӯи ҳусусиятҳои зерин арзёбӣ намояд: - сатҳи илмӣ мавод; - муҳимияти масъалагузорӣ; - навиғӣ ва иттилоотӣ; - мувофиқати микдор оид ба интиҳоби мавзӯ ва талаботи таҳририя. 2. Мақола аз ҷониби муқарриз дар муддати 15 рӯзи қорӣ баррасӣ мегардад ва тавассути мактуб ба шакли тақриз ба идораи маҷалла бо назардошти талаботҳои зерин баргардонида мешавад: - мавҷудияти хатогиҳо ва плагиат; - маводро ҷоп кардан мумкин аст ё не; - мавод бори дувум ба тақриз фиристода шавад ё не (бо нишондоди муқарризони мавҷуда); - мавод рад карда шавад (бо пешниҳоди раддия). 3. Ҳангоми ба даст овардани пешниҳоди мусбӣ «баъди қоркард нашр карда шавад...» бояд иловаҳо қайд карда шавад (қайдҳо характери пешниҳодотӣ дошта бошанд).	Каждая статья, предоставленная в редакцию журнала «АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА И ПРАВА» проходит процедуру обязательного рецензирования. Эта процедура анонимна и для автора, и для рецензента. В качестве рецензентов редакция журнала привлекает членов редакционной коллегии, а также внешних экспертов из числа ученых и специалистов. Рецензент должен иметь ученую степень кандидата, либо доктора экономических наук или опыт практической работы по данному направлению. 1. После получения статьи редакцией она регистрируется, рассматривается редколлекцией и направляется на рецензию специалистам по соответствующему профилю. Рецензент должен оценить: - научный уровень материала; - актуальность освещаемых вопросов; - новизну и информационность. - соответствие объема выбранной темы требованиям редакции. 2. В течение 15 рабочих дней статья должна быть рассмотрена рецензентом и его письменный отзыв должен быть оформлен в виде рецензии, которая должна отвечать следующим требованиям: - замечания и недоработки, нет ли элементов плагиата - следует ли материал опубликовать; - вернуть ли автору (авторам) для доработки;

4. Дар ҳолати мувофиқ набудани пешниҳоди муқарриз бо муаллиф, муаллиф метавонад ба идораи маҷалла ҷавоби аргументӣ пешниҳод намояд. Мақола бо тағйиротҳои дар асоси қайдҳо тақриран ба муқарриз ғиристода мешавад. Агар дар ин ҳолат фикру андешаҳои муаллиф ва муқарриз мувофиқ ояд, мақола ба нашр пешниҳод карда мешавад.	- направи́ть ли материал на дополнительное рецензирование (с указанием возможных рецензентов); - или отклонить материал как непригодный для публикации (с обоснованием мотивации отказа). 3. При рекомендации «опубликовать материал после доработки...» должны быть указаны замечания (требования к данному материалу), которые являются обязательными, с точки зрения рецензента, и замечания, которые могут рассматриваться, как пожелания. 4. В случае несогласия с мнением рецензента автор статьи имеет право предоставить аргументированный ответ в редакцию журнала. Статья с изменениями на основе замечаний повторно направляется для согласования рецензенту. Если переработанная автором статья и одобренная рецензентом удовлетворяется требованиям редакционной коллегии, она публикуется в журнале.
---	--

Шакли электронии маҷала дар сомонан
www.ilm.iutet.tj ҷой дода шудааст

Электронная версия опубликована
на сайте www.ilm.iutet.tj

Маълумот барои тамос:

Сармуҳаррир: Асрорзода Убайдулло Саттор
Тел./факс: (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: dsx_ips@mail.ru

Ҷонишини сармуҳаррир: Қудратов Некруз Абдунабиевич
Тел./факс: (+992) 935777900; (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: majala.dbsst@gmail.com

Котиби масъул:
Тел./факс: (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: majala.dbsst@gmail.com

Контактная информация:

Главный редактор журнала: Асрорзода Убайдулло Саттор
Тел./факс: (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: dsx_ips@mail.ru

Зам. гл. редактора журнала: Қудратов Некруз Абдунабиевич
тел./факс: (+992) 935777900; (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: majala.dbsst@gmail.com

Ответственный секретарь журнала:
Тел./факс: (+992 37) 2-34-88-02
E-Mail: majala.dbsst@gmail.com

Ба чопаш 22.12.2024 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x84 1/8. Қоғаз офсетӣ.
Ќузьи чопӣ 10,91. Адади нашр 100 нусха.

«Соҳибкор»,
ш. Душанбе, х. Борбад 48/5
